DTU Bibliotek

Denne fil er downloadet fra

Danmarks Tekniske Kulturarv

www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på *www.tekniskkulturarv.dk/about*

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

Capax Vol. II.

TB 908 (489) Bid
1839. Bd. 11.

84 — 1 — 11.

Bidrag

til

Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand

i

oeconomisk Henseende.

Foranstaltet, efter Kgl. Befaling, ved Landhusholdningsselskabet.

Ellevte Stykke,

Kjøbenhavns Amt.

Ved

Joh. Phil. Hage.

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

1839.

INDUSTRI FORENINGEN KJØBENHAVN

84-1-11.

Kjøbenhavns Amt.

Beskrevet,

efter Opfordring af det Kgl. Landhuusholdnings-Selskab,

af

Joh. Phil. Hage.

Kjøbenhavn.

Trykt hos J. D. Qvist, Bog- og Nodetrykker,

Østergade Nr. 53.

1839.

Indhold.

Side.

Oversigt over Amtet . . . . . 1.
1. Jordernes Beskaffenhed . . . . . 32.
2. Kilder, Indsøer, Vandinger, udtørrede Søer og Moser . . 64.
3. Clima . . . . . 78.
4. Udskiftningen. Udparcellering og dens Følger med Hensyn til Folkemængde, Agerdyrkning og Tillæg af Kreaturer . . . 96.
5. De almindelige og mest gængse Dyrknings-Maader, Vexeldrift og hvad der dømmes derom. Varigt Græsland . . . . 112.
6. Sommer-Staldfodring . . . . . 131.
7. Anvendelse af mindre almindelige Gjødnings-Midler . . . . 139.
8. Studes Anvendelse til Markarbeide . . . . . 146.
9. Agerdyrknings-Redskaber . . . . . 147.
10. Raae og tilforn udyrkede Jorders Dyrkning . . . . . 154.
11. Omsorgen for at skaffe sig god Saaesæd . . . . . 158.
12. Dyrkning af mindre almindelige Sædarter, Foder- og Handels-Planter . . . . . 163.
13. Sygdomme i Kornet. Rust. Brand. . . . . 171.
14. De antagne Regler for den Grad af Modenhed Sæden bør have naar den høstes, for at blive bedst Handelsvare . . . . 174.
15. Kornvarernes Beskaffenhed. Deres Rensning, Tørring og videre Forædling . . . . . 178.
16. Produkternes Afsætning . . . . . 182.
17. Øvre. Markfred. Hegn . . . . . 186.
18. Kvæg-Avlen. Melkehandel . . . . . 198.
19. Heste-Avlen . . . . . 212.
20. Faare-Avlen . . . . . 221.

Side.

21. Haugevæsenet . . . . . 228.
22. Skove. Tørvemoser. Plantning af vilde Træer . . . . . 237.
23. Huusfliden . . . . . 249.
24. Udmærkede Landmænd . . . . . 256.
25. Landoeconomisk Selskab . . . . . 264.
26. Eiendommenes Priis. Arbeidslønnen. Binæringsveie udenfor Agerbruget . . . . . 265.
27. De Dele af Landbruget, som efter Steds- og Tids-Omstændighederne især fortjene Anbefaling . . . . . 276.
28. Hvad der kunde tjene andre Egne til Efterfølgelse eller Advarsel . . . . . 290.
29. Hvad der i Almindelighed anses for at kunne gavne Egnen med fortrinligt Hensyn til Localiteten . . . . . 294.

Oversigt.

Kjøbenhavns Amt, der nu indbefatter gamle Kjøbenhavns- og Størstedelen af Roeskilde-Amter, er det midterste af de tre Amter, der optage den østlige Deel af Sjælland, og da det mod Vest grændser til Holbek og Sorøe Amter, kan det snarere end noget andet siges at ligge i Midten af denne Provinds. Mod Øst deels grændser det til, deels omgives det af Sundet; mod Syd skilles det fra Præstøe Amt ved Kjøge-Aae, mod Vest grændser det til Sorøe- og Holbek-Amter, fra hvilket sidste det, i en Strækning af omtrent en Miil, skilles ved den lille Dams-Aae, der falder i Sidinge-Fjord, en Arm af Isse-Fjorden, der udgjør Vestgrændsen for den nordlige Deel af Voldborg Herred. Den nordlige Grændse gaaer tværtover den Landtunge, der danner Horns Herred i Frederiksborg-Amt, til hvilket det overalt grændser mod Nord. Ogsaa fra dette Amt skilles det for største Delen ved Vand; nemlig ved Fure- og Farum-Søer samt Værebroe Aae.

Foruden de to større Øer, Amager og Saltholm, høre en stor Mængde Smaa-Øer og Holme, beliggende Syd for Saltholm, i Kalleboe-Strand og Roeskilde-Fjord til dette Amt, dog hører den største Ø i denne Fjord, Eskilds-Ø, til Fredriksborg-Amt.

Amtets Figur er temmelig uregelmæssig. Den længste Udstrækning har det mellem S. V. og N. Ø., nemlig 8 Miil; mellem N. V. og S. Ø. derimod 5 Miil; den nordlige Grændse er omtrent 6 Miil lang, den sydlige kun 2. Bredest mellem Ø. og V. er Amtet fra Kjøbenhavn til Dams-Aae, 7 Miil; smalest mellem Kjøge-Bugt og Roeskilde-Fjord, der skjærer sig ind fra Nord mellem Sømme- og Voldborg-Herreder og ender i adskillige Bugter og Vige,

der danne mange Odder og Næs. Den sydligste Deel af denne Fjord danner Roeskilde Byes Havn.

Fra det svage Bakkestrog, der mellem S. V. og N. O., med bølgeformig Overflade, danner Størstedelen af Amtet, udspringe en Mængde Bække og nogle Aaer, af hvilke de fleste, efter et kort Løb gjennem et jevnt og fladt Jordsmon, falde ud i Kjøge-Bugt. Blandt disse ere Kjøge-Aae, Store- og Lille-Veile-Aae, samt Afløbet fra Damhuus-Søen de betydeligste. Større end nogen af disse er Molle-Aaen, der udspringer fra de mange, deilige Søer i den nordøstlige Deel af Amtet og falder ud i Sundet, omtrent 2 Miil N. for Kjøbenhavn. Et vestligt Løb har foruden Værebroe-Aae, der falder ud i Roeskilde Fjord, ikkun to ubetydelige Bække i Somme- og et Par endnu mindre i Voldborg-Herred; mod Nord flyde derimod to ikke ubetydelige Aaer, Kornerup- og Leire-Aae, hvilken sidste skjeller mellem de to sidstnævnte Herreder, samt Dams-Aaen, der falder ud i Sidinge Fjord.

Det rindende Vand er ligeligere fordeelt over hele Amtet end de færske Søer, af hvilke de fleste og største ligge indsluttede mellem steile, skovgroede Bakker i det nordøstlige Hjørne af Amtet, et Par mindre en Miils Vei Vesten for Roeskilde og to ubetydeligere hen imod Grændsen af Sorøe Amt. Amager og Saltholm har hverken Søer eller rindende Vand.

Den største Deel af Amtet optager en stor frugtbar, jevn og skovløs Slette, kaldet „Heden", den strækker sig fra Kjøbenhavn til Roeskilde-Fjord og omtrent en Miil paa hiin Side af Roeskilde Bye, samt mod S. V. til Kjøge. Denne frugtbareste Deel af Amtet indbefatter, foruden Amager, meer end Hælvten af Sokkelund- og Ramsøe-Herreder, hele Thune- og næsten hele Somme-Herreder, samt de nordligste Sogne af Voldborg Herred. Skovene findes fornemmelig i den nordøstlige, sydvest- og vestlige Deel af Amtet. Enhver af disse to Skovegne udgjør omtrent 6000 Tdr. L. Skov.

Af uopdyrkede Jorder har Amtet en større Strækning end man skulde formode saa nær Landets Hovedstad. Amager har saaledes over 5000 Tdr. Overdrev, der optage den sydlige og vestlige Deel af Øen, hvilke ikkun afgive en ringe Græsning; ligeledes findes et stort Areal raae Jorder langs Kjøge-Bugt, der strækker sig fra Kjøge Bye til henimod

Flaske-Kroe, ½ Miil fra Kjøbenhavn; ogsaa disse Jorder benyttes hidtil kun til Græsning for Faar og noget Ungkvæg. De Overdrev, der ligge længere inde i Landet, ere for det meste bevorede med Træer og Krat, og næsten alle optagne til Skovdyrkning.

De betydeligste Torvemoser findes i Skovegnene, især er den nordøstlige Deel af Amtet meget riig paa Torvejord, der saa at sige findes i enhver Mose og Eng, og sædvanligviis er af en meget god Beskaffenhed og i en betydelig Dybde.

Stranden der omgiver den østlige Deel af Amtet er næsten overalt meget flak. Betydelige Grunde findes omkring Saltholm og Amager. Imellem Grundene skjærer sig imidlertid dybe Render, af hvilke den vigtigste er den der danner Indløbet til Kjøbenhavns herlige Havn, som kan optage Skibe af enhver Størrelse. Ved Opmudring har Roeskilde erholdt 10 Fods og Kjøge 9 Fods dybt Vand. Disse Dybder er til enhver Tid af Døgnet eens; thi der herskер ingen Ebbe og Flod i Østersøen og i Roeskilde-Fjord en høist ubetydelig; derimod kan Havets forskjellige Høide gjøre nogen Forskjel paa Dybden, dog ingen betydelig. Ifølge 18 Aars Jagttagelser ved Kjøbenhavn *) er Forskjellen imellem Middeltallene af samtlige Maaneders høieste og laveste Stand ikkun 30,1 Tomme; det hele Spillerum er derimod 8 Fod 6 Tommer. Den høieste Stand i denne Række af Aar har været 50,6 Tommer, ved Vandfloden 1825; den laveste 51,4 Tommer i October 1800, over og under saakaldte daglige Vande. Det sees altsaa at ikkun en meget flad Strandbred er udsat for Oversvømmelse, og at der ialt Fald ikkun behøvedes Diger af en ringe Høide for at beskytte imod almindelig Høivande. Da imidlertid den største Deel af Amagers Overdrev og mange Stæder af Kysten ved Kjøgebugt ikkun hæve sig ubetydeligt over de daglige Vande, saa er det for Græsningens Skyld meget heldigt at Høivande sjeldnest indtræffer i Sommermaanederne. Middeltallet af den høieste Stand, for de 5 Maaneder fra April til August (begge medregnede) er efter de nævnte Jagttagelser kun 12,8 Tommer. Høivande ere hyppigst og betydeligst i November, December og Januar Maaneder.

*) Skildring af Veirligets Tilstand i Danmark af Prof. J. F. Schouw. S. 531.

Amtets Areal, med Undtagelse af Kjøbenhavns Jorder, udgjør 21,054 □ Miil eller 216,556 Tdr. L. g. M. Af dette Areal kan efter Gliemann*) antages at være:

Ager og Eng	188,700 Tdr.	=	87,14 pCt.
Skov	13,138 —	=	6,07 —
Grøfter og Byggepladse til 2 ⁰/₀	4,300 —	=	1,98 —
Vand (Fure og Farum Søer ere ikke henførte til dette Amt) .	1,953 —	=	0,90 —
Overdrev	6,354 —	=	2,94 —
Mose	2,111 —	=	0,97 —
	216,556 Tdr.		100,00 —

Amtet er inddeelt i 6 Herreder, nemlig: Sokkelund-, Smørum-, Sømme-, Thune-, Ramsøe- og Voldborg-Herreder. Denne Inddeling har iøvrigt ei synderlig at betyde, da Jurisdictionerne ere ganske anderledes inddeelte. Af Sokkelund-Herred udgjør Amager og Saltholm et Birk for sig, under Navn af Amager-Birk; Resten af dette Herred og hele Smørum Herred er atter deelt saaledes, at de nordlige Sogne i begge, nemlig: Brønshøi, Gjentofte, Lyngbye, Sollerød, Gladsaxe, Herløv, Ballerup, Kirke-Værløse, Maaløv, Ledøie og Smørum Sogne, udgjør Kjøbenhavns Amts Rytter-Districts Nordre Birk; de sydlige Sogne: Frederiksberg, Hvidovre, Rødovre, Brøndbye-Øster og Vester, Glostrup, Hersted-Øster og Vester, Vallensbek, Jishøi, Thorslunde, Høie-Tostrup og Sengeløse, danne Kjøbenhavns Amts Rytter-Districts Søndre Birk. Ramsøe og Thune Herreder have tilsammen en Herredsfoged. Sømme og Voldborg udgjøre det saakaldte Leire-Herred. Fra disse almindelige Jurisdictioner ere her i

*) Gliemann er her fulgt som den sildigste Forfatter, som antages at have rettet de Feil, som muelig kunde findes hos ældre Forfattere. Angivelsen af Skov stemmer imidlertid ikke med det Statistiske Tabelværk 2 Hefte; her findes nemlig Pag. X, Arealet af Skov angivet til 13696 Tdr.; men derfra bør formodentlig fradrages de for Horns Herred anførte 320 Tdr. Kjøbenhavns Amts Skovareal bliver da 13,376 Tdr., hvilket er 238 Tdr. meer end Gliemann har. Forskjellen hidrører rimeligviis fra at nogle Overdrev paa Amager og i Leire-Herred ere optagne under Skovcultur.

Amtet undtagne Lethraborg Grevskab, der bestyres af en Birkedommer, hvilket ogsaa er Tilfælde med Svenstrup- og Gamle-Kjøge-Gaards Godser.

Sokkelund Herred indbefatter			11	Landsbye-Sogne,	
Smørum	—	—	15	—	—
Sømme	—	—	13	—	—
Thune	—	—	12	—	—
Ramsøe	—	—	12	—	—
Voldborg	—	—	13	—	—

hele Amtet har altsaa . . . . . 76 Landsbye-Sogne, af hvilke dog de 2 i Sømme Herred høre til Roeskilde Bye, og 1 i Ramsøe Herred til Kjøge Bye.

Foruden Rigets Hovedstad ligger der 2 Kjøbstæder i Amtet. Deres Beliggenhed er meget fordeelagtig for Afsætningen af Frembringelserne, da ikkun faa Sogne er meer end 2 Miil fjernede fra Kjøbstad. Ogsaa ligge Amtets 2 Amtstuer heldig i Kjøbenhavn og Roeskilde; Kjøbenhavns Amtstue-Distrikt indbefatter det gamle Kjøbenhavns Amt, (Sokkelund og Smørum Herreder), og Roeskilde Amtstue-Distrikt det gamle Roeskilde Amt, der bestaaer af de fire øvrige Herreder.

Med samme Inddeling af Distrikter har Amtet 2 Landvæsens- og 2 Tiende-Commissioner, nemlig for Kjøbenhavns og Roeskilde Distrikter.

Amtet er i Landets Matrikul skyldsat for:

privil. Ager og Engs Hartk.	2710. 7. 3. 2.	uprivil.	18,045. 6. 2. 2.
— Skovskyld	154. 3. 1. 2.	—	154. 3. 1. 2.
— Mølle-Skyld . . .	104. 6. 1. =	—	294. 2. 2. 2.

Det fulde Ager og Engs Hartkorn er saaledes 20,756. 6. 2. 1., hvilket fordeelt paa Arealet af Ager og Eng bliver omtrent 9 Tdr. paa Td. Hartkorn. Skov-Skylden, tilsammen 308. 6. 3. 1., fordeelt paa Skov-Aralet, vil give omtrent 43 Tdr. paa Td. Skov-Skyld.

Af dette Hartkorn kommer af Ager og Engs Hartkorn (Arealet af Ager og Eng efter Gliemann) paa Sokkelund Herred:

privil. 679. 4. 3. =
uprivil. 3648. 6. 3. 1.
———— Tdrl. A. og E.
4328. 3. 2. 1. med Ar. omtr. 36,865

Smorum Herred:
privil. 347.4.3. =
uprivil. 4424.3. = 1½. Tdrl. A. og E.
4771.7.3.1½. med Ar. omtr. 40,688

Somme Herred:
privil. 625.2.3.2½. *)
uprivil. 2833.2.2.2½.
3458.5.2.2. — — 31,327

Thune Herred:
privil. 140. = = ½.
uprivil. 2059. = 2. ½.
2199. = 2.1. — — 24,046

Ramsøe Herred:
privil. 352. = 2. = **)
uprivil. 2673.5.1. =
3025.5.3. = — — 26,490

Voldborg Herred:
privil. 566.2.3.2.
uprivil. 2406.4. = 2½.
2972.7. = 1½. — — 29,284

Dette høieste Hartkorn efter Arealet af Ager og Eng har efter dette, gamle Kjøbenhavns Amt, nemlig omtrent 8½ Tdr. L., dernæst Ramsøe Herred med omtrent 8¾ Tdr., Sømme Herred med lidt over 9 Tdr., Voldborg Herred med henved 10 Tdr. og endelig Thune Herred med næsten 11 Tdr. L. paa hver Td. Hartkorn. Denne lave Ansættelse af det meget frugtbare Thune Herred hidrører sandsynligviis fra Jordsmonnets for det Meste side Beskaffenhed.

Tiende-Hartkornet stemmer i intet af Herrederne nøiagtig med det ufrie, det er for:

---

*) Deraf har Roeskilde Bye 402.7.1.1½., hvilket er det høieste Hartkorn nogen Kjøbstad i Danmark har. Kjøbenhavn, hvis Hartkorn ikke her er optaget, har 178.4. = 1.

**) Deraf har Kjøge Bye 17.4.2.1.

Konge-Tiende.

	matricul.	tiendeyd.
Sokkelund Herred	606. 4. = =	3590. 3. 1. ½.
Smørum —	656. 2. = 2.	4425. 7. = 2.
Sømme —	315. 5. = =	3146. = 3. 2½.
Thune —	278. 4. = =	2102. = = ½.
Ramsøe —	376. 4. = =	2677. 1. 3. ½.
Voldborg —	374. = = =	2456. 6. = 2.
	2607. 3. = 2.	18398. 3. 1. 2.

	Kirke-Tiende.		Præste-Tiende.
	matricul.	tiendeyd.	tiendeyd.
Sokkelund Herred	579. = = =	3590. 3. 1. ½.	3570. 2. 1. ½.
Smørum —	661. 1. 1. 1.	4425. 7. = 2.	4425. 7. = 2.
Sømme —	550. 2. = =	3137. 6. 1. 2½.	3155. 4. = ½.
Thune —	445. 3. = =	2102. = = ½.	2102. = = ½.
Ramsøe —	386. 6. = =	2682. 5. = 1.	2682. 2. 1. ½.
Voldborg —	372. = = =	2456. 6. = 2.	2456. 6. = 2.
	2994. 4. 1. 1.	18395. 4. = 2½.	18392. 6. = =

Tiende-Accord er indgaaet om en stor Deel af disse Tiender, af hvilke Kongen eier omtrent 4380 Tdr. tiendeydende Hartkorn i gamle Kjøbenhavns Amt, som samtlige ere overladte Yderne mod en Afgift af 40 Sk. pr. Tde. tiendeydende Hartkorn enkelt Tiende, hvilket er en saa ubetydelig Afgift, at den kommer i særdeles Betragtning ved Kjøb af Eiendomme i denne Egn. Det hænder ofte, at der af Konge- og Kirketiende svares tilsammen 80 Sk. pr. Tde. Hartkorn og derimod af Præstetienden alene 7—8 Skpr. Byg.

Indenfor Amtets Grændser opholde sig, ifølge Folketællingen i 1834, ialt 181657 Mennesker; deraf havde Kjøbenhavn 119,292,
Roeskilde Bye 2,828,
Kjøge Bye 1,921,
124,041,
For Landet bliver altsaa tilbage 57,616
Mennesker paa 21 □ Miil, hvilket udgjør 2,743 Mennesker paa hver □ Miil. Ved Tællingen i 1801 udgjorde den paa Landet boesatte Folkemængde 43,744 Mennesker; den er altsaa tiltagen 13,872,

eller 31,7 pCt. i 33 Aar. De sex Herreder havde ved disse to Folketællinger følgende Antal:

	1801	1834	Tilvæxt	
Sokkelund Herred	15970	20979	5009	eller 31,36 pCt.
Smørum —	8017	10810	2793	— 34,83 —
Sømme —	5295	7094	1799	— 33,97 —
Thune —	3743	5155	1412	— 37,45 —
Ramsøe —	4718	5842	1124	— 23,82 —
Voldborg —	6001	7738	1737	— 28,94 —
hele Amtet	43744	57616	13874	eller 31,71 pCt.

Der er, som man seer, en meget stor Forskjel i den Tilvæxt, de forskjellige Herreder har havt i de 33 Aar; størst har den været i Thune-, ringest i Ramsøe-Herred. Det er vanskeligt af de Oplysninger der ere tilstede at udfinde Grunden til den betydelige Forskjel mellem disse to Naboe-Herreder, der i Jordbund og andre Omstændigheder har saa megen Lighed med hinanden. Maaskee hidrører det fra at det større Tillæg af forholdsviis god Jord paa Hartkornet i Thune Herred, har foranlediget hyppigere Udparcelleringer i de seneste Aar.

Forholdet imellem Folketallet og Almisselemmerne i begge disse Herreder, der ligge under samme Jurisdiction, viser omtrent de samme Yderligheder, som vil sees af denne Optegnelse over Almisselemmerne i 1834.

Sokkelund Herred havde	1060	eller 5,05 pCt.	af Folketallet.	
Smørum — —	207	— 1,91 —	—	—
Sømme — —	170 *)	— 2,39 —	—	—
Thune — —	100	— 1,94 —	—	—
Ramsøe — —	213	— 3,64 —	—	—
Voldborg — —	171	— 2,21 —	—	—
Ialt	1921	eller 2,86 pCt.	af Folketallet.	

Med Undtagelse af Sokkelund, der uden Tvivl skylder Kjøbenhavns umiddelbare Nærhed sit overveiende Antal Almisselemmer,

*) I Tabel-Værket er anført 637 Almisselemmer for dette Herred; men derfra bør drages omtrent 467 Mennesker, som ere opførte for St. Hans Hospital paa Vidstrup-Gaard, hvilket iøvrigt ikke er ganske nøiagtigt, da der i dette Tal er indbefattet alle Beboerne af denne Stiftelse, altsaa ikke blot Lemmerne.

træder Ramsøe Herred frem i det ufordeelagtigste Forhold i denne Henseende og Thune Herred i det fordeelagtigste; thi Forskjellen mellem dette og Smørum Herred er for Intet at regne. Dette Antal Fattige seer ikke synderlig forurolígende ud, da det i det ufordeelagtigste Forhold kun forholder sig som 1 : 20, og i Gjennemsnit omtrent som 1 : 30.

Ligesom Forholdet i Tilvæxten af Folkemængden og i Antallet af Almisselemmer er forskjelligt i alle Herreder, saaledes er det Samme i høi Grad Tilfældet med Antallet af de Personer, der ernæres ved Landbruget. Disses Antal er i

Sokkelund Herred	5827	eller	omtrent	23	pCt.	af	Folkemængden
Smørum	—	5588	—	—	52	—	—	—
Somme	—	3297	—	—	46	—	—	—
Thune	—	3270	—	—	63	—	—	—
Ramsøe	—	3857	—	—	66	—	—	—
Voldborg	—	3880	—	—	50	—	—	—

For Amtet 25719 eller omtrent 50 pCt. af Folkemængden, Stæderne ikke medregnede.

Af Landbruget ernærer sig saaledes det forholdsviis ringeste Antal Mennesker i Sokkelund Herred, og det uagtet dets Beliggenhed nærmest omkring Hovedstaden gjør en stærkere Bearbeidning af Jorderne fordeelagtigere end i de fjernere Egne. I dette Forhold staaer det jorddyrkende Folketal imidlertid ikke naar man tager Hensyn til det dyrkelige Areal, nemlig Ager og Eng; thi sammenholder man de jorddyrkende Familiers Antal med det ovenfor anførte Areal, saa giver det i Sokkelund Herred 782 Fam. eller 1 Fam. paa omtr. 47 Tdr. L.

Smørum	—	909	—	—	1	—	—	—	45	—
Somme	—	551	—	—	1	—	—	—	56	—
Thune	—	559	—	—	1	—	—	—	43	—
Ramsøe	—	707	—	—	1	—	—	—	37	—
Voldborg	—	696	—	—	1	—	—	—	42	—

Denne Oversigt leder ikke til noget synderligt Resultat, fordi deraf ikke kan sluttes til hvorledes Jorderne ere deelte mellem større og mindre Lodder; Forholdet i denne Fordeling, som er af større Vigtighed, vil efterfølgende Beregning omtrentlig vise, uddragen af Tabel-Værkets 2 Hefte, efter den Inddeling der er fulgt. Saaledes har:

Sokkelund Herred:								pCt.
4 Hov. Grd. med Gjenf.-Hrtk.				24 Tdr.	3 Skp.	el. omtr.		2,2
166 Gaarde	—	—	—	10 —	4 —	—	—	40,1
287 —	—	—	—	5 —	5 —	—	—	40,1
135 Steder	—	—	—	2 —	7 —	—	—	9,2
111 —	—	—	—	1 —	5 —	—	—	4,5
365 —	—	—	—	= —	4 —	—	—	4,3

samt 1662 jordløse Huse.

Smørum Herred:								pCt.
2 Hov. Grd. med Gjenf.-Hrtk.				55 Tdr.	5 Skp.	el. omtr.		2,4
248 Gaarde	—	—	—	10 —	5½ —	—	—	55,5
213 —	—	—	—	6 —	1 —	—	—	27,6
106 Steder	—	—	—	3 —	= —	—	—	6,8
125 —	—	—	—	1 —	2 —	—	—	3,5
378 —	—	—	—	= —	4 —	—	—	4,1

samt 760 jordløse Huse.

Sømme Herred:								pCt.
2 Hov. Grd. med Gjenf.-Hrtk.				37 Tdr.	3 Skpr.	el. omtr.		2,4
185 Gaarde	—	—	—	10 —	4 —	—	—	63,4
127 —	—	—	—	6 —	5 —	—	—	27,7
25 Steder	—	—	—	2 —	7 —	—	—	2,3
46 —	—	—	—	1 —	5 —	—	—	2,4
322 —	—	—	—	= —	1½ —	—	—	1,2

samt 296 jordløse Huse.

Thune Herred:								pCt.
3 Hov. Grd. med Gjenf.-Hrtk.				37 Tdr.	1 Skp.	el. omtr.		5,0
63 Gaarde	—	—	—	10 —	1 —	—	—	29,5
153 —	—	—	—	6 —	5 —	—	—	47,0
58 Steder	—	—	—	3 —	3 —	—	—	8,9
54 —	—	—	—	1 —	4 —	—	—	3,8
327 —	—	—	—	= —	3 —	—	—	6,0

samt 151 jordløse Huse.

Ramsøe Herred:								pCt.
5 Hov. Grd. med Gjenf.-Hrtk.				82 Tdr.	3 Skp.	el. omtr.		13,7
110 Gaarde	—	—	—	9 —	3 —	—	—	34,2
215 —	—	—	—	6 —	4 —	—	—	47,2

29 Steder	med	Gjenſ.	Hrtk.	2	Tdr.	7	Skp.	el.	omtr.	2,1
27 —	—	—	—	1	—	2	—	—	—	1,0
419 —	—	—	—	=	—	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	2,3

ſamt 126 jordløſe Huſe.

Voldborg Herred:

9 Hov. Grd.	med	Gjenſ.	Hrtk.	68	Tdr.	7	Skp.	el.	omtr.	20,3
71 Gaarde	—	—	—	9	—	3	—	—	—	22,3
268 —	—	—	—	6	—	3	—	—	—	57,8
25 Steder	—	—	—	2	—	6	—	—	—	2,2
19 —	—	—	—	1	—	4	—	—	—	0,9
621 —	—	—	—	=	—	$1\frac{1}{3}$	—	—	—	3,4

ſamt 198 jordløſe Huſe.

Det bør anmærkes, at blandt de Gaarde, hvis Hartkorn er anført i Gjennemſnit til 9—10 Tdr., findes et ikke ubetydeligt Antal paa 12 til 20 Tdr. iſær i Sokkelund og Smørum Herreder; det er af Tabel-Værket ikke muligt at anføre Antallet af diſſe Gaarde, fordi de ere alle anførte under Rubriken over 8 Tdr. og altſaa ſammenregnede for hvert Sogn blandt dem, der have ſaa høit Hartkorn.

Sammenholder man denne Liſte over Fordelingen af Hartkornet med den foreſtaaende over det Antal Familier, ſom leve af Landbruget, ſaa vil man finde, at ikkun lidt over Hælvten af de Jordbrugere, der have under 1 Td. Hartkorn, kan antages at ernære ſig ved Landbrug. Antager man nemlig, hvad rimeligt er, at det fornemmelig er den, der har et ſtørre Areal, ſom ernærer ſig deraf, ſaa bliver der af den Klaſſe, der har mindre end 1 Td. Hartkorn, for at complettere de jordbrugende Familiers Antal, i

Sokkelund Hrd.	79	af de	365	med	et Gjmſn. Areal af*)	4	Tdr. L.			
Smørum	— 215	—	378	—	—	—	—	4	—	
Sømme	— 166	—	322	—	—	—	—	2	—	
Thune	— 225	—	327	—	—	—	—	4	—	
Ramſøe	— 311	—	419	—	—	—	—	1	—	5 Skpr.
Voldborg	— 304	—	621	—	—	—	—	1	—	5 —

*) Arealet er her beregnet efter Gjennemſnittet af det forhen anførte Ager- og Engs-Areal; det er dog uden Tvivl ſtørre end anført her, fordi det almindeligviis er de ringeſte Jorder i Sognene, der afgives til diſſe ſmaae Lodseiere. Arealet af Huuslodder er ſjelden under 3 Tdr. Land.

De øvrige Familier med saa ringe Hartkorn eller Areal, nemlig de 1132 af 2432 maae altsaa have andet Erhverv; for dem maa Dyrkningen af deres ringe Lodder være en Biting, og de maae ernære sig enten ved Arbeide paa de større Gaarde eller ved andre industrielle Foretagender, og henhøre, i Forbindelse med Beboerne af de jordløse Huse, vel nærmest under Dagleier-Klassen. Det vil derfor være værd at see hvad Forholdet er i de forskjellige Herreder imellem Hovedpersonerne i den Klasse, der er beskjæftiget med industrielle Arbeider og Handel, Dagleier-Klassen, og Antallet af Husene med mindre end 1 Td. Hartkorn, efter Fradrag af ovenstaaende, som antages at leve af deres Avling, samt de jordløse Huse.

	Indust. Kl.	Dagl. Kl.	Huse.
Sokkelund Herred	1840	1194	1948.
Smørum —	498	692	923.
Somme —	304	410	452.
Thune —	220	187	253.
Ramsøe —	176	217	234.
Voldborg —	417	426	515.

Heraf sees, at Antallet af disse Klasser staae i Forhold til hinanden og til Husene; Antallet af disse Sidste er overalt større end Dagleiernes, hvilket er ganske i sin Orden, da der maa være flere Familier end Huse.

Man antager almindeligviis, at Besiddelses-Vilkaaret har megen Indflydelse paa Velstanden, og at Selveiendom eller Arvefæste særdeles meget skulde bidrage til at fremme Velstand og Lykke i et Land. Ubetinget er dette neppe Tilfældet, og i al Fald maa Landmanden have naaet et vist Trin af Oplysning, for at Selveiendom kan blive ham til sand Nytte. Denne Grad af Oplysning besidder Bondestanden hos os neppe endnu; Selveiendom har derfor endnu ingen mærkelig Forandring frembragt i dens Kaar. Det er desuagtet værd at see i hvilket Forhold Hartkornet er fordeelt i de forskjellige Herreder mellem Hovedgaarde, Selveiere, Arvefæstere og Livsfæstere, samt Antallet af Gaardene og Husene ved hver især.

Sokkelund Herred					pCt.			
har Hvdgrds. Hrtk.	97	Tdr.	3	Skpr.	= 2,2	fordeelt mell.	4	Steder
— Selveier —	478	—	7	—	= 10,5	— —	110	—
— Arvefæste —	3772	—	5	—	= 87,0	— —	953	—
— Livsfæste —	7	—	3	—	= 0,1	— —	1	—

Smørum Herred					pCt.			
har Hvdgrds. Hrtk.	111	Tdr.	2	Skpr.	= 2,3	fordeelt mell.	2	Steder
— Selveier —	1466	—	6	—	= 30,7	— —	245	—
— Arvefæste —	2850	—	6	—	= 59,7	— —	673	—
— Livsfæste —	341	—	7	—	= 7,1	— —	152	—

Sømme Herred					pCt.			
har Hvdgrds. Hrtk.	74	Tdr.	6	Skpr.	= 2,4	fordeelt mell.	2	Steder
— Selveier —	629	—	6	—	= 20,5	— —	143	—
— Arvefæste —	124	—	7	—	= 4,0	— —	34	—
— Livsfæste —	2239	—	6	—	= 72,9	— —	528	—

Thune Herred					pCt.			
har Hvdgrds. Hrtk.	111	Tdr.	3	Skpr.	= 5,0	fordeelt mell.	3	Steder
— Selveier —	866	—	5	—	= 39,2	— —	254	—
— Arvefæste —	215	—	2	—	= 9,8	— —	54	—
— Livsfæste —	1005	—	7	—	= 45,7	— —	350	—

Ramsøe Herred					pCt.			
har Hvdgrds. Hrtk.	412	Tdr.	1	Skpr.	= 13,4	fordeelt mell.	5	Steder
— Selveier —	401	—	4	—	= 13,1	— —	113	—
— Arvefæste —	384	—	1	—	= 12,5	— —	104	—
— Livsfæste —	1865	—	2	—	= 60,8	— —	583	—

Voldborg Herred					pCt.			
har Hvdgrds. Hrtk.	620	Tdr.	1	Skpr.	= 19,3	fordeelt mell.	9	Steder
— Selveier —	68	—	5	—	= 2,1	— —	15	—
— Arvefæste —	334	—	6	—	= 10,4	— —	101	—
— Livsfæste —	2181	—	6	—	= 68,0	— —	888	—

Lægger man Hovedgaardene, Selveier- og Arvefæste-Gaardene sammen som een Klasse, saa beløber deres Hartkorn sig i de forskjellige Herreder saaledes i Modsætning til Livfæsternes:

I Sokkelund Herred:		næsten til	100 pCt.
Smørum	—	henved	93 —
Sømme	—	—	27 —
Thune	—	omtrent	54 —
Ramsøe	—	—	39 —
Voldborg	—	—	32 —
Selveiendom i Gjennemsnit			57,5 pCt.

Det maa imidlertid bemærkes, at der under Livsfæsterne er anført det Bøndergods, der tilhører Kjøbenhavns Borgere af Hartkorn her i Amtet 2375 Tdr.; men Brugerne af dette Hartkorn kan egentlig ikke kaldes Livsfæstere; Begtrup kalder dem ligefrem Arvefæstere: de ere i Virkelighed begge Dele. Besidderne af disse Gaarde kan nemlig, ifølge deres Arvefæstebreve, „afstaae og overlade samme til hvilken af deres Børn, og om de ingen Børn have, til Slægt eller Fremmede, hvem de ville, naar Personen dertil af Herskabet findes duelig og bekvem". Forsaavidt han benytter denne Ret i levende Live, kan Gaarden snarest kaldes Arvefæste; men døer Fæsteren i Besiddelse af Eiendommen, tilfalder den Herskabet, thi Børnene arve ikke Gaarden efter Forældrene, eiheller kan den borttestamenteres, og er saaledes at betragte som simpel Fæstegaard. Da der har været en Deel Strid i Anledning af disse Arvefæste-Breve, og Sagen maa være af Interesse saavel for Besidderen af disse Eiendomme som for Herskabet, Kjøbenhavns Borgere, saa meddeles her et Aftryk af Schemaet til et saadant Arvefæste-Brev.

Over-Præsident, Borgemestere og Raad udi den Kongelige Residents-Stad Kjøbenhavn, Gjøre vitterligt: at da Hans Kongelige Majestæt ved allernaadigst Rescript af 25de Marts 1768 har bevilget og tilladt, at vi paa Stadens og egne Vegne, som Besiddere af Roeskilde Ladegaard, Bidstrup Gaard kaldet, hvorover Magistraten ene haver Directionen, for os, vore Efterkommere og Besiddere af bemeldte Gaard og Gods maae udstæde og meddele Godsets Bønder saadanne Arvefæstebreve, som kunne betrygge dem, og, paa den herefter fastsatte Maade, deres Arvinger og Efterkommere til evig Tid mod al Forandring af Hoveries Indførsel, eller nogen Slags Betyngsel i andre Maader, videre end hvad udi de

saaledes af os udstædende Arvefæstebreve findes indført og fastsat; saa have vi, i Kraft af saadan allernaadigst Tilladelse, herved til N. N. arveligen bortstædt og fæstet N. N., med al dens rette Tilliggende i Mark og Bye, dog at intet nyt Huusmands Huus bygges, enten paa Gade, Grund eller Fortog, uden Herskabets Minde og Resolution om hvad Afgivt og Pligt paa Huset skal hæfte; hvilket Arvefæste fornævnte N. N. meddeles paa følgende Vilkaar:

I.

Saalænge Gaardens Bygning og Besætning forsvarligen vedligeholdes og dens tilliggende Jorder lige forsvarligen dyrkes og gjødes; ikke til Ulempe bruges, bortleies eller Gaarden frakommer, være sig Ager, Eng, Skov eller Torveskjær; saalænge Kongelige, saavel ordinaire som extraordinaire, Contributioner og Paabudde, saaledes som de nu ere fastsatte, eller i Fremtiden maatte vorde befalede, tilligemed den udi 3die og 4de Post bestemte aarlige Afgivt og Indfæstning, paa sine rette Steder og til rette Tider, rigtigen vorde erlagte, samt de udi 5te Post fastsatte øvrige Pligter vedborligen efterkommes, skal det være ham, hans Arvinger og Efterkommere, Gaardens lovlige Besiddere, tilladt at afstaae og overlade samme til hvilken af deres Børn, og, om de ingen Børn have, til Slægt eller Fremmede, hvem de ville, naar Personen dertil af Herskabet findes duelig og bequem; ligesom og, ved den herefter fastsatte Indfæstnings Erlæggelse, den nye Fæster, uden Betaling, meddeles et nyt og med dette ligelydende Arvefæstebrev, uden Forandring.

II.

Skal det være bemeldte N. N. og efterkommende lovlige Arvefæstere tilladt, dog efter foregaaende Overlæg med Herskabet og sammes Samtykke, at dele denne Gaards Hartkorn imellem sig og een af sine Børn, eller imellem tvende af sine Børn eller Arvinger, da ved saadan Forandring, nye Arvefæstebreve paa enhvers Hartkorn, ligelydende med dette, bør og skulle meddeles, og derudi Afgivten og Indfæstningen, i Forhold til enhvers Hartkorn, reguleres og fastsættes.

III.

Af denne Gaard svares til Jordebogs-Kassen aarligen N. N., hvoraf Kornvarene ydes udi Kjøbenhavn in natura; dog skal det staae Arvefæsteren frit for, saavidt Rug og Byg angaaer, at betale

samme efter næste sættende Capitels-Taxt, naar han tilkjendegiver saadant for Godsets Forvalter og i det seneste inden September Maaneds Udgang erklærer, at ville betale samme med Penge, som meldt, efter Capitels-Taxten. Smaaredselen yder han i Kjøbenhavn, eller, efter Herskabets foregaaende Tilladelse, betaler Penge derfor efter nærmere Bestemmelse.

IV.

Erlægges udi Indfæstning, hvergang Gaarden til nogen ny Beboer afstaaes eller overlades, en saadan Summa, som da bestemmes, men dog ei nogensinde maae eller skal overstige 10 Rbd. S. V. pr. Tønde Hartkorn. Indfæstningen er for denne Gang betalt med N. N. Rbd. Mk. Sk. S. V.

V.

Paaligge Arvefæstebonden, nuværende og efterkommende, alle de Pligter, som Bønder i Almindelighed enten ere eller herefter maatte vorde paalagte, saasom: Veiene at vedligeholde, Konge- og Kirke-Reiser at forrette, med videre; saa skal han og være forbunden, i paakommende ulykkelige Tilfælde af Ildsvaade paa Godset, at bidrage og komme til Hjelp, lige og i Forhold med de øvrige Godsets Bønder, til Opbyggelse og Istandsættelse med Kjørsel og Arbeide; ligesaa haver han Dæmninger, Damme og Broer, Godset tilhørende, at vedligeholde, Aaerne at oprense, saa ofte fornødent gjøres, samt af alt andet sin Deel, lige med de øvrige Godsets Bønder, med Kjørsel og Arbeide at forrette; endeligen forretter han og sin Andeel af de fornødne Reiser med Herskabet, naar Samme enten foretager den aarlige Udviisning i Skovene eller i andre Tilfælde maae reise til Godsets Fornødenhed, hvorimod han, efter Herskabets Godtbefindende, aarligen af Godsets Skove nyder en forholdsmæssig Udviisning lige med de andre Godsets Beboere, saavidt det kan skee uden Skovenes Skade.

VI.

Videre end foreskrevet staaer, maae hverken under Navn af Hoverie, eller i andre Maader, under hvad Navn nævnes kan, af denne Bondegaards nuværende eller efterkommende Arvefæstere og Besiddere fordres eller kræves; men han og de, saalænge de dette

Arvefæstebrev paa deres Side ubrodeligen efterleve, i alt ansees, som de virkeligen eiede denne Gaard, Herskabet den vedbørlige Lydighed, samt alt hvad til Herligheden henhører, i alle Maader forbeholden.

Dets til Bekræftelse under vore Hænder og Stadens Segl.

Offentlige Stiftelser eie en betydelig Deel af Amtets Areal, især paa det forrige Roeskilde Amt, dog besidde de endnu en større Deel af Konge- og Kirke-Tienderne, nemlig:

	Al Slags Hartkorn,				med Undtagelse af matr. Tiende-Hartkorn.			
	Tdr.	Skpr.		pCt.	Tdr.	Skpr.		pCt.
I Sokkelund H.	144.	7.	=	3,3.	884.	=	=	71,2.
Smørum —	466.	=	=	9,7.	923.	1.	=	70,0.
Somme —	716.	=	=	23,4.	545.	5.	=	63,0.
Thune —	459.	=	=	20,8.	375.	6.	=	51,9.
Ramsøe —	599.	6.	=	19,9.	419.	=	=	56,5.
Voldborg —	317.	7.	=	10,6.	271.	4.	=	36,3.
Af hele Amtet	2703.	4.	= omtr.	14.	3419.	=	omtr.	60.

Af dette Hartkorn eier Kjøbenhavns Universitet det Meste saavel af Jordskyld som Tiende-Hartkorn nemlig:

Ager og Engs Hartkorn 1,387. 4. 2. 1½.
Skov og Mølleskyld . . . . 20. 2. 2. 1.
1,407. 7. = 2½.

Af matrikuleret Konge-Tiende: hele Somme- og Thune-Herred 594 Tdr. 1 Skp., med tiendeydende Hartkorn 4,964. 5. 1. 2. Af Kirketiende: matrikuleret Hartkorn 318. 1. 1. 1. med tiendeydende Hartkorn 2,257. 4., alt i gamle Kjøbenhavns Amt. Communitetet har her i Amtet Ager og Engs Hartkorn 77. = 2. 2. samt tiendeydende Hartkorn 1,580. 2. = 2. Begge Stiftelsers Gods er for største Delen Arvefæstegods; ved nyt Fæste for Livsfæsterne sees ei saameget paa en forhøiet Indfæstning som forøget Landgilde. Fæsterne paa Godset ere ikke just velhavende, og det synes ikke at Bondestanden her paa Amtet endnu er oplyst nok til at gjøre den besparede Indfæstning frugtbringende; dersom det ellers kan antages, at der i Reglen bliver flere rede Penge i Fæsterens Eie efter at han har udredet en ringere Indfæstning, hvilket i Almindelighed neppe er Til-

fældet; thi jo lavere Indfæstningen ansættes desflere Concurrenter bliver der til Gaarden, og det bliver da neppe den der har den største Capital, som faaer den, men snarere bliver det Tilfældet, at den bliver Fæster til den høieste aarlige Afgift, som ikke har Evne til paa anden Maade at blive Gaardmand, eller med andre Ord: den der eier den ringeste Capital. Den lave Indfæstning forebygger saaledes ikke at jo Fæsteren tiltræder Gaarden med Gjæld, betrygger ikke for at han eier en passende Driftcapital.

Det øvrige af ovenanførte Hartkorn er fordeelt mellem mange andre offentlige Stiftelser, af hvilke Valløe Stift, Roeskilde Jomfrue-Kloster, Duebrødre-Kloster og Roeskilde Domkirke ere de betydeligste. Denne Kirke eier ialt et Gods paa 386. 6. = $2\frac{3}{4}$. Hartkorn, hvoraf i Kjøbenhavns Amt 201. 5. 1. $1\frac{1}{12}$., med 27 Gaarde, 2 Boelstæder og 38 Huse (ialt 64 Gaarde, 2 Boelsteder, 65 Huse), hvis Besiddere ere Livsfæstere. Den aarlige Indtægt af dette Gods er for Tiden: 75 Tdr. 7 Skpr. $2\frac{31}{32}$ Fdkr. Rug; 416 Tdr. $\frac{2}{3}$ Fdkr. Byg; 9 Tdr. 4 Skpr. $3\frac{5}{9}$ Fdkr. Havre; Alt at svare efter Capitels-Taxten. Af Husene er Indtægten 137 Rbd. 1 Mk. Den aarlige Indfæstning kan anslaaes omtrent til 700 Rbd. For en Gaard varierer den mellem 200 og 400 Rbd.; for et Huus 30 til 40 Rbd. Af Tienden eier Domkirken heel Kirke- og halv Kongetiende af Roeskilde Byes Jorder, af Hartkornet 283 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdkr. 1 Alb., som ved Auction er bortforpagtet indtil Udgangen af 1839 for 360 Tdr. Byg, betalbar efter Capitels-Taxt; ligeledes heel Kirke- og halv Konge-Tiende af 44 Tdr. 4 Skpr. 2 Fdkr. af Vindinge Sogns Jorder, overladte Yderne i 10 Aar (til 1843) for 50 Tdr. Byg efter Capitels-Taxt. Foruden det ovenanførte Fæstegods har tilforn hørt 32 Gaarde, 1 Boelsted og 37 Huse, som ere solgte til Selveiendom mod en contant Udbetaling og en aarlig Kornafgift, som hæfter paa Gaardene med 1ste Prioritets Ret. Eierne af disse Gaarde ere altsaa ligefrem Debitorer til Domkirken for denne Canon, der beløber sig til 654 Tdr. 4 Skpr. $1\frac{3}{4}$ Fdkr. Korn om Aaret; desuagtet have disse Debitorer, ifølge en allerunderdanigst Ansøgning, erholdt en Nedsættelse af $\frac{1}{4}$ af Afgiften; Nogle en Eftergivelse af den Aftægt de have at betale til Forældre og Svigerforældre, 2—3—5 Tdr. Sæd. Domkirken har derfor, for Tiden, ikke meer end 474 Tdr. $2\frac{1}{3}$ Fdkr.,

istedenfor ovenanførte Kornafgift, hvormed naturligviis Debitor kan være langt bedre tjent end Creditor. Grunden til denne Eftergivelse er vanskelig at indsee; thi der synes ikke at være større Anledning til at nedsætte den Rente, der betales i Korn, end den Rente, der betales i Penge af Kirkens udlaante Capitaler, hvilke ligeledes ere prioriterede i faste Eiendomme. Det synes saaledes billigt at Rentefoden for disse ogsaa nedsattes fra 4 til 3 pCt.

Af Lehn er der i dette Amt ikkun eet: Grevskabet Lethraborg, der bestaaer af Hovedgaardene Lethraborg, eller som det endnu kaldes af Menigmand der i Egnen, Leiregaard, og Skullerupholm med Godser. Til forskjellige Stamhuse høre disse 6 complette Godser: Gamle Kjøge-Gaard, Spanager, Lindholm, Rye-Gaard med Trudsholm, og Ægholm.

Disse Lehn og Stamhuse eie et noget større Jordskylds-Hartkorn, men et betydelig mindre Tiende-Hartkorn end de offentlige Stiftelser. I det gamle Kjøbenhavns Amt henhører Intet til saadanne Besiddelser, i de øvrige 4 Herreder eie de

	af Jordsk. Hartk. m. m.				af matr. Tiende-Hartk.			
	Tdr.	Skpr.		pCt.	Tdr.	Skpr.		pCt.
I Sømme H.:	534.	6.	= omtr.	17,2.	115.	2.	= omtr.	13,3.
Thune —	52.	2	= —	2,8.	81.	1.	= —	11,2.
Ramsøe —	599.	3.	= —	19,9.	196.	1.	= —	25,8.
Voldborg —	1831.	2.	= —	61,8.	272.	5.	= —	36,5.
I Amtet:	3017.	3.	= omtr.	26.	665.	1.	= omtr.	22.

Af complette Hovedgaarde er ikkun 13 beliggende i Amtet, og deraf de fleste i Ramsøe og Voldborg Herreder; i Sokkelund Herred er derimod ingen. I Smørum Herred, Smørum Sogn ligger

Ædelgave, med pr. Hovedgaardstaxt 30 Tdr. 6 Skpr. 1 Fdkr. Areal 351 Tdr., nemlig Ager 290, Eng 61 Tdr. Besætning 20 Heste, 75 Køer, 250 Faar. Bøndergods 211. 1. 2. $\frac{77}{80}$., hvoraf dog 56. 4. 3. 1. er frasolgt og kun Herligheden beholdt. Godset bestaaer af 34 Gaarde, 57 Huse. Tiender: Hvedstrup Kirke matr. Hartkorn 48 Tdr., tiendeyd. 202. 6. 3. 1. Af Smørum Kongetiende matr. 45. 3. 2., med tiendeyd. Hartkorn 371. 7. 3. $1\frac{1}{2}$.

Til Gaarden haves ubetydeligt Hoverie af Gjødnings-Kjørsel og nogle Reiser.

Gamle Kjøge-Gaard, beliggende i Ramsøe Herred, Kjøge Sogn, pr. Hovedgaardstaxt 61. 4. 3. 2., hvoraf 2 Tdr. for Kjøbstædjorder. Areal 593 Tdr. L., hvoraf 70 Tdr. L. bortfæstede. Pr. Skovskyld 7. 1. 1. 2. med Areal Skov ialt 621 Tdr. L., hvoraf over de 400 Tdr. L. i Præste Amt. Bøndergods 337. 6. 3. ½. Skovskyld 26. 3. 1. 1. — 56 Gaarde, 65 Huse. Gaarden drives ved Hoverie. Tiende: Cagstrup Kirke matr. 26 Tdr., tiendeyd. Hartk. 112. 1. 2. 2.

Spanager-Gaard i Ramsøe Herred, Eibye Sogn. Pr. Hovedgaardstaxt her i Amtet 72. 1. 2. 1. (ialt 91. 5. 1. 2.). Areal 530 Tdr. L. Ager, 70 Tdr. L. Eng. Skov-Areal 53 Tdr. L. Besætning 24 Heste, 140—150 Køer, 30 Faar. Bøndergods 321. 7. 2. 1., fordeelt mellem 39 Gaarde, 31 Huse. Gaarden drives ved Hoverie. Dalbye Kirke matr. Hartk. 20. 5., tiendeyd. 228. 1. 3.

Svenstrup Gaard i Ramsøe Herred, Borup Sogn. Pr. Hartkorn 77. 5. = 1., upr. 12. 4. 3. $2\frac{4}{15}$. Areal 737 Tdr. L. Besætning 12 Heste, 180 Køer. Pr. Skovsk. 7. 3. 2. 2. med Areal 568 Tdr. L. Bøndergods paa Kjøbenhavns Amt 536. 7. 3. $\frac{9}{11}$. (i Sorøe Amt 245 Tdr.). Skov- og Mølle-Skyld 38. 6. = 2. Det hele Skov-Areal udgjør 2272 Tdr. L., deraf paa Kjøbenhavns Amt 1865 Tdr. L. og i Sorøe Amt 407 Tdr. L. Bøndergaardenes Antal ialt 100 samt 183 Huse, 2 Møller, 1 Kroe. Gaarden drives ved Hoverie.

Vibye-Gaard, Ramsøe Herred, Kirke-Syv Sogn. Pr. Hovedgaardstaxt 20. 2. 3. 1., upr. 32. 3. 3. 2. Areal, Ager og Eng 657 Tdr. L. Besætning 28 Heste, 150 Køer. Upr. Skovsk. 2. 6. 1. $1\frac{2}{7}$. med Areal 81 Tdr. L. Bøndergods 231. = 3. 1. med 25 Gaarde, 89 Huse. Mollesk. 5. 1. 3. $\frac{4}{7}$. med 1 Veirmølle. Tiender: Kirke-Syv matr. Hartk. 36. 5., tiendeyd. 269. 1. = 2. Gaarden drives tildeels ved Hoverie.

Lethraborg, Voldborg Herred, Alleslov Sogn, pr. Hvdgtaxt 58. 6. 3. $1\frac{2}{5}$. med et Areal af 1038 Tdr. L., hvoraf drives under Gaarden 747 Tdr. L. Besætning 20 Heste, 160 Køer. Pr. Skovsk. 10. = = $1\frac{2}{3}$. med Areal 234 Tdr. L. Bøndergodset 800. 6. = $\frac{3}{4}$., fordeelt mellem 110 Gaarde, 222 Huse. Skovsk. 16. 3. 2. 2.

med Areal 342 Tdr. L. Mollefkyld 34 Tdr. Det matr. Tiende-Hartkorn er 358 Tdr. med omtr. 1840 Tdr. tiendeyd. Hartkorn. Gaarden drives ved Hoverie.

Skullerupholm, Voldborg Herred, Kisserup Sogn, pr. Hovedgaardstaxt 36 Tdr. med Areal, Ager 333 Tdr. L., Eng 166 Tdr. L., Skovfk. 6. 6. Bondergods 207. 2. Hartkorn, fordeelt paa 30 Gaarde, 74 Huse. Til Gaarden hører et Teglværk. Drives ved Hoverie.

Lindholm, Voldborg Herred, Gievninge Sogn, pr. Hvdgtaxt 42. 2. 1., upr. 2. 3. 3. 1. med Areal 694 Tdr. L., hvoraf drives 350 Tdr. L. under Gaarden. Besætningen er 14 Heste, 100 Koer, 20 Faar. Skovfk. 40. 4. 2. 2. med Areal 809 Tdr. L. Bondergodset staaer for Hartkorn 261 Tdr., fordeelt mellem 32 Gaarde og 54 Huse og Lindenborg Kroe. Af Tiender har Gaarden Gievninge Konge-Tiende, matr. Hartk. 12. 3. med tiendeyd. 117. 3. 2. $2\frac{1}{2}$. Samme Sogns Kirke matr. Hartk. 15. 4. med samme tiendeydende Hartkorn som Kongetienden. Herslev Kirke matr. Hartk. 44 Tdr. med tiendeyd. Hartk. 281. 3. 2. Begge Tiender oppebæres til Gaarden, som drives ved Hoverie.

Krabbesholm i Voldborg Herred, Gjershøi Sogn, staaer for pr. Hovedgaardstaxt 49. 5. 1. med et Areal af 370 Tdr. L. Besætning 22 Heste, 180 Koer og Stude. Bondergodset 316. 7. 2. 1. med 40 Gaarde, 84 Huse. Bønderne ere hoverifrie.

Egholm i Voldborg Herred, Saabye Sogn, staaer for pr. Hvdgtaxt 112. 3. = $\frac{1}{4}$. Mollefkyld 1. 2. Arealet er 700 Tdr. L. Ager og 180 Tdr. L. Eng. Besætningen er 18 Arbeidsheste, 3 Landseneerheste, 1 Stodhingst og 3 Folhopper, 200 Koer af jydfk Race og 6 Tyre samt om Vinteren 40—50 Stude, Svin 110—130 Stkr., Faar holdes ikke. Bondergodset har

paa Kjobenhavns Amt Hartkorn . . . 205. 1. 3. 2.
paa Frederiksborg Amt . . . . . 276. 6. 2. $2\frac{4}{5}$.

ialt 482. = 2. $1\frac{4}{5}$.

fordeelt mellem 72 Gaarde, hvoraf de 63 forrette fuldt Hoverie; 86 Huse med Jord, 5 med Hauge og 11 aldeles jordløse. Gaarden drives ved Hoverie, med Undtagelse af $\frac{1}{8}$ eller 9 Gaardes Hoverie, der forrettes af Hovedgaarden. Den aarlige Udsæd er, foruden Raps i en Mark, 100—110 Tdr. Hvede og Rug; 70—75 Tdr. Byg;

50—60 Tdr. Havre og 250 Tdr. Kartofler. Af Tiender eier Gaarden Intet paa Kjøbenhavns Amt; men derimod paa Frederiksborg Amt matr. Hartk. 87 Tdr. med tiendeyd. 880 Tdr. 6 Skpr. 1 Fdkr. 2 Alb.

Rye-Gaard, Voldborg Herred, Rye Sogn, staaer for pr. Hovedgaardstaxt 101. 5. 1. $1\frac{1}{2}$., med Areal ialt 1,259 Tdr. L., hvoraf drives under Hovedgaarden 440 Tdr. L. Ager, 40 Tdr. L. Eng og 100 Tdr. L. Græsning. Besætningen er 24 Heste, 100 Koer, 100 Faar. Pr. Skovskyld 16. 6. med Areal 365 Tdr. L. Bøndergods 210. 2., fordeelt mellem $31\frac{1}{2}$ Gaarde og 80 Huse. Af Tiender har Gaarden Rye og Hyllinge Kirker, matrikuleret Hartkorn 80. 2. med tiendeydende 608. 6. 2. 2. Gaarden drives for største Delen ved Hoverie.

Aastrup-Gaard, Voldborg Herred, Saabye Sogn, staaer for pr. Hovedgaardstaxt 67. 1. 1. med et Areal af 400 Tdr., hvoraf omtrent Hælvten er Eng. Besætning 30 Heste, 80 Køer. Skov- og Molleskyld 61. 6. 3. $2\frac{3}{4}$. Skov-Arealet er omtrent 500 Tdr. L. Bøndergodset er skyldsat for 497. 7. $1\frac{1}{20}$., fordeelt paa 65 Gaarde og 112 Huse. Af Tiender har Gaarden her i Amtet Kirke-Saabye Konge- og Kirke-Tiende, matrikuleret hver til 66. 4. Hartkorn med tiendeydende Hartk. for begge 724. 7. 1.; paa Holbek Amt Soderup og Eskildstrup Kirker med tiendeydende Hartkorn, tilsammen 680. 4. $2\frac{1}{2}$., samt Kongetiende af 6 Gaarde i Todrup Sogn af tiendeydende Hartkorn 51. 2. 2. $1\frac{1}{2}$. Til Godset hører Skomager- og Elverdams-Kroer, samt Elverdams-, Fristrup, Hasle og Nordre-Tadre Vandmøller. Desuden hører herunder **Nyerups-Gaarden** med pr., men tiendeydende Hartkorn 14. 5. = 2. af Areal 150 Tdr. L. Af hver Gaard svares i Hoverie-Penge 22 Rbd., 2—3 Kjøbenhavns-Reiser og 4 Kortere, samt lidt Arbeide.

Sonnerup-Gaard, Voldborg Herred, Hvalsøe Sogn, staaer for pr. Hovedgaardstaxt 29. 6. 1. 2. og upr. 3. 2. = 1. med Areal 513. Besætning 16 Heste, 75 Koer, 30 Faar. Bøndergodset contrb. Hartkorn 308. 4. 1. $1\frac{2}{3}$, fordeelt paa 47 Gaarde og 94 Huse. Pr. Skovskyld 8. 7. 2. 2. samt upr. 20. 6. 2. 1. Af Tiender hører til Gaarden Hvalsøe Kongetiende, matrikuleret Hartkorn 29. 1. Samme Sogns Kirke af matr. Hartk. 24. 3., hver med tiendeyd. Hartkorn 149. 7. 1. 1.

De ucomplette Hovedgaarde med fri Hovedgaardstaxts Rettighed ere følgende: **Frederiksdal** i Sokkelund Herred, Lyngbye Sogn, staaer for pr. Hovedgaardstaxt 21. 2., med Areal 593 Tdr. L., hvoraf dog ikkun omtrent 140 Tdr. L. drives under Gaarden. Besætningen er 10 Heste, 22 Køer, 10 Faaer. Skovskyld 4. = 2. 2. med Areal 310 Tdr. L. Pr. Molleskyld 19. 3. 2. $\frac{2}{3}$. Godset bestaaer af en Korn- og Stampe-Molle, 1 Kroe, 2 Fæstegaarde, 6 Arvefæste og 13 Fæstehuse uden Jord. Gaarden eier Fiskeriet i Bagsværd og Lyngbye Søer, Aalefangsten i Fure-Søe og Fiskeriet i Vedbæks Dam.

Dronning-Gaard, Sokkelund Herred, Sollerød Sogn, med pr. Hovedgaardstaxt 35. 6. 1. 1. og upr. = 2. 2. $\frac{2}{3}$. med Areal Ager 340, Eng 150 Tdr. L. Pr. Skovsk. 2. 6. = 2. med Areal 150 Tdr. L. Besætning, 20 Heste, 80 Køer, 40 Faar.

Cathrineberg, Smorum Herred, Sengeløse Sogn, staaer for pr. Hartkorn 53. 1. 2. $1\frac{1}{4}$. og upr. = 6. 3. $1\frac{1}{2}$. med et Areal Ager 184, Eng 80, Skov 30 Tdr. L. Besætningen er 10 Heste, 80 Køer, 16 Faar, 10 Svin. Bøndergods 20. 5. = $\frac{1}{6}$. upr. Hartkorn med 5 Boelsteder og 64 Huse. Tiende: Sengeløse Kirke matrikuleret Hartkorn 67 Tdr., med tiendeydende Hartkorn 400. 4. 2. $1\frac{3}{4}$., hvoraf svares, ifølge Tiendeforening 1 Rbd. 1 Mk. af Tde. tiendeydende Hartkorn.

Bidstrup-Gaard, Somme Herred, St Jørgens Sogn, pr. Hartkorn 54. 7. Parcelgaardens Areal er 250 Ager, 60 Tdr. L. Eng og 38 Tdr. L. Standgræsning. Besætning 16 Heste., 72 Køer, 30 Dishley- og 120 Southd. Faar.

Benzonsdal, Thune og Smorum Herred, Kildebrønde og Thorslunde Sogne, staaer for fr. Hovedgaardstaxt 23. 3. 1. $1\frac{1}{2}$., ufr. 9. 2. med et Areal af 400 Tdr. L. Ager og Eng. Besætning 24 Heste, 120 Køer, 30 Faar, 20 Svin. Bøndergods 166. 1. 1. $\frac{1}{4}$. Hartk., fordeelt mellem 19 Gaarde 101 Huse. Tiender: Høie-Tostrup Kirke matr. Hartkorn 75 Tdr. med tiendeyd. 499 Tdr.; Kildebrønde Kirke matr. Hartkorn 50 Tdr., tiendeyd. 196. 7. 2. $2\frac{1}{2}$., af hvilke Tiender oppebæres i Kjærven. Gaarden drives uden Hoverie.

Geddesdal, Thune Herred, Greve Sogn, staaer for pr. Hovedgaardstaxt 42. 1. 3. $2\frac{1}{2}$., ufr. 14. 6. 2., med Areal 480 Tdr. L. Ager og 60 Tdr. L. Eng. Besætningen er 22 Heste, 160 Køer,

70 Svin. Upr. Skovskyld 2. 6. med Areal 100 Tdr. L., beliggende i Ousted Sogn, omtrent 3 Miil fra Gaarden. Bondergodset staaer for ufr. Hartkorn 87. 3. 2. 2., fordeelt mellem 8 Gaarde, 119 Huse. Af Gaardene forrettes intet andet Hoverie end 24 Skovreiser. Tiender: Greve Kirke matr. 53 Tdr., tiendeyd. 199. 7. 1. 1½., Thune Kirke matr. Hartkorn 45 Tdr. med tiendeyd. 171. 2. 2., Carlslunde Kirke matr. Hartkorn 53 Tdr., tiendeyd. 248. 1. = 2½., Snoldelov Kirke matr. Hartkorn 40 Tdr., tiendeyd. 256. 7. 2. 1. Alle disse Tiender yde omtrent 800 Tdr. Byg aarlig.

Benzonseie, Ramsøe Herred, Ørsted Sogn, staaer for fr. Hovedgaardstart 29. 2. = 1. og ufr. 25. 3. 3. 2., med Areal 455 Tdr. Ager, 40 Tdr. Eng. Skovsk. 1. 3. med Areal 5 Tdr. L. Besætning: 24 Heste, 140 Koer, 30 Faar. Tiender: Ørsted Kirke matr. Hartk. 33. 2. med tiendeyd. 198. 1. 3. 2., hvoraf Tienden oppebæres i Kjærven.

Thrudsholm, Voldborg Herred, Sonnerup Sogn, ansat i pr. Hartk. 31. 5. 2. med Areal 240 Tdr. L. Ager, 64 Tdr. L. Eng. Besætning 14 Heste, 80 Koer, 16 Faar, samt om Vinteren 20—30 Stude. Pr. Skovsk. 15. 6., upr. 8. 2. 3. Skov-Arealet er 220 Tdr. L. Bondergods: ufr. Hartk. 87. 7. 2. 1½., med 15 Gaarde, 39 Huse. Upr. Mollesk. 11 Tdr. Drives halvt ved Hoverie.

Det største Bondergods paa Amtet eier Kjøbenhavns Borgere, nemlig det saakaldte Magistratsgods, tilforn henhørende under Bidstrupgaard. Hovedgaardstarten var oprindelig 85. 2. 2. 2., hvoraf i 1801 bortsolgtes Hovedgaarden Bidstrup, 54. 7. Hvgdstart, for 35,350 Rd. D. C., samt en aarlig Afgift af 1048 Rd. Det hele Bondergods var oprindelig 2,572 Tdr. Hartk.; men heraf er solgt 25 Gaarde, som dog svare en aarlig Afgift. Det tilbageblevne Bondergods er for Tiden paa gamle Kjøbenhavns Amt, upr. Hartk. 12. = = =

Roeskilde Amt	2170. 7. 2. $1\frac{3}{8}$.
I nuværende Kjøbenhavns Amt . .	2182. 7. 2. $1\frac{3}{8}$.
Sorøe Amt	35. 4. 3. $1\frac{1}{2}$.
Holbek Amt	156. 7. 3. $\frac{11}{16}$.
Jalt upr. Hartkorn =	2375. 4. 1. $1\frac{9}{16}$.
Skov- og Mollesk yld	39. 6. = $1\frac{3}{8}$.

Godset bestaaer af 289 Fæstegaarde og 321 Huse, hvilke sidste ere tillagte Græsningsret hos Gaardene istedetfor Jord.

Jordebogs-Afgiften af dette betydelige Gods er for Tiden, Selveiernes Afgift medregnet:

Rug	269 Tdr.	$\frac{3}{4}$ Skpr.	}	Betales efter hvert Aars Capitels-Taxt.
Byg	1581 —	$3\frac{5}{24}$ —		
Havre	510 —	$1\frac{36}{96}$ —		
Smør	20 Tdr. à 48 Rbd.	= Mk. = Sk.		
Lam	141 Stkr. à 1	— 2 — = —		
Gjæs	143 — à =	— 4 — 8 —		
Høns	514 — à =	— 1 — = —		

I Penge:

Landgilde-Penge . .	1099 Rbd.	2 Mk. 4 Sk.
Hoverie-Penge . . .	3254 —	= — $5\frac{1}{2}$ —
Skov-Penge	88 —	5 — = —
Huus-Penge	1362 —	4 — 8 —
Ovenmeldte Canon af Vidstrup-Gaard .	1048 —	= — = —
	6853 Rbd.	= Mk. $1\frac{1}{2}$ Sk.

Skov-Arealet er meget stort, 1743 Tdr. L., beliggende især i Somme og Voldborg Herreder. Af Tiender hører Ingen til Godset.

Det er ovenfor bleven omtalt, at Bøndergodset fornemmelig bestaaer af en Mellemting af Arve- og Livsfæstere, samt at endeel Gaarde ere fraſolgte som Selveiendom. Dette er for det Meste skeet paa meget fordeelagtige Vilkaar for Kjøberen; saaledes solgtes i 1802 Lille Værebroe Molle, der staae for usr. Hartk. 4 Tdr. 2 Alb., Mollestyld 8 Tdr., for 2000 Rd. D. C., med Forbehold af den aarlige Afgift $1\frac{1}{2}$ Tde. Rug og Byg, 6 Skpr. Havre, Landgildepenge 33 Rbd. 2 Mk., Hoveriepenge 2 Rbd. og Smaaredsel 72 Sk., hvorimod ingen Recognition svares ved Forandring af Eier. I 1811 solgtes en Gaard i Gundsømagle Sogn, af usr. Hartk. 9. 7. 2., for 2400 Rd., ligeledes med Forbehold af den aarlige Afgift 4 Tdr. af Rug og Byg, 3 Tdr. Havre, Hoveriepenge 9 Rbd., Smaaredsel 84 Sk., Skovpenge 24 Sk. Ved Forandring af Eier erlægges 1 Tde. Byg af Td. Hartk. Som Exempler paa en mærkelig ringe aarlig Afgift kan tjene de to Kappelov-Gaarde i Kildebrønde Sogn, hver

paa 13 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdkr. 1½ Alb., med Areal 178 og 167½ Tdr. L. af Sjællands bedste Jorder, beliggende 3 Miil fra Kjøbenhavn. Enhver af disse Gaarde yde en aarlig Afgift af 15 Tdr. 6½ Skpr. Byg, Hoveriepenge 15 Rbd. og Skovpenge 3 Mk. Bortforpagtede vilde hver af dem i det mindste give 250 Tdr. Byg. En ganske anderledes Indtægt har Eierne af de Gaarde, der paa den senere Tid bortfæstes paa Livstid. For ikke at nævne en saa ualmindelig høi Indfæstning, 4000 Rbd., der gaves i 1819 af en Gaard paa henved 8 Tdr. Hartkorn, vil jeg blot anføre at en Gaard, beliggende ¾ Miil fra Roeskilde, af Hartk. 6 Tdr. 3 Skpr. 2 Alb., borrfæstedes paa Livstid, ved Auction i Marts 1837, for en Indfæstning af 1160 Rbd., samt Landgilden forhøiet til 18 Tdr. Byg aarlig. Fæsteren anskaffede desuden selv Besætning og Inventarium m. m.; thi Gaarden var aldeles nøgen og uden nedlagt Vinterssæd. Efter Arvefæstebrevet, den fratrædende Fæster havde paa Gaarden, kunde han have bortarvefæstet den til en Indfæstning af i det høieste 64 Rbd. Disse Exempler ville være tilstrækkelige for at vise, af hvilken Værdie dette Gods med Tiden vil blive for Kjøbenhavns Borgere.

Tilforn var Kronen den største Lodseier i Amtet; men i 1766 blev det hele Krongods, omtr. 5150 Tdr. Hartk., skjænket Fæsterne uden nogen Kjøbesum, saaledes at den samme aarlige Afgift, som hidtil var svaret af Gaardene, fremdeles hæftede paa dem. I Gjennemsnit kan hver Tde. Hartk. af dette Gods nu regnes at være værd i det Mindste 600 Rbd., altsaa over 3 Millioner Rbd. foruden den aarlige Afgift, der nu svares. Det var den Tids Skik at ophjelpe Bondestanden ved at give enkelte Bønder Alt hvad man kunde overkomme, uden at man synes at have betænkt, at som man bortgav til Enkelte, berøvede man sig Evnen til at gjøre Vel mod Alle. Med Renten af den Sum dette bortgivne Bøndergods nu er værd, kunde sandelig virkes meget for hele Bondestanden; for blot at hentyde paa een Anvendelse deraf er det tilstrækkeligt at nævne Kongereiserne. Der kan neppe være nogen Tvivl om at der jo for 120,000 Rbd. — 4 pCt. Renten af 3 Millioner — om Aaret maatte omtrent kunde kjøres saameget som behøves til Landets sande Tarv; og enhver Bonde i hele Kongeriget vilde derved være befriet for en Byrde, der nu hviler

tungt og hemmende paa ethvert af hans Fremskridt. Gjort Gjerning staaer ikke til at ændre, eiheller havde det været Umagen værd at anføre dette Exempel paa Misgreb, dersom ikke den Idee gik igjen i mange Hoveder: at Regjeringen bør tilsidesætte ethvert Hensyn, naar den blot kan komme til at gjøre Godt mod enkelte Bønder.

Naar Talen er om Bøndergods ligger Hoveriet strax nær i Tanken, og det er derfor her paa sit Sted at omtale dette med et Par Ord. Det skadeligste Hoverie, det ubestemte, hvilket de offentlige Indretninger desværre endnu kræve, hviler naturligviis, saa nær Hovedstaden, i sin fulde Tyngde paa enhver Bruger af ufrit Hartkorn, og tvinger ham til at holde et altfor stort Antal Heste, der her som overalt er Hovedhindringen for Landvæsenets Fremskridt næsten i enhver Retning. Derimod er det kun i en ringe Deel af Amtet, i hvilket Bonden tillige er bebyrdet med privat Hoverie. I Sokkelund og Thune Herreder findes intet hoveriegjørende Hartk.; i Smørum Herred kun 131 Tdr. 5 Skpr., eller henved 3 pCt.; i Sømme Herred 365 Tdr. 6 Skpr., eller 13 pCt.; det stiger i Ramsøe Herred til 809 Tdr. Hartk. eller lidt over 30 pCt., og er størst i Voldborg Herred 1652 Tdr. Hartk., eller henved 69 pCt.

Efter den Indflydelse man almindelig antager det private Hoverie har paa Kreaturholdet, maatte man vente at finde en meget betydelig Forskjel i denne Henseende mellem de Herreder hvor intet Hoverie forrettes til Godset, og dem hvor dette finder Sted, endog i en stor Udstrækning; men dette er paa ingen Maade Tilfældet. Der er — det er ubehageligt nok at tilstaae — ingen afgjort Forskjel mellem Selveiere, Arvefæstere og Livsfæstere, hoveriefrie og hoveriegjørende, i Kreaturhold, Dyrkningsmaade og Velstand. Besiddelses-Maaden gjør ingen kjendelig Forskjel i nogen af disse Henseender, Alt synes at komme an paa Enkeltmandens Arbeidsomhed, Orden og paa den Afgift han aarlig skal svare, enten denne saa bestaaer i Rentepenge, Kornafgift eller Arbeide. Dette Amt giver mangfoldig Leilighed til at anstille Sammenligning i denne Henseende under fuldkommen lige locale Forhold; thi i næsten hvert Sogn paa Roeskilde Amt, findes der Selveiere, Arvefæstere og Livsfæstere; men det skjønnes ikke at det private Hoverie endnu er Bondens Velstand saa skadeligt, som man er saa villig til at antage efter opstillede Theorier. Dermed

være det ikke sagt at Hoverie er uskadeligt, eller som nogle have meent endog en Lettelse for Fæsteren, da det sætter ham istand til at afgjøre den betydeligste Deel af hans aarlige Afgift, med Arbeide; skulde dette virkelig forholde sig saaledes, saa er netop denne Omstændighed et Beviis mod Hoveriet, der holder Bonden paa saa lavt et Trin, at han ikke forstaaer at anvende sin Arbeidskraft, og Driftscapital paa en fordeelagtigere Maade end til at afbetale en saa ringe Sum, som Hoveriepengene vilde udgjøre, med et vidtloftigt Arbeide. Hoveriet er upaatvivlelig en af Hovedaarsagerne til den desværre saa ringe Tænksomhed, Selvfølelse og Velstand, der er almindelig for Bondestanden; men det er vanskeligt at paavise hvor stor Skade det gjør, saalænge det hviler paa hele Bondestanden under Navn af Veiarbeide, Kongereiser m. v. Det Fordærvelige ved Hoveriet vilde først ret falde i Øinene naar det offentlige havde været afskaffet i nogle, maaske mange Aar, og det private var vedligeholdt; ligesom Fælledskabets Skadelighed først blev ret tydelig efter Udskiftningen. Men da nu alle Brugere af ufrit Hartkorn forrette Hoverie, og derved indskrænkes i deres Frihed med Hensyn til Antallet af de forskjellige Kreature, saa forklarer dette Aarsagen til at det private Hoverie ikke kan skjønnes at have nogen synderlig Indflydelse paa Kreaturholdet. Kun paa denne Maade veed jeg at forklare det Forhold af Kreaturhold, som efterfølgende Optegnelse viser i de forskjellige Herreder, naar man ikke vil antage at Bonden aldeles mangler Tænksomhed til at benytte de Fordele andre Forhold kunde yde ham.

Da det Hefte af det statistiske Tabelværk, der vil indeholde Antallet af de forskjellige Huusdyr, endnu ikke er udkommet, saa er Hr. Sterms, med saa megen Flid samlede Angivelser, her fulgte; ifølge disse er Antallet af Kreature følgende:

	Heste	Hornqvæg	Faar	Svin
I Sokkelund H.:	4,500 Stk.	7,570 Stk.	3,325 Stk.	4,272 Stk.
Smørum —	4,415 —	6,365 —	5,590 —	4,215 —
Sømme —	2,877 —	4,335 —	4,625 —	2,617 —
Thune —	2,330 —	3,782 —	3,684 —	2,430 —
Ramsøe —	2,762 —	3,984 —	3,935 —	2,530 —
Voldborg —	2,643 —	4,496 —	4,900 —	2,751 —
I hele Amtet:	19,527 Stk.	30,532 Stk.	26,059 Stk.	18,815 Stk.

Dette vil udgjøre følgende omtrentlige Forhold imellem Ager og Engs Hartkornet og Kreaturholdet; men da Forholdet i Antallet af Faarene er meget forskjelligt, saa ere disse, for at lette Overblikket, lagte til Hornkvæget paa den Maade, at 6 Faar er regnet lige med 1 Kvæghoved.

I Sokkelund H.:	1 Hest	paa	$7\frac{3}{4}$	Skp.	Hrtk.	1	Kvægh.	paa	$4\frac{1}{4}$	Skp.	Hrtk.
Smørum —	1	—	$8\frac{1}{2}$	—	—	1	—	—	5	—	—
Sømme —	1	—	$9\frac{1}{4}$	—	—	1	—	—	$5\frac{2}{5}$	—	—
Thune —	1	—	$7\frac{1}{2}$	—	—	1	—	—	4	—	—
Ramsøe —	1	—	9	—	—	1	—	—	$5\frac{1}{4}$	—	—
Voldborg —	1	—	9	—	—	1	—	—	$4\frac{1}{2}$	—	—
I Gjennemsnit	1 Hest	paa	$8\frac{1}{2}$	Skp.	Hrtk.	1	Kvægh.	paa	$4\frac{2}{3}$	Skp.	Hrtk.

Efter denne Beregning skulde netop Herrederne i Forhold til det private Hoverie, der forrettes af Hartkornet, have det fordeelagtigste Forhold med Hensyn til Hestehold, med Undtagelse af Sømme Herred, der har det mindste Antal Heste paa Hartkornet; men efter dette kommer Voldborg, Ramsøe, Smørum, Sokkelund og endelig Thune Herred. Altsaa kan det private Hoverie her i Amtet ikke skjønnes at foranledige et større Hestehold; dog bør herved bemærkes, at Hoveriet foraarsager, at et mindre Antal Heste holdes paa Hovedgaardene; men dette kan kun være af meget ringe Betydning, og imod Hoveriet anføres netop, at Hovedgaardene derved drives ved et langt betydeligere Antal Heste end ellers vilde være nødvendigt. Hvad Kvægholdet angaaer, har Thune Herred det fordelagtigste Forhold, dernæst i Orden, Sokkelund, Voldborg, Smørum, Ramsøe og endelig Sømme Herred. Hoveriet der gjøres til Godserne skjønnes altsaa heller ikke at have den Virkning, at foranledige større Hestehold og mindre Kvæghold. Heller ikke synes Selveiendom at gjøre nogen Forskjel i denne Henseende, og besynderlig nok har netop de 3 Herreder, hvori det ringeste Antal Selveiere findes, det mindste Antal Heste paa Hartkornet. Anderledes forholder det sig med Kvægholdet; thi dette er større (det næststørste) i Forhold til Hartk. i Sokkelund Herred, der ganske bestaaer af Selveiere, Arvefæstere regnede hertil, mindre i Sømme, der har de færreste Selveiere, omtrent 27 pCt. af Hartkornet; men gaae vi videre i denne Undersøgelse, saa holder Reglen ikke længere Stik, thi deels finde vi at Thune Herred har det største Antal Kvæg-

paa Td. Hartk., med 54 pCt. Selveiere, og Voldborg Herred med 32 pCt. et større Antal end Smørum Herred med 93 pCt., der kun har et noget større Antal end Ramsøe Herred med 39 pCt. Selveiere. Udtommende at behandle denne Gjenstand, for af de forhaanden værende Underretninger at udfinde den sandsynlige Grund til Forskjellen i Kreaturholdet i Herrederne, vilde langt overskride de Grændser en kort Oversigt af Amtet kan have; heri som i andre Henseender maa det være nok at antyde Forholdene.

Tager man Gliemanns Beskrivelse af Kjøbenhavns Amt for sig, der udkom i 1821, og hvortil Materialierne vel ere samlede i 1819—20, og sammenligner det Antal af de forskjellige Kreature med den efter Sterm her fulgte Angivelse, saa vil man finde en saa betydelig Afvigelse i Forholdet af Kreaturernes Tilvæxt i de forskjellige Herreder, at man fristes til at drage Rigtigheden af en af Angivelserne i Tvivl; thi beregnet efter disse to Kilder skulde Tilvæxten i Løbet af omtrent 16 Aar være omtrent følgende:

	af Heste	af Hornqvæg	af Faar	af Svin
I Sokkelund H.:	22 pCt.	35 pCt.	8 pCt.	33 pCt.
Smørum —	1 —	25 —	9 —	19 —
Sømme —	14 —	22 —	46 —	36 —
Thune —	5 —	28 —	35 —	63 —
Ramsøe —	16 —	15 —	48 —	37 —
Voldborg —	11 —	24 —	44 —	40 —
I Gjennf. omtr.	11,5 pCt.	24,8 pCt.	32 pCt.	38 pCt.

Dette vilde være en meget betydelig Tilvæxt, og et, med Undtagelse af Hesteholdet, glædeligt Vidnesbyrd om Landvæsenets Fremskridt. Tidsrummet er imidlertid altfor kort til at man tør antage saa stor en Tilvæxt; Afvigelserne af den er i de forskjellige Herreder altfor betydelig til at kunne antage begge Angivelserne for rigtige; f. Ex. 22 og 1 pCt. af Heste i to hinanden i alle Henseender saa lige Herreder som Sokkelund og Smørum.

Med Hensyn til Skatterne finde nogle Afvigelser Sted i dette Amt. Amager svarer saaledes i Landskat af Tde. pr. Ager og Engs Hartk. 5 Rbd. 48 Sk., derimod af det upr. Hartk. 8 Rbd. 76 Sk.; eller, den temporaire Eftergivelse fraregnet, af pr. Hartk. 4 Rbd. 78 Sk., og af upr. 7 Rbd. 66½ Sk. Da denne Øe er ansat høit

i Hartkorn, saa har denne Skattebyrde været temmelig folelig; de sidste heldige Aar for Landet gjør den naturligviis lettere at bære. I alle andre Skatter deeltager Den lige med det øvrige Land; derimod falde Communebyrderne betydelig høiere end maaskee noget andet Sted i Landet: efter en Opgivelse fra Taarnbye Sogn beløber alene Fattigskatten sig i dette Sogn til 1800—2000 Rbd. om Aaret, hvilket udgjør omtrent 2 Rbd. 48 Sk. pr. Tde. Hartkorn. Frireiserne anslaaes efter samme private Angivelse til omtrent $1\frac{1}{5}$ Miil af Tde. Hartk. om Aaret; Veiarbeidet til omtrent 2 Rbd. 48 Sk. af Tde. Hartk. Maaskee ere disse Angivelser noget vel høit ansatte, skjøndt de hidrøre fra en særdeles agtværdig og paalidelig Mand; men der er da ogsaa endeel at slaae af paa, inden disse Byrder kan siges at være lette. Frederiksberg Sogn staaer for pr. Hartk. og er altsaa befriet for en stor Deel af det Tryk, der ellers hvile paa Hartkornet; men det har to andre Afgifter i deres Sted: Bygnings-Afgiften og Høe-Afgiften til de Kongl. Stalde. Den første af disse Skatter staaer naturligviis ikke i noget Forhold til Jordernes Areal eller Hartk., men er ganske afhængig af de Bygninger, der ere opførte, og er saaledes ofte meget byrdefuld for dem der leve af Avlingen og ei have Raad til at holde Lysthsted; at Høe-Afgiften derimod ikke retter sig efter Hartkornet eller Arealet er mere forunderligt; saaledes svarer f. Ex. en Gaard med $10\frac{1}{2}$ Tdr. Land 580 Lpd. Høe; en anden paa 20 Tdr. L. kun 263 Lpd.; en tredie paa 43 Tdr. L. 2921 Lpd. Beløbet af denne Skat i Penge er meget foranderlig efter Høeprisen, der undertiden er stegen til 24 Sk. for Lispundet, og udgjør da for sidstanførte Gaard en Afgift af 17 Rbd. af Td. L. Man maa undre sig over at Eiendommene desuagtet ere i temmelig høi Priis i dette Sogn. En Modsætning til disse høie Afgifter gjøre Hjortesprings-Gaardene, som ifølge deres Skjøder af 1772 ikkun skulde svare 30 Rbd. af hver Gaard, hvorimod de skulde være frie for alle muelige Byrder, Paalæg og Afgifter af Hartkornet, dette er imidlertid for Tiden ikke Tilfældet; thi de svare i Skatter og Afgifter omtrent det Dobbelte af det der efter Skjøderne skulde være den hele Afgift; desuagtet ere disse Hjortesprings-Gaarde de lavest beskattede Eiendomme paa Amtet; men vilde man deraf slutte, at Prisen paa en saadan Gaard var forholdsviis høi, tog man mærkelig

feil. Uagtet den lave Afgift er Prisen ikke høiere end paa andre Gaarde af samme Areal, Bygninger m. v. i den Egn, og langtfra saa høi som i det stærkest beskattede Frederiksberg Sogn. Beliggenhed og Jordsmon er maaskee Grunden til den store Forskjel i Værdien, maaskee ogsaa Ængstlighed for at disse Eiendomme med Tiden skal blive ansatte i Skat lig alle andre Landeiendomme. Den meget betydelige Fattigskat er imidlertid den rimeligste.

1.

Jordernes Beskaffenhed.

Kjøbenhavns Amt dannes af et Bakkestrøg, der fortsættes fra Høiderne i Sorøe Amt og strax ved Grændsen deler sig i to Grene, af hvilke den ene løber i nordlig Retning og danner Voldborg Herred imellem Leire-Aae og en Arm af Roeskilde Fjord mod Øst, og Dams-Aae med en Arm af Issefjorden (Sidinge Fjord) mod Vest. I sin Fortsætning danner dette Bakkestrøg derpaa Horns Herred under Frederiksborg-Amt. Dette Bakkestrøg er, saavidt Kjøbenhavns Amt vedkommer, i det Hele taget ujevnt, med høie, dog almindeligviis jevntaffaldende Banker, der deels indeslutte, deels ved de nævnte Vande begrændse gode Enge. Jordsmonnet er paa dette Strøg for det Meste af muldsandet og leermuldet Beskaffenhed, med afvexlende Underlag af Leer, Sand, Gruus og Kalk.

Den anden Green af det Bakkestrøg, der danner Amtet, begynder ligeledes ved Grændsen af Sorøe Amt og gaaer i nordøstlig Retning gjennem Ramsøe Herred, den sydlige Deel af Sømme samt nordlige af Thune Herreder, over Høie-Taastrup og Ballerup i Smorum Herred, ind i det nordvestlige Hjørne af Sokkelund Herred. I Gladsaxe Sogn deler dette Bakkestrøg sig i to Grene, hvoraf den ene, i Skikkelse af en sammenhængende Bjergryg, tager en nordvestlig Retning

mellem Sønderſøe mod Syd, Fure- og Farum Søer mod Nord, ind i Frederiksborg Amt, og ſkjeller paa Grændſen af dette Amt mellem de Vande, der fra Sønderſøe tage en veſtlig Retning langs den nordlige Grændſe af Amtet, og under Navn af Værebroe Aae falde i Roeskilde Fjord, og dem der fra Farum Søe, gjennem Fure- og Lyngbye Søer — hvilken Sidſte tillige optager Afløbet af Bagſværd Søe — under Navn af Molle-Aaen ſøge deres Udløb i Øresund. Den anden Green af dette Bakkeſtrøg tager fra Gladſaxe Sogn ſin Retning mod Øſt, langs med den ſydlige Bred af Bagſværd Søe og Molle-Aaen og ender med den Kongelige Dyrehauges ſkjønne Høider ved Øresund.

Den krumme Linie, ſom dette, næſten i ſin hele Udſtrækning meget flade Bakkeſtrøg beſkriver, danner ved ſine udløbende Grene mod Nordveſt et mere ujevnt Terrain, afvexlende med Bakker og Dale, gjennem hvis Engbund mange ſmaae Bække risle; mod Sydoſt derimod en ſtor Slette paa hvilke Bakkerne ere ſaa flade at de ved et Overblik neppe kunne kjendes ſom Saadanne. De mod Nordveſt løbende Strøg, ende almindeligſt ſom Brinker ved Roeskilde Fjord, de mod Sydoſt derimod ſom en meget lav og ſiid Strandbred ved Kjøge-Bugt og en Deel af Sundet, og danne her det flade Amagerland og Saltholm med deres mange Smaaholme. Næſten hele det ſydoſtlige Bakkefald har leermuldede og ſide Jorder, gjennem hvilke ogſaa flere Smaabække løbe, og danne bredere Engſtrækninger. Skjøndt Jordsmonnet af den nordveſtlige Deel af Bakkeſtrøget ofte er fortrinlig Leermuld, ſaa er Underlaget derimod almindeligviis Sand eller Gruus, hvorimod det paa den ſydoſtlige Deel, næſten overalt er Leer. En Undtagelſe herfra gjør dog Strandkanten ved Kjøgebugt, fra Kjøge til henimod Kjøbenhavn, altſaa en Strækning af henved fire Mile i Længden. Denne har, i en Brede fra 800 Alen til $\frac{1}{4}$ Miil fra Stranden, meget ſandede Jorder, bevoxede enten med kort Lyng eller ſparſomt Strandgræs, og kaldes „Lyngen" og „Jernet"; men ſelv her er Underlaget for det Meſte Leer. Af ſamme Beſkaffenhed er hele den ſydlige Deel af Amager. Den frugtbareſte Deel af Amtet begrændſes ſaaledes af denne Sandſtrimmel mod Sydoſt, og af den ſandede Deel af Voldborg Herred mod Veſt; men ogſaa mod Nord ere Jorderne ſandede langs Grændſen af Frederiksborg Amt; i ringere

Grad er dette Tilfældet med den sydlige Deel; thi om end Kjøge Byes Jorder ere sandede, saa ere de nærmeste vestlige Sogne i det Hele taget af en fortrinlig leermuldet Beskaffenhed; dog ogsaa her findes langs Kjøge-Aae, der er Grændseskjellet mod Præstøe Amt, en Række Sandbanker, saa den egentlige frugtbareste Deel af Kjøbenhavns Amt kan siges at være omspændt af et Sandbelte.

Efter denne kortfattede Udsigt over Amtet vil det være tjenligt, herreds- og sogneviis at betragte Beskaffenheden af dets Jordsmon.

Sokkelund Herred.

Amagers (tvende Sognes) Jorder ere paa den nordre og søndre Deel af Øen leermuldede, i Midten stærkt lerede, paa Overdrevene eller Fællederne derimod sandede, grusede eller stenede. Underlaget er overalt stærkt Leer, paa nogle Steder blandet med Kridtstykker og Kalksteen. Jorderne ere overalt flade, jevne og side, „de lide, siger Indberetningen, meget af Suurhed formedelst det skadelige Vand, som staaer saavel i som paa dem, og som meget kunde afværges, naar Landets Beboere lagde mere Vind paa gode Vandafledthings-Grofter end de gjøre, og der havde været sørget for ved Udskiftningen, saavel med Oplandsjorderne som med Overdrevene, at fornødne Hoved-Vandgrofter heelt ud til Stranden vare anlagte. Formedelst denne Mangel er nu den Mand, der graver de fornødne Vandgrofter i sin Lod, forlegen med at faae Vandet videre bort, da enten hans Naboe aldeles ingen Grofter har, eller der kun er en Hovedgroft, der skal bortlede det, og som, efter min Formening, ikke kan være passende til Vandafledning; deels fordi de ere anlagte for at hegne mellem Naboer, og altsaa ere anlagte i Skjellet, enten dette er det sideste eller høieste Sted af Lodden, deels fordi derved tillige er anbragt et Volddige, der som oftest er beplantet, hvilket foraarsager at sligt et Vandløb om Vinteren bliver stoppet af Sneen, som almindeligviis lægger sig derved. Desuden faaer slig en Vandledning som oftest et skjævt og afstumpet Løb, som forhindrer Vandets frie Løb. Alt dette kunde have været forebygget naar omtalte Vandledninger vare anlagte ved Udskiftningen, og Lodderne derefter affatte; hvilket jeg troer var gavnligt for Eftertiden at tage i Betænkning, naar Udskiftning et eller andet Sted skulde ske."

Foruden Overdrevet paa omtent 650 Tdr. L., som er udskiftet, hører til Taarnbye Sogn omtrent 1200 Tdr. L., langs Øens vestlige Kyst, fulde af Sumper, Huller og Tuer, der blot benyttes til Græsning. Desuden henhører til dette Sogn 34 større og mindre Holme, beliggende i Kalleboe-Strand, hvoraf den største er 29 Tdr. L. stor, hvilke heller ikke benyttes til andet end Græsning. Jordsmonnet er som ovenfor meldt, sandet med et Leerunderlag. Regnes Overdrevene med, har Sognet omtrent 12 Tdr. L. paa Tdc. Hartkorn; uden Overdrevene omtrent 7 Tdr. L.

Til Taarnbye Sogn hører Saltholmen, beliggende omtrent ¾ Miil Øst for Amager. Denne næsten een Miil lange og ⅜ Miil brede Ø er bekjendt af sit Kalkbrud. Jordsmonnet bestaaer af 6 til 8 Tommer dyb Muld, der omhyggeligt søges vedligeholdt formedelst den fortrinlige Græsning der findes; under denne Jordskorpe kommer Kalksteensgruus af omtrent en Alens Dybde, hvorunder findes et Kalksteenslag, hvoraf det underste, der er meget haard, fiin, lyseguul og graa med mørkagtige Aarer, tager vel imod Politur (Saltholms Marmor). Jorderne ere meget jevne og side, og saa lavtliggende at den største Deel af Øen ved Høivande overskylles af Havet; paa Grund heraf ere Kalksteensbruddene ikke gode at holde frie for Vand, hvorfor ogsaa kun de øvre Lag af dem i den senere Tid benyttes.

Maglebye Sogn har ligeledes, foruden leermuldede Jorder i Indmarkerne, en stor Deel Overdrev paa den sydlige Deel af Øen; disse optage, under Navn af Aflandshage, et Areal af omtrent 2000 Tdr. L., for Størstedelen sandede, dog ogsaa lerede Jorder, med Leerunderlag. Af Sognets Jorder komme omtrent 11 Tdr. L. paa en Td. Hartk.

Gaae vi over fra denne frugtbare, stærktbefolkede og dog saa lidet opdyrkede Ø, saa træffe vi først Kjøbenhavns Jorder. Disse ere oprindelig af samme Beskaffenhed som Amagers, jevne, lerede og side, saavel i Jordsmon som Underlag; men den store Mængde Gjødning, der i en lang Række af Aar er paafyldt dem, og den stærke Bearbeidning de bestandig, med Undtagelse af Fællederne, ere underkastede, har bevirket, at de nu ere de ypperligste Muldjorder, tjenlige til alle de Vækter vort Klima vil tillade at dyrke.

Af omtrent samme Beskaffenhed ere **Frederiksberg** Sogns Jorder. Med Undtagelse af Frederiksberg Slotsbakke, der ligger som en isoleret Høide i en temmelig viid Omkreds, ere Jorderne side, leermuldede med Leerunderlag. Mangel paa tilbørlig Afgrøftning er i regnfulde Aar meget følelig; thi, endskjønt der næsten paa hver Mands Lod findes Grøfter, saa ere disse ofte ikke tilstrækkelig dybe, og staae ikke i saadan Forbindelse med hinanden, at de kunne tjene til behørig at aflede det overflødige Vand. Men det er ikke blot af det Vand, der falder fra Himlen, og som Leerunderlaget holder paa, at Sognets Jorder lide; det flade Strøg af Sognet, som grændser til Kalleboe Strand er hver Vinter, som overhovedet ved ethvert Høivande, meer eller mindre underkastet Oversvømmelse. Oprindelig have Jorderne for største Delen bestaaet af Eng, som ved Dyrkning er forvandlet til Agerjord; dette maa vel være Grunden til at de ere saa lavt ansatte i Hartk. at der gaaer 16½ Tdr. L. paa Td. Hartk.

Hvidovre Sogn har jevne, leermuldede Jorder, som nu ikke synderlig lide af skadeligt Vand fordi Grøfterne have tilstrækkeligt Fald. Udlodderne mod Kalleboe Strand ere sandmuldede og tildees meget sandede. Underlaget er Leer, undtagen ved Stranden hvor det tildeels bestaaer af Gruus og Steen. I en Strækning af ¼ Miil langs Stranden, nemlig fra Aaen ved Flaskekroen i sydvestlig Retning, bestaaer disse Steen af Kalk, stærkt blandet med Flint, nord for denne Aae er Underlaget derimod fiint Blaaleer. En fortrinlig Engbund findes i dette Sogn langs med Damhuus-Søens Afløb; her kunde uden stor Bekostning anlægges en herlig Vandings-Eng. Paa hver Td. Hartk. kommer næsten 10 Tdr. L.

Rødovre Jorder ere af samme Beskaffenhed som sidstnævnte Sogns, dog noget mere høilændede. **Islemarks** Jorder ere derimod sandmuldede. Underlaget er for det meste Leer. Langs det Vandløb, der fra Ballerup-Egnen og Tipperup Mose flyder paa Grændsen af dette Sogn og falder i Damhuus-Søen, findes gode Enge, til hvis Overrisling det var tjenligt, men hidtil ikke brugt. I det Hele taget kommer omtrent 11½ Tdr. L. paa Td. Hartk.

Brønshøi Sogn har jevne og temmelig side, muldlerede Jorder, som kun midtveis gjennem Sognet danne en svag Bakke mellem Ror- eller Leer-Søen og Utterslev-Mosen, samt mellem denne og

Damhuus-Søen, mod hvilke de falde jevnt af. Sognet har nogle Enge langs Grændsen mod Rødovre Sogn, om hvilke det Samme, dog i ringere Grad, gjelder som er anført ved Sidstnævnte. Underlaget er for det Meste Sand. Det er temmelig høit ansat i Hartk., da der kun kommer 6½ Tdr. L. paa Td. Hartk.

Herløv Sogn har mere høilændede, i den sydlige Deel flade og muldede, i den nordlige mere bakkede og sandblandede Jorder, med Underlag meest af Sand, dog ogsaa af Leer. Omtrent 8 Tdr. L. kommer i Gjennemsnit paa Td. Hartk.

Ganske det Samme med Hensyn til Jorderne gjelder om Gladsaxe Sogn, hvis sydlige og østlige Deel har, ved Mørkhøi og Buddinge, jevne, muldede, tildeels leermuldede Jorder; Bagsværd derimod for det Meste sandede, og ved den nordlige Grændse bakkede og meget maadelige Jorder. I Gjennemsnit gaaer der 9 Tdr. L. paa Td. Hartk.

Den vestlige Deel af Gjentofte Sogn, nemlig en Deel af Vangede Bye og det Strøg, der ligger imellem Gladsaxe Sogn og Gjentofte Søes Afløb, har gode muldede Jorder, for det Meste med Leerunderlag; den øvrige Deel af Sognet derimod sandede Jorder, hvilke dog ved Culturen ere blevne godt muldblandede. Underlaget er her almindeligviis Sand og Gruus, dog er der ved Strandkanten, i en Alens Dybde under det sandede Jordsmon funden Mergel. Her i Sognet ligger Hovedgaarden Bernstorff med et Areal af omtrent 400 Tdr. L. Afløbet af Gjentofte Søe kunde benyttes til at vande de Enge, som ligge paa begge Sider indtil Emdrup Søe. Henimod 11 Tdr. L. gaae paa 1 Td. Hartk.

Lyngbye og Søllerød Sogne kunne betragtes under Eet, da de ere af samme Beskaffenhed. Jorderne ere i dem begge af temmelig afvexlende Beskaffenhed, saavel lerede som sandede, saavel jevne som bakkede; ved Lundtofte findes høie Bakker, der danne den saakaldte „Dybendal". Sjelden ere Jorderne side. Trørød Bye har en Deel lerede, Nærum, Holte og Øverrød derimod sandede Jorder, hvis høie Bakker ere lynggroede. Ved denne Beskaffenhed kunne Jorderne ikke lettelig lide af skadeligt Vand, hvilket desuden i Almindelighed godt afgraves. Vandings-Enge kunne i disse Sogne ikke anlægges; thi omendskjønt den vandrige Aae, Mølleaaen, gjennemstrømmer

Lyngbye Sogn tildeels, og begrændser Søllerød mod Syd, saa kan dens Vand ikke benyttes til at vande Engene med, fordi det gjør langt større Nytte ved at drive de mange Vandmøller, der ere anlagte langs med dens Løb; Aabredderne ere desuden enten de fleste Steder steile med en liden Strimmel Eng paa begge Sider, eller bestaae af Hængedynd, hvilket især mellem Lyngbye-, Bagsværd- og Fure-Søerne optage en betydelig Strækning. I Lyngbye Sogn ligger Hovedgaarden **Frederiksdal** med et Areal af Ager omtrent 150 Tdr. L. I Søllerød Sogn Hovedgaarden **Dronninggaard**, med et Areal af omtrent 550 Tdr. L., deelt i to store Parceller. Efter den Culturgrad Sognenes, især Lyngbye Sogns, Jorder have opnaaet, ere disse lavt ansatte i Hartk.; i Lyngbye Sogn gaaer 16 Tdr. L., i Søllerød 24¾ Tdr. L. paa Td. Hartk.

Smørum Herred.

Brøndbye-Øster har nogle af Landets ypperligste Jorder, bestaaende af en meget frugtbar, dyb Leermuld med Underlag af grovt Sand. Jorderne ere meget jevne, temmelig side, men lide ikke af skadeligt Vand. Den sydlige Deel af **Avedøres** Jorder er derimod sandet og sild mod Kalleboe Strand, som her tager sin Begyndelse, og i hvilken ligge 20 større og mindre Holme, hvoraf den største er paa 45 Tdr. L. Sognet er ansat saa høit i Hartk., at ikkun 5½ Tdr. L. haves paa Td. Hartk.

Glostrup Sogn har høiere Jorder mod Nord, hvor de ere sandmuldede, iøvrigt ere de leermuldede, nemlig ved **Hvissinge** og **Glostrup** Byer. Underlaget er forskjelligt, dog er Gruus og Sand det almindeligste. Sognet har nogen god Eng ved Hvissinge Bye. I det Hele taget lide Jorderne ikke af skadeligt Vand, hvilket desuden let kunde afledes paa de fleste Steder. Paa hver Td. Hartk. kommer omtrent 9 Tdr. L.

Brøndbye-Vesters nordlige Deel bestaaer af fortrinlige leermuldede Jorder, der ere meget jevne og temmelig side; Udmarkerne ere derimod sandmuldede og mod Stranden meget løs Sandjord. Underlaget er for det Meste grovt Sand. Omtrent 10 Tdr. L. kommer paa hver Td. Hartk.

Vallensbek har meget jevne, side, leermuldede Jorder, hvilke dog ogsaa mod Kjøgebugt falde sandede. Underlaget er for det Meste Leer; dette i Forening med Jordernes lave Beliggenhed foraarsager at de ofte lide af skadeligt Vand. Langs med Store Veile-Aae, som mod Vest begrændser Sognet, haves betydelige Enge, hvori noget Torveskjær. I Gjennemsnit kommer 10 Tdr. L. paa Td. Hartk.

Jishøi og Thorslunde Sogne have lerede og leermuldede, jevne og meget side Jorder, der begrændses og gjennemstrommes af flere Bække, ved hvilke findes betydelige Enge. Underlaget er Leer. I en Mose i Jishøi Sogn findes en ypperlig Leer, som under sidste Krig bragtes til Sukkerform-Fabrikken paa Amager. Mod Stranden falde Jorderne sandede, og her har Jishøi nogle ret gode Enge, som om Vinteren overskylles af Havet. De gjennem Sognene flydende Bække kunde maaskee med Fordeel benyttes til at vande Engene, dog er den meget flade og side Agerjord til Hinder derfor. I Thorslunde Sogn ligger Hovedgaarden Bentzonsdal med omtrent 400 Tdr. L. udmærkede Jorder. I begge Sogne kommer omtrent 9 Tdr. L. paa hver Td. Hartk.

Forlade vi disse langs med Kjøgebugt beliggende Sogne, saa finde vi at Jorderne blive mere høilændede, almindeligviis mindre side og noget mindre lerede; efterhaanden som Afstanden bliver større fra Stranden blive de mere sandblandede.

Høie-Taastrup Sogn ligger, hvad ogsaa Navnet allerede antyder, høit; Hellingehøi nord for Byen Høie-Taastrup, skal være 60 Alen over Havet. Fra dette Sogns Jorder falder Terrainet af mod S. O. og N. V.; dog ere Jorderne ingenlunde bakkede, men danne en jevnt stigende Høide. Jordsmonnet bestaaer af Leermuld, der mod Vest gaaer over til Sandmuld og gruusblandede Jorder ved Baldersbrønde og især ved Kallerup; Underlaget er her mest Gruus, men iøvrigt almindeligviis Leer. Mergel findes adskillige Steder. Henimod Thorslunde findes fast Kalksteen, som for omtrent 30 Aar siden har været benyttet*). Af Eng har Sognet, paa Grund af det jevntaffaldende, høie Terrain, ikkun lidet. Paa Td. Hartk. haves omtrent 9 Tdr. L.

*) See Prof. Forchhammers Danmarks geogn. Forhold S. 52.

Sengeløse Sogn har i det Hele leermuldede jevne Jorder, med Undtagelse af een dog ubetydelig Banke, der strækker sig imellem Sengeløse og Vadsbye, og falder lavt imod N. V. og Øst. Den nordlige Deel af Sognet har fortrinlige sandmuldede Jorder med Leerunderlag; i Bankerne ved Vridsløse findes en Mængde Kalkstene, som have været benyttede til Roeskildekroes Kalkbrænderie. Paa den nordlige Grændse af Sognet forene to Vandløb sig og danne betydelige Enge. Et heldigt Forsøg paa at anvende et af disse Vandløb til at vande hine Enge gjorde Proprietair Lange til Frederiksholm. Men da han tilligemed sine egne Enge satte Sengeløse Byes Enge under Vand, troede sidste Steds Beboere at deres Torvemoser derved tilføiedes Skade — og en Aasteds Kjendelse hævede dette gavnlige Forsøg. Hovedgaarden Cathrineberg ligger her i Sognet. I Gjennemsnit har Sognet 8½ Tdr. L. paa Td. Hartk.

Hersted-Vester og Øster Sogne have jevnside, mod Syd og Sydøst affaldende, leermuldede Jorder, med Underlag for det Meste af Leer. Eng haves i førstnævnte Sogn langs Store Veile Aae, der løber paa dets vestlige Grændse og kunde benyttes til Vandings-Enges Anlæg. Sidstnævnte Sogn har eiheller Mangel paa Enge, dog uden rindende Vand. I Herstedvester haves 7½ Tdr. L., i Herstedøster 7 Tdr. L. paa Td. Hartk.

Ballerup har jevne, i det Hele leermuldede og høilændede Jorder med Underlag af Leer; den sydlige Deel af Sognet, nemlig Skovlunde og nogle af Aagerups Jorder falde derimod side, og ere ligeledes leermuldede. Af ganske anden Beskaffenhed ere Overdrevene beliggende i den nordlige Deel af Sognet; disse have tilforn været bevorede med Skov, som for længe siden er afdreven; Hovedbestanddelen af Jordsmonnet, der er høit og bakket, er Hvidleer og Gruus eller grov Sand, blandet med lidt Muld. Af Eng har Sognet ikke betydeligt, og den formindskes aarlig ved at opskjæres for den underliggende Torvejords Skyld. I Gjennemsnit har Sognet 10½ Tdr. L. paa Td. Hartk.

Maaløv Sogn har meget forskjellige Jorder, det ligger ogsaa paa Grændsen af Herredets frugtbare og ufrugtbare Strøg. Beliggenheden er høi, dog ligger selve Byen i en Dal. Hvor Terrainet helder mod Sydøst og Vest ere Jorderne for det Meste muldede og leer-

blandede; mod Nord derimod sandmuldede, dog af god Beskaffenhed. Bankerne ere jevntaffaldende, saa at Jorderne i det hele ere høilændede og ikke lide af skadeligt Vand, mod Vest falde de dog noget side henimod Aaen, der skiller dette Sogn fra Frederiksborg Amt. Overdrevet **Joenstrup Vang**, der tilforn har været bevoxet med Skov, er bakket, og bestaaer af Sand og Gruus blandet med lidt Muld; nogle af Bakkerne bestaae af Sand og Hvidleer. Af Eng har Sognet ikke betydeligt; en liden paa 8 til 10 Tdr. L. Størrelse, tilhørende Lars Pedersen har han, paa Skolelærer Gehls Overtalelse, sat under Vand og derved betydelig forøget dens Frugtbarhed. Sognet har i Gjennemsnit 8 Tdr. L. paa Td. Hartk.

Kirke-Værløse Sogns Jorder ere af meget forskjellig Beskaffenhed, fra kolde og side Leerjorder til høie grusede Sandjorder. **Bringe** Bye viser allerede tildeels denne Forskjel, da den halve Deel af Jorderne ere gode leermuldede, for en ringe Deel side, den anden halve Deel derimod sandmuldede og høilændede. **Lille-Værløse** har sandmuldede og paa de, nu udskiftede, Overdrevslodder sandige Jorder, som i det Hele ere jevne og høilændede, dog findes ogsaa enkelte Steder leermuldede Jorder. **Kollekolle** har temmelig jevne, høilændede sandmuldede Jorder, der dog for det Meste indeholde for liden Muld. Endelig har **Kirke-Værløse** Bye i det Hele meget høie, snart sand- snart leermuldede Jorder. Underlaget er ligesom Madjorden af høist forskjellig Beskaffenhed, snart seigt Leer snart Gruus og Sand; dog findes ogsaa Mergel deri, hvilket overhovedet er Tilfældet paa de fleste Steder hvor den i dette Amt er søgt. Engene ere til Kollekolle og Lille-Værløse ubetydelige og af ringe Beskaffenhed; bedre ere de til Kirke-Værløse; men Bringe Bye har udmærkede Enge især beliggende langs med Afløbet fra Søndersøe. „Den halve Deel af denne Byes Enge, der ere dens Rigdomskilde, vilde kunde sættes ved dette Aaløb under Vand, naar den ved **Jonstrup** værende Vandmølle maatte nedlægges, hvilket sandsynligviis, siger Indberetningen, vil skee, da den som Vandmølle er anlagt formeget paa det Tørre." Skjønt Eierne af Engen ikke have Raadighed over Vandet, gjør dette dem paa egen Haand god Tjeneste, ved næsten hver Vinter at sætte en stor Deel af den under Vand. I Gjennemsnit har Sognet 14½ Tdr. L. paa Td. Hartkorn.

Ledøye eller Lidøe Sogns Jorder ere jevne, hverken høie eller side, skjørlerede, med Undtagelse af 3 Gaardes Jorder og Udlodderne, hvor de ere temmelig sandede. Underlaget er mest gruult eller rødt Leer, ofte Sand eller Gruus, enkelte høie Steder Mergel. Sognet har mod Syd betydelige Enge. I Gjennemsnit gaae 9 Tdr. L. paa Td. Hartkorn.

Smørum Sogn bestaaer næsten overalt af sandede og høie Jorder, dog uden Bakker, da de ubetydelige ved Smørum-Øvre neppe kunne mærkes. Denne Bye har de bedste Jorder i Sognet, bestaaende af gode Muldjorder; lignende Jorder har tildeels Smørum-Nedre, men største Delen skarp og sandet; 4 Udflyttere have saa ringe Jord, at Lyngen fremkommer i 2de Aars Hvile. Af nogen bedre Beskaffenhed ere Høves og Nybolles Jorder. Underlaget ved disse to sidstnævnte Byer er meget forskjelligt, dog oftere Leer end Sand og Gruus. Ved Smørum-Øvre er Underlaget mest gruult eller rødt Leer, ofte Mergel, enkelte Steder Sand. Smørum-Nedres Jorders Underlag er deels gruult og rødt Leer, sjelden Mergel, mest Sand, ved de anførte 4 Udflytter-Gaarde ofte bruun Sand, ellers Gruus. Hovedgaarden Ædelgave har omtrent 350 Tdr. L. sandmuldede, dog mest skarpsandede Jorder, med Underlag af ovenanførte Leersorter, sjelden Sand og paa et Sted er funden Mergel. I Smørum-Øvre og Høve lide Engene af skadeligt Vand, men da Grøfterne ikke ere tilbørligt oprensede, saa kan det ei bestemmes om Vandet i Løie-Søe ved Værøe paa Frederiksborg Amt staaer for høit, hvilket dog formodes. Værebroe Vandmølle er nedlagt, Aaen kunde derfor fra bemeldte Søe til den nedlagte Vandmølle være dybere. Vandings-Enge af Betydenhed kunne ikke anlægges. Paa Ædelgave haves omtrent 8 Tdr. L. Overrislings-Eng, hvortil dog undertiden mangler tilstrækkeligt Vand. Virkningen af Overrislingen er her befunden fuldkommen saa god, og mere varig end Overgjødskning. Sognet har i Gjennemsnit $8\frac{1}{4}$ Tdr. L. paa Td. Hartkorn.

Ved et Tilbageblik paa disse to Herreders, det gamle Kjøbenhavns Amts Jorder, finde vi, at de umiddelbart til Stranden, især til Kjøgebugt stødende, bestaae af flade, sandede og grusede Strandenge, hyppigt underkastede Oversvømmelse af Havet. Bag dette Sandbelte ere Jorderne meer eller mindre lerede, men Leret prædominerer

i dem Alle; de ere meget jevne og side, dog ikke i den Grad, at jo Vintersæd kan dyrkes, skjøndt den paa dette Strøg, i meget vaade Aar, undertiden tager Skade. Fjerner man sig mere fra Kjøgebugt, blive Jorderne mere høilændede og muldblandede, og overgaae mod Øst og Vest af disse Herreder til Sandmuld og dernæst til skarpsandede og gruusblandede Jorder, i hvilke dog enkelte Pletter leermuldede findes. Mod Nord og især mod Nordøst bestaaer Terrainet for det Meste af Sandbanker, paa hvilke Lyngen hyppigt viser sig. Begge Herreder ere vel forsynede med Eng og rindende Vand; men dette benyttes næsten aldeles ikke til at forbedre Engene ved Overrisling. Mergel findes hyppigt i Underlaget i en ringe Dybde under Overfladen.

Somme Herred

ligger i Midten af Amtet, og omslutter næsten hele den sydlige Deel af Roeskilde Fjord. Jorderne ere for det meste høilændede og ende mod Fjorden hyppigt i Brinker eller steile Affald, dog uden betydelig Høide over Vandfladen. Paa den østlige Side af Fjorden bestaaer Jordsmonnet almindeligviis af Leermuld, hvilket nærmest ved den nordlige Grændse mod Frederiksborg Amt gaaer over til Sandmuld og skarp Sand. Mod Syd begrændses Fjorden af Roeskilde Byes høie og sandede, stundom gruusblandede Jorder, hvilke dog længere ind i Landet gaae over til Muld og Leermuld, som fortsættes Vest for Fjorden; dog ere de Jorder, der ligge tæt ved denne, sandede. Kysten danner mod Roeskilde Fjord, som den omslutter, en Mængde Næs, Odder og Holme; det betydeligste Næs er **Bøgenæs**, der danner den nordligste Deel af Herslev Sogn, hvis deilige Skove, der overalt omslutte Næssets mange Bugter, bidrager meget til at forhøie denne Egns Skjønhed. Herredet har, uagtet dets temmelig høie Beliggenhed, mange gode Enge, der gjennemstrommes af adskillige Aaer og Bække, blandt hvilke Leire- og Kornerup-Aaer ere de betydeligste; den Første danner Grændsen af dette Herred mod Voldborg Herred.

Gundsømagle Sogn er mod S., Ø. og N. begrændset af Vand; dette i Forening med Terrainets Jevnhed og lave Beliggenhed gjør Jordsmonnet, der bestaaer af Leer- og Sandmuld med Underlag

af hvidt Leer, siidt. Uagtet Jorderne i det Hele taget ere jevnside, findes dog en temmelig betydelig Høide, Riishøiene kaldet, fra hvilke haves en viid Udsigt; Jorderne ere her sandede. Af Eng har Sognet betydeligt langs med de paa Grændserne løbende Aaer; men da disse ikke have behørigt Fald, saa ere de til større Skade end Gavn for dem, da det overflødige Vand gjør dem altfor side og sumpede. Ved at blive Herre over Vandet vilde man kunde faae de fortræffeligste Vandings-Enge. Omtrent 11 Tdr. L. kommer her paa 1 Tde. Hartk.

Jyllinge Sogn udgjør den nordligste Deel af Herredet, grændser mod Vest til Roeskilde Fjord og skilles fra Frederiksborg Amt ved den oftomtalte Værebroe Aae. Jorderne ere høilændede, sandede og bakkede i den nordlige Deel af Sognet, med sandet Underlag; mod Syd falde Bakkerne jevnere af, og Jordsmonnet bliver mere muldet og leerblandet med Leerunderlag. I Stranden ligger 17 større og mindre Holme, af hvilke den Største er 17 Tdr. L. stor, de øvrige paa omtrent 1 Tde. L. og ringere Størrelse. Sognet har ubetydelig Eng. Paa Td. Hartkorn kommer omtrent 9 Tdr. L.

Kirkerup Sogn har i det Hele jevne Jorder, dog hæver Terrainet sig mod Roeskilde Fjord og danner temmelig høie Sandbrinker, ogsaa ved **Gundsøe-Lille** ere Jorderne mere høilændede med svagere Bakker, der have temmelig jevnt Affald. Jordsmonnet er, med Undtagelse af disse Høider hvor det er sandet, i det Hele muldede, hvori snart Sand, snart Leer, som ved Taagerup, der har rødlerede Jorder, fremherskер. Sognet har især mod Nordvest endeel Enge, hvori dog findes mange Rør ved Østrup Søe. Paa Td. Hartkorn kommer 9 Tdr. L.

Hvedstrup Sogn har jevne temmelig side, leermuldede Jorder, der hvile paa et Underlag af hvidt Leer; mod Øst og Nord begrændses Sognet af et Vandløb, ved hvilket findes gode Enge, dog lide disse for en stor Deel ogsaa af for megen Suurhed. 9 Tdr. L. kommer her paa en Td. Hartkorn.

Flyng Sogn har Agerjorde af samme Beskaffenhed som fornævnte Sogn, Øst for **Marbjerg** Bye hæver Terrainet sig og danner en jevn Høide, Maglehøi; iøvrigt ere Jorderne jevne, med Leerunderlag dog tildeels ogsaa grov Sand. Af Enge har Sognet ikke betydeligt. Omtrent 9 Tdr. L. gaae paa 1 Td. Hartkorn.

Aagerup Sogn har temmelig høilændede, leermuldede Jorder, der i smaae jevne Bakker hæver sig Sønden og Norden for Aagerup Bye og danner Sognets bølgeformige Jordsmon, der mod Stranden hæver sig noget, og er der mere sandet. Kysten mod Fjorden danner en lang Odde, Boelund, Syd for hvilken ligger en liden Ø, Stængeholm. Underlaget er for det Meste hvidt Leer, dog findes enkelte Steder ogsaa Sand. Langs med en liden Bæk, der udspringer i den sydlige Deel af Sognet og falder ud i Fjorden, ligger Størstedelen af Sognets Enge. Næsten 10 Tdr. L. haves paa Td. Hartkorn.

Hemmeløv Sogn er omtrent af samme Beskaffenhed, nemlig høilændede jevne Muldjorder, dog ogsaa sandede og grusede, paa hvilke nogle ubetydelige Høie hæve sig; mod Fjorden, hvor de danne Brinker, og paa de derved liggende Holme ere Jorderne sandede. Sognet danner to Halvøer, **Riisøe**, 60 Tdr. L. stor Græsning, og **Veddeløv**, udenfor hvilken ligger 4 Holme, af hvilke den største, Sønder Øen, er 7 Tdr. L. stor, Svineholm 4, og Ellorn $2\frac{1}{4}$ Tdr. L. store. Paa den østre Side af Svineøen findes gode Jorder, Resten er sandet. Sognet har ret gode Enge. Paa Td. Hartkorn haves omtrent 10 Tdr. L.

Roeskilde tre Sognes Jorder have et betydeligt Omfang, da de mellem Øst og Vest have en Udstrækning af henved $1\frac{1}{4}$ Miil, og $1\frac{1}{2}$ mellem S. O. og N. V. Jordsmonnet er derfor af forskjellig Beskaffenhed, dog ere de i det Hele taget høie og sandede; dette er især Tilfældet med den betydelige Strækning, der ligger Øst for Byen og tildeels udgjør Byens Udmarker; men ogsaa Indmarkernes Jorder ere ialmindelighed grusede, blandede, meest med guult Leer, fine Steder med guul Sand. De Jorder, som ligge nærmest Byen, eller ere i driftige og velhavende Indvaaneres Eie, ere imidlertid, ved omhyggelig Behandling og ved Paakjørsel af en Mængde Gjødning, satte i en høist kraftig Stand, paa enkelte Steder endog i alt for kraftig, saa at de frembringe Sæd, der tidlig gaaer i Leie. Mergel findes i Mængde paa mange Steder af den fortræffeligste Kalkart i store fortløbende Lag, men benyttes næsten aldeles ikke. — **Vor Frue** Sogns Jorder ere ialmindelighed sandede, dog findes ogsaa en Deel leermuldede med Leerunderlag. Den saakaldte „Lyngen" sydøst for Tjærebye, er meget sandet, og Lyngen fremkommer, naar Jorden ligger længe udyrket.

Underlaget er her snart Leer snart Gruus eller sort og rød Sand som ved Lyngen. De bedste Jorder findes imidlertid i en Deel af St. Jørgens Sogn, Vest for Roeskilde. Adskillige af disse Jorder ere fortrinlig Leermuld, der danner jevne, dog temmelig høie Banker; mod Nord, som overhovedet nær Stranden, falde de meget sandede. Underlaget er høist forskjelligt; dog antages i den vestlige Deel af Sognet Leret at prædominere. Paa Bidstrup-Gaards Marker er fundet Spor af et gammelt Teglværk, hvor formodentlig de Steen ere brændte, hvoraf Domkirken er opbygget. Paa dette Sted er funden fortrinligt Blaaleer i Underlaget. Sognene ere i det Hele taget ret vel forsynede med Enge, men, skjøndt Afløbene af Byens mangfoldige Kilder gjennem nogle Engstykker kunde benyttes til disses Overrisling, ere de hidtil ei anvendte paa denne Maade. Til Bidstrup-Gaards Parcelgaard er henlagt 40 Tdr. L. Eng, hvor Vandings-Enge kunde anvendes, dog vilde dette være forbundet med stor Bekostning. Roeskilde Domkirkes Sogne har i Gjennemsnit 10 Tdr. L.; Vor Frue Sogn 9 Tdr. L. og St. Jørgens Sogn 12 Tdr. L. paa Td. Hartkorn.

Hersløv Sogn har muldede Jorder med Leerunderlag paa Hersløv og Kattinge Byers samt Bøgenæsgaard, men paa Trellerups Marker ere de sandede, med Underlag af sort Sand. I det Hele er Jordsmonnet høilændet og bakket, dog med jevne Affald. Sognet har gode Enge, hvor dog Vanding ikke kan anvendes. I Stranden ligge endeel Holme fra omtrent 3½ Tdr. L.s til 1 Skp. Lands Størrelse. Paa Td. Hartkorn kommer omtrent 9 Tdr. L.

Kornerup Sogn. Jorderne ere deels leerblandet Muld med Leerunderlag, deels, især hos Udflytterne, sandagtige med Grusunderlag. De ere i det Hele temmelig bakkede, men ei synderlig steile. Sognet gjennemstrømmes af Kornerup Aae, og har paa Grændsen mod Voldborg Herred Leire Aae. Ved disse Vandløb haves ret gode Enge. Paa Td. Hartkorn kommer 9 Tdr. L.

Svogersløv Sogn har jevne, mod NV. noget ophøiede og bakkede, leermuldede Jorder, der uagtet deres flade Leie ikke lide af skadeligt Vand. Vandings-Enge kunne ikke med Fordeel anlægges. Paa Td. Hartk. haves ikkun omtrent 7 Tdr. L.

Glim Sogn har høilændede, mod NV. noget affaldende, muldede Jorder med Leerunderlag, ikkun nogle faa af de under Navn af Nye-

Glim udflyttede Gaardes Jorder lide af skadeligt Vand. Sognet har ingen Overflodighed paa Enge, der, med Undtagelse af den vestlige Deel, mest bestaaer af Enghuller. Omtrent 9 Tdr. L. haves til Td. Hartkorn.

Thune Herred

grændser mod Sydost til Kjøge Bugt og er for en stor Deel af samme Beskaffenhed, som det tilstødende Smorum Herred; det har nemlig sin Deel af den Sandstrimmel, der danner Bugtens Kyst; bag denne findes ligesom i nævnte Herred udmærket frugtbare, lerede og leermuldede, side Jorder; men Jordsmonnet høiner sig noget nærmere Stranden, skjøndt i en næsten umærkelig Grad, mod Nordvest. Fra disse jevne Høider udspringe adskillige smaae Bække, som alle løbe ud i Kjøge Bugt, og ved hvis Bredder findes gode, undertiden temmelig store Engstrækninger.

Jorderne til **Vindinge** Sogn og Bye ere af forskjellig Beskaffenhed; omkring ved Byen, vesten og norden for Samme, ere de muldlerede med Leerunderlag, der kan oppløies og gaaer dybt. Udjorderne mod Sønden ere sandmuldede og meget lette; Leerunderlaget ligger dybere og Vandet gaaer hurtig fra Overfladen. Østen for Byen, mod **Reersløv**, **Sterkende** og **Thune** Byes Marker, findes en Strækning, som hidtil har været bevoxet med Smaalyng og har et Underlag af Rødsand blandet med Okker, der dog ikke er hyppig. Sognet mangler Eng. Paa Td. Hartk. kommer omtrent 8 Tdr. L.

Reersløv Sogn, bestaaende af **Reersløv** og **Sterkende** Byer samt forrige **Thorslunde-Lille** Bye, nu Afbygger-Gaarden **Barfredshøi**, har ligeledes Jorder af meget forskjellig Beskaffenhed. En stor Strækning, nordvestlig for Reerslov Bye, hvor hver Mand har sin Udlod, danner en Bjergryg af Gruus og Kiseljord, hvorunder vel er Leer, men saa dybtliggende at det ingen Indflydelse kan have paa Overfladen. Jorden er derfor eiheller vandholdig, hvilket er Hovedaarsagen til at ingen Beboere findes paa denne Strækning, der ellers kunde benyttes fordeelagtigere. Den Deel af Sognets Jorder, som støder opad mod Vindinge, er sandig med ringe Muld, de øvrige ere stærklerede, især Barfredshøis Indmarker og de tilgrændsende Byejorder, dg disse lide for en stor Deel af Suurhed og skadeligt Vand,

som formedelst Jordbundens Jevnhed er vanskelig at udgrave. Til Td. Hartkorn haves omtrent 12½ Tdr. L.

Kildebrønde Sogn har jevne, flade og side, lerede og leermuldede Jorder, der henimod Stranden falde, først sandmuldede, siden meget sandede. Underlaget er for det Meste Leer, stundom, skjønt sjeldnere, Gruus. Adskillige Steder trænge Jorderne til Udgravning, hvilken dog nu af Adskillige foretages med Iver, saavel i dette som i Greve Sogn. Af Enge haves tilstrækkeligt. Jorderne ere meget lavt ansatte i Hartk., saaledes have de to **Kappeløv** Gaarde til et Areal af 345 Tdr. L. af de meest udmærkede Jorder ikkun lidt over 27 Tdr. Hartk. I det Hele kommer 13 Tdr. L. paa Td. Hartk.

Greve Sogn er af samme Beskaffenhed som sidstnævnte, saavel i Jordsmon som Underlag; dog hæver Terrainet sig allerede ved Greve Bye noget mere. Nordvestlig i Sognet ligger Hovedgaarden **Geddesdal** med et Areal af omtrent 600 Tdr. L., der alle ere merglede og satte i en saa udmærket Stand, at faa, maaskee ingen anden Hovedgaard i Landet kan sammenlignes med den. Jorderne ere bearbeidede i en betydelig Dybde. Ved Stranden, hvor Egnen er meget lav og jevn, er Jordsmonnet sandet, med et Underlag af Blaaleer; her ligge flere hundrede Tdr. L. Eng eller Strandgræsning til høist ubetydelig Nytte for Eierne, da Engen lider af Suurhed, Standgræsningen af Magerhed. Denne Strækning fører her Navn af „Jernet", og gjennemskjæres af en lille Bæk, der har sit Udspring fra Greve Byes vandrige Kilder. I Gjennemsnit har Sognet 12 Tdr. L. paa Td. Hartk.

Thune Sogn har høilændede, i det Hele taget lerede Jorder; disse ere imidlertid i den nordlige Deel, hvor de grændse til Vindinge Sogn sandige og af ringe Beskaffenhed. Sognet dannes af Bjergryggen mellem Roeskildefjord og Kjøgebugt. Jordsmonnet bestaaer af jevne og flade Høider, der i sin bølgeformige Dannelse frembringer nogle side Steder, der udgjøre Mestedelen af Sognets Eng. Underlaget er de fleste Steder Leer. I Gjennemsnit haves 14 Tdr. L. paa Td. Hartk.

Carlslunde og **Carlsstrup** (ell. **Cagstrup**) Jorder ere lerede med passende Muldblanding, og give, velbehandlede, gode Afgrøder med vægtig, meelrig Sæd. Endeel Lodder lide dog af skadeligt Vand,

som gjor Jorden suur, kold og seig, hvorved dens betimelige og tilborlige Dyrkning hindres, da Bonden ordentligviis kun udgraver det Vand, som bedækker Jorden. Underlaget bestaaer af Leer. Her er den fortrinligste Leilighed til Engvanding, da Byernes Engbund, som ligger i Samling, gjennemskjæres af en stor Bæk, der falder ud i Kjøgebugt; men Engene, der ligge i Fælledskab, benyttes ogsaa til Torveskjær, hvorfor Vandings-Anlæg ikke kan ventes, uagtet dets afgjorte Gavnlighed. Med Hensyn til Carlslunde bør bemærkes, at paa en af dens Byetofter, fandtes, ved en Forsamling af 8 Landinspecteurer, i Anledning af den nye Matrikulering, et Jordsmon, der var det bedste af alle de undersøgte, og saa god at det betragtedes som Normaljord*). Paa Carlslunde kommer i Gjennemsnit 9½ Tdr. L.; i Cagstrup 11 Td. L. paa Td. Hartk.

Snoldelev Sogn har mod Nord og Øst høilændede, jevne, mod S. V. affaldende lerede og leermuldede Jorder, mod Nord noget lettere, mod Syd derimod stærklerede. Adskillige af Salløes Jorder ere side, dog lide de nu, da den tilgrændsende Ulvemose er opdyrket og afgroftet, sjelden af skadeligt Vand. Underlaget er overalt, maaskee med faa Undtagelser, Leer. Sognet har ret gode Enge, som dog ikke kunne overvandes. I Gjennemsnit haves paa Td. Hartk. 9½ Tdr. L.

Haudrup Sogn grændser mod Nord til sidstanførte, og har stort Jordtillæg efter Hartkornet. Jordlodderne ere alle fortrinlige, saa at de kun behove en mere fortrinlig Dyrkning for at bringe en riig Afgrode. Leret af den bedre Slags er fremherskende, og Muldet kan lettelig forøges. Udlodderne paa den saakaldte Ulvemose — tilforn et Uføre — bestaae af en moseblandet Sandjord, som hviler paa Leer og Kalkmergel, der kan opploies. Denne betydelige, ganske flade og næsten eensartede Jordstrækning (omtr. 500 Tdr. L.) kan

*) Denne Jords Bestanddele blev, efter den Undersøgelse Man var istand til at gjøre paa Stedet selv, antaget at være: $\frac{5}{1\frac{5}{2}}$ middelmaadig skarp Sand og Gruus; $\frac{3}{1\frac{3}{2}}$ Leer tilligemed den meget fine Sand, som ikke ved Udvaskning lader sig fraskille og $\frac{4}{1\frac{4}{2}}$ Muldjord. Alt foruden Kalken, som ikke optog noget mærkeligt Volumen. Denne Blanding fandtes i en Dybde af over 18 Tommer, og Jordens Beliggenhed var mod Sønden med et godt Fald. See Bergsøe Grev Reventlovs Levnet 2. D. 49 og 50.

modtage en høi Grad af Cultur. Sognet har i Gjennemsnit 19 Tdr. L. til Td. Hartk.

Solrød Sogn har ligeledes fortrinlige lerede og muldblandede Sædejorder, hvilende paa Leerunderlag, med Undtagelse af en Strækning ud mod Stranden, hvor Sandlaget dominerer, dog ligeledes paa et ikke dybt liggende Leerunderlag, hvorpaa Vandet bliver staaende. Paa denne Strækning og langs med en gjennemløbende Bæk findes Engpletter, som bekvemt kunde vandes og derved meget forbedres. Næsten hele Strækningen kunde ved Sluser bringes under Vand, og derved dannes til Engbund. Sognet har 11 Tdr. L. paa Td. Hartk.

Jersie Sogn har jevne for det Meste af Leermuld med Leerunderlag bestaaende Jorder. Mod Nordvest findes en lettere, usammenhængende Jordart — „Murred", kalde Bønderne den — tilbøielig til at frembringe de saakaldte Pileurter. Skjøndt Jorderne ere jevne, flade og uden Bakker lide de ikke af skadeligt Vand. Ved Byens sydlige Markskjel flyder Skjensved-Aaen, og vander de tilstødende Enge, hvorom Mere under Olsemagle. Sognet, der kun bestaaer af den ene Bye, har omtrent 10 Tdr. L. paa Td. Hartk.

Kirke-Skjensved udgjør tilligemed sidstnævnte Sogn den sydligste Deel af Herredet. Jorderne bestaae af god Muld, blandet med noget Leer, og Leerunderlag. Ved Skjensved Aae, som har sit Udspring her i Sognet, findes gode Enge. Paa Td. Hartk. kommer næsten 11 Tdr. L.

Ramsøe Herred

er det sydligste i Amtet og skilles ved Kjøge-Aae fra Præstøe Amt. Det indtager den sydligste og sydvestligste Deel af den store, udmærket frugtbare Slette, der under Navn af Heden optager Størstedelen af Amtet.

Olsemagle Sogn. Ved Stranden findes i dette, saavelsom i Jersie, Høielse og Kjøge Sogn den saakaldte „Lyngen", der i de nordlige Strandsogne antager Navn af „Jernet". Jordsmonnet bestaaer her, i Overfladen af Sand, hvorpaa hist og her fremkommer Lyng, som paa nogle Steder afstikkes og bruges til Brændsel. Underlaget er, i disse Sogne, gruset Strandsand. Til Sædeland duer denne Jord ikke; den kan, ved meget stærk Gjødning, give 1, neppe

2 Halme Rug; men den bærer da ogsaa for det Meste kun Halm; Kjærnen er kun liden og ofte svang. Men til Græsning er denne Jord, skjøndt Græsset som almindelig ved Strandgræs er ikkun kort, meget god og giver Creaturene god Trivning. Hvor den her beskrevne Lyng slipper begynder Byens egentlige Sædeland, der i Almindelighed bestaaer af gode muldede og muldlerede Jorder med Leerunderlag. Nærmest ved Lyngen ere Jorderne noget side, men høine sig, uden at være bakkede, jevnt opad mod Byen, og ere høiest Vesten for Byen, hvor de grændse til Høielse Marker. Mod Norden begrændses Byens Marker af Skjensved-Aae, som gjennem en ved Chaussèen til Kjøge anbragt stor Sluse, udgyder sig i Kjøgebugt. Om Foraaret, naar Sluusen, stoppet af Isen, ikke hurtigt nok kan afføre den stærke Vandmasse, oversvømmer Aaen Engene, som strække sig langs dens Bredder, i Skjensved, Jersie, Olsemagle og Høielse Sogne, og efterlader sig der ud paa Sommeren megen Fugtighed. Med en saadan Localitet maatte her kunne anlægges en meget betydelig Strækning Vandings-Eng; men Foretagendet vilde maaskee overstige Lodseiernes Evne, selv om de, — hvad der ved saadanne Foretagender er meget vanskeligt at tilveiebringe, — vare enige derom. Ved at dæmme foromtalte Brosluse kunde Vandet tvinges til at stige høiere og blive længere staaende; men man udsatte sig derved tillige for at sætte formeget af det tilstødende flade Agerland under Vand, og maaskee vilde Vandet bryde for stærkt paa Chaussèen og Brosluusen. En Sagkyndig har imidlertid meent, at Omkostningerne ikke vilde være betydelige ved dette Anlæg. En mindre Bæk, som løber gjennem Sognet og over hvis Vand dette er ene raadigt, kunde ligeledes benyttes til Engenes Vanding. Sognet har i Gjennemsnit 7 Tdr. L. paa Td. Hartk.

Høielse Sogn bestaaer af 7 Byer, til hvilke Jorderne ere af noget forskjellig Beskaffenhed, hvorfor denne bedst anføres ved hver enkelt. Høielse Bye, vesten for Olsemagle. Den har en særdeles høi Beliggenhed. Dens Jorder ere muldlerede, paa mange Steder meget stærklerede, med Leerunderlag. Benyttede med Flid og i rette Tid, give de skjøn Sæd af alle Slags. De ere ikke bakkede, men falde jevnt af fra Byen mod alle Sider. Vandings-Enge kunne her ikke anlægges. Olbye østen for Høielse: Jorderne bestaae af meget

frugtbar Muld, stundom blandede med lidt Leer, med Leerunderlag. De ere ikke bakkede, men falde jevnt af mod Osten, kun udad mod Lyngen ere de noget side. Her er ingen Leilighed til Anlæg af Vandings-Eng. Store-Salbye sonden for Høielse: Jorderne bestaae af frugtbar, noget leerblandet Muld, med Leerunderlag. En Gaards Lod mod Vesten er bakket med en siid Engstrækning nedenfor; iovrigt ere Jorderne jevne. Lille-Salbyes Jorder ere af samme Beskaffenhed, maaskee i Almindelighed noget lettere. Paa en af Gaardenes Jorder findes en Strækning Gruusjord. I Almindelighed ere Jorderne, naar undtages en Strækning meget høie Bakker, de saakaldte Glente-Høie ved det sydlige Markskjel, jevnt høie. Gjennem en af Gaardenes Lodder flyder en Bæk, som vander det tilgrændsende Engdrag, og maaskee med Fordeel kunde benyttes til Overvanding. Asserndrup, nordvest for Høielse: Naar Veirliget foier sig, give Jorderne god Sæd; nogle af dem ere sandmuldede, andre leermuldede i hvilke Leret ofte har stærk Overhaand. Jorderne have en høi Beliggenhed, og mange Bakker især mod Vest. Underlaget er af samme Beskaffenhed som Overfladen. Lille-Skjensved har frugtbar Muld, Leermuld, og paa meget faa Steder gruset Jord, med Underlag af samme Beskaffenhed. Jorderne ere jevne og have en lav Beliggenhed, dog uden at være side. Ved Byens nordre Markskjel flyder den ovenfor omtalte Skjensved-Aae, der, hvor den ei indskrænkes af høie og steile Aabredder, kunde overvande de tilstødende Enge. Hvilkestrups Jorder bestaae af Muld, blandet snart med Leer, snart med en torveagtig Jord, paa faa Steder ogsaa med noget Gruus, med Underlag af samme Beskaffenhed; de give god Sæd, og ere snarere side end høilændede samt uden Bakker. Skjensved-Aae flyder ogsaa paa den nordlige Grændse af denne Byes Jorder. Sognet har i Gjennemsnit omtrent 9 Tdr. L. paa Td. Hartk.

Kjøge Sogn, i hvilket Gamle Kjøge-Gaard, hvis Areal, her i Amtet, 456 Tdr. L., optager den største og bedre Deel af Jorderne, som ere meget jevne, flade og af sandig Beskaffenhed, dog er det ubetydelige Areal, der er opdyrket, temmelig muldblandet. Overdrevet „Kjøge-Lyng" indeholder omtrent 220 Tdr. L. af samme slette Beskaffenhed, som hele denne Strandstrækning, hvorom i det Foregaaende er talt. Byen har noget Eng mod Vest, langs Kjøge-

Aae, hvoraf dog den største Deel ligger i Præstoe Amt. Kjøge-Gaards Jorder ere af bedre Beskaffenhed, nemlig mere muldede og give god Sæd. I Gjennemsnit har Sognet omtrent 10 Tdr. L. paa Td. Hartk.

Eibye Sogn vesten for Høielse. Til dette Sogn hører Eibye, som for det Meste har frugtbare, muldede Jorder, hist og her med Leerbakker; Underlaget er Leer, dog findes ogsaa høie Sandbanker, hvilke dog, saavidt de endnu ere undersøgte, indeholde Mergel, som bliver benyttet til Hovedgaarden Spanagers Hovedmarker, der ere af Areal Ager og Eng omtr. 600 Tdr. L. De fleste frugtbare Jorder ere vel jevne, dog findes nogle, som ere noget, dog ei bradtbakkede. Langs med Sognets sydlige Skjel flyder Kjøge-Aaen, ved hvilken findes en betydelig Engstrækning, især tilhørende Spanager, hvorom mere siden. Valore Bye, nordvest for Eibye. Jorderne bestaae af Muld, meer eller mindre blandet med Leer og i en Strækning ogsaa med Gruus. Underlaget er som Overfladen. De ere høilændede og jevne, undtagen mod Øst, hvor der findes en høi Gruusbanke. Store-Ladager, Nord for Eibye, har gode leermuldede Jorder med Leerunderlag; jevne dog ikke side og uden Bakker. I det nordlige Markskjel mod Ørsted Sogn flyder en lille Bæk, ved hvis Bredder haves god Eng. Lille-Ladager, mellem Sidstnævnte og Eibye, bestaaer af 2 Gaardes Jorder, som bestaae af Muld, snart blandet med Leer snart med Gruus og Sand; mod Vest og Syd ere de meget bakkede, men falde dog jevne mod Nord. Avlsgaarden Stenkelstrup Gaard har omtrent 200 Tdr. L. meget lerede Jorder, med samme Underlag; de ere høie og meget bakkede, derimod lide dens store Enge, hvori findes Torvejord, meget af Vand. — Foruden Kjøge-Aae paa Skjellet, flyder endnu en Aae gjennem Sognet, og danner ligeledes betydelige Enge. Om den Vandmølle, Holme-Mølle, der drives ved dette Vand, lægger betydelig Hindring i Veien for dets Afbenyttelse til Vandings-Enge, kan ikke med Vished afgjøres; men da Engene nedenfor Mollen lide af skadeligt Vand, saa maatte vel dette, ved hensigtsmæssigt Anlæg, kunne benyttes paa en bedre Maade, end til at gjøre Engbunden suur. Kjøge-Aaen vilde uden store Omkostninger kunne benyttes til at forbedre den store Engstrækning, gjennem hvilken den

flyder, thi der er Vand og Fald nok. Sognet har i Gjennemsnit over 10 Tdr. L. paa Td. Hartkorn.

Dalbye Sogn, vesten for Eibye, hertil hører Byen **Dalbye**. Jorderne ere her mere lerede end muldede, og paa nogle Steder meget stærkt lerede, med Leerunderlag. Dog undtages herfra 2 Udlodder, der have mere sandige Jorder. Naar undtages den saakaldte Reinemarks Aas ere de jevne, uden at være side. — **Kløvested**, Nord for Dalbye. Fire Udlodder her have sandig Skovjord; de øvrige Lodder leerblandede Muldjorder med Leerunderlag, de ere høilændede uden Bakker. Henimod Byens vestlige Markskjel flyder en liden Bæk gjennem dens Enge. — **Reinemark**, Syd for Dalbye; her findes nogle muldede og leermuldede Jorder; men for Størstedelen ere de sandede og smaagrusede, deels med Leer, deels med Sand-Underlag. De roses i Almindelighed ikke for Frugtbarhed. Med Undtagelse af den allerede nævnte Reinemarks Aas ere Jorderne jevne. Sognet har næsten 13 Tdr. L. paa Td. Hartkorn.

Kimmerslev Sogn, det sydvestligste i Amtet, har ganske gode, leermuldede Jorder, med samme Underlag, dog noget sandede opad mod **Svenstrup** Hovedgaard. De ere for det Meste jevne uden synderlige Bakker, og ikke side. — **Grønholt** har 2 Gaarde, med sandede, ujevne, dog ikke bakkede Skovjorder, med Sandunderlag. Gjennem Kimmerslev Søe, ved hvilken findes en Vandmølle, løber en Bæk, som vistnok med Fordeel kunde anvendes til at overrisle Sognets Enge. Sognet har næsten 11 Tdr. L. paa Td. Hartkorn.

Boerup Sogn bestaaer af adskillige Byer samt af Hovedgaarden **Svenstrup**, der maaskee har de bedste Jorder i hele Sognet (som i det Hele taget ikke er af fortrinlig Beskaffenhed), dog bedst ved **Boerup Bye**, hvor de dog bestaae af skovryddede Jorder, der snart ere leermuldede, snart sandmuldede med ligesaa afverlende Underlag, og give ret gode Afgrøder. Jorderne ere i det Hele temmelig høilændede især mod Østen. Imellem bradt affaldende Bakker flyder her en liden Bæk gjennem en smal Engstrækning, til hvis Vanding den kunde benyttes. **Lammestrup** har leer- og sandblandede Jorder af maadelig Beskaffenhed, med Underlag af samme Beskaffenhed som Overfladen. En liden Bæk, som løber gjennem Byen, sætter til sine Tider en Deel af Byens tilstødende Enge under Vand. **Stubberup** har

bakkede Skovjorder, snart af Skovleer, snart af Sand, med samme Slags Underlag, og ere af maadelig Beskaffenhed. **Gammerød** har jevnere, ligeledes især mod Nord sandede, og har noget bakkede Jorder, under hvilken Overflade dog stundom findes Leer. — **Ubberup**, bestaaende af 3 Gaarde, har nogle leermuldede Jorder, men for det Meste ere de sandige, deels med Leer-, deels Sand-Underlag. Ogsaa her findes adskillige Banker. **Oringe** har mod Vesten høie Jorder, der falde bradt af mod den ved **Boerup** omtalte Bæk, mod Øst falde de jevnt af mod **Heinede**, hvis Jorder for en Deel falde side; det Meste af disse Byers Jorder ere sandmuldede, dog ogsaa leerblandede, ofte med Leerunderlag, og yde ret god Sæd. Leret er, hvor det findes her i Sognet, almindeligviis den ufrugtbare Skovleer; dog har **Boerup** Bye, men især **Svenstrup** mange Steder gode, frugtbare leermuldede Jorder. Arealet til denne Gaard er omtrent 740 Tdr. L. Ager og Eng til lidt over 77 Tdr. 5 Skpr. Hartkorn. I Gjennemsnit har derimod Sognet omtrent 14½ Tdr. L. til Td. Hartkorn.

Gaae vi fra denne Skovegn tilbage til Hedeegnen ved det tilgrændsende **Ørsted** Sogn, saa finde vi, altsom vi fjerne os fra Skoven, igjen de herlige frugtbare, leermuldede Jorder, som udmærke hele „Heden". Den vestlige Deel af Sognet, nemlig **Truelstrup** Bye og en Deel af **Hønske** have jevne og side, sandmuldede, undertiden noget leerblandede Jorder, ofte med Leer-Underlag. Den nordligste Deel af Hønske er derimod høilændet og jevn. Af samme Beskaffenhed ere alle **Ørsted** Byes, og Størstedelen af **Bentzonseie** Hovedgaards Jorder, som først henimod Skjellet ved **Haudrup** (Ulvemosen) og **Skjensved** falde noget side, og danne en Engstrækning, der optager den sydligste Deel af Gaardens og Byens Jorder. Jordsmonnet gaaer fra Sydvest til Nordøst over fra sandmuldede til leermuldede, og ved Skjellet af **Gadstrup** Sogn, stærklerede Jorder med Leerunderlag, ofte hvile de umiddelbart paa Mergel, der opløses. Sognet har betydelig Eng, der paa sine Steder oversvømmes af en liden Bæk om Vinteren, og foraarsager enkelte sure Pletter. **Benzonseie** er bekjendt for sine udmærkede frugtbare Jorder, og har et Areal af 500 Tdr. L. til omtrent 56 Tdr. Hartkorn. I Gjennemsnit har Sognet næsten 10 Tdr. L. paa Td. Hartkorn.

Gadstrup Sogn. Jorderne ere leermuldede, enkelte Steder stærklerede, med Leer-Underlag; dog maae undtages nogle af Ramsøe-Magles Udmarker, som ere grusblandede. Jorderne ere jevne, deels høilændede deels enkelte Strog side, uden dog at lide af skadeligt Vand. Engene ere for det Meste gode; men kunne ikke vandes. I Gjennemsnit kommer 7 Tdr. L. paa Td. Hartkorn.

Daastrup Sogn har bakkede, dog i Almindelighed jevntaffaldende Jorder, som fra Syd til Nord gaae over fra sandmuldede, stundom gruusblandede til leermuldede, med Underlag for det Meste af Gruus. Paa Overfladen findes adskillige Steder mange store Steen. Sognet er høilændet med mange Enge; den betydeligste Strækning heraf findes langs tvende Bække, hvoraf den største gaaer langs Skjellet mod Vibye-Gaards og Roerups Marker; af denne Engstrækning kunde omtrent 40 Tdr. L. under Aasenløse uden synderlig Bekostning omdannes til en fortrinlig Vandings-Eng. Sognet har i Gjennemsnit 13 Tdr. L. paa Td. Hartkorn.

Kirke-Syv Sogn har Jorder af meget forskjellig Beskaffenhed; den nordre Deel af Sognet er høilændet, der mod Syd gaaer over til at blive siid og kold. Overlaget er for det Meste Leermuld dog ogsaa gruusblandet; Underlaget snart Leer og Mergel, snart Gruus. Hovedgaarden Vibye-Gaard, hvis Jorder indtage den midterste Deel af Sognet, omtrent 600 Tdr. L., har i det Hele leermuldede, meget side og jevntfaldende Jorder, der ved Mergling og stærk Gjødning ere bragte til en høi Grad af Frugtbarhed. Af Enge har Sognet en Deel langs med de to Bække, der deels løbe igjennem, deels begrændse det; en liden Deel deraf ved Øhm kunde overvandes. Imellem 8 og 9 Tdr. L. falde paa Td. Hartkorn.

Roerup Sogn har mod Nord høilændede, tildeels bakkede, sandmuldede og sandede Jorder med Underlag af samme Beskaffenhed; mod Syd jevntaffaldende Muldjorder med Leerunderlag. Her findes en Deel Eng, der gjennemstrommes af en liden Bæk, der danner Sognets vestlige Skjel mod Voldborg Herred, og som kunde overvandes ved den. Sognet har i Gjennemsnit over 8 Tdr. L. paa Td. Hartkorn.

Et Overblik paa dette Herred viser, at det frugtbareste Landstrog findes i Strøget fra S. O. til N. V i de til Thune og Somme

Herreder grændsende Sogne. De mod Øst liggende Sogne bestaae i Almindelighed af meget frugtbare, leermuldede og flade Jorder; denne Characteer beholde de i nordvestlig Retning, men blive efterhaanden høiere med jevntaffaldende Bakker, der dog undertiden afbrydes af enkelte side Strog. Mod Vest aftage de i Godhed alt som de nærme sig Skovegnen. Jordsmonnet bliver mere afvexlende, det sandede og grusede mere almindeligt; Bakkerne blive hyppigere og steilere, danne undertiden Slugter, og den golde Skovleer viser sig paa flere Steder. Af denne Beskaffenhed, nemlig Sand, Skovleer og Gruus, er det meste Ploieland, der findes i de vestlige Skovegne; egentlig gjøre kun enkelte Indmarker Undtagelse herfra, og disse Jorders bedre Beskaffenhed hidrører upaatvivlelig fra en meget ældre Cultur. Herredet gjennemstrømmes af en Mængde smaae Bække, hvoraf de fleste kunde benyttes til at frugtbargjøre de tilstødende Enge, naar engang i Tiden en større Driftighed og Almeenaand besjæle Lodseierne; men meget Vand vil formodentlig løbe til Strande inden dette skeer.

Voldborg Herred,

der udgjør den vestlige Deel af Amtet, har en fra de tilgrændsende Herreder forskjellig Characteer. De leermuldede jevne Jorder, som udgjøre Størstedelen af Hedestrækningen, afløses af et bakket, for det Meste sandigt Agerland, gjennemskaaret af Enge og herlige Skove, der snart ligge samlede i større Strækninger, snart findes adspredte i mindre Partier. Terrainet høiner sig temmelig betydeligt i Midten af Herredet, men falder dog i det Hele temmelig jevnt af til alle Sider.

Østed eller Ousted Sogn danner Overgangen fra Ramsøe Herred, og har i den nordlige Deel gode, jevne, muldede Jorder med Leerunderlag; mod Syd hæver Terrainet sig og bliver mere sandet. Underlaget er høist forskjelligt, dog er det ogsaa her almindeligviis Leer. I det Hele have Jorderne godt Fald, og lide derfor ikke af skadeligt Vand. Sognet har betydelige Enge, hvoraf den største, Hestehaugen, der hører til Østed Bye, er 150 Tdr. L. stor. Leire Aae og Tokkerups Aae, hvilken sidste løber midt gjennem Sognet, tage her deres Udspring, men kunne ikke benyttes til Engenes Overvanding. I Gjennemsnit har Sognet 13½ Tdr. L. paa Td. Hartkorn.

Særløse Sogn er meget skovgroet, da Skoven optager omtrent Hælvten af Arealet. Jorderne ere meget bakkede, grusede og sandede, især i den sydvestlige Deel ved **Aunstrup** Overdrev, der bestaaer af store Banker, der for det Meste ere skovgroede. Underlaget er almindeligviis af samme Beskaffenhed som Overfladen, der paa mange Steder er meget blandet med Steen. Imellem disse mange Bakker findes imidlertid en Riigdom paa Enge, især langs med Lethraborg Aae, der tager sit Udspring fra en Søe paa Aunstrup Overdrev. Vandings-Enge kunne her vistnok med Fordeel anlægges. Paa Td. Hartkorn kommer i Gjennemsnit 23 Tdr. L.

Allesløv Sogn har i det Hele taget langt bedre Jorder, end fornævnte Sogn. Vel ere de høie og bakkede, men i den østlige Deel jevne, muldede og leermuldede med Leerunderlag. I den vestlige Deel af Sognet ere Bakkerne derimod steilere og høiere, især henimod Lethraborg, hvor de skulle reise sig henved 100 Alen over Issefjordens Vandspeil. Lethraborg selv ligger 60 Alen over Leire Aaes Vandspeil. Denne hele bakkede Deel af Sognet har sandede eller grusede Jorder, med Underlag af samme Beskaffenhed; dog findes ogsaa af og til Leerunderlag, og ved **Hule-Mølle** findes i Bakkerne mod Vest fortræffelig Kalk-Mergel. Langs med de Aaer, der gjennemstrømme dette Sogn findes særdeles gode Enge, der ved Overvanding endnu kunde bringes til større Frugtbarhed; men Anlægget af dem vilde være forbundet med endeel Bekostning og Vanskelighed, paa Grund af Vandmollerne, der nu have Raadighed over Vandet. Her i Sognet ligger Hovedgaarden **Lethraborg** eller **Leire-Gaard**, med et Areal af 747 Tdr. L. Ager og omtrent 50 Tdr. L. Eng; af dette Areal ligger dog noget i Kisserup Sogn. I Gjennemsnit har Sognet 12 Tdr. L. paa Td. Hartkorn.

Gjevninge Sogns Jorder ere mod Øst, hvor de begrændses af Leire-Aae, temmelig jevne og muldblandede, mod Vest hæve de sig og blive sandede, af hvilken Beskaffenhed de fleste af Bøndernes Jorder ere. Underlaget er her for det Meste Gruus. Hovedgaarden **Lindholm**, beliggende i dette Sogn, har gode muldede Jorder med Underlag af stærk Leer. Langs med Leire-Aaen haves endeel Eng, der for en Deel er suur og moset. Vandings-Enge kunde ikke anlægges. Mod Nordvest begrændses Sognet af den vestligste Arm af

Roeskilde Fjord, hvori ligge de 4 smaae Skovholme. Paa Td. Hartkorn kommer i Gjennemsnit 7½ Tdr. L.

Lyngbye eller Lyndbye Sogn har temmelig høitliggende, fra Syd mod Nord affaldende, temmelig jevne Jorder, for det Meste af sandmuldet, tildeels ogsaa leermuldet Beskaffenhed, de fleste Steder med Leerunderlag. Af Eng har Sognet ubetydeligt, da næsten hele Arealet er tjenligt til Agerland. Mangel paa rindende Vand og Beliggenheden af de adspredte Engpletter tillader ikke Anlæg af nogen Vandings-Eng. Paa Tde. Hartkorn kommer 9 Tdr. L.

Sæbye Sogn strækker sig fra Roeskilde Fjord mod Øst til Issefjord mod Vest og danner tilligemed Gjershøi de nordligste Sogne i Herredet. Jorderne ere jevne og flade, dog hæve de sig noget mod Vest. Jordsmon saavelsom Underlag er af samme Beskaffenhed som foranforte Sogns; men dette Sogn har betydeligere Enge, især langs den Bæk, der mod Nordvest skiller det fra Frederiksborg Amt. Her i Sognet ligger Hovedgaarden Kegholm med et Areal af over 800 Tdr. L., der optage den nordvestlige Deel af Sognet. Omtrent 8 Tdr. L. kommer i Gjennemsnit paa Td. Hartkorn.

Gjershøi Sogn har gode muldede Jorder, for det Meste mere leer- end sandblandede, almindeligviis med Leerunderlag. Overfladen er meget jevn, uden Bakker, og hæver sig lidet mod Vest. Paa den nordlige Grændse skilles Sognet fra Horns Herred ved et ubetydeligt Vandløb, der dog ikke kan benyttes til Overvanding af de ubetydelige Enge. I den vestlige Deel af Sognet ligger Hovedgaarden Krabbesholm, hvis Areal beløber sig til omtrent 370 Tdr. L. Paa Td. Hartkorn kommer 8 Tdr. L.

Hyllinge Sogn har høilændede men jevne Jorder, der dog høine sig mod Vest, langs med Issefjorden, hvor der findes nogle Bakker. Med Undtagelse af Store-Karlebye, hvis Jorder ere leermuldede, har den øvrige Deel af Sognet sandmuldede Jorder. Underlaget er for det Meste Sand, der ofte er blandet med en rødlig Masse, formodentlig Kalk: hvorom nærmere under Sonnerup. Sammenhængende Engstrækning har Sognet ikke, og overhovedet kun enkelte Eng- og Mosepletter. Paa Td. Hartkorn kommer omtrent 8 Tdr. L.

Rye-Sogn. Ligesom i sidstanforte Sogn høiner Terrainet sig fra Øst mod Vest, og hæver sig tæt mod Issefjordens Kyst til steile

og høie Bakker, som løbe mod Nord ud i Fjorden og danne **Bramsnæs**, ved hvilken **Bramsnæs-Vigen** fremkommer, i hvilken findes en lille Holm, Koeholmen, paa henved ½ Tde. L.s Størrelse. Jordsmonnet er for det Meste sandmuldet, ofte blandet med en rødagtig Jordart; nogle leerblandede Jorder findes dog ogsaa i Sognet, med et rødt Leer-Underlag, der paa enkelte Steder seer ud som rød Kalk; paa andre Steder er Underlaget rød Sand. Af Eng findes adskillige Pletter, ikke i betydelige Strækninger, men af god Beskaffenhed. Syd for Byen **Rye** udspringer en liden Bæk, der i nordvestlig Retning falder ud i Isefjorden; men da dens Bredder for det Meste dannes af Bakker, er der ingen Leilighed til Vandings-Eng. Her i Sognet ligger Hovedgaarden **Rye-Gaard**, med et Areal af omtrent 630 Tdr. L. I Gjennemsnit kommer 12 Tdr. L. paa Td. Hartk.

Sonnerup Sogn. Jorderne ere i dette Sogn temmelig bakkede, da næsten hele Terrainet bestaaer af det Bakkestrog, der fra **Saabye** Sogns Høider skyder sig ind mellem de to Fjorde; dog have Bakkerne i det Hele brede Flader med jevne Affald. Det Bakkestrog, der omtales i Rye Sogn, er en Fortsættelse af dette Bakkestrog, der endnu i dette Sogn ikke er indskrænket til en smal Bjergryg, men udbreder sig som en herlig, frugtbar, bølgedannet Bjergaas, der falder jevnt af mod Øst og Vest, hvor Terrainet langs Aastrup eller Dams Molle-Aaes høire Bred danner en sammenhængende Bakkeryg, der ender med et Næs i Sidingefjorden. — Jordsmonnet er forskjelligt; det bestaaer nemlig snart af leermuldede, snart af ligesaa frugtbare sandmuldede Jorder, der ofte have en rødlig Farve, der vel hidrører fra den røde Kalk, der i et langt Strog udgjør Underlaget af Sognets Jorder. Denne røde Kalk træder tydeligt frem paa den venstre Side af Vandløbet ved **Vintre-Møller**, hvor et Kalksteensbrud findes. Paa Grund af denne Beskaffenhed, kunne Jorderne ikke let faae for meget Vand; de lide snarere af for lidet Væde; men give i fugtige Aar udmærkede Afgrøder. Af Eng har Sognet tilstrækkeligt, hvoraf en herlig Strækning findes paa begge Sider af det Vandløb, der fra Vintremøller flyder ud i Ise-Fjorden. Med ringe Omkostning vilde her kunne anlægges en fortrinlig Vandings-Eng. Hovedgaarden **Trudsholm** med et Areal af omtrent 300 Tdr.

L. ligger her i Sognet. I Gjennemsnit har Sognet 9 Tdr. L. paa Td. Hartkorn.

Disse sidste sex Sogne, hvis Jorder skille Roeskilde fra Isse-Fjord, udgjør den frugtbareste Strækning af Voldborg Herred, og have, med enkelte Undtagelser, jevne, frugtbare, sandmuldede Jorder, der kun meget faa Steder mod Osten, eller snarere henimod den østlige Deel, falder vel side. I Almindelighed ere de stærkt blandede med en fiin rødlig Kalksteen, der ved Bearbeidning har forenet sig med Madjordens Muld, og dannet et meget varmt Jordsmon, der ikke let kan faae formegen Regn.

Saabye eller Kirkesaabye Sogn danner mod Nord ved Thorkildstrup en jevn, leermuldet Flade, der falder jevnt af mod Øst og Nord; mod Vest, men især mod Kirkesaabye, i Syd, hæver Terrainet sig, beholder paa denne Byes Indmarker den muldede Beskaffenhed; men gaaer man længere mod Syd og Øst, blive Jorderne mere bakkede og sandige, overgaae henimod Risserup Sogn til en gold, hvid Sand. Fra denne ufrugtbare Høide falder Terrainet temmelig sandet af mod Vest, hvor Lille-Saabye ligger, der atter har mere muldede undertiden leerblandede Jorder, der dog atter hæve sig mod Vest og danner et Bakkestrog, der løber mellem Syd og Nord og for det Meste er skovgroet. Dette Bakkestrog falder dog for det Meste jevnt af mod Vest, hvor Hovedgaarden Aastrup har et temmelig jevnt, i betydelige Enge sig endende Jordsmon, med et Areal af omtrent 400 Tdr. L., hvoraf henimod de 200 Tdr. L. ere Eng, gjennem hvilken Aastrup Aae løber. Underlaget bestaaer for det Meste af Gruus, hvid eller rød Sand. I Midten af Sognet findes mindre betydelige Enge, derimod haves endeel omkring den nysnævnte Aae og ved det Vandløb, der gaaer gjennem Abbetveds Jorder i Sydvest af Sognet. Forstnævnte Aae driver adskillige Møller, Jordbrugeren har derfor ikke saa fri en Raadighed over Vandet, som kræves til en hensigtsmæssig Afbenyttelse til Engenes Vanding. I Gjennemsnit har Sognet 9½ Tdr. L. paa Td. Hartkorn.

Risserup Sogn har en meget ujevn, bakkefuld Overflade, der danner mange side Ellemoser. I det Hele er Jordsmonnet især mod Vest maadeligt, sandigt, gruset og stenet, mod Øst findes nogle bedre, sandmuldede Jorder, hvor Bakkerne ere mindre hyppige, og

med jevnere Affald. Underlaget er for det Meste Sand og Gruus, dog findes især mod Øst Mergel i ringe Dybde under Overfladen. Den meste Eng haves i Enghuller, der ei kunne sættes under Vand. I Sognet ligger Hovedgaarden **Skullerupholm** med et Areal af omtrent 500 Tdr. L. Sognet har 14 Tdr. L. paa Td. Hartkorn.

Hvalsøe Sogn. Jorderne ere meget høilændede og bakkefulde, især i den sydlige Deel, hvorfra et Bakkestrøg løber mod Nord over **Sonnerup**, og et andet mod Nordøst over **Skov-Hastrup** ind i **Kisserup** Sogn, gjennem hvilket det fortsættes til Lethraborg. Jordsmonnet er for det Meste gruset, sandet og steenblandet, dog bliver det mod Nord mere sandmuldet, undertiden leermuldet. Underlaget er almindeligviis Sand og Gruus. Den nordvestligste Deel af Sognet indtager **Sonnerup** Hovedgaard med et Areal af omtrent 500 Tdr. L. Paa den vestlige Grændse imod **Holbek** Amt løber **Dams Mølle-**, eller **Aastrup** Aae. Af Eng har Sognet ikke betydeligt; men derimod adskillige betydelige Ellemoser, beliggende mellem de sandede Bakker, og bidrage mere til at gjøre Egnen skjøn end frugtbar. I Gjennemsnit har Sognet 16 Tdr. L. paa Td. Hartkorn.

Ved at gjennemgaae hele Amtet sogneviis have vi fundet at det indeholder alle Slags Jordsmon, fra den kolde, seige Leer, der kræver hyppig Udgravning og stærk Bearbeidning, til den døde, ufrugtbare Skovleer, det ufrugtbare Sand og Gruus, der neppe lønner det derpaa anvendte Arbeide; men dette er ingenlunde Characteren af Amtets Jorder, hvilke, som vi have seet, for det Meste enten ere leermuldede eller en med Sand blandet yppig Muld, der giver gode Afgrøder af gode Sædevarer. Med Hensyn til Underlaget, da er dette ved hvert Sogn anført; men ikke med den Nøiagtighed, som det havde været ønskeligt. I de indkomne Indberetninger findes nemlig hyppigt angivet at Underlaget er Leer; men af hvilken Beskaffenhed dette er, findes sjelden anført. Mergelen, der spiller saa vigtig en Rolle i Landvæsenet, denne Kilde til Velstand, hvor den anvendes paa en fornuftig Maade, findes sjelden angiven at være indeholdt i Underlaget. Det vil derfor neppe være overflødigt at bemærke, at det her i Amtet som Regel kan antages, at den findes næsten overalt i en

ringe Dybde, hvor Underlaget er angivet at bestaae af Leer; men ogsaa paa mange andre Steder træffes den, hyppigst maaskee i de større Sandbanker. Saaledes er dette Tilfældet ved Spanager Gaard i Eibye Sogn, hvor Markerne hidtil ere merglede med den fra de tilstødende Banker hentede Mergel. Denne Jordart var længe forgjæves søgt paa Hovedgaarden Edelgaves Hovmarker, men er nu funden, ogsaa i en Sandbanke, dog er den for meget sandblandet, og altsaa mindre skikket til denne Gaards høie, sandede Jorder. Den sparsomme Anvendelse af denne Jordart til Jordsmonnets Forbedring vil paa et andet Sted blive omtalt.

Foruden dette Middel til Jordforbedring, har Amtet endnu paa de fleste Steder et andet i de mange rindende Vande, der gjennemløbe det i alle Retninger. Med Undtagelse af Landstrøget der gaaer tvært igjennem Amtets østlige Deel i en Retning mellem Nordøst og Sydvest, findes næsten i hvert Sogn et større eller mindre rindende Vand, som, for det Meste, uden store Omkostninger, kunde anvendes til at overvande Engene, og derved bringe dem til en større Frugtbarhed, der naturligviis snart vilde gaae over til Agerlandets. Det maa derfor forundre den tænkende Læser at see ogsaa denne Velstandskilde saa lidet benyttet, og han vil naturligviis søge efter Grundene hertil. En af disse kan maaskee Vandmøllerne være, der fra Arilds Tid have havt Raadighed over Vandet, og benytte dette efter deres Fordeel, om denne end ikke længere skulde være overeensstemmende med det Almindeliges. Denne Afbenyttelse af Vandet gjør det ofte umuligt for Landmanden at bruge det efter Tykke, at holde paa det og lede det ind over Engene, og atter at aflede det naar han finder det nødvendigt. Men Vandmøllerne ere ikke den eneste Hindring for Afbenyttelsen af Vandet til Engenes Forbedring; thi Vandings-Enge findes ligesaa lidet, hvor ingen Vandmølle lægger Hindring i Veien, som hvor de kunde bære Skylden. Den fornemmeligste Aarsag ligger i Jordens Udparcellering. Det vil allerede være vanskeligt at forene 3—4 Lodseiere om et Foretagende til fælles Vel; men at forene et heelt Sogn, eller ofte flere derom, vil vistnok endnu i en lang Række af Aar blive umueligt; og meget ofte er det Tilfældet at flere Sogne maatte tage Deel i Engenes Forbedring paa denne Maade, da Vandløbene hyppigst danne Skjellene mellem Sognene, ofte mellem

Herreder og Amter. „Ved Udskiftningen", saaledes hedder det i en Indberetning, „er, ligesom ved Amts- og Herreds-Inddelingen, begaaet den Feil, at man har gjort Aalobene til Skjel, hvorved alle Vandløbssager komme til at sortere under flere Jurisdictioner; hvorimod man, naar Bakkeryggene vare afbenyttede til Skjel, ikkun havde havt med enkelt Autoritet at bestille." — Alle disse Omstændigheder kunde som sagt lægge Hindringer i Veien for en bedre Afbenyttelse af Vandet til Engene, men desværre kan det ei nægtes, at Mangel paa Driftighed er Hovedgrunden til at ogsaa dette Middel til Forbedring henrinder ubenyttet. De omtalte Hindringer ville iovrigt bevirke, at det rimeligviis vil vare længere Tid inden dette, end inden andre Midler, f. Ex. Merglingen, bliver anvendt dertil, fordi Exemplet, dette næsten eneste Middel til at virke paa den mindre Dannede, maa blive sjeldnere.

2.

Kilder, Indsoer, Vandinger, udtorrede Soer og Moser.

Det gaaer med dette Amt, som med de fleste i Sjælland, at der findes Kilder mangfoldige Steder; dog er vel neppe noget Sted forsynet med saamange rige Kilder som Landet omkring Roeskilde-Fjord. De betydeligste af disse findes dog upaatvivlelig ved og i selve Roeskilde Bye, der som bekjendt har sit Navn af Kilderne; „overalt er hele Grunden i Nordvest saa vandrig, at der hist og her frembryder nye Kilder". Mærkeligt er det iovrigt at netop dette Strog, der er høilændet, og ofte høiere end det Terrain der nærmest omgiver det, er saa riigt begavet med Kilder, der ere saa vandrige og saa lidet afhængige af Veirligets større eller mindre Fugtighed, at man maa antage deres Tilløb staaer i Forbindelse med meget fjerne Egne.

Dette er imidlertid ikke blot Tilfældet med de fleste Kilder i denne Egn; i flere andre, men fornemmelig ligeledes paa høitliggende Strøg, som i Saabye og Sonnerup Sogne, findes ogsaa meget rige Kilder, paa hvilke Veirliget ingen synderlig, maaskee aldeles ingen Indflydelse har. Andre Kilders Rigdom staaer derimod aabenbart i Forhold til den Mængde Vand, der falder i nærmeste Omegn, eller ere afhængige af Vandmassen i Søerne i Omegnen. Saaledes ere Kilderne i Gadstrup Sogn aftagne siden den i samme Sogn beliggende Ramsøe-Søe blev udtørret; og i tørre Aaringer, især efter sneløse Vintre, udtørres mange Kilder, Brønde og Vandinger. Saa interessant det end vilde være nøie at kjende hvilke Kilder, der henhøre under hver af disse Cathegorier, saa ere Efterretningerne herom desværre ikke tilstrækkelige for at give en fuldkommen nøiagtig Underretning. Paa de Steder, der til det daglige Brug ere afhængige af Kilderne, er det af Vigtighed at lægge Mærke til deres Afhængighed eller Uafhængighed af Omegnens Vandsteder, og af Veirliget, for at kunne bedømme hvorvidt enkelte Mosers Udtørring maatte være tilraadelig, samt om der er Leilighed til at erstatte Vandet paa anden Maade.

Det er vel egentlig blot Kildernes Vandrigdom og Beliggenhed, der i dette Skrift kan komme i Betragtning; Beskaffenheden af Vandet, forudsat at det er brugeligt til almindeligt Brug, vedkommer det neppe. Hellerikke er der stort at melde derom efter de indkomne Beretninger. Mineralske Kilder findes ikke i Amtet; og ved at undersøge Bestanddelene af Vandet i dem, der havde Ord for at være jernholdige, er man kommen efter, at dette ei er Tilfældet; saaledes antoges en ved den nedlagte St. Jbs Kirke i Roeskilde værende svag Kilde, hvis Vand har en sammensnerpende Smag, og afsætter en guul Farve, at være jernholdig, og Sagnet har tilforn tillagt den helbredende Kraft; men senere foretagne Undersøgelser ville ikke indrømme at Vandet er jernholdigt. Paa Brønshøi Mark findes ligeledes en Kilde, „Torstens Kilde", som i Pontoppidans danske Atlas kaldes en Sundheds-Kilde, der har gjort god Tjeneste i Pestens Tid 1711; nu har dens Rye som Sundheds-Kilde tabt sig. Det samme gjælder om Vangede Kilde i Gjentofte Sogn, som 1710 opdagedes af en Graver ved Trinitatis Kirke, som ved Brugen af Vandet paa St. Hans Aften, fik sit Syn igjen. Af Taknemmelighed derfor lod han opsætte en

Blok ved Kilden, i hvilken samledes Saameget, at Gjentofte Hospital kunde grundes derfor. Ved Islehuus, Rødovre Sogn, blev 1750 opdaget en Kilde med klart, men noget saltagtigt Vand, hvilken vel snarere kan henregnes til Kilder med slet Vand, end til Sundheds-kilder. Af hellige Kilder, der i forrige Tider flittig besøgtes ved St. Hansdag, og paa denne Dag helbredede Folk, haves der endnu ad-skillige; og om Vandet nu end er mindre kraftigt, er det dog sikkert ligesaa reent og forfriskende, og har i alt Fald det Fortrin for de mine-ralske Kilder, at det er behageligt. For ikke ganske at forbigaae disse Kilder, af hvilke vore Forfædre troende drak Lægedom for alskens Svagheder, bør Kirsten Piils Kilde i den Kongelige Dyrehave nævnes, fordi der endnu valfartes til den, især af Kjøbenhavnerne, der dog ikke længere komme der for Vandets Skyld, som vel sjeldnere drikkes ublandet. Denne Kilde udspringer paa Skrænten af en Bakke med en Straale af en Arms Tykkelse, og danner en liden Bæk, der falder ud i Sundet.

Kunne vi end ikke ved Kilderne i Amtet helbredes for vore Svagheder, saa ere de os ikke desmindre saa vigtige, at de fortjene nærmere Omtale, og vi ville derfor vende tilbage til Roeskildes Kilder, der over hele Landet ere bekjendte for deres fortræffelige Vand, om hvilket man vil paastaae, at det aldrig gaaer i Forraadnelse: vist er er det, at det holder sig længe frisk, endog om Sommeren. Hellig Kors-Kilde eller Konge-Kilden, vesten for Roeskilde Bye, hvis Vand er uden Smag og overordentlig klart, er befunden at forholde sig til Qvægsølv som 1,011 til 13,593, eller til andet destilleret Vand som 13,36 til 13,35, og indeholder $\frac{7}{30720}$ fremmede Dele, der bestaae af Selenit, Strandsalt og kalkagtig Jord*). Maglekilde udspringer lige-ledes Vest for Byen, og bestaaer egentlig af to Kilder, der omtrent ligge en Alen fra hinanden. Vandet indeholder samme Bestanddele som Hellig Kors-Kilde, og fremvælder i saadan Mængde at det, i Forening med et Par andre mindre Kilder, danner en Bæk, der driver de 5 Møller, som efter hinanden modtage Vandet. Foruden disse har Roeskilde Bye endnu en Mængde Kilder, der næsten alle afgive rigeligt Vand; men alle ere beliggende nordlig eller vestlig for Byen.

*) Gliemanns geogr. statist. Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt, S. 9.

Syd for Byen findes ingen Kilder, og Vandet i Brøndene er der maadeligt.

Følge vi den østre Bred af Roeskilde-Fjord, da finde vi i Himmelløv Sogn tre Kilder, hvoraf de to findes ved Stranden. De nærmest tilgrændsende Sogne have vel ogsaa Kilder; men ikke saa betydelige eller mange som det nordligste Sogn ved Fjorden, Jyllinge. I denne Bye fremvælde ikke mindre end fem Kilder langs med Stranden, af hvilke St. Sørens og Hellig-Kors Kilde ere de mærkeligste; desuden findes paa en lille Holm, Hestholmen, endnu en Kilde. I Herslev Sogn, der danner en Odde i den søndre Deel af Fjorden, findes tre Kilder, hvoraf den betydeligste atter ligger tæt ved Stranden. Om denne anmærkes, at den giver rigeligt Vand, og aldrig fryser, Tegn paa at dens Vandaarer ikke ligge i Overfladen af Jorden. Gaae vi over paa den vestre Bred af Fjorden, saa finde vi i Lyngbye, Sæbye og Gjershøi Sogne endeel Kilder, hvoraf de fleste ligge nær Stranden, og hvis Vandmasse hidtil ikke skjønnes at være aftagen. Det samme er Tilfældet med Kilderne i de øvrige Sogne, der ligge mellem Roeskilde- og Isse-Fjorden, af hvilke de fleste findes i de høilændede Rye og Sonnerup Sogne; i dette sidste Sogn udspringer en meget riig Kilde ved Ordrup Bye, der danner den Bæk, som driver de fem Vintre-Møller. Det tilstødende Saabye Sogn er ligeledes rigt paa Kildevæld, hvoraf en Deel udspringe ved Aastrup, ja i en af Borggaardens Bygninger fremvælder en vandrig Kilde, der afgiver meer end tilstrækkeligt Vand til Huusholdningen, og aldrig udtørres. Overhovedet er den hele bakkefulde Strækning af Voldborg Herred, vesten for Leire-Aae rigelig forsynet med Kilder, hvorimod Landet paa den østre Side af denne og Kornerup-Aae ikke besidder saa mange eller vandrige. Den høilændede, sydlige Deel af Ramsøe Herred har derimod adskillige riigholdige Kilder, af hvilke de ved Oringe Bye i Borup Sogn, i Dalbye, i Valore i Eibye Sogn, ved Ølbye i Høielse Sogn ere blandt de betydeligste. Vandmassen i disse Kilder er i Mands Minde ikke aftagen, skjøndt dette er Tilfældet med Søerne og Moserne; de kunne derfor ikke have deres Tilløb fra disse, men maae have dybere og fra fjernere Egne. Desuden er det almindeligviis de høiest beliggende Kilder, der ere de rigeste, og som mindst ere underkastede Forandring paa Grund af

Veirliget. Den øvrige Deel af Ramsøe Herred er mindre begavet med Kilder; derimod findes i Thune Herred en Mængde righoldige i de tre Sogne, Greve, Kildebrønde og Thorslunde. Disse Byers Jorder ere mange Steder saa rige paa Kilder, at de i tørre Sommere endog forsyne Naboesognene med Vand. Midt i Greve Bye fremvælder et rigt Væld, der er omgivet med Planker i en Høide af en god Alen, i Længde og Brede omtrent 3 Alen; denne Vandkumme er altid saa fuld af Vand at den løber over; lignende indfattede Kilder have begge de to andre fornævnte Byer. Smørum Herred er fattigt paa rige Vandkilder; først i de to nordligste og bakkefuldeste Sogne Maaløv og Kirke-Værløse findes betydelige Væld, hvis Vande ei ere afhængige af Veirliget: i førstnævnte Bye findes St. Ibs Kilde, og tæt ved sidstnævnte fremvælde tre meget rige. Ikke bedre end Smørum er Sokkelund Herred forsynet med Kilder, hvoraf de betydeligste findes i Gjentofte Sogn, saasom de ovenomtalte Kirsten-Piils og Vangede Kilder. I Rødovre findes ligeledes en god Kilde, i hvilken Vandet i Mands Minde ikke er aftaget.

Det er saaledes især Egnen omkring Roeskilde Fjord, Voldborg Herred, den sydlige Deel af Ramsøe- og den nordvestlige af Thune-Herred, der er rig paa Kilder; de øvrige Egne af Amtet have kun ubetydelige, Amager ingen, og det der anstillede Forsøg at bore en artesisk Brønd har hidtil intet andet Resultat givet end et nøiere Kjendskab til de forskjellige Jordlag, der findes under Dens Overflade.

Indsøer.

Have vi, ved at omtale Kilderne, først vendt vort Blik mod Omegnen af Roeskilde Fjord og Voldborg Herred, saa maae vi, ved Søerne, vende det mod den nordøstlige Deel af Amtet; her findes en betydelig og uudtømmelig Vandmasse samlet i mange større og mindre Søer, der ere beliggende tæt ved hinanden, almindeligviis adskilte af temmelig høie, skovbevoxede Bakker. Den største af disse Søer er Fure-Søen, hvis nordlige Bredde danner Grændsen mod Frederiksborg Amt, og iøvrigt indsluttes af Sollerød, Lyngbye og Kirkeværløse Sogne. I Forbindelse med denne Søe staaer mod Vest Farum-Søe, der indtager et Fladerum af omtrent 250 Tdr. L.;

mod Øst Søllerød-Søe, af Areal 28 Tdr. L., hvis Vande gjennem en liden Bæk løbe mod Vest ind i Veile-Søe, 35 Tdr. L. stor, hvis Afløb falder ud i den nordøstlige Deel af Fure-Søen. Det Tilløb, som denne Søe har fra disse Søer, afgiver den igjen i Sydøst, hvorfra Mølle-Aaen har sit Udspring. Denne Aae optager i sit sydøstlige Løb, inden den falder i Lyngbye-Søe, Aflobet fra Bagsværd-Søe, som er lidt større end Farum Søe. Med Bagsværd-Søe staaer mod Nordvest atter en liden Søe paa omtrent 20 Tdr. L.s Størrelse, Store Huul-Søe, og nogle Damme af 1 til 4 Tdr. L., i Forbindelse. Mølle-Aaen gaaer ved den østre Ende af Lyngbye Søe gjennem Byen, og tager derfra til Ørholm en nordlig Retning, bøier derpaa mod Øst, og falder ved Strandmøllen ud i Øresund. De mange, betydelige Værker, som dette Vand driver, ville paa et andet Sted nærmere blive omtalte. Det er især til disse Værkers Drift at Vandet fra alle disse nævnte Søer gavner; thi deres Bredder ere for det meste steile, dog findes nogen Eng ved dem; men denne er almindeligviis for vaad til at være af nogen Betydenhed; af denne Beskaffenhed er Engstrækningen langs Vandlobet mellem Søllerød-Søe, Veile-Søe, som er den eneste af de fornævnte Søer der har Engbredder, og Fure-Søen. Vandet har her for ringe Fald til at skille Engene ved den overflodige Væde. Ved en Mølle, der udmalede Vandet til Fure-Søen, har Dronning-Gaards forrige Eier betydelig forbedret den nærmest liggende Eng paa 60 Tdr. L. Farum-Søe ender mod Vest ved en Torvemose, skilles fra Fure Søen mod Øst ved en Mose-Eng, af meget ringe Værd. Bagsværd Søe har ingen tilstodende Eng eller Mose; men den hele Strækning langs Aaen mellem Fure-, Lyngbye- og Bagsværd-Søer bestaaer af Hængedynd, hvoraf dog noget paa de senere Aar er bleven saa fast i Bunden at man kan gaae derpaa. Omtrent af samme Beskaffenhed ere Bredderne af denne Aae i dens hele øvrige Løb, det vil sige enten steile eller mosede; dens Vande kan altsaa ingen anden Nytte have for Egnens Landmand, end den, rigtignok meget vigtige, stedse at yde tilstrækkelig og god Vanding. Foruden disse større Søer har denne Egn, de nordøstligste Sogne af Amtet, endnu en stor Mængde mindre Søer og Damme, hvoraf der alene i Søllerød Sogn findes omtrent tyve Stykker, blandt hvilke Vidnæs-Dam, 26 Tdr. L. stor, og Hjorte-

Dam paa 12 Tdr. L. ere de største. Gjentofte Sogn er ligeledes begavet med en Deel Søer, blandt hvilke Gjentofte-Søe paa 52 Tdr. L., Sønder-Søen paa 28 Tdr. L. og Hunde-Søen paa 22 Tdr. L. ere de største, og ligge i en Række ved Jægersborg og Gjentofte. Gjentofte-Søe er Hovedbeholdningen for Kjøbenhavns Springvand; dens vestre Bredder ere stærkt bevoxede med Rør, som give 3 Lodseiere betydelig Indtægt, der for den største Lodseier kan anslaaes til 200 Rbd. aarlig. Vandet fra denne Søe danner en lille Bæk, der fører det til Emdrup-Søe, omtrent 11 Tdr. L. stor, hvorfra det gjennem 5 Render føres til Kjøbenhavn, i en Afstand af 7 til 8000 Alen. Det overflødige Vand fra denne Søe styrter ned ad et, i Skikkelse af en breed Trappe, opført Vandfald, og løber dernæst ud i Leer- eller Rør-Søen, en opdæmmet Søe, 107 Tdr. L. stor, der i lang Tid har ligget til Græsning; og skjøndt det allerede i 1752 omventileredes at gjøre denne Søe til en Hoved-Vandbeholdning, kom dette, med betydelige Omkostninger, først istand 1815. Denne Søe er nu inddæmmet med en meer end en halv Miil lang Dæmning, der er tre Alen høi, og kan saaledes Vandet bringes til en saadan Høide, at de tre Søer ved Kjøbenhavn, Peblinge-Søen, Sortedams-Søen og den betydeligt lavere liggende St. Jørgens Søe, som afgive Pompevand til Staden, stedse kunne holdes fulde gjennem den Aae, der, fra Damhuus- og Leer-Søen, fører Vandet til disse nærmeste Vandbeholdninger. Denne Aae er, ligesom samtlige disse Vandbeholdinger, inddæmmet og staaer almindeligviis høiere end de tilstødende Jorder, til liden Gavn for dem. Kjøbenhavns Vandvæsen har endnu en Søe til Stadens Forsyning, nemlig Damhuus- eller Langvaddams-Søe. Ogsaa denne er opdæmmet ved en høi bred Vase, over hvilken den vestlige Hovedlandevei gaaer; ved en Sluse paa denne Vase, holdes Vandet i en vis Høide, over hvilken det Overflødige afledes, og falder som en lille Bæk, der meget sjelden er tør, ud i Kalleboestrand ved Flaskekroen. Hovedafløbet for denne Søe, der indtager et Areal af over 130 Tdr. L., er imidlertid fra dens nordøstre Hjørne, gjennem en Aae, der løber forbi Grondal, og derpaa, forenet med Leer-Søens Afløb, falder ud i Peblinge-Søen.

Efterat have fulgt Vandenes Løb til Kjøbenhavns Forsyning ville vi vende tilbage til til de føromtalte Søer, for med et Par

Ord endnu at nævne dem som dybe og fiskerige. Bunden i Farum-, Fure- og Sollerød-Søer er Sand, dette i Forening med en betydelig Dybde tæt ved Bredderne er Grunden til at der kun findes liden Grøde i dem, hverken fra Bunden af eller ved Bredderne, ved hvilke kun findes ubetydeligt Rør og Siv. Bagsværd Søe har leret Bund og nogen mere Grøde samt Opvæxt af Siv og Rør, dog ubetydeligt af Sidste; ingen af disse Søer staaer Fare for at tilgroe, dertil ere de for dybe. Med Lyngbye Søe er det en ganske anden Sag; Bunden er her overalt los Mudder, og groer aarlig til, baade fra Bunden og fra Siderne, som og fra den i Midten beliggende Sivholm. Det Samme er Tilfælde med de ved Jægersborg beliggende Smaasøer; disse groe med hvert Aar mere til med Rør. Om dette er til Skade eller Gavn med Hensyn til Penge-Indtægten af dem, er hidtil neppe undersøgt; efter den Indtægt, der haves af Rørene ved Gjentofte-Søe at slutte, skulde det være fordeelagtigt at de ganske groede til med Rør.

Vandmassen i de større Søer er vel i det sidste Par Decennier aftagen; dog ikke i den Grad at det i nogen Maade har forandret deres Characteer; og der er heller ingen skjellig Grund til at antage nogen betydelig Formindskelse af Vandmassen i en længere Række af Aar. En Række af sneløse Vintere og tørre Sommere vil kunne mindske Vandet noget, men en anden Række af Aar, der bringer megen Regn og Snee vil atter fylde dem; thi de have ikke deres Tilløb fra store Moser, hvis Udtørring kunne indvirke paa dem. Hvad der altsaa skulde formindske Vandmassen skulde være en større Brug af Vandet til de mange Værker, den driver, og heri ligger vel den sande Grund til at den virkelig er formindsket noget. Men dette er saa langt fra at være til Skade for de tilstødende Lodseiere, at det meget mere vilde være dem meget gavnligt om Vandet kunde bringes til at falde et Par Fod mere; thi herved vilde de altfor side Enge ved Veile Søe betydelig forbedres, ligesom den unyttige Strækning Hængedynd ovenfor Lyngbye Søe derved vilde kunne forandres til frugtbar Eng. Maaskee vilde Fure-Søens Afløb ved Frederiksdals Møller i dette Tilfælde komme til at behøve nogen Fordybning; men ved Bagsværd Søer vil dette ikke behøves, hvilket kan skjønnes deraf, at Vandet fra Aaen løber ind i denne Søe saasnart Lyngbye Møller staae stille.

Forlade vi Sokkelund Herred, i hvilket alle de her nævnte Søer ligge, saa er det meget lidet vi have at berette om Søer i den øvrige Deel af Amtet, og Overgangen skeer da naturligst til Sønder-Søe i Kirke-Værløse Sogn. At denne Søe har været betydelig større end den nu er, skjøndt den endnu er over 300 Tdr. L. stor, skjønnes af de mange Enge, der ligge rundtom dens Bredder nedenfor de høie Bakker, der omgive den. Sandsynligt er det, at den tilforn har staaet i Forbindelse med den nu udtørrede Borup-Søe ved Grændsen i Frederiksborg Amt. Sønder-Søe formindskes aarlig kjendeligt. En lille Søe, der laae Vest for Søndersøe, saavelsom en anden ubetydelig Søe Nord for Kirke-Værløse Bye ere forlængst udtørrede.

Nogle flere Søer finde vi i Sømme Herred, skjøndt i det Hele ubetydelige i Sammenligning med Sokkelund Herreds. Et Stykke af Høve- eller Løye-Søe i Frederiksborg Amt af 17 Tdr. L.s Størrelse hører til Gundsøemagle Sogn, og anføres her især formedelst det gode Rørskjær, som udgjør det Meste af dette Areal. Betydeligere er Gundsøemagle-Søe, 188 Tdr. L. stor, men ligeledes meget tilgroet med Rør i den østre Deel, der ogsaa kaldes Østrup-Søe; Vandmassen i denne Søe angives imidlertid ikke at være aftagen.

I den vestlige Deel af dette Herred finde vi adskillige mindre betydelige Søer liggende paa Rad, saaledes at Kornerup-Aae løber fra den ene i den anden, inden den falder ud i Roeskilde-Fjord. Tage vi dem, uden Hensyn til deres Størrelse eftersom de følge efter hinanden med Aaens Strøm, saa have vi først Kornerup-Søe, 16 Tdr. L. stor, Bue-Søe, 14 Tdr. L., Svogerslev-Søe, 67 Tdr. L., Lille Kattinge-Søe, 13 Tdr. L. og endelig Store Kattinge-Søe, 155 Tdr. L. stor. Med Undtagelse af denne sidste, beliggende tæt ved Roeskilde-Fjord, ere de øvrige meget tilgroede med Siv og Rør; ogsaa skal Vandmassen være aftagen i dem siden de have mistet Tilløbet fra Ramsøe Søe, der, som ovenfor meldt, er udgraven.

De Søer, der findes i Voldborg Herred ere saa ubetydelige, at de neppe kunne kaldes andet end Damme; thi den største af dem, Langesøe, beliggende i Alleslev Sogn, er ikkun 11 Tdr. L. stor, og en anden i Særløse Sogn ikkun 8 Tdr. L. stor; fra denne har Leire-Aae sit Udspring; endnu en lille Søe, 6 Tdr. L. stor, ligger Nordvest for Sæbye Bye. Derimod findes en Mængde Fiskedamme,

især i Omegnen af Lethraborg og Rye-Gaard. Af Moser og Kjær er derimod en Mængde i dette Herred, imellem de mange Bakker, der gjennemskjære især den sydlige og vestlige Deel.

Nogle større Søer findes i Ramsøe Herred, nemlig Kimmerslev-Søe paa henved 70 Tdr. L., Dalbye-Søe paa 32 Tdr. L. og Borup-Søe, 25 Tdr. L. stor. Sidstnævnte Søe har tilforn været endeel større, men et Forsøg paa at udgrave den, til hvilket Øiemed en meget dyb Afledningsrende blev gravet, har bragt den til at synke, og dannet nogen Eng rundt om den; men da Søen er temmelig dyb, er Hensigten ikke tilfulde opnaaet. Neppe vilde det være tilraadeligt ganske at udgrave denne Søe, om det end kunne betale sig, hvorom dog meget tvivles, thi den yder Byen den høist fornødne Vanding, der maaskee kunde falde vanskelig at tilveiebringe, dersom Vandet afledtedes fra det Sted, hvor det af Naturen samler sig. I den Række af mange tørre Aar, der indtraf, har denne Søe gjort Borup Bye og Svenstrup Gaard stor Nytte.

Endskjøndt det kun er en liden Deel af Amtet, der nyder Fordelen af ferske Søer, og skjøndt disse for det Meste findes samlede paa enkelte Steder, saa kan Amtet desuagtet ikke siges at mangle Vand eller naturlige Vandinger; thi det gjennemstrømmes i alle Retninger af en Mængde Aaer og Bække. Den betydeligste af disse, Molle-Aaen er omtalt. I Kjøge-Bugt falde en Mængde smaae Bække ud, der vel kun have et kort Løb, men forsyne de tilstødende Sogne, almindeligviis med altfor rigeligt Vand, af disse Vandløb ere Skjensved-, Store og Lille Veile-Aae de betydeligste. Langs ad den hele sydlige Grændse løber Kjøge-Aae, der optager sire Bække, som vande de sydligste Sogne. Ogsaa mod Vest er Amtet begrændset omtrent i sin halve Udstrækning af Dams Aae. Leire- og Kornerup-Aaer ere ikke ubetydelige Vandløb i den vestlige Deel af Amtet. To Bække, hvoraf den ene falder i Roeskilde-, den anden i Isse-Fjord, danne Voldborg Herreds Grændse mod Horns Herred, og den betydeligere Værebroe-Aae, der udspringe fra Søndersøe i Kirke-Værløse Sogn og falder ud i Roeskilde-Fjord, skjeller mellem dette og Frederiksborg Amt i en Strækning af omtrent to Mile.

Uagtet de nævnte Kilder, Søer, Aaer og Bække, vilde dog en Deel af Amtet, nemlig den høie Strækning mellem Nordøst og Syd-

vest, gjennem en stor Deel af Sokkelund, Smorum, Thune, Somme og Ramsøe Herreder, og især Amager, der hverken har Kilder, Indsøer eller Bække, savne det fornødne Vand, dersom de ikke havde tilstrækkelige, gravede Vandinger; men disse have tilforn været meget forsømte, og derved utilstrækkelige, saavelsom slet anlagte. Denne sidste Feil er ikke afhjulpen, uden maaskee paa meget faa Steder; thi den almindelige Beliggenhed for en Byes Vanding er enten i selve Byen, eller dog meget nær ved den paa det Sted hvor Vandet af Naturen søger hen. Dette er ingen Feil ved Anlægget, tvertimod er det et Fortrin, men en Feil er det, at en stor Deel af Byens Moddinge-Vand tillige har sit Udløb i Vandingen; thi dette maa nødvendigviis gjøre Vandet usundt og modbydeligt for alle de Kreature, som ikke ere opfødte ved en saa ureenlig Drik. Utilstrækkelige til Byernes Behov vare de fleste Vandinger, af Mangel paa behørig Dybde, som aarlig formindskedes fordi de aldrig bleve oprensede. De tørre Aaringer have gjort en Forandring heri, og de fleste Byers Vandinger have erholdt en større Dybde end tilforn, skjøndt i det Hele ikke tilstrækkelig for at kunne afgive reent Vand i en langvarig Tørke. Efterlignelsesværdig vilde derfor det Foretagende være som Hr. Christensen paa Amager har udført for at skaffe sig tilstrækkelig Forraad af Vand, endog i de tørreste Aar. Dette bestaaer i, efterhaanden som tørre Aaringer indtræffe, at grave Vandingen dybere; paa denne Maade har han, ved sine egne Folk, givet en af sine Vandinger en Dybde af 10 Alen, en Dybde, som vistnok meget sjelden findes ved dem der ere bestemte til en heel Byes Brug. „Jeg formener", siger denne driftige Mand i sin indsendte Beretning, „at det kunde være gavnligt, at der i enhver Landsbye blev sørget for at der blev gravet et stort Vandbeholdningssted, nemlig paa et Sted i eller ved Byen, hvor der var sidest, og hvortil Vandet kunde ledes fra Byens Marker; ikke saa stort af Omfang, men derimod ved at gaae saavidt muligt i Dybden, og atter naar et tørt Aar indtraf at gaae dybere. Som oftest mangler ikke Antallet af Vandstederne, men alle ere de for det Meste lige dybe, og naar saa et er tørt, ere de det Alle; derfor burde der snarere sees paa et enkelt Vandsteds betydeligere Dybde, og Omkredsen af samme bestemmes efter Dybden, som blev at grave fra den ene Ende, saaledes at den

opgravne Jord kunde kjøres op af den anden. Men hertil var vel fornødent Øvrighedens Hjelp; thi at faae en heel Landsbyes Beboere til at være enige om et saadant Arbeide, vilde nok være et fromt Ønske." Hvor vigtigt vilde ei et saadant Foretagende være f. Ex. i Vindinge Sogn, hvor en, rigtignok stor, Vanding er alt det Vand der haves i Sognet.

At Vandmassen i det hele Amt paa de senere Aar er aftagen er udenfor al Tvivl, dette gjælder dog meest om Vandingerne, mindre om Søerne og Bækkene, og i nogle af dem kan det ikke skjønnes at være Tilfælde. Hvor Kilderne have havt deres Tillob blot fra det Vand, som falder i nærmeste Omegn, eller fra høiere beliggende Moser, der er deres Vandmasse betydelig aftagen, ja de have endog enkelte Aar været ganske tørre; dette har navnlig været Tilfældet i Smørum og Ledøye Sogne, hvor adskillige Kilder hentørredes i de tørre Somre; paa Reerslev Mark har indtil for faa Aar siden været en Kilde, der nu er ganske tør. Lignende kunde anføres endnu om adskillige andre af de mindre betydelige Kilder; i de mere vandrige skjønnes derimod ingen Formindskelse af Vandmassen; det Samme gjælder om enkelte af Aaerne, i de fleste er den derimod kjendelig aftaget. Til denne Aftagelse anføres adskillige Grunde, blandt disse er de mange indtrufne tørre Aaringer den der hyppigst nævnes. Dette kan vel i et enkelt eller nogle enkelte Aar være rigtigt; men da der i de senere Decennier ogsaa er indtruffet meget regn- og snefulde Aar, saa kan den fremskridende Formindskelse af Vandmassen ikke hidrøre fornemmelig heraf. Muligt er det imidlertid at der nuomstunder ikke falder saa megen Regn paa Landet som tilforn, og Grunden dertil maatte da søges deels i Skovenes, eller rettere Skovstrækningernes Formindskelse og i Søers og Mosers Udgravning, hvorved Landet mister de Gjenstande, der tiltrække Regnen. Indirect skulde saaledes Søers og Mosers Udtørring ogsaa bevirke det som de aabenbart direct foraarsage; thi jo mere man bortskaffer af en Ting, desmindre maa der blive tilbage af den. At det fornemmelig er Søers og Mosers Udgravning, der foraarsager at Vandmassen aftager, kan sees deraf at Leire-Aaes Vande, som og Smaasøernes og Dammenes i Voldborg Herred, i det Hele taget ei er aftaget, hvorimod dette er Tilfælde med Kornerup Aaes; Første ud-

springer og har sit Tillob fra Voldborg Herred, hvor der findes en Mængde Ellemoser og Kjær, og hvor Udgravning ikke synderlig er foretagen; Sidste derimod fra Ramsøe Herred, i hvilket adskillige Moser, deriblandt den betydelige Ulvemose, og en Søe ere lagte tørre. At Vandmassen i de større Søer i det nordøstlige Hjørne af Amtet, der kun have lidet Tillob fra Moser, ogsaa er aftagen, dertil er den sande Grund vistnok den større Virksomhed paa de Værker, som disses Vande driver, og følgeligen større Forbrug af dem. Skulde det være Tilfælde som ogsaa er sagt, at selve Jordsmonnet indeholdrr mindre Væde, saa vilde en rimelig Grund — foruden den anførte Udgravning af Søer og Kjær — være en bedre og hyppigere Afgrøftning af Agerne, i Forening med en hyppigere og dybere Ploining, der især paa lerede Jorder bevirker, at Vandet synker dybere, og hurtigere afdamper. Et bedre Tilsyn med Vandløbene, deres hyppige Oprensning og ligere Lob bidrager naturligviis særdeles meget til hurtigere og bedre at skille Jorderne ved Vandet. Alle disse Foretagender ere især i dette Aarhundrede iværksatte, saa at det er unødvendigt at søge Aarsagen til Vandenes Formindskelse i Veirligets Forandring, allerhelst der ingen Grund er til at paastaae at denne i en lang Række af Aar har funden Sted. Den Mening Nogle have yttret, at Udtørring af Søer og Moser skulde formindske Mængden af Dunsterne og følgelig Regnen, er urimelig. Vi have i de omliggende Have tilstrækkeligt Vand til al den Regn vi behøve.

At udgrave Moser og Enghuller, hvor de findes paa en Mands Lod, er tillykke meget almindeligt, næsten overalt i Amtet, og er en kjendelig Forbedring i vort Landvæsen. Hvor derimod Flere skulle forene sig om at foranstalte betydelige Mosers Udgravning, er dette meget sjelden skeet. Det betydeligste Foretagende af dette Slags er Udtørringen af Ramsøe Søe i Gadstrup Sogn. Denne Søe, der var meget tilgroet fra den mudrede Bund, og af en ubetydelig Dybde, er for en Snees Aar siden udtørret, og derved forvandlet til en god Eng paa 61 Tdr. L.s Størrelse, i hvis Midte findes Torvejord, der dog hidtil ikke er benyttet. Den Indflydelse denne Udgravning har havt paa Kilder og Bække er ovenfor omtalt. I det tilstødende Snoldeløv Sogn var der en liden Søe, 13 Tdr. L. stor, der ved en flere Alen dyb Grøft er udgravet, og derved forvandlet til en for-

trinlig Eng. Dette Foretagende er saa meget mærkeligere, som det var ved en Forening af de tilstødende Lodseiere at dette sattes iværk. I Gundsømagle Sogn findes to, for lang Tid siden, udtørrede Søer, hvoraf den ene, Auen Søe, er ombannet til en temmelig fiid Eng; af Tage Søe er derimod neppe Spor af hvor den har været. I Høie-Taastrup Sogn fandtes tilforn paa Kallerup Mark en Søe paa 10 Tdr. L.s Størrelse, som nu er forvandlet til en Eng, der dog almindeligviis indtil langt hen paa Sommeren staaer under Vand. At opregne den Mængde Enghuller og smaae Moser, som ere blevne udgravede, vilde være umuligt og et meget unyttigt Arbeide; at Bonden næsten overalt beflitter sig paa dette nyttige Arbeide vil være tilstrækkeligt at anføre. Derimod bør Ulvemosens Udgravning nævnes, da derved er vundet en frugtbart Strækning af omtrent 500 Tdr. L.s Størrelse. Denne Mose, beliggende i Haudrup Sogn var tilforn et Uføre og afgav ikkun en høist maadelig Græsning. Ved et Par tilstrækkelig dybe Afledningś-Grøfter er den forvandlet til Agere og Enge, som med Tiden i Frugtbarhed vil kunne sættes ved Siden af de tilstødende fortræffelige Agerjorder. Ved Dørup Bye er en Tørvemose, der var saa fiid, at den kun med Vanskelighed kunde benyttes, nu udgravet, og derved bliver meget forbedret.

Af betydeligere Udgravninger see vi altsaa at der staaer meget tilbage, at gjøre her i Amtet. I mange Sogne ligge betydelige Mosestrækninger, der kun vente paa Almenaandens Vækkelse hos deres Eiere for at forvandles til rige Enge og frugtbare Agere.

3.

Klima.

Vilde man med faa Ord beskrive Klimatet, da vilde det omtrent være gjort med at fortælle, at det er meget ustadigt, baade med Hensyn til kortere og længere Tidsrum; thi der indtræffer snart en varm og tør, snart en kold og vaad Sommer; snart en mild Vinter med faa Frostdage, snart en med vedholdende Kulde. Kun i een Henseende er Veiret stadigt, nemlig med Hensyn til Blæst; thi der er ikke ret mange Dage af Aaret, i hvilke det ikke blæser, snart fra et, snart fra et andet Hjørne, Sommer og Vinter, Foraar som Efteraar. Denne uafladelige Blæst maa bære Skylden for at vi egentlig ikke kan kalde vort Klima behageligt; men paa den anden Side foraarsager det ustadige Veirlig rimeligviis at vi saa at sige aldrig have fuldkommen Misvæxt; og dette er for et Kornland saa vigtigt et Gode, at vi gjerne bør finde os i den ofte ubeleilige Ustadighed, allerhelst vi ikke formaae at gjøre nogen synderlig Forandring heri. Klimatet spiller imidlertid en saa vigtig Rolle i hele Agerdyrkningens Færd, at det ikke kan være tilfredsstillende blot at vide, at Veirliget her tillands er ustadigt; hvad der for Landmanden er vigtigt at vide er især Varmen og Regnmængden, da Planteværten fornemmelig er afhængig af det rette Forhold imellem disse. Herom give de indkomne Besvarelser meget liden Underretning; dog bør undtages Hr. Proprietair Christensens, til Loitgaard paa Amager, der indeholder en Beretning om Veirliget, uddragen af den Journal han har holdt derover fra Mai 1812 til 1836; i denne findes anført hvormange Dage af hver Maaned i Aarene, der er indtruffet stadig Regn, Regn-Byger, stadig Snee og Snee-Byger. Disse Optegnelser ere fra 1816 forøgede med indtrufne Frostdage, afdeelte i to Rubrikker under Navn Dag-Frost og og Natte-Frost. Regnmængden saavelsom Kuldegraden er derimod ikke anført. Herom haves dog i Prof. Schouvs „Skildring af Veirligets Tilstand i Danmark, Kjøbenhavn 1826" saa tilstrækkelige Oplysninger, at en kort Udsigt over Klimatet i Kjøbenhavns Amt,

for saavidt dette er vigtigt for Agerdyrkeren at kjende, kan uddrages deraf. Vanskeligheden ligger, ved et saadant Forarbeide, ikke i at give en Oversigt af Klimatet, som i at vælge deraf hvad der maatte være vigtigt for Agerdyrkeren at vide. Da det imidlertid ikkun er Kjøbenhavns Amts Klima der her skal beskrives, saa ere af dette Værk ikkun de Jagttagelser anførte, der ere anstillede i Kjøbenhavn.

Det er ovenfor bemærket, at det især er Varmen og Regnmængden, der i et Skrift som dette bør komme i Betragtning; men at gaae noiere ind paa selve disse Gjenstande vilde let føre til for stor Vidtløftighed. Vi forbigaae derfor her saavel Varmens daglige Forandringer, som Forskjellen i Varmeforholdene paa den forskjellige Høide over Jorden, og gaae over til at betragte Middelvarmen i dette Amt, saaledes som den, ifølge 39 Aars Jagttagelser i Kjøbenhavn *), er beregnet for hver Maaned, for de fire Aarstider, og for hele Aaret, udtrykt i hele Grader og Decimaler.

---

*) Efter 52 Aars (senere meddeelte) Jagttagelser, som gaae til 1838, er Middelvarmen denne:

Januar	— 1,1
Februar	— 0,7
Marts	+ 1,2
April	5,0
Mai	9,5
Juni	12,9
Juli	14,5
August	13,9
September	11,3
October	7,6
November	3,4
December	0,8
Vinter	— 0,3
Foraar	+ 5,2
Sommer	13,8
Efteraar	7,4
Aar	6,5

Forskjellen er, som man seer, høist ubetydelig mellem denne og ovenstaaende Tabel.

Januar	—	1,13° R.
Februar	—	0,60° —
Marts	+	1,16° —
April	+	4,91° —
Mai	+	9,54° —
Juni	+	12,85° —
Juli	+	14,56° —
August	+	14,18° —
September	+	11,36° —
October	+	7,68° —
November	+	3,75° —
December	+	0,77° —

Efter denne maanedlige Middelvarme, er denne
for Vinteren (Januar, Februar og December) . . . — 0,32° R.;
— Foraaret (Marts, April, Mai) . . . . . + 5,20° —
— Sommeren (Juni, Juli, August) . . . . . + 13,86° —
— Efteraaret (September, October, November) . . + 7,60° —
Middelvarmen for hele Aaret bliver saaledes + 6,58° R.

Hovedresultatet heraf bliver at Varmen tiltager bestandig fra Januar, der er den koldeste Maaned, til Juli, der er den varmeste; at August Maaned har næsten samme Varmegrad som Juli, men at denne derpaa jevnt aftager til Januar. Forskjellen mellem den varmeste og koldeste Maaned er 15,69°; mellem Vinter og Sommer 14,18°. Foraaret er koldere end Efteraaret, nemlig 2,40°.

Til dette Resultat er man kommen ved 39 Aars Erfaring; men at der findes stor Forskjel mellem de enkelte Aar vil skjønnes af nedenstaaende Fortegnelse over de indtrufne Frostdage i 21 paa hinanden følgende Aar, uddragen af Hr. Christensens Journal *).

---

*) See ogsaa Prof. Schouw om Veirliget i Danmark, S. 90.

Antal Frostdage i Aarene 1816 til 1836:

Aar	Januar	Febr.	Marts	April	Mai	Octbr.	Novbr.	Decbr.	hele Aaret
1816	9	15	5	6	1	=	11	19	66
1817	6	6	8	=	=	=	1	17	38
1818	9	10	=	=	=	=	6	16	41
1819	2	6	=	=	=	=	=	12	20
1820	22	11	12	=	=	=	1	20	66
1821	12	11	10	=	=	=	=	=	33
1822	1	=	=	=	=	=	=	2	3
1823	27	15	3	=	=	=	=	1	46
1824	=	=	2	=	=	=	=	1	3
1825	2	7	13	=	=	=	=	2	24
1826	21	3	1	=	=	=	=	1	26
1827	22	25	2	=	=	1	5	=	55
1828	14	15	2	5	=	=	1	11	48
1829	23	18	13	5	=	=	11	30	100
1830	30	22	6	=	=	=	=	11	69
1831	25	11	3	=	=	=	6	5	50
1832	15	10	1	=	=	=	7	5	38
1833	22	5	11	=	=	=	=	=	38
1834	=	=	=	=	=	=	=	2	2
1835	2	=	=	=	=	=	=	9	11
1836	2	3	=	=	=	=	2	6	13
21 Aar. I Gjennemsnit	266	193	92	16	1	1	51	170	790
	12,66	9,19	4,38	0,76	0,05	0,05	2,43	8,10	37,62

Denne Optegnelse stemmer meget vel med den ovenfor anførte Middelvarme i hvert af Aarets Maaneder, uagtet kun Frostdagene, men ikke Kuldegraderne ere opgivne; thi man vil finde at Januar Maaned, der i Gjennemsnit har 12,66 Frostdage, er den koldeste Maaned, med en Middelvarme af — 1,13° R.; Februar med 9,19 Frostdage er den næstkoldeste i Aaret, med — 0,60°; og at derpaa følger December med 8,10 Frostdage, med + 0,77°. Ligeledes har Foraaret, der har en ringere Middelvarme end Efteraaret, flere Frostdage. Marts har nemlig 4,38, April 0,76, Mai 0,05 Frostdage; hvorimod November kun har 2,43, October 0,05, September ingen. Hele Aaret har i Gjennemsnit 37,62 Frostdage. Hvor høist for-

skjelligt det ene Aar er fra det andet, er iøinefaldende ved at sammenholde 1829 (100 Frostdage) med 1834 (ikkun 2).

Resultatet af disse 21-aarige Jagttagelser er, at Frostdage aldrig indtræffe i de fire Maaneder fra Juni til September, at det, i dette Tidslob ikkun een Gang har frosset i Mai og October om Dagen, og at April Maaned har havt 16 Frostdage, fordeelte paa tre Aar, nemlig 1816 6 Dage, 1828 og 1829 hver 5 Dage.

Anderledes forholder det sig med Nattefrosten *), denne ophører sildigere paa Foraaret, og begynder tidligere om Efteraaret, hvilket nedenstaaende Tabel, der ligeledes hidrører fra Hr. Christensens Jagttagelser vil vise.

Nattefrost i Aarene fra 1816 til 1836:

Aar	Jan.	Febr.	Marts	April	Mai	Juni	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	hele Aaret
1816	1	2	14	2	4	=	1	4	3	=	31
1817	1	2	3	22	1	=	1	13	6	1	50
1818	2	5	6	11	1	=	=	=	2	3	30
1819	3	4	6	7	3	=	1	5	10	11	50
1820	5	8	8	10	3	=	=	7	3	2	46
1821	10	12	9	5	=	=	2	=	5	5	48
1822	16	9	8	10	=	=	2	2	6	13	66
1823	=	4	14	13	=	=	3	8	3	7	52
1824	8	13	15	12	2	=	=	4	5	6	65
1825	11	11	9	7	3	=	3	7	5	2	58
1826	8	14	16	8	17	=	=	9	7	7	86
1827	3	=	17	9	3	=	=	3	11	6	52
1828	6	2	12	6	2	=	=	4	7	3	42
1829	=	2	12	11	=	=	=	10	7	1	43
1830	=	1	8	4	4	=	=	4	1	3	25
1831	2	5	22	5	2	=	1	=	6	3	46
1832	4	4	13	17	=	=	1	4	2	9	54
1833	6	5	11	9	1	=	1	3	6	7	49
1834	11	14	14	8	=	=	4	2	10	16	79
1835	8	13	14	6	1	=	=	6	19	10	77
1836	15	11	2	1	2	1	1	5	4	4	46
I 21 Aar	120	141	233	183	49	1	21	100	128	109	1095
I Gjennemsnit aarlig	5,71	6,71	11,05	8,71	2,33	0,05	1,00	4,76	6,09	5,19	52,14

*) Ved Nattefrost forstaaes de Nætter, hvor Frost indtræffer uden Hensyn til om det tillige er Dagfrost.

Resultatet heraf er, at Foraaret er den Aarstid, i hvilken Nattefrost hyppigst indtræffer, nemlig 22,09 Gange af 52,14, altsaa omtrent $\frac{2}{5}$; dernæst Vinteren 17,61 Gange; Efteraaret 11,85 Gange. I de tre Sommermaaneder er derimod i 21 Aar ikkun 1 Gang indtruffen Nattefrost, nemlig i Juni Maaned; i Juli og August har dette ikke funden Sted. Den Maaned, i hvilken den hyppigste Nattefrost indtræffer er Marts, fra denne aftager Hyppigheden bestandig, indtil den aldeles ophører; tiltager derpaa fra September til November; December har sjeldnere Nattefrost end November; men denne tiltager derpaa jevnt indtil Marts. Denne Maaned forholder sig næsten nøiagtigt til April, som November til October.

Vi have her seet hver Maaneds Middelvarme, Frostdages og Nattefrostes Antal; efterstaaende Tabel vil vise de yderste Afvigelser fra den maanedlige Middelvarme, samt i hvilke Aar, de ere indtrufne.

Kjøbenhavn 48 Aar	Høieste Varmegrad	Aar	Laveste *) Varmegrad	Aar
Januar	+ 9,3 R.	1796	— 18,2	1789
Februar	+ 7,5 —	1797	— 17,3	1814
Marts	+ 13,8 —	1797	— 12,8	1792
April	+ 18,5 —	1800	— 10,3	1771
Mai	+ 23,7 —	1801	— 1,0	1814 1816
Juni	+ 26,3 —	1788	— 0,2	1805
Juli	+ 25,8 —	1776 1788	+ 3,5	1821
August	+ 25,2 —	1800	+ 3,8	1798
September	+ 23,7 —	1775	+ 2,3	1812
October	+ 18,1 —	1797	— 4,7	1783
November	+ 12,4 —	1793 1801	— 9,0	1774
December	+ 9,2 —	1814	— 14,9	1788

Den stærkeste Varme vi have havt i Kjøbenhavn sees deraf at have været + 26°, den strengeste Kulde derimod — 18° i 52 Aar.

*) Man bemærke, at disse Jagttagelser ere anstillede i Kjøbenhavn, hvor Thermometeret maa antages om Vinteren ofte at staae høiere end paa Landet.

Dette er i landoeconomisk Henseende ikke saa vigtigt, som derimod at erfare, at Thermometeret i 52 Aar aldrig er faldet under Frysepunkt i Juli og August, sjelden i Juni og September; at dette i nævnte Tidsrum kun er skeet een Gang i Juni, da det dog ikke engang var 1° Kulde, og kun to Gange i Mai med 1° Kulde.

Hvad der næst Veirligets Varme mest maa interessere Agerdyrkeren at kjende er Regnmængden, og hvorledes denne er fordeelt i de forskjellige Maaneder, altsaa hvorvidt den er beleilig eller ubeleilig for Landmanden.

Middelforhold af Regn- og Sneemængden i Kjøbenhavn, ifølge $39\frac{1}{3}$ Aars Jagttagelser.

	Pariser-Linier.
Januar	14,94
Februar	13,36
Marts	9,36
April	12,90
Mai	19,34
Juni	20,24
Juli	27,11
August	30,26
September	28,64
October	22,17
November	19,42
December	16,53
Aar	234,27 P. L. = 19 Tom. 6,27 Lin.

Vinter	= 44,83
Foraar	= 41,60
Sommer	= 77,61
Efteraar	= 70,23
Aar	= 234,27
Mai til October	= 147,76
November til April	86,51
	234,27

Denne Tabel viser, at den rigeligste Regn falder i August Maaned, hvilket er en Ulempe for Landmanden, da den travleste Høst indtræffer i denne Maaned; derimod er det ham tjenligt, at Marts er den mindst regnfulde, for at Jorden kan blive skikket til Ploining, hvilket især er vigtigt i Størstedelen af dette Amt, der har lerede og leermuldede Jorder med Leerunderlag. Foraar- og Sommerregnen er den, der skal give Planterne Vext, det er altsaa vigtigt at denne er tilstrækkelig; dette see vi at den i Gjennemsnit er; thi af de, for hele Aaret beregnede 234 Par. Lin. Regnvand, falder de omtr. 148 fra Mai til October, altsaa paa den Tid Græsset, Sæden og Rodvæxterne skulle voxe. Regnen og Sneen, der falder fra November til April, og tjener til at forsyne Vandbeholdningerne, er vel ikkun lidt over halv saa rigelig, men uddunster i den kolde Aarstid ikkeheller saa hurtigt, faaer derved Tid til at synke i Jorden, for at fylde Kilder, Søer og Vandinger.

Over Regn- og Snee-Dagenes Gjennemsnits Antal findes saavel hos Prof. Schouw som Propriet. Christensen en Tabel. Den Første er beregnet efter 32 Aars Jagttagelser paa Kjobenhavns Observatorium, nemlig fra 1782 til 1809, og fra 1814 til 1817, og giver følgende Middelforhold:

	Regn- og Sneedage	Regndage	Sneedage
Januar	11	5	7
Februar	11	5	6
Marts	9	3	6
April	8	6	2
Mai	11	11	0,6
Juni	11	11	
Juli	13	13	
August	14	14	
September	11	11	0,03
October	12	12	0,11
November	11	9	2
December	12	6	6
Aar	134	106	30

Jagttagelserne i en ældre Periode fra 1751 til 1776, give et noget afvigende Resultat om Regn- og Sneedagenes Antal, da Gjennem-

snittet af disse 25 Aar ikkun giver 131 Dage aarlig. Dette Resultat nærmer sig mere til det, hvortil man kommer ved Hr. Christensens Indberetning, der indeholder Tabeller for 24 Aar, inddeelte i disse fire Rubrikker, der vise hvormange Dage det hvert Aar har regnet og sneet.

Aar	Stadig Regn	Regn-Byger	Stadig Snee	Snee-Byger
1813	25	86	3	10
1814	21	56	25	10
1815	28	66	13	15
1816	25	58	11	33
1817	31	82	11	15
1818	19	51	3	23
1819	9	59	6	19
1820	11	71	6	16
1821	7	83	6	12
1822	14	71	1	9
1823	16	69	12	18
1824	19	89	1	24
1825	10	76	7	18
1826	5	66	2	6
1827	10	72	10	26
1828	7	96	9	17
1829	13	70	12	24
1830	21	96	9	17
1831	13	75	16	14
1832	7	92	5	7
1833	13	91	5	16
1834	13	69	1	7
1835	19	77	2	19
1836	18	92	11	18
24 Aar	374	1813	183	393

I Gjennemsnit af disse 24 Aar:

Stadig Regn = 16,00 aarlig
Regn-Byger = 75,54
91,54

Stadig Snee = 7,46
Snee-Byger = 16,37
23,83

Aarlig 115,37.

Ifølge denne Tabel skulde Regn- og Sneedagene tilsammen ikkun udgjøre 115 Dage aarlig, altsaa 16 Dage mindre end Rækken af 25 Aar, og 19 til 21 mindre end den foregaaende Tabel, med en Aarrække af 32 Aar viser. Herved maa bemærkes, deels at Jagttagelserne ikke ere gjorte paa samme Sted, deels at der i de sidste Aar er indtruffet usædvanlig mange tørre Aar. En længere Række Aar vilde maaskee give større Overensstemmelse, dersom ikke den Paastand skulde være grundet, som hyppigt høres af Landmænd: at der i Kjøbenhavn og nærmeste vestlige Omegn falder mere Regn end i den øvrige Deel af Amtet; hvorom mere siden.

At den aarlige Regnmængde betydelig varierer veed Enhver; men for at give et tydeligere Begreb om i hvilken Grad dette skeer, vil det ikke være afveien at anføre, at den aarlige Regnmængde har i 36 Aar varieret fra 12½ Tom. til næsten 28. Regn- og Sneedagenes aarlige Antal varierer mellem 75 og 191; Regndagenes mellem 63 og 153; Sneedagenes mellem 7 og 70. Endvidere bemærkes, at der i Kjøbenhavn i Løbet af 32 Aar ikkun er indtruffet Snee i Mai 19 Dage, i October 5 Dage, i September 1 Dag (1785), men aldrig i Juni, Juli og August.

Hageldage ere meget sjeldne, og næsten uhørt er det at Hagelen har gjort Landmanden Skade her paa Amtet. Hyppigst er den i Mai; i denne Maaned er der i 32 Aar indtruffet 28 Hageldage; i samme Tidsrum, i April 20, i November 15, i Juni 13 og i October 11. I det Hele er i disse 32 Aar ikkun indtruffen 123 Hageldage, hvilket bliver i Gjennemsnit 4 Dage aarlig.

Taage, der i nogle Egne af Danmark, især paa Jyllands Vest- og Nordkyst, har en skadelig Indflydelse paa Planteværten, gjør paa dette Amt ingen Skade, der er værd at tale om, og den indtræffer sjeldnest i de Maaneder den kunde skade mest. Efterfølgende Tabel vil vise Forholdet i denne Henseende, som det efter 58 Aars Jagttagelser*) har viist sig i Kjøbenhavn i de forskjellige Maaneder.

---

*) Jagttagelserne ere fra Aarene 1751 til 1776; 1782 til 1797; 1798 til 1809 og 1814 til 17. See Schouw S. 241 og 42.

Kjøbenhavn 58 Aar	Taagede Dage		
	Middeltal	Største Antal	
Januar	8	27	1799
Februar	6	19	1763
Marts	5	17	1798, 99, 1800
April	2	14	1799
Mai	1	4	1763, 99
Juni	0,3	2	1755, 57, 66, 98
Juli	0,4	4	1784
August	1	11	1766
September . . .	2	11	1798
October	3	19	1798
November . . .	5	22	1798
December	6	21	1798
Om Aaret	40		

Det største Antal Taagedage indtraf i 1799, nemlig 136; det mindste i 1793, nemlig ikkun 8.

Det sees at Taage indtræffer sjeldnest i de Maaneder den kunde gjøre størst Skade paa Sæden, nemlig i Sædens Dræ- og Blomstertid, hyppigst derimod om Vinteren, dernæst om Efteraaret.

Vindene ere vel ikke af den Betydenhed, som Varmen og Regnen, i landoeconomisk Henseende; men spille saa uafladeligt med, og fare saa ofte og frit over Scenen for vore Betragtninger, at vi ikke kunne lade være at skjænke dem nogen Opmærksomhed, og ville da først befatte os med deres Retning og dennes Forhold til Veirliget, siden med et Par Ord omtale deres Styrke.

Ved en Række af 56050 Jagttagelser er man kommen til det Resultat med Hensyn til de 8 forskjellige Vindes indbyrdes Hyppighed — de mellemværende ere lige fordelte mellem de tilstødende — som denne Tabel udviser:

Nord	=	4910	i Decimaler	omtrent	0,09
N. O.	=	4861½	— —	—	0,09
Ost	=	6607½	— —	—	0,12
S. O.	=	5918½	— —	—	0,10

Syd	= 7051	i Decimaler	omtrent	0,12
S. V.	= 9361	—	—	—	0,17
Vest	= 10448	—	—	—	0,19
N. V.	= 6892½	—	—	—	0,12
	56050				1,00

Heraf sees at Vest-Vinden omtrent udgjor $\frac{1}{5}$, og med S. V. og S. næsten $\frac{1}{2}$ af de herskende Vinde; N., N. O. og O. derimod ikke $\frac{1}{3}$. Den Orden i hvilke disse 8 Vinde følge med Hensyn til Hyppighed er følgende: 1. V., 2. S. V., 3. S., 4. N. V., 5. O., 6. S. O., 7. N., 8. N. O. — De fire Vinde fra Syd, vestom til N. V., indtage omtrent $\frac{3}{5}$ af Antallet; de fire andre fra Nord, østom til S. O., de øvrige $\frac{2}{5}$.

I de 12 Maaneder af Aaret er det indbyrdes Forhold følgende:

	Ø. : V.	Østl. : Vestl.	N. : S.	Nordl. : Sydl.
Januar	1 : 1,3	1 : 1,2	1 : 1,4	1 : 1,4
Februar	1 : 1,5	1 : 1,4	1 : 1,7	1 : 1,6
Marts	1 : 1,1	1 : 1,3	1 : 1,2	1 : 1,2
April	1 : 1,02	1 : 1,1	1 : 1,2	1 : 1,1
Mai	1 : 1,1	1 : 1,2	1 : 1,1	1 : 1,1
Juni	1 : 2,0	1 : 1,9	1 : 1,3	1 : 1,2
Juli	1 : 3,6	1 : 3,0	1 : 1,4	1 : 1,1
August	1 : 3,2	1 : 2,7	1 : 2,0	1 : 1,4
September . . .	1 : 1,6	1 : 1,6	1 : 1,8	1 : 1,4
October	1 : 1,4	1 : 1,4	1 : 1,8	1 : 1,8
November . . .	1 : 1,7	1 : 1,7	1 : 1,4	1 : 1,7
December . . .	1 : 1,2	1 : 1,03	1 : 1,4	1 : 1,5

Vestenvinden har saaledes gjennem alle Maaneder Overvægt over Østvinden; men størst er denne i de tre Sommermaaneder, især i Juli og August. I April, dernæst Marts og Mai er Overvægten mindst, og Hyppigheden mellem østlige og vestlige Vinde er omtrent lige stor. Mellem Nord og Syd er Forskjellen ikke saa stor, dog har Sydvinden alle Maaneder igjennem Overvægt over Nordvinden; størst er denne (1 : 2) i August, hvortil September og October nærme sig mest, dernæst Februar.

I enkelte Aar kan Forholdet naturligviis være heelt anderledes, især med Hyppigheden af en enkelt Vind i en eller anden Maaned.

„De vigtigste Forhold i Henseende til Vindenes Fordeling i Aarets Tider blive nok: at de vestlige Vindes Overvægt over de østlige er betydelig større om Sommeren, end i de øvrige Aars-Tider, at de vestlige Vinde om Vinteren have en større Tendents til at blive sydlige, om Sommeren til at blive nordlige" *).

I hvilket Forhold de 8 Vinde bringe Regn og Snee, saaledes som dette er indtruffet i Aarene 1809, samt 1814 til 1817, vil denne Tabel vise:

Kjøbenhavn	Antal Regndage	Antal Sneedage
Nord	23	15
N. O.	39	26
Øst	61	44
S. O.	46	15
Syd	76	16
S. V.	158	33
Vest	117	22
N. V.	30	14
I 5 Aar	550	185

Heraf sees at Regnen indtræffer overveiende hyppigt med S. V. Vind, dernæst med V.; sjeldnest med Nord og N. V. Sneen derimod hyppigst med O., dernæst med S. V. Nordenvinden er den tørreste, da den i 5 Aar ikkun har havt 38 Regn- og Sneedage, dernæst kommer Nordvestvinden med 44 Regn- og Sneedage.

Ved Jagttagelser, dog kun anstillede i fire Aar, indtræffer **Storm** og **stærk Blæst** hyppigst i December og Februar, dernæst i November, og med N. O. Vind, af 100 Gange denne Vind blæser, bringer den nemlig 3 Gange Storm, og 22 Gange stærk Blæst. I August og Juli **blæser** det oftest jevnt, dernæst i de 5 andre Maaneder mellem April og October; fra November til Marts aftager den jevne Blæst i Hyppighed, og gaaer oftere over til stærk Blæst og Storm. **Vindstille** indtræffer meget sjeldent, oftest imidlertid i Mai, November og Marts, og med S. og S. V. Luftning, sjeldnest med østlig.

*) Schouw S. 316.

Det er bekjendt at Vindene ere nødvendige til Sædens Befrugtning; men indtræffer for stærke Vinde medens Rugen dræer, skader den Frugtbarheden; derimod taaler Bygget megen Blæst medens den blomstrer, den antages endog at bidrage til dens Givtighed. Paa Træerne yttrer de vestlige, især Nordvestvinden, overalt hvor de ere udsatte for dens umiddelbare Paavirkning, en skadelig Indvirkning; paa eenligt staaende Træer kjendes dette tydeligst ved at Toppen altid hælder mod Øst. Paa de kjelnere Træsorter, eller paa et magert Jordsmon sees undertiden enkelte Kviste uddøde paa den vestlige Side af Træerne.

Vindene ere paa Størstedelen af Amtet, nemlig paa det jevne, flade og aabne Strog, der ligger omtrent mellem Kjøbenhavn, Roeskilde og Kjøge, langt mere følelige end i de Egne af Amtet, der have Skovstrækninger. Almindeligviis antages det, at der paa denne aabne Strækning falder mindre Regn end i Skovegnene; dette yttres ikke blot af Hedeboerne, thi dette kunde hidrøre fra Landmandens almindelige Klager over, at der i hans Egn falder mindre Regn end i Naboegnen, men det indrømmes ogsaa af Skovboerne. En Undtagelse gjør imidlertid Kjøbenhavn og nærmeste Omegn, her falder ifølge den gjængse Mening, langt mere Regn end længere vestefter. Med Hensyn til Veirliget i Egnen om Geddesdal, gjør Hr. Proprietair Valentiner i sine velvillig meddeelte Oplysninger følgende Bemærkninger:

„Regnbygerne, naar de komme med Vesten-Vind, dele dem i to Dele ved Vindinge, hvoraf den ene Deel trækker sønden paa til Kjøge, den anden mere nordlig til Kjøbenhavn. Det samme er Tilfældet med Tordenveir, hvorfor yderst sjeldent noget Tordenveir gaaer lige over Geddesdal. Aarsagen er sandsynligviis Egnens Mangel paa Skove, hvilke findes baade mere nordlig og sydlig."

„Østenvind bringer sædvanlig tørt og haardt Veir, men bliver den fugtig, saa bringer den vedholdende stadig Regn, der undertiden varer i flere Dage."

„Bladene udspringe paa Træerne 8 Dage sildigere end nord for Kjøbenhavn, som Følge af Jordsmonnets mere kolde og side Beskaffenhed, hvilket endnu forøges ved at Egnen er bar paa de Træer,

der udspringe tidlig, som Bøgen, derimod især har Træer, der udspringe sildigere, som Asken."

„Markarbeidet begynder 8—14 Dage sildigere end i Egnene f. Ex. ved og paa den anden Side af Roeskilde."

Hvad her er anført om Veirliget, gjælder for det Meste om hele Heden. Østenvinden er paa denne hele Strækning meget følelig og, naar den om Foraaret indtræffer noget sildigt, skadelig for Vækten. „Luften er, siger Provst Kruse i sin Indberetning, formedelst Nærheden af Østersøen meget kold, og naar den kolde tørende Østenvind, hvilket sædvanligt om Foraaret er Tilfældet, blæser længe, binder og udtører den i høi Grad den stærke, leerblandede Jord. I de vestlige Sogne (af Ramsøe Herred), der have Beskyttelse af Bakker og Skove er Luften mildere."

At skaffe denne frugtbare Strækning af Amtet mere Skov-Læe for de barske Østenvinde vilde i dobbelt Henseende være gavnligt, baade for Vegetationen, især Græssets om Foraaret, og fordi den nu saagodtsom ubenyttede, golde Strækning langs Kjøgebugt, ved Beplantning kunde blive en vigtig Indtægtskilde for Eierne. Dog herom mere paa et andet Sted.

Uagtet de saakaldte Bondemærker af Veirliget, ifølge hvilke man skulde kunne forudsige hvorledes dette i Løbet af Aaret vilde blive, ikke har stort at betyde, saa kan det dog være ganske interessant at kjende Noget til dem, allerhelst der hist og her findes velgrundede Bemærkninger, der dog vise nogen Lyst til at anstille Jagttagelser. Vi ville derfor tage hver Maaned for sig, som de følge efter hinanden, udtraget af Begtrups Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand, 1 B.

Januar. Megen Frost og Snee anses for godt i denne Maaned, da Frosten løsner Jorden om Vinteren; men det milde Veir binder den. Indfalder der megen Tøe, saa at Sneen bortsmelter, spaaer Bonden sig intet godt Aar. Begynder Kulden med smaae, fiin Snee, er det et Tegn til at Frosten vil vare længe og blive streng.

Februar. Kyndelmissedag (2 Febr.) er en vigtig Dag i Bondens Almanak; med denne anses den halve Vinter for at være forbi, og han gjør derfor Overregning med sit Foder. Bonden seer gjerne at det fryser i denne Maaned, er den varm og mild, frygter han for en

Paaskevinter, og er derfor sparsom med Foderet. Paa en mild og vaad Vinter følger desuden gjerne et tørt Foraar, og om Natten megen Glatiis over Markerne. Isen er ikke tryg at befare efterat Solen er gaaet ind i Fiskens Tegn. Overgangen fra Frost bør være langsom, og ikke pludselig forvandles til Tøe med Taage; thi dette spaaer Frost og Vinter igjen.

Marts er riig paa Bondemærker. Falder megen Taage i Marts, vil der falde megen Regn om Sommeren; saamegen Taage i denne Maaned, saamegen Riimfrost efter Paaske; saamange Taagedage, saamange Gange Tordenveir 100 Dage derefter. Ligesom Dagene for og efter Foraars Jevndøgn ere, saaledes vil Foraaret, ja maaskee Sommeren blive; ere disse Dage tørre, bliver gjerne Foraar og Sommer ligesaa; ere de derimod fugtige og raae, og Vinden holder sig sydlig, saa har Bonden godt Haab; skulde Vinden staae østlig, haaber han at Grøden bliver nogenlunde; er den derimod i disse Dage nordlig eller nordvestlig, trøster han sig ikke til meget godt. Et Tegn paa frugtbart Aar er det, at denne Maaned er tør, falder der megen Regn, især med mildt Veir, saa det lokker Grøden af Jorden, er det intet godt Tegn; thi Kulden vil da ødelægge den. Derfor siger Bonden: en tør Marts, vaad April og kold Mai fylder Laderne.

Er **April** tør og varm og Blomsterne komme tidlig frem, spaaer det intet frugtbart Aar.

Er **Mai** varm og tør, saa følger gjerne en vaad og kold Juni; har April været tør bør man ikke nole med Bygsæden.

Juni. Ved Pintse-Tider blæser gjerne en haard Vestenvind, som kaldes „Pintse-Vesten", som fører Regn med sig, og er skadelig for Grøden.

Juli. I denne Maaned falder Meel- og Honningdug, der er skadelig for Humlen, Sæden dersom den dræer og Ærterne der blomstre; derfor maae disse saaes saa tidlig i Marts at de have afblomstret.

August. Fra Midten af denne Maaned begynder Varmen at aftage. Ved St. Bartholomæi Tid (den 24de) stormer det gjerne nogle Dage.

September har to Mærkesdage. Om St. Ægidii (den 1ste) siger Bonden, at som Veirliget er den Dag, bliver den største Deel

af hele den Maaned; og hvis det regner Mikkelsdag bliver der ingen haard Vinter før Juul.

October. Løvfaldet indtræffer. Bliver Løvet længe hængende efterat Frost er kommet, forventer Bonden en lang og streng Vinter. Kvæget tages i Huus om Natten i ondt Veir.

November. Falder der i denne Maaned, naar Vintersæden er lagt, lidt Frost med Snee, ansees det for et Tegn paa en god Afgrøde.

December, den første Vintermaaned. Begynder det at fryse i Begyndelsen af denne Maaned, med Snee og Riimfrost, saa antager Bonden at Vinteren bliver langvarig; falder tillige Smaahagel i Begyndelsen af Frosten, saa bliver Vinteren lang og streng, især om Frosten kommer med nordlige og østlige Vinde. Kommer den egentlige Vinter ikke med Frost og Snee før Nytaar, saa kan den ventes i Marts og April — en Juleſommer giver Paaskevinter. Regnen, der falder før Juul skader Sæden mindre end den der falder i Januar, Februar og Marts.

Maanens Indflydelse paa Jorden og dens Frugtbarhed anseer Bonden for meget stor. Enhver vigtig Handling bør skee i Nyet, skeer den i Næet, nytter al anvendt Forsigtighed intet — den mislykkes. Bonden overdriver vistnok Maanens Indflydelse; men at den er saa afmægtig, som nogle Lærde paastaae, modsiger Erfaringen. Bonden paastaaer at Slagtningen bør skee i tiltagende Maane; thi da svinder Kjødet mindst ved Kogningen; Træer fældede i tiltagende Maane give bedst Kul; kliner han sine Vægge i aftagende Maane, blive de aldrig tørre, og falde omsider ned. Tændes Nyet noget før Nytaar, og jo nærmere det kommer Nytaarsdag, desto frugtbarere bliver Aaret. Tændes det før Solens Nedgang, kan i den Maaned ventes smukt og tørt Veir; regner det første Mandag efter Nyemaane, vil hele Maaneden blive fugtig o. s. v.

Dette maa være nok anført af Bondemærker, af hvilke nogle bekræftes af Erfaring, andre ere meget tvivlsomme, og om mange kan man egentlig sige at de ere hentede af Luften.

Det er ovenfor bemærket, at Hagelveir ikke vides at have været ødelæggende for Landmanden her paa Amtet; Orkaner indtræffe saa høist sjeldent, at de ikke omtales; Lynilden kan engang imellem slaae

ned, dræbe en Hest, Koe eller brænde en Bygning af, oftere maaskee uforskyldt blive beskyldt derfor*); Skypomper, Skybrud kjende selv gamle Folk mest af Andres Fortælling, men især af Bøger. Heraf læres da, at der den 18de August 1779 viste sig en Skypompe ved Kjøbenhavn. Efter en varm, Solskins Formiddag med svag N. V. Vind, trak tykke Skyer op i N. V. og S. V., og dannede ligesom to Lag mørke Skyer, hvoraf det underste Lag var det mørkeste og af sortblaa Farve. Kl. 1 hørtes nogle Tordenskrald. Skyerne fik derpaa en Revne, saa man kunde see en Strimmel klar Luft. Kl. 1½ viste i N. V. en temmelig tyk Skye, af Skikkelse som en Støtte, at nedsænke sig fra de mørke Skyer; den var hvidagtig. Paa den Tid faldt Hagel og Regn paa det Sted hvor den stod. Da den nærmede sig Byen kunde man see med hvilken ubeskrivelig Hvirvelfart den kunde omrive eller opdrage i Luften Alt hvad den mødte. Den syntes at have runde Streger som Skruegange fra nedenaf opad. Undertiden udvidede, undertiden sammentrak Støtten sig; undertiden kunde man ikke adskille dens Rynker eller Skruegange, men nu og da viste de sig tydelig og havde saadan en utroelig Fart, at man neppe kunde fæste Øiet derpaa. Paa somme Steder rykkede den nogle Træer op med Roden, nedbrækkede Plankeværk, rev Tagstene af Husene, trak et Lysthuus op i Luften og splittede det ad, opløftede en Pram og førte den bort til et andet Sted, opsugede en middelmaadig Park o. s. v. Øverst i Toppen havde den en Hvirvelrøg af Skyer. Da den var kommen langt ud paa Søen, imellem Sjælland og Amager, gik den itu og udspredte hvide Skyer fra sig, som havde samme Kredsløb som den selv. Tilsidst hævede de sig i Luften og forsvandt for Øiet. — I Egnen ved Gladsaxe optrak den 12te Juli 1825 i Middagsstunden et frygteligt Uveir fra Sønden imod Vinden. Dets Udbrud forkyndte sig ved et forud næsten i en halv Time vedholdende Buldren i Luften. En Skypompe saaes i S. Ø., og Tordenskyerne samlede sig hastig med den, hvorhos fulgte Hagel, Isstykker og Pladskregn. Endnu en Skypompe omtales hos Schouw at være dragen over Tre Kroners Batterie den 12 Juli 1811, og der at have anrettet nogen Skade og viist sin Styrke. Disse Til-

*) Mærkeligt er det at Lynild og Vaadesild træffer langt snarere Selveiendom end Fæste.

fælde ere imidlertid saa sjeldne at de ingen Indflydelse kunne have i Henseende til at gjøre Høsten eller Eiendommene saa usikkre, at man kunde fristes til at oprette Forsikkrings-Anstalter mod Skaden.

Almindeligere og noget hyppigere er den Skade Storm anretter paa Afgrøden, især naar den indtræffer i Høsttiden eller kort før denne. Den mest ødelæggende Storm for Agerdyrkeren, der vides, indtraf den 8de og 9de August 1835, medens Høsten var i fuld Gang. Hvad der endnu ikke var afmeiet, blev af Vinden aftærsket, saa den bedste Sæd blev paa Marken, og det som var afmeiet blæste bort, og maatte siden samles fra Grøfterne. At Tabet har været meget betydeligt, skjøndt naturligviis ikke saa stort som det udraabtes for, kan skjønnes deraf at der i 1836 udførtes omtrent 500,000 Tdr. Sæd mindre fra Kongeriget end i hvert af de foregaaende Aar. Tillykke er det yderst sjeldent at en saa stærk Storm indtræffer, og netop sjeldnest i August Maaned. Efteraars-Stormene komme almindeligviis først længe efterat Sæden er i Huus.

4.

Udskiftning. Udparcellering og dens Følger med Hensyn til Folkemængde, Agerdyrkning og Tillæg af Creature.

Fællesskabets Afskaffelse og Jordernes Udskiftning er sikkerlig en af de mest heldbringende Foranstaltninger til Landvæsenets Fremme, Regjeringen har truffet; og der hørte tilvisse al den Kraft og Vedholdenhed, som vistes i dette vigtige Anliggende, for at gjennemføre det, uagtet den Uvillie og Fordom, der mange Steder yttrede sig herimod. Stor Skade er det, at denne Sag paa mange Steder er bleven saa uheldig udført her paa Amtet, at Trangen til en Omskiftning er følelig paa mange Steder, ja paa enkelte næsten kan

siges at være en nødvendig Betingelse for videre Forbedringer i Landvæsenet. Det vil kun lidet nytte nu at undersøge om man maaskee ikke er gaaet for iilsomt tilværks med Udskiftningen, og foretaget den medens Bonden endnu næsten allevegne sad saa fast i Byerne, at ingen vilde flytte ud, og endnu mindre have Udmarkerne alene; thi det er bagefter at komme med gode Raad. Hellerikke vil det nytte stort at klage over at der ikke er taget tilbørligt Hensyn til det Terrain, der skulde udskiftes; men at der næsten altid er skiftet og deelt som fandtes der hverken Høider eller Siidter, eller skulde være Veie eller Vandgrøfter — Hegn er nu sletikke at tale om.*) — Nok er

*) I Anledning af hvad her er yttret er Red. meddeelt følgende Bemærkninger, som her ikke bør udelades, da de tjene til nærmere Oplysning: „Dette er desværre for en Deel rigtigt, men dog ikke for mange Byer. Til slette Udskiftninger kunne regnes:

I Sokkelund Herred: Valdbye, Buddinge (for en Deel), Lyngbye og Vierum.
— Smørum — Vallensbek, Herstedøster og Lidøie.
— Sømme — Svogerslev og Kamstrup i Frue Sogn.
— Thune — Reersløv, Snoldeløv, Jersie (tildeels), Solrød, for sidste Sogn dog nu afhjulpet ved Parcellering.
— Ramsøe — Ørsted, og Asserløse i Daastrup Sogn. Begge kunde have været bedre.
— Voldborg — Ingen som kan kaldes slet.

Det kan hellerikke benægtes, at Udskifterne ikke alle Steder have taget det Hensyn til Local-Omstændighederne, som havde været ønskeligt; men man maa gaae tilbage til Datiden, naar man vil bedømme deres Arbeider, og betænke hvor yderst vanskeligt det var, hvor Bønderne vare Selveiere, at forene dem om noget til det Heles Gavn, naar ikke Fordelen deraf laae lige for Øinene, og var til at høste strax; — herhen hører: Udflytning, Regulering af Veiene med Lodskjellenes Bestemmelse derefter, saavelsom efter lavt beliggende Terrain, med Hensyn til skadeligt Vands Afledning; — men dette vilde betydelig forøge Udskiftnings-Bekostningerne og kom først successiv, skjønt sikkert tilbage. Landinspecteuren var nødt til at rette sig efter Lodseierne, som berettigede til at lade Delingen udføre saaledes som de kunde forenes om; og naar Landvæsens-Commissionen, som i Almindelighed, hvor der var flere Lodseiere, var tilkaldet, ikke i denne Henseende har kunnet udrette noget, var det vist ikke at vente, at Landinspecteuren skulde

det, at hele Amtet, paa en Ubetydelighed nær, er nu udskiftet, saa hver Mand har sin Lod, eller sine Lodder, og at dette, saa ufuldkomment det end er skeet, har hævet Agerbruget til et langt høiere Trin end vilde have været muligt, hvis Fælledskabet endnu fandt Sted.

En af de ældste Udskiftninger er tillige, hvad man ellers ikke skulde formode, en af de fortrinligste, nemlig Gjentofte Sogns. Denne foretoges i 1767 med 373 Tdr. 7 Skpr. Hartkorn, fordeelt paa 47 Gaarde i Byerne Gjentofte, Vangede og Ordrup, af hvilke Bernstorffs Gods bestod. Lodderne bleve affatte i regelmæssige Figurer og samlede, saa at Udflytning kunde foretages, og virkelig fandt Sted. Hvad der lettede dette Foretagende, var deels at hele Sognet tilhørte een Eier, og at denne, Grev Joh. Hartv. Ernst Bernstorff, ved samme Leilighed gjorde Bønderne til Arvefæstere, med saa betydelig Raadighed over deres Gaarde, at de næsten kunde betragtes som Selveiere; hertil kommer at Godseieren i den Periode havde langt større Raadighed over sit Bøndergods end siden blev Tilfælde.

Den sidste Udskiftning, foretagen her paa Amtet, fandt Sted 1818 med Amager, og gjør i alle Henseender Modsætningen af den nævnte. Amagerne, som alle ere Selveiere, satte sig meget imod den, og den havde ogsaa sine locale store Vanskeligheder. Jorderne bestode nemlig i: 1) de Lodder, der brugtes til Haugevæxterne, disse vare i en fortrinlig kraftig Stand og dybt bearbeidede, havde i Aarhundreder erholdt al Gjødningen, og afgave Eiernes Hovedindtægt; 2) Udmarksjorderne, der brugtes til Havre og Ærter, men aldrig bleve gjødede; 3) visse Englodder, af hvilke nogle fik Gjødning, andre ikke; 4) Græsningsret

---

kunne det; thi vilde ikke han udføre Delingen saaledes, saa havde de henvendt sig til en anden. Hertil kommer, at disse Embedsmænd, da som nu, ikke i Almindelighed havde nogen Gage eller fast Indtægt at holde sig til, men skulde ernære sig med Familie af det de, efter en anordningsmæssig Betaling, kunde fortjene; der var følgelig ingen Grund til at vrage Forretningerne; imidlertid seer man dog ofte, ved Siden af de slette, gode Udskiftninger, hvor det nemlig har været mueligt at forene Lodseierne om noget Bedre, eller hvor samlede Godser have været i Besiddelse af Mænd, der have havt Sands for en hensigtsmæssig god Udskiftning og tillige Evne til at lade den udføre, hvorpaa Bernstorffs Gods her paa Amtet, som ogsaa er anført, kan tjene til Exempel."

til visse Høveder paa Fællederne, og 5) Græsningsret paa Saltholm i Forhold til Skyldsætningen. Den Jord, som var tjenlig til Haugevæxter vilde Ingen give Slip paa; thi om end Udmarkerne vare oprindelig af samme Godhed, saa hørte der dog mange Aars Arbeide og Forskud af Capital til at bringe dem til at frembringe ligesaa fuldkomne Urter som Indmarkerne. Følgen blev da at Lodderne bleve meget adspredte, da Enhver fik sin Andeel af de forskjellige Marker og Overdrev; Græsningen paa Saltholm blev som den havde været. En anden Ufuldkommenhed ved denne Udskiftning, den, at der ikke toges Hensyn til Vandets naturlige Afløb fra disse lavtliggende Jorder, er omtalt S. 34 i Capitlet om Jordernes Beskaffenhed.

Omtrent paa samme Maade er man gaaet frem med Frederiksbergs Byes Jorder, men af en anden Grund; det oprindelige Areal til en Gaard er nemlig her ikkun 16 Tdr. L., paa hvilket det ikke altid kunde betale sig at udflytte. Jorden er derfor deelt i to Lodder, i regelmæssige Firkanter, hvoraf den ene haves i Nærheden, den anden derimod indtil over $\frac{1}{4}$ Miil fra Byen. Det oprindelige Areal er imidlertid siden meget ombeelt; fra nogle Gaarde, det vil sige Lyststeder (thi saagodt som Ingen lever i dette Sogn alene af Agerbruget), er Jorden med Undtagelse af en Haugelod aldeles frasolgt; andre have tilkjøbt, saa at der nu haves Gaarde med 40, 16 og 8 Tdr. L. og Huse med 4, 2 og 1 Tde. L., foruden endeel jordløse Huse.

At man er gaaet frem efter høist forskjellige Grundsætninger ved Udskiftningen, bliver klart ved at betragte Lodernes Figur og Antal. Paa nogle Steder har man søgt at holde hver Lods Jorder samlede, uden Hensyn til hvad Figur der kom ud af dette Foretagende; saaledes har, for at nævne et Exempel, Kamstrup Bye i Vor Frue Sogn, Lodderne liggende i smalle Strimler fra Byen til Skjellet, 2—3000 Alen lange. Andre Byer, og dette er maaskee det almindeligste, ere udskiftede i smalle Kiler, og see paa Kortene omtrent ud som en Kage, der var skaaret ud i Portioner; af de andre Retter, Eng og Overdrev, har da hver især faaet sin Klat, hist og her. Ved nogle Udskiftninger har man derimod især søgt at give Lodderne en god Figur, men ikke bekymret sig om i hvormange Dele de bleve udstykkede; i dette Tilfælde haves almindeligviis 3 til 4 adspredte Lodder, nemlig Indmarkslodden, Udmarken, Eng og Overdrev, saaledes

f. Ex. i Lille-Værløse, Kirke-Værløse Sogn, Vindinge, og mange andre Steder. I Ousted Bye har man derimod tildeelt Beboerne Lodderne paa 7 til 8 Steder. Stor Fordeel synes der ikke at være ved at slippe paa denne Maade fra Fælledskabet.

Besynderligt er det iøvrigt at man i et temmelig veludskiftet Sogn kan træffe paa flet Udskiftning af en eller flere Lodder; dette er Tilfælde f. Ex. i Ledøye Sogn, hvor det er faldet i Præstens Lod at faae en fra Præstegaarden fraliggende Strimmel Jord, der kun med en smal Ende støder til Veien. Saaledes er i Egnen, der indbefatter Flyng, Hvedstrup, Aagerup, Kirkerup, Jyllinge og Gundsømagle, Udskiftningen god, med Undtagelse af Hvedstrup, hvis Jorder ere deelte i lange Triangler, hvis Spidser støde til Byen. Ved at anføre hvad Herredsfoged Blume siger om denne Gjenstand i sin Indberetning, vil man omtrent faae et Begreb om en stor Deel af Udskiftningen i Amtet:

„Udskiftningen i de ovennævnte Byer (Vindinge, Reersløv, Carlslunde, Cagstrup, Sollerød og Haudrup Sogne) er maadelig og tildeels flet; Vindinge, en af de første Byer som udskiftedes her paa Egnen, har sin Jord paa 3 til 4 Steder, og mange Gaarde ligge aldeles adskilte fra Lodderne, hvorpaa de ikke kunne udflyttes, fordi deres Jorder ligge adspredte. Reersløv har ligeledes deelte Jordlodder. Sterkende Byes Gaardbeboere have vel deres Jord samlet, men fraliggende Gaardene og i ufordeelagtige Figurer."

„Carslunde og Cagstrup have deres Engbund i Fælledskab, og adskillige Lodder ere Gaardene resp. fraliggende."

„Solrød og Haudrup have ligeledes Ind- og Udlodder, hvilket dog kan forklares af Jordernes forskjellige Beskaffenhed."

„Men overhovedet er der ved Udskiftningen her i Amtet ikke taget vedbørligt Hensyn til Jordernes Fald, Loddernes Indhegning, Veienes Gang, den nødvendige Udflytning, med flere væsentlige locale Omstændigheder, hvorimod Lodderne ere dragne til Byerne med Stjernefigurer, hvorved de danne en uregelmæssig Triangel, med to meget lange Sider og undertiden flere Krumninger, som gjøre Indhegningen vanskelig."

„Saamegen Held Udskiftningen i og for sig end har frembragt, er den uden Tvivl kommen for tidlig, i det mindste maa det beklages

at den ei er udført bedre. Manglerne ere store, især med Hensyn paa Kvægavl, Hegn og Fred, og Tabet vil i Tiden vorde følelig."

„Maaskee lovbunden, regelmæssig Udskiftning kunde bøde herpaa. Men derom var meget at anmærke, hvoraf jeg blot skal berøre, at kun fraliggende eller ufordeelagtig situerede eller uopdyrkede Jorder burde udstykkes for sig selv til Beboelse, og at Betingelsen om Parcellernes varige Beboelse maatte modificeres, paa det at Sammenlægning ikke skal forhindres, naar Omstændighederne hertil indbyde."

„Paa denne Maade mener jeg Udstykningen maatte være gavnlig, hvorimod jeg holder for, at den med Hensyn paa samlede, veldannede Lodder med gode Jorder ordentligviis er skadelig — thi Parcellering og Velstand vil aldrig forenes, o. s. v." Det Paafølgende paa et andet Sted.

Resultatet heraf bliver: at Udskiftningen er saaledes foretagen paa mangfoldige Steder, at de heldige Følger, som ventedes af den, aldrig tilfulde vil kunne opnaaes, og at en Ombeling, en Sammenlæggen og Adskillelse af mange Lodder er nødvendig for at faae dem samlede paa eet Sted, og givet en saadan Figur, at de kunne drives paa en hensigtsmæssigere Maade, og afgive Besidderne den større Indtægt, de nu, for største Deel formedelst den slette Udskiftning, maae savne. At dette vil blive et meget vanskeligt Foretagende, især i de Egne, hvor der er mange Lodseiere, og hvor Selveiere, Arvefæstere og Livsfæstere ligge imellem hverandre, og hvor altsaa Mange skulle enes om Foretagendet, dette er unægteligt; men ligesaa vist er det, at Agerbruget ikke vil kunne hæve sig til nogen høi Grad af Fuldkommenhed, saalænge den nuværende Fordeling af Jorden finder Sted. Vanskelighederne ville Aar for Aar tiltage, eftersom Lodderne blive mere udstykkede, og Omskiftning vil sandsynligviis inden et Decennium blive umuelig, dersom der ikke ret snart træffes Forholdsregler til at afhjelpe dette Onde.

Uagtet Udskiftning, efterat Forordningen 23 April 1781 var udkommet, dreves med megen Iver, saa findes der dog endnu et Par Steder i Amtet, hvor Fælledskabet endnu ikke er ophævet; det ene Sted er i Lyngbye Sogn, Voldborg Herred, hvor 4 Gaarde, tilhørende Skullerup-Gaard under Lethraborg Grevskab, endnu ligge i Fællig. Det andet Sted er Vridløse-Lille under Hersted-Vester Sogn, hvor

ligeledes endnu 4 Gaardes Jorder ligge i Fælledskab; hvilket er saameget mere at undres over, som disse Gaardes Jorder ere aldeles eensartede, og alle fire afbrændte i 1808. De vigtigste Anstødstene for Udskiftning og Udflytning fandt altsaa paa den Tid ikke Sted, og dog opbyggedes alle fire Gaarde efter Branden i Byen, ved den ene Ende af Marken. I samme Sogn, Riisbye Bye, findes 80 Tdr. L., som endnu bruges i Fællig af 18 Lodseiere. Da Udskiftningen endnu ikke har funden Sted, saalænge efterat den er tilendebragt paa de andre Steder i Amtet, saa er det rimeligt, et det endnu kan vare længe inden den bliver foretagen. Besynderligt træffer det sig iøvrigt at der netop skal være lige saa mange Fæstegaarde som Selveiergaarde, med hvilke dette er Tilfælde, og at Beliggenheden fra Kjøbenhavn er saa forskjellig fra 8 til 2 Miles Afstand. Locale Forhold kunne ikke vel have foranlediget dette, i det Mindste er det ikke Tilfældet med de fire Vridløse-Lille Gaarde.

Udskiftningen og dens Følger.

Der var en Tid da man antog, en Stats indvortes Styrke bestod i Folkemængden, og da det statsoeconomiske Problem var at skaffe saamange Mennesker tilveie som mueligt; hertil var da en fortsat Udstykning af Jorderne et af de sikkreste Midler, som ogsaa saavidt mueligt er bleven anvendt. Der gives endnu Mange der mene, at det vilde være en sand Fordeel for Landet, at der kunde leve saamange Mennesker som mueligt, hver af sin lille Lod; thi i saa „næringsløs en Tid som denne" — saaledes lyder jo den gamle Vise, der til Væmmelse høres gjentagen — er det jo godt at saamange Mennesker som mueligt blive forsørgede; hvor glædeligt altsaa at f. Ex. 10 Familier kunne leve paa den Lod, der før kun afgav Underhold til een. Det gaaer formeentlig hermed omtrent som med Embedsklassen, ved hvilken der meer synes at være tænkt paa hvormange Embeds-Familier, Landet kan give det tarveligste „daglige Brød", end hvormange Embedsmænd, der ere nødvendige til at bestride Forretningerne. De ere jo dog forsørgede for deres Levetid, og jo flere der have Levebrød desto bedre. Efter denne Anskuelse bliver Reglen: jo flere Parcellister og jo flere Embedsmænd, desto lykkeligere er Landet; imidlertid er det meget at frygte, at dersom Systemet drives noget videre, vil der vel ikke blive

Mangel paa Candidater til begge Stænder; men derimod paa Midler til at underholde dem. Det er derfor ganske glædeligt at opdage, at dette System lader til at have naaet sit Høide-Punkt, og at man bestræber sig for at gaae over til det Modsatte, ved hvilket, om ikke Brutto- saa dog Netto-Indtægten af Arbeidet vil forøges. Dette System gaaer ud paa, ved en passende Fordeling af Jorderne og Embedsforretningerne at forskaffe Landmændene og Embedsmændene sikkrere og rigeligere Udkomme, og ved den større Netto-Indtægt af Agerbruget at tilveiebringe større Intelligents og større disponible Capitaler, for at sætte den tiltagende større Folkemængde istand til at ernære sig paa andre Maader end ved Agerbrug og Embedsbestyrelse.

Der begynder saaledes kjendelig at vise sig en Tendents hos den mere dannede Deel af Agerdyrkeren til at udvide Jordarealet i Forhold til Driftscapitalen. Men Regjeringen har endnu ikke løst de Baand, hvormed Landboelovgivningen vanskeliggjør det eneste, eller i det Mindste sikkreste Middel til baade at raade Bod paa den høist ufuldkomne Udskiftning, og den Landet truende Ulykke af en for vidt dreven Udstykning. **Den friere Raadighed over Land-Eiendommene er det hvortil Landet trænger, uden denne vil Intelligents og Capitaler ikke søge hen til Landets vigtigste og sikkreste Erhvervskilde.** — Hvor Eieren har friere Hænder til at erholde et Areal, der passer til hans Driftscapital og Fordringer, der see vi at Udstykning og Sammenlægning af Jorderne gaae Haand i Haand, uden at det skeer, som man maaskee har befrygtet, det Ene skal gaae det Andet iveien. Dette kan aldrig skee naar man lader Tingen gaae sin naturlige Gang; thi da vil Ingen falde paa at samle mere Jord, end han ved Egnens Arbeidskraft finder det fordeelagtigt at drive. Saaledes er f. Ex. en stor Deel af Roeskilde Kjøbstads Indmarker sammenkjøbt af enkelte velhavende og driftige Borgere, der have Evne til at drive og forbedre dem paa en Maade, som ved Smaalodder aldrig ville være skeet. — Dog det er ikke om Sammenlægningen, men om Udstykningen af Amtets Jorder der her skal tales, og denne kan, paa sine Steder, være ligesaa fordeelagtig som hiin paa andre, alt efterson den intensive eller extensive Drift, ifølge Localitet, svarer bedst Regning.

Amager Land blev først udskiftet i 1818; men denne blev snart fulgt af en passende Udstykning, der maaskee med Held kunde drives videre. Især ere Byerne Sundbye-Øster og Maglebye-Lilles Jorder meget udstykkede. Den betydelige Dyrkning af Haugevæxter, der udgjorde Amagernes vigtigste Indtægtskilde, og som snarere kræver et lille veldyrket end et større Areal, opfordrede til Udstykning, især da der gaves saa fortrinlig Leilighed til at forskaffe sig den fornødne Gjødning paa en lidet bekostelig Maade. Dyrkningen af disse Væxter er ved Udparcelleringen meget tiltagen; men derimod ikke Antallet af Creature, især ikke Tillæget af disse, fordi det langtfra ikke betaler sig saa godt at opdrætte dem, som at kjøbe dem, og anvende Jorden til Frembringelsen af Haugevæxter og Melk.

Undtager man Kjøbenhavns Jorder, der naturligviis ere meget udstykkede, og hvis Areal meer og meer benyttes til Byggepladse, saa ere de nærmest tilstødende Sogne langtfra ikke saa udstykkede som man skulde formode. Amager, Kjøbenhavns Jorder og enkelte noget fjernere beliggende Hauger, forsyne nemlig Hovedstaden med den forholdsviis ringe Mængde Haugesager, den bruger; de nærmest beliggende Sogne lægge derfor mere Vind paa Melkefrembringelsen, og dertil er en vidtdreven Udstykning ikke den tjenligste. At der især i den nærmeste Egn nord for Kjøbenhavn ligger en Mængde Lyststeder med en Hauge, og undertiden et lille Væng, kommer her ikke i Betragtning, da disse Steders Eiere ikke kunne henregnes til Parcellister, eller Folk der leve af en Parcel af en større Landeiendom.

De nærmeste vestlige Sogne i Kjøbenhavns Nærhed ere temmelig udstykkede, med Undtagelse af Hvidøvre og Glostrup, her er den for det Meste ikke gaaet videre end til halve Gaarde paa 5 Tdr. Hartkorn og derover. I Egnen af Ballerup og Kirke-Værløse, til hvilke Byer hqves betydelige Overdrev, der ved Udskiftningen vare blevne deelte mellem Gaardene, har Udparcelleringen taget meget til, saa at der nu i denne Egn er meget faa Bønder, der ere i Besiddelse af deres Overdrevslodder; ja nogle Gaarde ere endog udstykkede hver i 3 til 4 Parceller. En Gaard i Maaløv Sogn udstykkedes i 8 Parceller, „hvilket bragte megen Fattigdom i Sognet"; paa 2 nær, hvoraf den ene eies af en meget duelig Væver, og den andens Eier er forarmet, ere disse Lodder nu lagte til andre større Eiendomme.

Bønderne i dette Sogn ere i det Hele meget mere for at forøge end formindske deres Lodder. Mange af Joenstrup-Vangs 28 Lodder ere frakjøbte deres oprindelige Eiere, og drives som Udmarker af Maaløvs Gaardmænd. Ikke saaledes gaaer det med Overdrevslodderne i de andre Sogne der i Egnen; der er Udstykningen bestandig i Gang. „Aarsagen maa søges, siger den indkomne Indberetning, deri: ved Arv og Skifte imellem flere Børn bliver Gaardenes Værdi sat til en Sum, som den, der er bestemt til at modtage Gaarden, skal betale til sine Sødskende, i Forhold til sin egen Part; denne Sum er i Almindelighed saa høi, at det er umuligt for ham enten at faae et Laan, eller selv at præstere Samme; deraf følger, at Gaarden bliver udparcelleret, saa at Gaarden almindeligviis sjelden beholder meer end 3 Tdr. Hartkorn. Parcellisterne ere for at leve nødte til at drive paa Torvehandel til Kjøbenhavn, og har sjelden mere end 2 Heste og 1 til 2 Køer. Gjødningen af de 2 Heste ligger paa Landeveien, og er altsaa tabt for Jorden til de 1 à 2 Tdr. Hartkorn; Kjørslen skal passes; Jorderne forsømmes og faae ingen Gjødning; Hoveddriften er Havre for Hestenes Skyld." — I denne Egn, hvor Torvhandel er den vigtigste Indtægtskilde, kan Jordernes Udstykning altsaa ikke siges at være fordeelagtig for andre end Kjøbenhavns Indvaanere, for hvem Torvprisen maa blive noget lavere paa Grund af den større Tilførsel; for Landvæsenet er den det ikke, og at den eiheller virker gavnlig paa Huusfliden vil vi i et andet Capitel faae at see.

I de vestligt tilstødende Sogne, hvis Beboere ligeledes for det Meste ere Selveiere, har ogsaa megen Udstykning funden Sted. Vi ville see hvorledes den der gestalter sig efter Provst Schacks Indberetning.

„Udparcelleringen i smaae Huusmandslodder er almindelig, og hyppigst i Sengeløse, Høie-Thaastrup, Thorslunde og Jishøi. I hvilke Sogne Eierne af Cathrineberg, Bentzonsdal og Barfredshøi have nedlagt flere Gaarde, hvis Jorder de have udstykket i 2½, 3 til 4 og høist 6 Tdr. L. g. M. Disse Huuslodders Besiddere forrette et dobbelt Hoverie, først de saakaldte Uge-Dage til Herremanden, dernæst til Bonden, som, naar intet mere er at gjøre paa hans egen Mark, slet og skjødesløst bearbeider Huusmandens Lod. Disse Huusmænd

føre sædvanligt et glædeloft Liv. En lykkeligere Classe af Huusmænd udgjøre de, hvis Lodder ere udlagte fra Gaardene ved Udskiftningen, under Magistrats, Universitets og flere Godser. Disse have ingen „Trældage", ingen Hartkorn, og en saare ringe Pengeafgift. Hvad man her kunde ønske anderledes var noget større Lodder, sædvanligt have de kun 3 Tdr. L., og hvert Huus beliggende paa sin Lod, hvilket destoværre ikkun sjeldent er Tilfældet."

„Gavnlig Indflydelse troer jeg ikke Udparcelleringen i disse smaae Lodder har havt, undtagen Folkemængdens Tiltagelse hertil maa henføres, hvilket jeg ikke kan afgjøre."

„Derimod kan jeg sige det med Vished, at enkelte Gaardes (paa 90 til 100 Tdr. L.) Deling mellem tvende Besiddere, har havt øiensynlig gavnlig Indflydelse paa Dyrkning og Tillæg af Creature. — Erfaring har lært mig, ikke eet, men mange Steder, at efter Bondens nuhavende Aands-Cultur, sædvanlige Mangel paa vedholdende, rask Driftighed og fornødne Formue, ere vore Bøndergaarde meget for store, og af forarmede Bønder skal man næsten i hvert Sogn finde 5 paa de store Gaarde (til 10—12—14 Tdr. Hartkorn med 90—100—120 Tdr. L.), mod een paa de smaae til 5—6 høist 8 Tdr. Hartkorn."

„Efter min Kjendskab til Bonden i Almindelighed er han bedst tjent med en Lod, der ikke overstiger 50 Tdr. L. g. M., men heller ikke synker under 30 Tdr. L." —

Der lod sig skrive en for Statsoeconomen interessant Afhandling til denne Text; her er det ikke Stedet, og den tænkende Læser vil uden Comentar selv finde hvilket Lys denne Beretning kaster paa Størstedelen af Landets agerdyrkende Classe. — Det Ønske som i anførte Indberetning er yttret, at Huusmændene havde noget større Lodder, begynder nu at gaae i Opfyldelse i denne Egn, hvilket nedenstaaende, i dette Aar (1837), af Hr. Proprietair Thalbitzer til Cathrineberg venskabelig meddeelte Oplysninger vil godtgjøre: „Huusmands-Lodderne har i den senere Tid paa Cathrineberg Gods modtaget nogen Forandring. En stor Deel Huse ere udflyttede paa Lodderne, og til disse er søgt saa meget som mueligt at erholde et Areal af 12 til 16 Tdr. L., hvormed jeg har erfaret at disse Huus- eller rettere sagt Boelsmænd bedst komme ud af det, da de kan holde et

Par Heste og derved dyrke deres Jord uafhængig af Gaardmændene. Hvor saa stort et Areal ikke kan opnaaes giver jeg kun 2 til 3 Tdr. L., hvilke en Huusmand godt kan dyrke med Spaden eller med Koer. En Huusmand, Jens Madsen, Udflytter fra Vridsløse-Magle har saaledes i Aar, alene med Spaden bearbeidet sin Lod paa 2½ Tdr. L., har ypperlig Sæd, og fik tilsaaet 14 Dage før nogen anden havde begyndt at ploie; da Jorden kunde bære ham, og paa den høieste Deel af Ageren var tør nok til at graves, førend den kunde bære Hestene, eller var tjenlig til at ploies. Denne Huusmand har, desværre forgjæves, ansøgt Landhuusholdnings-Selskabet om en lille Understøttelse for nogle Aar siden, for at sætte denne Driftsmaade i Gang; kunde han erholde denne Hjelp, vilde vist Flere følge hans Exempel. Dog haaber jeg, at endog uden dette, vil hvad han i dette vanskelige Foraar har udrettet, have vakt Opmærksomhed hos Flere."

„Huusmænds-Lodder paa 4 til 6 Tdr. L. søger jeg saameget som mueligt at affkaffe; thi disse Huusmænd maae arbeide næsten hele Sommeren hos Gaardmændene for at faae ploiet, da de have for Lidt til at holde Heste paa, og for Meget til at bearbeide med Haandkraft."

„En stor Deel jordløse Huse, som er i Sognet, afgive Overflødighed af Arbeidskraft, og naar Aaret ikke er altfor ufrugtbart, mangler denne Klasse af Huusmænd sjelden Arbeide, hvortil bidrager at der paa de større Gaarde bliver avlet i det Store, Raps og især Kartofler, ved hvis Optagning endog smaae Børn kan tjene saameget, som de kan spise om Vinteren."

De jordløse Huse skulde efter dette ikke medføre den Hjelpeløshed og Armod, som almindeligviis antages at maatte være Tilfældet med dem. Hvor der er Driftighed og Beskjæftigelse kommer det ikke ret meget i Betragtning om man boer i et Huus, til hvilket der ligger blot en Hauge, eller et Par Tdr. Land: meer end det høist Fornødne kan i intet Tilfælde haves, og dette kan ligesaavel, maaskee sikkrere forskaffes ved Arbeide paa anden Mands Lod end paa egen. Der skal en ikke ret utaknemmelig Jord til, efter den almindelige Drift, at give en Huusmand en Netto-Fortjeneste af 24 Sk. og Kosten for det daglige Arbeide, han anvender paa den. Vilde, eller rettere maaskee, kunde Huusmanden beregne hvad hans Lods Dyrk-

ning koster ham, han vilde da rimeligviis finde, at hans Indtægt ikke oversteg den jordløse Huusmands. — Dog vi ville høre videre hvad kyndige Mænd domme om Udstykningen af Jorderne her paa Amtet, og i denne Henseende fortsætte den af Herredsfoged Blumes Indberetning ovenfor afbrudte Citat: „Parcellering og Velstand vil aldrig forenes." —

„Parcellisten fortærer sig selv, og har som oftest en talrig Familie, hvilken han kun kummerlig kan ernære. Børnene nyde en karrig Underholdning, en maadelig Opdragelse, og ingen Forsørgelse. — Parcellerne dyrkes paa sædvanlig Maade, om mueligt ved Hjelp af Hestehold og maadelig Qvægbesætning, som altid er ødelæggende for Eieren og skadeligt for det Almindelige."

„Saadan er Tilstanden her i Egnen (Ramsøe og Thune Herreder), hvor Udstykning har været hyppig, som en Tilflugt for den gjældbundne Mand til at redde en Stump af sin Eiendom — og stundom som Speculation."

„Vistnok udbringes der ordentligviis en større Production af en udstykket, end af en samlet Gaardslod, ogsaa underholdes der flere Individer af Folk og Fæe, men Overskuddet bliver mindre end 0, og National-Formuen forøges ingenlunde. Misvæxt eller anden Uheld kan Parcellisten ikke taale eller afbøde. Det kunde vel være anderledes naar man fulgde Høeghs Anviisning til Huuslodders Dyrkning, eller besad den brabantske Jordbrugers Flid og Vindskibelighed; men sligt er et pium desiderium, som en sildig Efterslægt dog maaskee kan see opfyldt."

„Saaledes formenes det, at Udparcellering, almindeligviis betragtet ikke kan være gavnlig, og at denne Operation har taget en urigtig Retning, idet man endnu seer mange Overdrevs- og Udmarksjorder henligge uopdyrkede, medens de bedre Jorder ere bestrøede med Parcellister."

Det er naturligt, at de skadelige Følger af Udstykningen ikke overalt viser sig lige store; thi den er i og for sig intet Onde, og er paa de Steder, hvor Arbeidet staaer i Forhold til den ved Udstykningen forøgede Arbeidskraft, et stort Gode for Egnen. Som Saadan betragtes den i de fra Thorslunde, Kildebronde og Greve Sognes Egn indkomne Beretning, og dette er naturligt; thi netop

paa dette Strog ligge tre Herregaarde med et betydeligt Areal, foruden adskillige store Bondergaarde, blandt hvilke alene de to Kappelov Gaarde have et Tilliggende af over 300 Tdr. L. Der maa altsaa, efterat det meste Gods er fraſolgt Gaardene, og Hoveriet ikke længere kan afgive det nødvendige Arbeide, være Fortjeneste nok for en Deel Huusmænd. Men hvor dette ikke finder Sted, og Huusmanden skal leve af sin lille Lod, der viser det sig at Udstykningen er fordærvelig, saavel for den lille Lodseier selv, som for Sognet, ved den trykkende Fattigskat, der sædvanlig følger kort efter den; og følgelig ogsaa for det Almindelige. Det er da blot Blændværk naar man fra det forøgede Antal Creature argumenterer for Udstykningens Gavnlighed. Der kan ingen Tvivl være om at jo Creaturernes Antal er tiltaget; men hellerikke her er det Antallet der gjør Udslaget; thi i og for sig er det ingen Lykke for Landet at det har en heel Deel flere Creature at føde; giver dette større Antal et ringere Netto-Udbytte, saa maa det snarere være til Skade for det Almindelige. Antallet af Heste, Køer og Faar er tiltaget, men Racerne kan naturligviis ikke være forbedrede, og dette kunde vel eiheller ventes skulde blive en Følge af Udstykningen i smaae Lodder; heller ikke er Agerbruget paa disse Smaa-Lodder fortrinligere end paa Gaardene, det maa endog, der hvor Bonden skal bearbeide Jorden for Huusmanden, i Reglen være slettere, og dette er for det Meste Tilfældet, og maa vedblive paa alle de Huuslodder, der ere for store til at drive med Spaden, og for smaae til at holde Heste paa, indtil Besidderne maaskee finde Regning ved at benytte deres Køer, naar de ere komne saavidt at de holde to, til at ploie med. Men til at dette skulde skee er der endnu hidtil ingen Udsigt.

Man har meent at Eierne af Huse med et Tilliggende af $1\frac{1}{2}$ Tdr. L. bon. Jord eller 3 til 6 Tdr. L., aldrig kunde falde Menigheden til Byrde, fordi et saadant Areal betryggede dem et Udkomme, selv om de bleve gamle og affældige. Dette er sandt naar man blot tager Hensyn til den første Generation, denne kan ganske anderledes klare for sig ved at være Jordeier, ved at gaae paa Aftægt, end den jordløse Huusmand; men Menigheden vinder kun lidet ved at erholde en ung Familie, der begynder at producere Børn, istedetfor et Par gamle affældige Folk at forsørge; og dette maa naturligviis blive

Tilfældet. Thi om end et saadant Areal kan være tilstrækkeligt til een virksom Families Underhold, slaaer det ikke til til to Familier; og dette skulde det jo dog, naar Sognet skal fritages for at bidrage dertil. Med jordløse Huse, i Egne hvor der er tilstrækkeligt Arbeide at erholde, er det ikke saaledes; disse ville i Reglen afgive Menighederne udlevede Folk, men ikke Børn til Forsørgelse.

Udstykning af Jorderne finder især Sted i de Egne, hvor der er mange Selveiere; hvor der er samlede Godser har den noget større Vanskelighed, og kan eiheller være saa fristende som for Selveieren. Men selv disse ere mange Steder ikke længer saa meget for at skille sig af med en Deel af deres Jorder som tilforn, saa det har Udseende af at Udstykningen nu er i Aftagende.

Af udstykkede Herregaarde er der i Amtet ikkun meget faa; denne Slags Udstykning har overhovedet ikke ret været i Brug i Sjælland; hvor den har fundet Sted kan den ansees for fordeelagtig i den første Deling. Saaledes havde **Cathrineberg** Hovedgaard et Areal af over 1200 Tdr. L., der dreves ved Hoverie; da Bondergodset bortsolgtes fandtes dette Areal for stort at drive fra Hovedgaarden, og denne blev derfor udstykket, oprindelig i to Dele, hvoraf Cathrineberg beholdt Indmarkerne, og **Frederiksholm** byggedes paa Udmarken; desuden udlagdes en Deel Jord til Huse. Parcellernes Antal er steget til henved 40, hvoraf dog en Deel ere ubeboede, og drives under andre Gaarde.

Dronninggaard i Søllerød Sogn, der tilforn havde et Areal af henimod 700 Tdr. L., er nu deelt i to store Parceller, af hvilke **Frederikslund** har erholdt det største Areal; desuden er opført nogle Huse. Endskjøndt Cathrinebergs Udstykning upaatvivlelig er dreven for vidt, og Dronninggaards maaskee bedre havde været undladt, saa kunne disse Udstykninger ikke komme i synderlig Betragtning med Hensyn til hele Amtet; der er dog ved disse Gaarde vedligeholdt saa store samlede Arealer, at de kunne beskjæftige, og trænge til at beskjæftige en heel Deel Huusmænd, hvilke saaledes sattes istand til at ernære sig. Dette er ikke Tilfælde med **Hjortespring**. Denne Gaard, kjøbtes i Christian VI.s Tid for 22000 Rd. C., og brugtes en Tid til Græsning for Rytterheste. I 1770 bleve Hovedgaardens Bygninger nedbrudte, og Hovmarkerne deelte i 11 Par-

celler. „Jord var til den Tid i saa ringe Priis, og Bonden saa forarmet, at Kongen maatte bortskjænke for Intet den frie Hovedgaardstaxt og give hver Arvefæster 100 Rd. i Penge til Hjelp til Bygningers Opførelse. De første Beboere vare Huusmænd paa Godset. Disse Gaarde ere siden den Tid voxede saaledes i Værdi, at en af disse Hovedgaards-Parceller betales nu efter Bygningernes og Loddernes Godhed med 8—10—14000 Rd. Der betales af hver Gaard eller Parcel paa 5 Tdr. Hartkorn den ringe staaende Afgift af 30 Rbd. om Aaret, og de ere iøvrigt frie for alle muelige Byrder, Afgifter og Paalæg paa Hartkornet." See Begtrups Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand, 1 D. 142. Med Hensyn til Skatter ere disse Parceller, som forhen anført, undergaaet nogen Forandring, ogsaa er Antallet af dem blevet forandret, saa der nu er 15 Selveiergaarde, samt omtr. 50 Huse deels med, deels uden Jord. Den største Gaard har et Tilliggende af 140 Tdr. L. Uden at tale om, at det seer lidt besynderligt ud, at Regjeringen giver 1100 Rd. for at blive af med en Eiendom, den har kjøbt for 22000 Rd., vil Enhver, endog uden at kjende til den Usselhed, der herskker iblandt Mængden af disse smaae Lodseiere, kunne indsee, at denne saavidt drevne Udstykning ingenlunde kan kaldes „en gavnlig Forandring, der har havt de mest heldbringende Følger." At omdanne en betydelig Hovedgaard, der kunde give en heel Deel arbeidende Familier passende Fortjeneste, til en Fattigcolonie, der almindelig begynder med at opamme Elendighed, og ender med at fostre Forbrydelser, kan vistnok ikke kaldes en gavnlig Forandring. Dette er den Feil, der næsten overalt er begaaet med Udstykningen, at der intet Hensyn er taget til om Egnen kunde tilstrækkeligt beskjæftige det større Antal Mennesker, der fremlokkedes ved den; man har troet at Folkeformerelsen i og for sig var et stort Gode. Men det er hverken til store Godseiere eller til Parcellister og Huusmænd Landet trænger for at skride frem til Velstand og indre Styrke ved et fortrinligere Agerbrug, det er ved en tænkende, uafhængig og oplyst Middelstand af Landmænd dette skulde og kunde hæves; men dette kan aldrig blive Tilfælde saalænge Landboe-Lovgivningen vanskeliggjør Dannelsen af større Gaarde, medens den opmuntrer til en vidtdreven Udstykning. Giv Landmanden Frihed til at udvide og indskrænke det Areal han skal dyrke efter sin Formue, og der vil

paa den naturligste og simpleste Maade blive raadet Bod paa den feilagtige Udskiftning og den tiltagende Fattigskat.

Efter det Princip: at danne middelstore Gaarde, og skaffe Arbeidere til at dyrke dem, synes Bidstrup-Gaard at være udstykket. Arealet til denne Hovedgaard er deelt paa følgende Maade:

a) Bidstrupgaards gamle Hovedgaard og de derved opførte Bygninger, hvor St. Hans Hospital og de derved ansatte Betjente ere etablerede. Hertil er lagt et Areal af lidt over 80 Tdr. L.
b) Parcel-Gaarden, bestaaende af omtrent 250 Tdr. L. Ager, 40 Tdr. L. Eng og 50 Tdr. L. Strandgræsning er bortforpagtet.
c) Høravls-Gaarden med et Areal af 48 Tdr. L. Ager og Eng, ligeledes bortforpagtet.
d) Et Huus med 6 Tdr. L., beboet af en Smed, og
e) 23 Huse, hver med 3 Tdr. L., som beboes af Huusmænd, der forrette Arbeide ved Hospitalets Avling, Parcel-Gaarden og Hør-Gaarden.

En saadan Udstykning er upaatvivlelig langt gavnligere end den, der er foretagen med Hjortespring; thi hiin fremkalder Arbeidere ved Siden af Arbeide, hvorimod denne blot fremkalder Mennesker, uden at sørge for deres tilstrækkelige Beskjæftigelse.

5.

De mest gængse Dyrknings-Maader. Vexeldrift og hvad der dømmes derom. Varigt Græsland.

Det er ikke blot det forskjellige Jordsmon der foranlediger den høist forskjellige Driftsmaade, som herskr i dette Amt; den folkerige Hovedstad har naturligviis en stor Indflydelse paa Jordernes Anvendelse i dens Omegn. Mange af Producterne kunne ikke taale en lang

Transport paa Vogne uden at tabe i Værdi; dette er især Tilfælde med Melk og de finere Haugesager; andre optage saa stort Rum i Forhold til deres Værdi, at det ikke kan betale sig at føre dem langveis fra til Staden, som Høe, Halm og Kartofler. At Landmanden nu søger at frembringe de Produkter, som betale sig bedst er vistnok aldeles rigtigt; men der er et Produkt, med hvilket Agerdyrkningen ikke har at skaffe, og dog yttrer en stor Indflydelse paa Jordernes Dyrkning, og det er **Tørven**. I de Egne hvor denne findes i nogen betydelig Mængde, og dette er især Tilfælde i de Sogne, som ligge i en Afstand af 1½ til 3 Mile nord og nordvest for Kjøbenhavn, der betragtes almindeligviis Agerbruget som en underordnet Indtægtskilde, og Interessen er fornemmelig henvendt paa Tørvemosen. Hvad der i denne Egn bidrager til at svække Interessen for Agerbruget, er vel tildeels den Omstændighed, at Jorderne almindeligviis er af ringe Beskaffenhed, og vilde kræve, om end ikke mere Arbeide end det der anvendes paa at tilberede Torv, og bringe den til Torvs, saa dog et større Forskud, der ikke saasnart, men tilvisse sikkrere vilde forrente sig. Saavidt vides er Tørvemosen hidtil ikke anvendt til Jordernes Forbedring ved at afgive Midler til at tilveiebringe Gjødning; den Capital, der stikker i Tørvemosen gjøres ikke frugtbringende ved at anvendes paa Ager og Eng, men der optages hvert Aar af den til Livets Ophold, og til at dække den Udgift ved Gaarden, som denne, ved det forsømte Agerbrug, ikke formaaer. Det hedder derfor almindeligt i denne Egn, at det er Mosen man skal leve af, havde de ikke den, saa saae det galt ud for dem. Det vil altsaa engang i Tiden komme til at see galt ud for dem eller deres Efterkommere paa de Steder, hvor der optages mere af Mosen end den kan gjenfrembringe, og det vil da dog tilsidst blive af Agerbruget — eller af Fattigbidraget, de skulle have deres Livsophold.

Med Hensyn til Agerbruget kan altsaa Amtet deles i tre Districter, hvoraf det ene, der især leverer Hovedstaden Melk og Kjøkkenurter, nu strækker sig omtrent 1½ Miil; denne kaldes spøgeviis „Melkeveien", og har tilforn strakt sig meget videre, endog over 3 Mile; at dette i Reglen ikke længere er Tilfælde beviser at Melkeproductionen i Nærheden af Kjøbenhavn er meget betydelig foroget. Det andet District, paa hvilket Kjøbenhavn viser sin umiddelbare Indflydelse

strækker sig indtil en Afstand af omtrent 3 Mile, af og til noget længere, og leverer især Høe, Halm og nogle Kartofler. Af disse to Districter tager det første i Reglen Mask, Kliid, andre Fodermidler og Gjødning, som Hovedstaden producerer, tilbage til Gaarden; til det andet føres sjeldnere disse Sager tilbage; til Torvegnen finder det i Reglen sletikke Sted. Det tredie District driver sine Jorder uden Hensyn til at levere Hovedstaden andet end de almindelige Varer, og tage hverken Fodermidler eller Gjødning tilbage; dette Districts Agerbrug gaaer som overalt i Landet fornemmelig ud paa at avle Kornvarer. Blandt disse indtager Bygget, som almindeligt i Sjælland, den første Rang, og Jorden behandles med særdeles Hensyn til denne Kornslags. Da denne Sædart især tjener Bondestanden til Føde, er dette ganske naturligt, hvor Princippet i Landvæsenet endnu er, selv at frembringe de første Fornødenheder, uden Hensyn til om disse Frembringelser ere de fordeelagtigste. Paa de mindre frugtbare Strøg gjødes derfor i Reglen til Byg, paa de frugtbarere til Rug, thi her avles omtrent ligesaa god Byg efter Rug, som umiddelbart efter Gjødning; derimod er Bonden utilbøielig til at saae Hvede, deels fordi han selv ikke bruger den i Huusholdningen, deels fordi Bygget giver mindre efter den, end efter Rug. Dette er omtrent hvad der i Almindelighed kan siges om Agerbruget i dette Amt, at der her mere end noget andet Sted gives Afvigelser, hidrorer vel for en Deel fra det større Antal Mennesker udenfor Bondestanden, som eier, og især har eiet mindre Landeiendomme her, og have gavnet saavel ved de mange vellykkede som mislykkede Forsøg, de have anstillet; og dette maaskee ikke saameget ved de fremstillede Exempler, som ved de Betragtninger, Bønderne foranledigedes til at anstille derover; thi det er ikke ved at efterabe, men efterligne det Gode man bliver fuldkomnere; og til Efterligning udfordres Tænksomhed.

Hvad Amagernes Dyrkningsmaade angaaer, da forholder det sig omtrent saaledes med den: Nogle Agre nær ved Gaardene gjødes for det Meste hvert Aar, og deri dyrkes alle Slags Kjøkkenurter, som i Almindelighed kaldes „Gods". Det øvrige af deres Oplandsjorder bruges ikke ganske efter nogen fast Plan; dog er det meget sjeldent at Amagerne tage langstraaet Sæd efter hinanden, men der-

imellem kommer enten Bælgsæd, Kartofler eller Kaal. „Til Kaalen gjødes, saavelsom undertiden til Rug; dog bruges ogsaa undertiden efter gjødede Kartofler at saae Rug, som lykkes særdeles vel. Denne Deel af deres Jorder faaer ikkun liden Gjødning, men naar de finde at den mangler Kraft, da lægge de enten Kartofler, eller saae Bælgsæd deri, og derefter igjen langstraaet Sæd, som da staaer temmelig godt, dog som oftest meget ureen, hvilket er en Følge af Bælgsædens hyppige Ureenhed, især med Agerkaal; dog synes det at Jorderne alligevel vinde i Kraft ved denne Dyrkning."

Aarsagen til at Bælgsæden især er opfyldt med Tidsler og Agerkaal er, efter Indberetningen, at den saaes for tidligt i disse kolde, lerede Jorder, hvilket overhovedet er Tilfælde med al Vaarsæden paa Amager. „Reen Brak veed man intet af at sige, og et regelmæssigt Vexelbrug med Brakfrugter bruger Ingen." Det gaaer paa Amager som andre Steder, at Bønderne i flere Aar maae have Exemplet for Øie, forinden de vove at efterfølge Noget. En Snees Aar har her ikke været tilstrækkelig Tid til at faae Vexeldriften indført eller efterlignet; thi allerede i 1813 indførte Hr. **Christensen** ved Overtagelsen af **Løitgaard** denne Drift, og et andet Exempel gav Hr. **Lorentzen** paa **Abelsminde**, samt enkelte Kjøbenhavnere, der besidde smaae Jordlodder i Sundbyerne. Exemplet kunde ved de to nævnte Gaarde ikke ventes hurtig efterfulgt; „thi vi havde Begge, siger Hr. Christensen, udslidte og i mange Aar forkvaklede Jorder, saa at vi i Førstningen har lidt meget Uheld paa vor Sæd, men erfaret har vi, samt enkelte Amagere med os ligeledes bemærket, at Vexelbruget har hjulpet os ulige hurtigere til at faae vore Jorder i bedre Stand, saavel i Henseende til Kraftforøgelse, som til vore stærke Leerjorders Skjørning, samt Rensning fra en uhyre Mængde Ukrud, især Agerkaal. Heraf kan sees, at Vexelbrug med Brakfrugter, som efter Manges Formening først kan indføres, naar Jorderne i Forveien, ved Heelbrak og Gjødning ere bragte til en vis Cultur, bringer Jorden snarere til en høiere Cultur end nogen anden hidtil bekjendt Dyrkningsmaade. —"

De fleste Gaarde her paa Øen have større eller mindre Jordstrækninger, der ere udlagte til varigt Græsland, og som af og til blive overgjødede, især med Natterenovations-Gjødning. Dog er det

ingen ufravigelig Regel at lade disse Jorder henligge; noget deraf optages naar Eieren finder at Høeavlingen aftager.

I Frederiksberg Sogn, hvor Melkehandlen er den vigtigste Indtægtskilde for Agerbrugeren, er Sædskiftet ligesaa, maaskee endnu mere foranderligt end paa Amager, saa at der ikke kan angives et særdeles som det gængse; her anføres derfor nogle af Afvexlingerne.

a) 1 Aar. 2—3-aarig Græsjord opbrækkes efter Høehøsten og saaes Rug efter 3 Ploininger.
2 — Rug.
3 — Kartofler, Kaalrabi, sjeldnere Ærter, gjødet.
4 — Byg.
5 — Vikke-Havre, som grønt afslaaes eller afbeires, eller gjøres til Høe.
6 og 7 Aar. Klover og Raigræs.

b) 1 Aar. Grønjords-Havre.
2 — Kartofler og Ærter, gjødede.
3 — Rug.
4, 5 og 6 Aar. Klover og Raigræs.

c) 1 Aar. Byg, gjødet efter een Ploining om Efteraaret og to om Foraaret.
2 — Vikker, benyttede grønne.
3 — Hvede.
4 — Kartofler og Kaalrabi.
5 — Byg.
6 og 7 Aar. Klover og Raigræs.

d) 1 Aar. Byg, een Efteraars- og to Foraarsploininger, gjødet.
2—3—4 Aar. Klover og Raigræs; treploies, den ene Ploining paa tværs, til Rug.
5 Aar. Rug.
6 — Vikke-Havre til Grønfoder.
7 — Havre.

Men foruden disse anførte Sædskifter gives endnu adskillige andre, hvoraf dette maaskee vil afgive den største Mængde Qvægfoder.

1 Aar. Kaalrabi, stærkt gjødede.
2 — Byg.
3—4 Aar. Klover med Raigræs.

5 Aar. Havre.

6 — Vikke-Havre, Storstedelen til Grontfoder.

„Egenlig Vexeldrift vides ikke at finde Sted; men upaatvivlelig ere flere Sædskifter skikkede til at give rigelige Afgrøder, saavel af Foderurter som Høe; dette er ogsaa nodvendigt, dersom Eierne ville undgaae at kjøbe dette, eller indskrænke deres Besætning; thi Høe-Afgiften, der hviler paa disse Jorder, er meget betydelig, og stiger indtil 90 Lpd. pr. Tde. L."

„At udlægge Jord til varigt Græsland, ansees i dette Sogn, med side, kolde, lerede Jorder, ikke fordeelagtigt; thi Erfaring har lært, at i hvor omhyggeligt den end passes og gjødes, vil den dog i Løbet af 6—7 Aar være overgroet med Mos, hvorved Græsgangen meget forringes. I en mildere Himmelegn vil en saadan varig Græsning vel være at anbefale, dog vilde den neppe kunde maale sig med en 2—3 Aars Græsning hertillands."

I det tilstødende Hvidovre Sogn haves eiheller nogen bestemt antagen Driftsmaade, saa det er vanskeligt at anføre nogen vis som den mest brugte; almindeligst er dog formodentlig følgende i Hvidovre og Vigersted Byer:

For Indboerne: 1 Aar Brak; 2 Byg gjødet; 3 Byg; 4 Bælgsæd; 5 Byg eller Rug, udlagt med Klover i 2 Aar; 6 Brak (Vigersloverne give her en let Gjødskning); 9 Rug eller Byg; 10 Kartofler; 11 Byg eller Rug; 12 Havre, udlagt med Klover og Raigræs i en ubestemt Tid. Deres Udlodder dyrkes almindelig saaledes: 1 Havre eller Vikker; 2 Rug, gjødet; 3 Rug; 4 Vikker; 5 Havre, udlægges med Raigræs i 2 til 3 Aar.

Udflytterne have atter en anden Drift, som almindeligt er paa den bedre Deel: 1 Brak; 2 Byg, gjødet; 3 Byg eller Rug; 4 Bælgsæd; 5 Byg eller Rug; 6 Havre, hvormed den udlægges med Klover paa ubestemt Tid. Den ringeste Deel af Lodden faaer aldrig Gjødning, drives med Havre i 2–3 Aar, hvorpaa den udlægges med Raigræs i ubestemt Tid.

Valdbyerne derimod drive Jorderne almindeligviis: 1 Sommerbrak; 2 Byg, gjødet; 3 Byg; 4 Bælgsæd, ogsaa Rug; 5 Havre; 6 Bælgsæd; 7 Byg eller Rug, og har Jorden endnu Kraft saaes 8 Havre med Klover og Raigræs i 2—3 Aar.

Med disse Sædskifter have Valdbyerne og Vigersloverne almindeligviis gode Afgrøder, Hvidoverne ringere. Det maae imidlertid erindres, at disse Jorder blive meget stærkt gjødskede, da Melkevognen i Reglen daglig hjemfører et stort Læs Gjødning eller Mask.

Af Vexelbrug er, som det sees, her ikke synderligt Spoer; som Grunde imod den angives blandt andet, „at Jorden er meget kaad; dette i Forening med den Mængde Gjødning, der paafores den, vilde foranledige megen, men fordærvet Halm, og liden eller ingen Kjærne, især vilde dette blive Tilfælde med Bælgsæden, hvis de ikke havde 2—3 langstraaede Sædarter foran". Den sande Grund er vel snarere den stadige Færdsel paa Landeveien for at føre Melk og Foder til Hovedstaden (alt Enghøet sælges almindeligviis). At udbringe disse Varer til det Meste er Gjenstanden for Landmandens Speculation, og han tænker da mindre paa hvorledes han skal bringe det Meste ud af Jorden. Den daglige Udhøkren af Melken og Floden giver hans Tanker mere Retning til Handlen end Agerbruget, og medens han speculerer paa hvorledes Floden fordeelagtigst blandes eller et Læs Foder læsses, faaer han ingen Tid til at overlægge hvorledes han bedst bør behandle sin Lod. — Langs Stranden ligger en Strækning magre Græsjorder, hvoraf hver Gaard har 6—8 Tdr. L., hvilke aldrig dyrkes; Grunden hertil er ikke at man antager de give et større Udbytte paa denne Maade, men at de ikke vilde kunne give megen Sæd.

I Brondshøi Sogn og Egn kan den almindeligste Driftsmaade antages at være: 1) Byg gjødet; 2) Rug; 3) Ærter, Vikker eller Kartofler, almindeligt Noget af hver Slags; 4) Havre udlagt med Klover i 2—3 Aar. Udflytter-Gaardmand Jens Hansen i Brondshøi Sogn har indført en Drift paa en Deel af sin Lod, der er af en los torvagtig Beskaffenhed, som fortjener at anføres. Gronjorden mergles og gjødes om Sommeren, heri saaes Rug; 2 Kartofler eller Vikker; 3 Havre; hvorpaa Jorden ligger i 2 Aar med Klover. Det er neppe nødvendigt at anføre, at Jorden ved denne Behandling, især ved en saa rigelig Gjødskning, som er almindelig saa nær ved Kjøbenhavn, giver særdeles gode Afgrøder.

Det øvrige af Egnen Nord for Kjøbenhavn kan ligesaalidet som nævnte Sogne siges at have en særdeles fremherskende Dyrkningsmaade, kun kan her antages som Regel, at der gjødes til Bygget.

Temmelig almindeligt er det her at tage 2 Gange Byg, og ofte 3 Gange Havre efter hinanden; især er denne Driftsmaade hyppig i Torve-Egnen. Naar der saaledes er taget 5—6 Halme, eller endog flere efter en sparsom Gjødning paa disse lette Jorder, udlægges de sjelden med Klover eller Græs, men det overlades Naturen at frembringe det paa den udpinte Ager. En Undtagelse gjør i denne Egn bl. a. Driften paa Høigaard i Gladsaxe Sogn. Arealet til denne Gaard er 112 Tdr. Ager, og 60 Tdr. Eng og Mose; Jorderne ere sandede, og indeholde oprindelig meget liden Muld. Ved Forpagtningens Tiltrædelse foreslog Forpagter Friis følgende Driftsmaade, som i hele hans Forpagtningstid er fulgt: 1) Grønjordshavre; 2) Brak med Vikkehavre og lidt Boghvede, gjødet; 3) Rug; 4) Kartofler, Kaalrabi, Turnips; 5) Byg udlagt med Klover og Raigræs i 3 Aar. Hr. Friis har ogsaa overtaget Forpagtningen af Roeskilde Kroes Jorder, et Areal af 60 Tdr. leermuldede Agerjorder og 20 Tdr. Eng. Uagtet det ikke henhører til denne Egn anføres Driften her, da den forestaaes af samme Mand. Sædfølgen er: 1) Kartofler gjødet; 2) Byg med Klover; 3) Klover; 4) Hvede eller Rug gjødet; 5) Ærter; 6) Havre. Brændeviinsbrænderiet, ved hvilket fedes Stude, samt Reisestalden, giver den fornødne Mængde Gjødning.

Gaae vi fra Gladsaxe Sogn længere mod Nordøst i Amtet, saa finde vi omtrent det samme ufuldkomne Sædskifte som er almindeligt i sidstnævnte Sogn og Omegn. Om denne Egns Agerbrug høre vi bedst Kammerraad Drewsens Ord i den indsendte Indberetning: „Dyrkningsmaaden er her i Egnen meget forskjellig og grunder sig tildeels paa Eiernes personlige Mening eller Formeningen om hans Jorders Kraft. De slettere Bønder vedblive at saae saalænge Jorden kan endnu bære Havre. Deres Tal er dog det mindre, og de andre noies med fire til fem Afgrøder, hvorefter da Jorden sædvanlig udlægges med Klover, der dog, deels fordi Jorderne ere lette, deels fordi Kloveren saaes for langt fra Gjødningen, sjelden giver saadan Afgrøde at den kan ansees som ganske lønnende. Det Bønderne i Almindelighed saa kjære Byg i hvilet og gjødsket Jord, er ogsaa her temmelig almindeligt; derefter følger Rug, Byg, Havre; undertiden efter anden Gang Byg, Ærter, Rug eller Byg og Havre."

„De bedre Bønder dyrke nu alle Kartofler; men sjelden er det at der gjødskes umiddelbart til dem. Enten komme de efter det første Byg, eller indtage det andets Plads, og efter dem saaes nok oftest Rug, der, endskjøndt mod almindelig Erfaring, ret godt lykkes paa disse lette Jorder efter Kartofler. Endeel Bønder bruge Vexeldrift, eller nærme sig dertil, og det er intet usædvanligt, at en Bonde her avler flere hundrede Tønder Kartofler, der for Størstedelen opfodres. Kartofler dyrkedes her allerede for adskillige Aar siden, men sjelden i større Mængde end at de godt kunde sælges, og Bønderne vilde paa ingen Maade bruge dem eller anse dem brugelige til Kvægfoder. Men efterhaanden som deres Avl blev større, deres Priis faldt og Afsætningen fattedes, begyndte Enkelte at forsøge dem til Kvæg og Faar, og ville nu sikkerlig aldrig opgive deres Avl, især da de sidste trange Foderaar have viist dem i hvor høi Grad den bidrager til Gjødningens Formerelse, og da de indsee, at de ved at sælge Melken af deres ellers om Vinteren golde Køer, selv ved Foringen udbringer Kartoflerne til 3 à 4 Mk. Tønden, og følgelig af Afgrøden paa en Tønde Land have en Indtægt af 50 Rbd. og derover, paa samme Tid Kartoflerne bidrage til deres Jorders Rensning og Skjørning, hvorved atter deres Sæd bliver bedre Handelsvare og Jordens Bearbeidning formindskes, saa at det Arbeide Kartoflerne fordre mere end en Sædafgrøde, gjenerstattes i de følgende Dyrkningsaar."

„Hos Landmænd udenfor Bondestanden er Vexeldriften her meget almindelig, og disse have alt længe indseet, at kun ved den kunde de under ugunstige Omstændigheder finde Fordeel ved deres Avlsbrug, der maa koste dem mere end det koster Bonden, der selv kan lægge Haand paa Plougen, og ofte forrette det meste Arbeide med sine Børn."

„Paa Kløbbeldrift med reen Brak er mig her intet Exempel bekjendt, og Erfaring bekræfter i denne Egn den Paastand jeg alt for længe siden har gjort, og ved flere Leiligheder strøbt at gjøre gjældende, at Bonden nemlig langt lettere bringes til at avle Brakfrugter end til at anvende den rene Brak. Brakfrugtmarkens Afgrøde, hvoraf han, den bestaae nu i Vikker eller Rodfrugter, om føie Tid høster Fordeel, er ham langt mere indlysende, end de fjernere Fordele af en velbehandlet Brakmark, og naar han opfodrer sine Brakfrugter, saa

har han desuden vienſynlig Virkningen paa Moddingen, der aldrig kan blive ham for ſtor."

„Til varigt Græsland er her ingen Jorder udlagte, og kunne vel hellerikke med Fordeel udlægges, da disse lette Jorder, efter nogle Aars Græsleie, ei mere giver tilſtrækkelig Græsning for Heste og Køer."

I den Dyrkningsmaade, som ovenstaaende Indberetning, der er indgiven for flere Aar siden, skildrer, er siden den Tid foregaaet nogle Forandringer. Vexelbruget er saa at sige aldeles affkaffet; men ikke tillige den slettere Driftsmaade; hellerikke synes Man her i Egnen at være bleven enig om at antage et vist Sædskifte som det fordeelagtigste, ikke engang den samme Bonde driver sine Jorder det ene Aar som det andet. Den almindeligste Regel er imidlertid endnu, at gjøde til Byg, og derefter at tage Rug; dog gjødes undertiden ogsaa til Kartofler, hvorefter da Enkelte tage Rug, men almindeligst Byg. Oberst Fleurieux paa Nærumgaard og Proprietair Walsøe paa Vesselsminde have indført følgende Drift: 1) Vikkehavre; 2) Rug; 3) Kartofler, gjødet; 4) Byg; 5) Rug; 6) Havre, udlagt med Kløver og Raigræs i 2—3 Aar; paa den letteste Deel af Jorden saaes Hvidkløver med Raigræsfet.

Gaae vi nu over til Egnen, der indbefatter Kirke-Værløse, Ballerup og Maalov Sogne, saa træffe vi den samme Mangfoldighed af Driftsmaader, hvilke tildeels ere begrundede i Jordens forskjellige Beskaffenhed, tildeels tilsyneladende ikke i andet end Eiernes Phantasie. En saadan mangfoldig Forskjel i Driftsmaaden maa for den opmærksomme Jagttager give megen Leilighed til interessante Bemærkninger, til hvis rette Benyttelse der dog hører et stadigt Ophold i Egnen i en Række af flere Aar, for at de ei skulle blive vildledende. Det staaer ikke i Red. Magt at give disse, hvilke ogsaa vilde optage et altfor stort Rum. — I Kirke-Værløse Sogn kan som almindelig Regel antages at Byg er den første Afgrøde efter Gjødning; der følger da hyppigt Byg igjen, ja dette kan endog antages som Regel, ellers kommer Rug. Til nærmere Oplysning anføres her nogle af de forskjellige Driftsmaader, der finde Sted i denne Egn:

Kirke-Værløse:

1. Gjødet Grønjord, Byg, Byg, Rug, Ærter og Kartofler, Havre, Havre, udlagt i 3 Aar med Klover og Raigræs.
2. Gd. Grønjord, Byg, Byg, Ærter, Rug, Kartofler, Havre, udl. i 3 Aar.
3. Brak gd., Byg, Byg, Rug, Ærter, Rug, Havre, Havre, udl. i 3 Aar.
4. Gd. Grønjord, Byg, Rug, Ærter, Rug, Havre, Havre, udl. i 4 Aar.
5. Som.-Br., Rug, Staldfoder gd., Byg, Kartofler, Rug, udl. i 2 Aar. (Eieren er ikke Bonde.)

Forstraad Lund, Skovridergaarden:

6. Havre, Kartofler, Byg, Vikker, Staldfoder gd., Byg, Rug, Ærter, Havre med Klover i 3 Aar.
7. Skolelodden (6 Tdr. L.): Rug, Kartofler, Byg gd., Ærter, Rug, Staldfoder, vedvarende uden Hvile.

Lille-Værløse:

8. Grønjord gd., Byg, Byg, Rug, Ærter, Rug, Havre, Havre, 4 Aar udlagt.
9. Grønjord gd., Byg, Rug, Byg, Ærter, Havre, Havre, udl. i 3 Aar.
10. Havre, Byg gd., Byg, Rug, Ærter, Havre, Havre, udl. i 5 Aar.
11. Havre, Byg gd., Rug, Ærter, Rug, Havre, udl. i 4 Aar.

I Ballerup Sogn finder Brak hyppigere Sted, og Rugen kommer oftere som første Halm efter Gjødning.

1. Heel Brak, Rug, Byg, Rug, Havre, Havre, udl. i 5—6 Aar.
2. Heel Brak, Byg, Rug og Byg, Ærter, Rug med Klover i 5—6 Aar.
3. Vikker, Rug, Byg, Ærter, Havre, Havre, 4—5 Aar udl.
4. Grønjord gd., Byg, Hvede, Ærter, Byg, Havre, 2 Aar udl.
5. Grønjord gd., Byg, Rug, Byg, Ærter, Havre, Ærter, Byg, Havre, udl. i 4 Aar.
6. Heelbrak, halv Rug og Byg, Bælgsæd og Rug, Byg og Bælgsæd, Havre, udl. i 4 Aar.

I Maaløv Sogn tages almindelig Vikker først, til hvilke undertiden gjødes, eller dette skeer først til det paafølgende Byg.

1. Vikker gd., Byg, Byg, Rug, Ærter, Havre, udl. i 3 Aar.
2. Vikker, Byg gd., Byg, Rug, Rug, Ærter, Havre, udl. i 3 Aar.
3. Vikker, Rug, Byg, Ærter og Kartofler, Byg, Rug, Havre, udl. i 3 Aar.
4. Grønjord gd., Byg, Byg, Ærter, Rug og Byg, Rug, Havre, udl. i 4 Aar.
5. Vikker, Byg gd., Rug, Ærter, Byg, Rug, Havre, udl. i 3 Aar.
6. Skolelærer Gehl: Vikkehavre, Rug, Kartofler, Rug, Ærter, Havre gd., udl. i 2 Aar.

Almindeligviis udlægges Jorden i disse Sogne med Klover og Raigræs, men dette Sidste fortrænges paa de bedre Lodder meer og meer af Thimotei-Græs, der skattes langt høiere som Foder end Raigræsset.

Kommer man fra Maalov Sogn over i **Smørum**, saa begynder en vis Driftsmaade at blive almindeligere. Jorden bearbeides, ligesom i Maalov Sogn, meget omhyggeligt, „men, siger Indberetningen, der saaes for meget, og høstes for lidet." Den almindelige Dyrkningsmaade er: anden eller tredie Aars Klover eller Græsland gjødes og sommerbrakkes til 1) Byg, 2) Rug, 3) Ærter, 4) Byg, 5) Rug, 6) Havre, og som oftest 7) Havre, hvoraf det Meste udlægges med Klover. Udflytterne i **Smørumnedre** saae ikkun meget lidet Byg, nemlig 2—4 Tdr. imod 8—14 Tdr. Rug, og som oftest over 20 Tdr. Havre, derimod kun omtrent 1 Tde. Bælgsæd, men ingen Boghvede. Egenlig Vexeldrift finder ikke Sted i hele denne Egn; men **Ødelgaves** Driftsmaade nærmer sig mest dertil, skjøndt den snarere er den overskaarne holsteenske Kobbelbrug, nemlig: 1) Brak med Vikkehavre, gd., 2) Rug med Klover i 3 og 4, 5) Havre, 6) Kartofler, gd., 7) Byg, 8) Rug og Havre udlagt med hvid Klover og Thimotei-Græs.

Vexeldriften har, som det sees, i de her omtalte Egne ikke havt nogen synderlig Fremgang; af Bønderne i Almindelighed yndes den ikke, og om end Enkelte finde at det dog kunde være ganske godt at have den Mængde Fodringsmidler, som denne Driftsmaade i gode Aar yder, saa ere de dog frygtsomme for at tage fat paa en Dyrkningsmaade, der kræver saa megen Opmærksomhed og stadig Virksomhed. „Nogle Bønder sige, at de mangle Kræfter dertil; de Fleste

ere saa langt tilbage, at de ei engang kan læse Tryk; disse ere uvillige til at befatte sig med Noget, som ei Vanen har lært dem: de kunne eller ville ei begribe, at Halm bør bruges meer til Strøelse end til Foder, derfor synes de ei ret godt om den lange stive Halm, som et bedre Agerbrug medfører, men finde det mageligere at sælge deres meste og bedste Høe til Kjøbenhavn, og høste endeel smaae, ukrudtblandet Sæd for Halmens Skyld, til Foder for deres Kreature."

Til varigt Græsland have to af Edelgaves Marker, hver paa 25 Tdr. L., været udlagte i en Række af Aar til et Skæferi. Med Hensyn til Græsningen er gjort følgende Erfaring: 4de Aar var Græsset ringere end 3die Aar; 5te ligesom 4de; 6te som 3die, og 7de bedre end 3die, omendskjøndt Markerne ere lette, og 6te saavelsom 7de Aar vare slette Græsaar. Disse Marker ere nu indtagne under Gaardens foranførte Drift; derimod er en Dobbeltgaard udlagt til Græsning for Skæferiet.

Den Egn, der ligger Syd for de sidstnævnte Sogne, danner Overgangen til et Sædskifte, hvor Vinterstæden afløser Bygget som første Halm efter Brakken. Den sædvanlige Drift er i denne Egn følgende: 1) Reen Brak gjødet, 2) Rug eller Hvede, 3) Byg, 4) Ærter og Vikker, 5) Byg eller Rug, 6) Havre udlagt med Kløver i 3—4 Aar. Dog finder man endnu hos Enkelte, især i den nordlige Deel af denne Egn, at Bygget indtager første Plads efter Gjødningen, eller at der gjødes til det; ligeledes tages oftere 2 Gange Havre til Slutningen, og Heelbrak er ikke hver Mands Sag; imidlertid kan dette blot ansees som Afvigelser fra den almindelig indførte Driftsmaade. Adskillige besaae et Stykke af Brakmarken med Vikker, stundom med Kartosler, der dog kun hos enkelt Mand drives i det Store. „Bondens Dom, siger Indberetningen, er desangaaende in suspenso: han dømmer sjelden, han prøver helst efter givet Exempel, og som Udfaldet stemmer med eller mod hans Forventning, gaaer han videre eller bliver staaende ved første Forsøg, hvilket i Landbruget, hvor saa meget kommer an paa det Tilfældige, og intet Resultat kan uddrages uden af mange anstillede Forsøg, ofte medfører stor og ubodelig Skade." — Paa Cathrineberg Hovedgaard er Driften afvigende fra Egnens, hvilket for det Meste er Tilfælde med Hovedgaardene og de større Gaarde, der ikke drives af Bønder; Gaarden

har et Areal af omtrent 200 Tdr. L. Ager og henved 100 Tdr. L. Eng, og er inddeelt i 9 Marker, der drives saaledes: 1) Grønjords-Havre; 2) deels reen Brak, deels besaaet med Vikkehavre til Staldfodring; 3) Rapsæd; 4) Rug; 5) i den halve Mark Kartofler og i den anden halve først Rug, som deels bliver benyttet til Staldfodring, og deels aftoiret; efter Rugen saaes Boghvede, som bliver høstet halvmoden og anvendes til Vinterfoder for Koerne; 6) Byg udlagt med Klover og Thimotei-Græs 7, som høstes til Høe og afgræsses 8 og 9. Ved dette Sædskifte haves almindelig udmærkede Afgrøder.

Den samme Drift, som er almindeligst i den sydlige Deel af Smorum Herred, er næsten det eneste brugte paa hele den Strækning, der almindelig benævnes med Heden, og Afvigelserne ere her sjeldne. Om Driften i den Egn, der indbefatter hele den nordøstlige Deel af Sømme Herred, gjør Indberetningen den Bemærkning, at saavel iblandt Bønder som andre Landmænd er Markens Inddeling i 9 Lodder almindelig og Dyrkningsmaaden følgende: 1) Brak med 4 Ploininger, gjødet; 2) Rug; 3) Byg; 4) Bælgsæd; 5) Rug og Byg; 6) Havre udlagt med Klover i 7, 8 og 9. Ikkun paa de sandede Jorder, paa den nordlige Kant af denne Egn, bruges 3 Aars Drift med 5 Aars Hvile. — En stor Deel Bønder benytte Brakmarken til nogle faa Kartofler, nemlig 5 til 12 Tdr.s Udsæd; ikkun Enkelte lægge flere; men i Reglen gjødes da først til Rugen efterat Kartoflerne ere optagne. Ved 2 Efteraars- og ved 1—2 Foraarsploininger skjornes Jorden tilstrækkeligt, og Kartoflerne give ved denne Behandling sædvanligviis meget gode Afgrøder. De optages saa tidlig som muligt, for at der kan blive Tid til at paaføre Gjødningen og bearbeide Jorden til Rug-Udsæden inden Mikkelsdag. Alene af denne Grund kan Kartoffel-Avlen ikke blive betydelig; thi hvad der lader sig gjøre med omtrent een Tønde Land, vilde overstige Kræfterne med en halv eller heel Mark. „Efter min Mening, siger Indberetningen, er denne Dyrkningsmaade, saavel i Henseende til Jordens Beskaffenhed, som locale Omstændigheder den mest passende og fordeelagtigste for denne Egn. Brak til Rug eller Hvede — hvilket Sidste dog kun dyrkes af meget Faa — er uundgaaelig fornøden, da Jorderne ere meget græsrige, og Rug maa gaae foran Byg, da hiin Sæd sjelden lykkes efter denne. I Forbindelse hermed kan Kartoffelavl paa den oven-

meldte Maade, og naar den ikke, til Skade for Rugens betimelige Udsæd, udvides over det anførte Maal, være meget fordeelagtig, da den frembyder et fortrinligt Middel til Kreaturernes, især Malkekoernes Vinterhold og Studes Fedning. Ligeledes bør vistnok ogsaa Kartoffelavlen anbefales istedetfor Ærter, naar Jordens Magerhed kun giver Haab om ringe Afgrøde af disse. Dersom man i Almindelighed vilde udvide Kartoffelavlen over den her angivne Grændse, vilde den af Mangel paa Folk, paa denne langtfra folkerige Egn, hæve sig af sig selv."

Benyttelsen af Brakmarken til Vikker, som meer og meer kommer i Brug, begynder ogsaa her at finde nogen Indpas, og vil vistnok paa mange Steder fortrænge en Deel Kartofler fra Brakmarken.

Undtagelse fra den almindelige Driftsmaade er som ovenfor meldt ikke hyppig; efterfølgende tvende fortjene maaskee især at anføres:

Hr. Kofoed, Eier af Søegaard (i Kirkerup Sogn) af Areal omtrent 250 Tdr. fortrinlig gode Jorder, har indført følgende Dyrkningsmaade: 1) Havre, 2) Brak med Vikker til Staldfodring, derpaa gjødet til 3) Hvede, 4) Byg, 5) Klover, 6) Hvede eller Rug, 7) Kartofler og Ærter, 8) Byg med lidt Gjødning, udlagt med 9 og 10) Klover. Denne Dyrkningsmaade har han erklæret ved Erfaring at have fundet fordeelagtigst.

Hr. Kornerup til Østrupgaard i samme Sogn har indført Vexeldriften paa denne Maade: 1) Kartofler; 2) Byg, gjødet; 3) Klover; 4) Rug; 5) Staldfodrings-Urter; 6) Rug eller Byg; 7) Ærter; 8) Havre. Til denne Gaard er et Areal af 115 Tdr. L., foruden Torvemosen, og oppebæres det Meste af Kirkerups Kirketiende, af tiendeydende Hartkorn 314 Tdr., in natura. „Hvad jeg, siges i Indberetningen, imod denne Dyrkningsmaade har at erindre er følgende: Den næsten uafbrudte Dyrkning, med ikkun eet Aars Hvile for Jorden, vil ufeilbarligt omsider give Tidsler — Sæden vil af samme Aarsag blive mindre givtig — det betydelige Arbeide med Folk og Heste vil være overmaade kostbart — at bygge sin hele Besætnings Sommerhold alene paa Staldfodrings-Markens Afgrøde er høist voveligt — Afgroden af den eneste Klovermark kan ofte slaae feil, og Høemanglen, hvor overflødig Eng ikke haves, blive følelig." — Da disse omtrent ere de Grunde, der almindeligst høres anførte mod

Systemet selv, saa er det godt at see dem samlede; de forhen anførte vare kun hentede fra locale Forhold og Mangel paa Evne til at udføre hvad der ei ligefrem nægtedes at være fordeelagtigt. Disse Grunde er det der foranledige at Agerdyrkeren, her paa Amtet ikke gjerne befatter sig med Vexeldrift; en anden ville vi see af nedenstaaende Beretning angaaende den østlige Deel af Thune Herred. Driften er her den foranførte Brak, Vintersæd, nemlig Rug, sjelden Hvede, Byg, Ærter, Byg, Havre, udlagt med Klover eller Raigræs eller Begge blandede. „Vexeldriften bruges ikke, og da her høstes godt ved Kobbeldriften, ansees denne for god." Dette er nu vistnok et meget slet Argument; thi fordi udmærket gode Jorder give gode Afgrøder, derfor er det ikke afgjort at Dyrkningsmaaden er den fortrinligste; give derimod middelmaadige Jorder fortrinlige Afgrøder ved et vist Sædskifte, saa er der først Anledning til at rose dette. — Kartofler har i denne Egn været meget dyrkede for nogle Aar siden, „men have meget aftaget, formodentlig som Følge af at først de vaade, og siden især de meget tørre Aaringer gave meget ringe Afgrøder. Man finder ogsaa denne Rodvæxt at være tærende og ilde indvirkende paa Kloveren;" dertil kommer at jo mere Avlen af dem udbreder sig, desto vanskeligere bliver det at faae dem optaget. Derimod benyttes Brakmarken meer og meer til Vikkehavre, der for det meste aftoires. I det Hele taget kan man dog paastaae at Dyrkningen af Kartofler tiltager, skjøndt den paa nogle Steder, hvor den stærkest har været dreven, aftager noget; men i Almindelighed sees de ikke, som anført ved den nordlige Deel af Somme Herred i Brakmarken, fordi de der ere til Hinder for Vintersædens betimelige Udsæd, men derimod indtage de et Par Agre i Ærtemarken, mellem Byg og Byg efter Egnens almindelige Driftsmaade. Denne Driftsmaade er ei blot indskrænket til Bønderjorderne, men for det meste antaget af de større Avlsgaarde og Hovedgaardene i denne Egn. Enkelte af dem have dog indført den overskaarne Kobbeldrift, en Dyrkningsmaade, som i Forening med Benyttelsen af Brakmarken til Foderurter, besidder mange af Vexelbrugets Fordele, uden at have de Vanskeligheder, der unægtelig ere forbundene med et ordentligt drevet Vexelbrug; og drives dette ikke med stor Indsigt og Virksomhed, saa bør man snarere aldeles undlade det. Paa de større Gaarde er dog

Sædfølgen noget blevet forandret ved den, især i de senere Aar, hyppige Dyrkning af Rapsæd; denne følger da naturligviis efter den gjødede Brak, og rykker saaledes Vintersæden et Aar længere fra Gjødningen; om endog, hvad dog paastaaes ikke at være Tilfældet, Vintersæden herved skulde give noget mindre, saa erstattes Pengetabet rigelig ved de høie Rapspriser de sidste Aar have givet. Det er dog sjeldnere at en heel Mark tages til Raps, den indtager almindeligviis kun en Deel af Vintermarken, og gjør da ingen Forskjel i den paafølgende Sædskifte.

Men det er ikke blot i den saakaldte Hedeegn at Kobbelbruget er det almindeligste; snarere kan man sige at det der er det ene gjældende; thi ogsaa i den vestligere Skovegn vedligeholder det sig som det almindeligst fulgte, skjønt Afvigelserne her ere meget hyppige. Saaledes er det en Skik, der finder Sted i adskillige af de vestligere Sogne, at lade det første Byg efter Vintersæden (her næsten altid Rug) bestemme om der atter skal tages Byg, hvilket skeer naar det første Byg groer godt til, eller den sædvanlige Drift skal følges. Nogle bruge her et meget udpinende Sædskifte, nemlig: Brak; Rug; Byg; undertiden Byg igjen; Ærter; Byg eller Rug; derpaa i 2 eller endog 3 Aar Havre; hvorpaa udlægges med Klover, som følgelig bliver slet, i 4 til 5 Aar. Brakmarken benyttes meget almindeligt til nogle Kartofler og Vikker, hvilke Sidste afhugges grønne. Dette Sædskifte med 7—8 Halme efter hinanden bliver dog meer og meer sjeldent, og gaaer over til Egnens almindelige med fem Halme og den noget benyttede Brakmark, derimod sjelden eller aldrig til Vexelbruget. Dette har et Par særdeles driftige Bønder vel begyndt at indføre for nogle Aar siden, men de have for det meste forandret Driften igjen. Hertil har de mange tørre Aar vistnok medvirket endeel. At denne Drift skulde blive almindelig, eller endog blot blive indført paa Herregaardene, i den vestlige Deel af Amtet var ikke at vente, da de foruden de almindelige Hindringer endnu have den af Hoveriet, med hvilket næsten alle disse Gaarde drives. Dog er det ikke ualmindeligt, at Brakfrugter dyrkes; saaledes havde Krabbesholm, saalænge den dreves for Eierens Regning, aarlig 60 Tdr. L. med disse, der afgav rigeligt Foder til 100—150 Kreature. I det Hele tages paa Herregaarden ikke mange Halme af Jorden, og hvor

det lader sig gjøre, indføres det overskaarne Kobbelbrug; saaledes har Lethraborg, af 9 Marker, 1 Brakmark, 2 med Vintersæd og 2 med Vaarsæd. Lindholms Drift er reen Brak, Rug, Byg, Ærter, Havre med Klover i 4 Aar. Aastrup har, af 7 Marker, 1 reen Brak, 3 Sædmarker og 3 Græsmarker. Trudsholm har 12 Marker, af hvilke, ved den overskaarne Kobbeldrift, tages 1 med Raps, 2 med Rug, 1½ med Byg, 1 med Havre og ½ med Kartofler; samme Drift har Ryegaard, blot med en Græsmark mindre, da den har en Mark paa 100 Tdr. L. udlagt til varigt Græsland.

Egholms Agerjord er inddeelt i 12 Marker, hver paa imellem 50 og 60 Tdr. L.; endeel Smaastykker, Holme i Engene o. s. v., drives for sig selv; Driften, som indførtes i Sommeren 1835, er følgende: 1) Heelbrak, som mergles og gjødes stærkt; 2) Raps; 3) Hvede og Rug, (Hvede kun hvor Jorden er fortrinlig, og overstiger aldrig 20 Tdr. Udsæd); 4) Byg udlagt med Klover; 5 og 6) Klover; 7) den halve Mark heelbrakkes, den anden halve sammenbrakkes, hele Marken halvgjødes; 8) Rug; 9) ½ Mark med Byg, ½ med Kartofler; 10) Havre efter Byg, og Byg efter Kartofler; 11 og 12) Klover.

Reenbrak vinder stedse flere Tilhængere, endog blandt Bønderne. I den nordlige Deel af Voldborg Herred gives Brakmarken sjelden mindre end 4 Ploininger, og derefter tages nu som oftest ikkun 4—5 Halme. Skjøndt her eiheller herskер nogen almindelig antaget Sædskifte, vil dog nok dette være det almindeligste: Grønjordshavre; Heelbrak; Rug; Byg; Ærter; Rug udlagt med Klover i 3 til 5 Aar. Hvor Vikkehavre dyrkes skeer dette i Brakmarken til Aftoining.

Af Roeskilde Byes Jorder er den største Deel af Indmarkerne kommen i enkelte velhavende og driftige Borgeres Eie, og da Arealet til denne Bye er meget betydeligt, og Avlingerne ofte optage omtrent 100 Tdr. L., saa have de Krav paa Agerdyrkerens Opmærksomhed. Den almindelige Drift er den i Omegnen gængse Brak, stærkt gjødsket, hvori undertiden tages nogle Foderurter; Rug; Byg; Ærter og almindeligt nogle Kartofler; Byg eller Havre, hvormed da udlægges med Klover i 2—3 Aar; tages Byg efter Ærterne, da følger Havre efter Bygget, og tages da 5 istedetfor 4 Halme. Capt. Sveistrup har dog for længere Tid siden indført en herfra afvigende Dyrkningsmaade, som han roser for at give meget lønnende Afgrøder, nemlig: Grønjords-

havre, Brak gjødet, hvori saaes Staldfodringsvexter, Rug, Kartofler, Byg udlagt med Kløver i 2 Aar. Haves tilstrækkelig Gjødning gives den til Kartoflerne.

Det er i det Hele ikke Brug her paa Amtet at udlægge Jord til varig Græsgang, og hvor denne findes er det fordi Jorderne enten ere for slette til at drive, eller for meget udsatte for Oversvømmelser, hvilket især er Tilfældet med den til Kalleboestranden stødende Landstrækning, saavel paa Sjælland som paa Amager, især er denne som den sidste udsat derfor. Af samme Grund er eiheller Saltholmen opdyrket, uagtet den, saavel i Betragtning af dens frugtbare Jordbund som dens Beliggenhed saa nær den folkerige Hovedstad, maatte kunne give en større Indtægt end den der nu haves af den, iøvrigt fortræffelige Græsgang, der findes paa et Areal af omtr. 2700 Tdr. L. Fraliggenheden fra Eierne, der boe paa Amager, og have Græsningsretten fordeelt i Forhold til Hartkornet, gjør at denne ikke har nogen egentlig Indflydelse paa deres Drift; thi de kunne ikke benytte den til at græsse deres Malkekoer paa, og meget Ungkvæg have de ikke; Hestene bruges hver Dag hjemme, saa det for det Meste kun er til enkelte Goldkoer og syge Heste, de selv kunne benytte den; desuagtet haves god Indtægt af denne Græsning ved at udleie den især til Kjøbenhavns Borgere. Den lange, flade Forstrand fra Kjøbenhavn til Kjøge benyttes almindeligviis blot til Græsning for nogle faa Faar og Ungkvæg. I Egnen af Ballerup og Kirke-Værløse (hvor der før Udskiftningen var store Overdrev, som nu ere deelte mellem Lodseierne) findes enkelte Lodder, der aldrig dyrkes men blot benyttes til Græsning for Faar. Det samme er Tilfældet med en Overdrevslod til Tjærebye i Vor Frue Sogn, Lyngen kaldet, paa omtrent 60 Tdr. Land, der formedelst sin Ringhed henligger udyrket, og giver Byens Faar en meget tarvelig Græsgang. Iøvrigt er ovenfor anført de Steder, hvor Jord vides at være udlagt i dette Øiemed.

6.

Sommerstaldfodring.

Efterat Interessen for et forbedret Agerbrug var bleven vakt her tillands, var der to Ting, som vore rationelle Landmænd af al Iver søgte at faae almindelig indført: Vexeldrift og Sommerstaldfodring. I det foregaaende Afsnit have vi seet, at det Første hidtil ikke engang er lykkedes i den Grad man kunde vente, selv naar man tilfulde kjender vor Forkjærlighed for det Gamle, og Uvillie mod at komme ud af de vante Folder. Vi krympe os for det Meste ved alt Nyt, og vilde saa gjerne indbilde os at vi havde Alt saa fortrinligt som vi, efter vore tarvelige Forhold, kunde have det, og derfor med en Slags Ære kunde ligge paa den lade Side. Den dueligere Landmand havde indseet at det intet heldigt Sædskifte var at vedblive med een Sædart nogle Aar i Rad paa samme Ager, for derpaa at tage en anden, der atter i nogle Aar fulgte paa hinanden; de havde faaet den Afvexling i Sædskifte, som Kobbelbruget medfører, og meente at det var Vexeldrift nok — desuden havde vi faaet Kobbelbruget fra Tydskland, og denne Omstændighed har desværre igjennem Aarhundreder været en tilstrækkelig Anbefaling for enhver Ting her tillands. Hermed være det ikke sagt, at Vexelbruget er os tjenligere end Kobbelbruget, dertil ere vi maaskee endnu ikke opvakte og driftige nok, og dertil staaer vel især, ikke Dagleien, men Arbeidslønnen i et altfor ugunstigt Forhold til Frembringelserne. — Ikke slet saa uheldigt er det gaaet med Sommerstaldfodringen; her var ikke en total Forandring af Driften nødvendig, men kun Benyttelsen af Brakmarken, der gav Udsigt til en betydelig Tilvæxt af Gjødning — følgelig større Indtægt af Sædmarkerne, om end ikke af Meieriet. Desuagtet har eiheller denne faaet ret Fodfæste, er paa mange Steder grebet med Begjærlighed, nødig opgivet, men dog opgivet i den Udstrækning den anbefaledes og begyndtes. De indkomne Beretninger indeholde saa interessante Data om denne Gjenstand, at Sagen selv vil blive klarest

ved at anføre og uddrage hvad de indeholde. Indberetningerne ere for det Meste forfattede i Aarene 1823 og 24; men adskillige Oplysninger ere i 1837 meddeelte skriftlig og mundlig, hvilket ikke kan være andet end høist vigtigt, for at komme til Kundskab om, hvorvidt den her omhandlede Gjenstand, Sommerstaldfodringen, efter fleeraarig Forsøg kan ansees for at være passende efter vore locale og klimatiske Forhold.

Vi ville derfor først høre hvad en af Sommerstaldfodringens varmeste og kyndigste Forfægtere — og Tanken ledes da ganske naturligt paa Kammerraad **Drewsen** — siger herom:

„Sommerstaldfodringen var her i Tiltagende, men de sidste tørre Sommere synes at have lagt den stor Hindring iveien, da Kloveren i disse mislykkedes her ganske og selv Vikkerne gave et mig hidtil ukjendt ringe Udbytte. Jeg og flere andre udenfor Bondestanden har fuld Staldfodring af Gaardenes Heste, Køer og Svin, og hos mig har omtrent 50 Stkr. Faar i de sidste Sommere staaet paa Stald, og har befundet sig meget vel derved."

„Indvendingerne mod Staldfodring er forresten her som andensteds de almindelige, bekjendte og for en Deel ugrundede. Her i denne Egn, hvor Markfred er tilveiebragt, er en af de væsentligste Hindringer for Staldfodringen hævet, og naar den endda savnes hos Bønder og Andre, saa er Hovedaarsagen hos de Første, at de ere imod enhver Forandring ved deres Indretninger og Ingen vil være den Første, og hos de Sidste, at de frygte Folkenes Uvillie og det forøgede Opsyn, som i det Mindste i Begyndelsen er nødvendigt ved enhver vidtgribende Forandring. — Bondens Armod, som saa ofte anføres til Grund hvorfor denne eller andre lignende Forandringer ei iværksættes, kan aldeles ikke af mig ansees for gyldig; thi Staldfodringen kan begyndes saameget i det Smaa, kan iværksættes med næsten enhver af de os dyrkede Vexter, og Arealet hvorpaa Begyndelsen gjøres, kan være saa lidet, at saa godt som intet Forskud hører dertil. Og er Grunden først lagt, saa yder selv Staldfodringen Midlerne, hvorved den kan udstrækkes saa vidt som Gaardens Localitet tilsteder."

Udsigten til en dobbelt Forøgelse af Gjødning, nemlig baade den der tilveiebragtes af den forhenværende Kvægbesætning, ved at holde den paa Stald ogsaa om Sommeren, og ved dens Forøgelse, bevægede mange tænkende Landmænd til at forsøge Sommerstaldfodringen.

Faa var der imidlertid, som havde Kraft til at udstrække den til hele Besætningen, og ingen af disse har vedligeholdt den i denne Udstrækning. En af disse Faa var Proprietair Christensen til Løitgaard paa Amager, hans Beretning vil altsaa være af Betydning. Vi ville først see hvad han indberetter i 1822.

„Hos de fleste Amagere finder man om Sommeren enkelte Køer og Heste paa Stald, som for det Meste blive fodrede med tørt Foder og Mask, samt adskilligt Affald af Haugesagerne. Hestene fodres med Havre, og nogle faa Steder med grøn Klover; men som kun er lidet, da man sjelden finder hos Amagerne meer end nogle faa Skjepper Land besaaet med Klover. De fleste af deres Køer gaae paa de uopdyrkede Fælleder i en meget maadelig Græsning, og Goldkøer samt øvrige Heste sættes som oftest paa Saltholmen om Sommeren. — Med Undtagelse af Birkedommer Lauritzen og mig, er der Ingen her paa Landet, som man kan sige holder egentlig Staldfodring, deels med Klover og deels med Vikker; dog har jeg i Fjor, naar nogle faa Uger undtages, samt i Aar aldeles ikke havt mine Køer og Heste paa Stald, formedelst den megen indfaldende Tørke, der foraarsagede, at saavel Klover som Vikker kun voxede meget sparsomt til, og naar dette er Tilfælde, saa vilde spildes for megen Tid med at afslaae den fornødne Fodring til 70 Creature. Af ovenstaaende kan sees at Amagerne ei have nogen Fordom imod Staldfodringen; men saalænge de ikke have opdyrket deres Overdreve, saa afbenytte de Græsningen der. Desuden synes de ikke at kunne undvære Sædavlen til Klover af deres som oftest smaae Oplandsjorder, dog vil dette bortfalde, naar Fællederne blive opdrevne, da de der igjen kan høste Sæd til Erstatning for det som de af deres Oplandsjorder udlægge til Klover; og da vil de vistnok efter min Formening holde Staldfodring."

Der fremlyser sikkerlig af denne Indberetning Interesse for Sagen og Erkjendelse af dens Gavnlighed; saameget mærkeligere bliver derfor de yderligere meddeelte Oplysninger fra 1837, som lyde saaledes:

„Den Staldfodring, jeg i nogle Aar havde indført, har jeg igjen hørt op med, deels fordi saavel Vikkehavre som Klover, formedelst de hyppige tørre Sommere ikke har givet nogen yppig Vext, og deels fordi at det af mit Overdrev, som ikke er bortleiet til Huusmænd, lader jeg ligge i 6 Aar til Græsning, da den Jord efter nærværende

Sædpriser ikke betaler sig at dyrke for meget, og naar denne Jord bliver udlagt med Raigræs, saa faaer jeg derved en tidlig Græsning, som er nødvendig for mig, der driver Melkehandel, da Kjøbenhavnerne meget tidlig forlange Græsmelk. (Vi ville siden faae at see at Sommerstaldfodringen af en Landmand længere ude i Landet antages netop at være fordeelagtigst for dem der drive Melkehandel.) — Jeg har og befunden, at Creaturene ønske heller at være ude paa Græs, end i Stalden, og saavel Heste som Køer troer jeg befinder sig bedre derved. Naar Kloveren eller Vikkerne ere saa store at Creaturene i Toiret ville ore for meget af det, ved selv at afæde det, saa slaaer jeg det af, og hvert Creatur faaer da sin Givt i Toiret; og saaledes bruges Fodringen ligesaa oeconomisk som ved Staldfodringen, og de æde det bedre strax efter Afslaaningen. — Vel veed jeg at man siger, at ved Staldfodring vindes megen mere Gjødning, end ved at lade Creaturene være ude; men det indseer jeg ikke, thi den Gjødning, som Creaturene afgive paa Marken, bliver jo der, og hos mig bliver den strax udspredt efterhaanden som de flyttes, og da mine Agerjorder ikke blive liggende meer end eet Aar med Klover eller Vikker, saa bliver det snart nedploiet, og troer jeg at denne Gjødningsmaade er ligesaa god som Faarefold-Gjødning eller naar man overgjøder Enge. I England er man af den Formening, at Creaturenes Uddunstning, naar de ligge paa Jorden, er den meget gavnlig." —

Her have vi altsaa et Vidnesbyrd af en, som det sees, tænkende og praktisk Landmand, der tilforn har yndet Sommerstaldfodring, og yttret det Haab, at det givne Exempel vilde blive efterfulgt; og desuagtet siden er kommen tilbage til Toiringen, for hvis Fortrin han anfører adskillige Grunde, der neppe ville forkastes af den praktiske Landmand, der arbeider under sædvanlige Forhold. Vi ville høre flere Domme over denne vigtige Sag, og vilde gjerne tage Frederiksberg Sogn, som det, med Hensyn til Nærheden af Kjøbenhavn, mest lignende med Amager; men i dette Sogn gjør Jordernes Beliggenhed, almindeligviis langt fra Gaardene, det yderst besværligt og næsten umueligt, i det Mindste ufordeelagtigt at indføre Sommerstaldfodring. Derfor gaae vi over til et andet nærliggende Sogn, og tage først Hvidovre. Indberetningen fra dette Sogns Omegn lyder saaledes:

„Sommerstaldfodringen haves der ingen Lid til. Bønderne ere af den Troe at det er mere sparsommeligt, og medtager mindre Arbeide, at toire paa Marken. De erkjende vel, at der ved Sommerstaldfodring vindes mere Gjødning, men saa skal der ogsaa Halm til Strøening, og denne ere de meget sparsommelig med, for at kunne bringe desto mere i Handelen. Ved at toire paa velvoxen Klover eller Vikker, saa lidet for ad Gangen, at Kvæget staaer flere Timer paa en liden Plet, der af Urin og Gjødning, samt Dyrets Traad, især i fugtige Sommere, forberedes Jorden, efter deres Formening, temmelig godt til den paafølgende Sæd. Mærkelig er vistnok den Oeconomie der spores med Foderet. Selv Kvæget staaer fredelig i Toiret og afgnaver den Plet det staaer paa lige til Jorden, uden at gjøre Mine til at søge Friheden for at skaffe sig Overflødighed. En saadan aftoiret Mark hos Bonden ligner en Rotabage-Mark, naar den er høstet. Den Besparelse som Sommerstaldfodringen medbringer, opnaaes altsaa her paa en nemmere Maade. Gevinsten af Gjødning erholder Bonden af samme Aarsag ogsaa for en Deel, og da han nu desuden er vant til næsten daglig at hente et Læs Gjødning fra Byen, hvorhen han dog skal sende Vogn, saa er denne Forbedring i Landbruget ham aldeles ligegyldig."

„At Sommerstaldfodring paa disse Jorder har mange Vanskeligheder bør jeg ikke fortie. Naar Sommeren er varm og overflødig Regn falder, giver disse Jorder, naar Vexeldrift bruges, herlige Afgrøder, jeg har høstet 16 Fold Rug og Byg, og 12 Fold Havre, 6te Aar efter Gjødningen; Havrestraaet har desuden naaet over en Mands Høide; Kloveren gav 2 Slet og Høsten var circa 600 Lpd. pr. Tde. L. — Under saadanne Udsigter indførte jeg Sommerstaldfodring paa min Gaard; men desværre varede Tilfredsheden dermed ikke længe; der indtraf tørre og kolde Foraar og Sommere, Følgen blev at Grøntfoderet kunde først slaaes i Juli Maaned, voxede desuden kun til en liden Høide, og kom ikke frem igjen anden Gang. For nu at bøde herpaa, saaede jeg Rug til dette Brug; herved vandtes vel at jeg kunde begynde med Grøntfoderet hen i Mai Maaned, men der var dog et langt Mellemrum inden Vikkerne bleve tjenlige."

„Saaledes har jeg vexelviis toiret og fodret paa Stald, og jeg antager at Staldfodringen i de seneste Aar kun i det Hele har varet

i 8 Uger. At denne Ulempe ogsaa havde en skadelig Indflydelse paa Moddingen er naturligt; dette frugtbargjørende Middel har ved Gaarden ikke kunnet tilveiebringes i de tvende sidste Aar. For nu ikke at tilintetgjøre den engang indførte Driftsplan, har jeg været nødsaget til, hvor bekosteligt det end er, at lade den manglende Gjødning hente fra Byen."

Denne Indberetning er indgiven for mange Aar siden, 1824; Staldfodringen er nu ophørt, men Beretningen har desuagtet ligefuldt Interesse, da den viser hvorvidt Sommerstaldfodring i denne korte Afstand fra Kjøbenhavn, paa kraftfulde og veldrevne Jorder kan antages at være lønnende. Det er ikke blot Mænd udenfor Bondestanden, der har forsøgt og igjen ophørt med Sommerstaldfodring, ogsaa adskillige af de bedre Bønder have gjort det Samme; saaledes har **Jens Hansen**, Udflytter fra Husum, omtrent 1 Miil fra Kjøbenhavn, i 3 Aar sommerstaldfodret 32 Køer, men han har ogsaa ophørt dermed, som han forklarer, fordi det ikke lønnede sig. — Hvor Halmen kan afsættes saa fordeelagtigt, Gjødning og Fodermidler saa let og i saa stor Overflødighed erholdes, der kunde man paa Grund heraf maaskee vente, at Staldfodringen var mindre tilraadelig eller lønnende; men paa den anden Side er det netop denne Egn, der faaer sine Frembringelser bedst betalt, og Gjødningen erholdes eiheller for Intet; de skulde altsaa ogsaa bedst kunne bære de Udgifter, der ere forbundne dermed; svarer altsaa Sommerstaldfodringen her ikke Regning, saa er det mindre troeligt, at den vil det fjernere fra det store Marked. En Indberetning fra en saadan Egn, nemlig den nordøstlige Deel af Somme Herred, beliggende omtrent fire Miil fra Kjøbenhavn, vil oplyse Forholdene ved Sommerstaldfodringen der.

„Fuld Staldfodring er, undtagen paa **Østrup-Gaard**, intetsteds indført; men næsten hver Mand holder 2—4 Heste og nogle Unghoveder eller golde Køer paa Stald indtil Eng og Klovermark er revet. Disse Creature fodres til den Tid, deels med afslaaede Vikker af Brakmarken, deels med Klover, naar denne er vel groet til, deels med Vikkehavre, saaet i et lidet dertil tjenligt, ved Gaarden beliggende Stykke Jord. Efter min Overbevisning er denne Methode den tjenligste og vil sikkert lede denne Egns paa alle gavnlige Opfindelser i Landbruget meget opmærksomme Bønder til paalidelige Resultater om

Anvendeligheden af Staldfodringen og til al den Udvidelse af samme, der kan bestaae med velberegnet Fordeel og Egnens særegne Tarv, hvorefter den vistnok paa ethvert Sted, med megen Varsomhed maa limiteres, hvorved ikke maa forglemmes Hensyn til det fornødne Forraad af Materialier til Strøelse. Anbefaling af Sommerstaldfodring i det Store er, efter min Formening, meget betænkelig; thi at anvende nogen til Høstning bestemt Sædlod til dette Brug, kan i Almindelighed ikke svare Regning; men selv Brakloddernes udelukkende Anvendelse dertil, vilde med Hensyn til Bekostningen af Saasæd og Uvisheden om Afgrøden være vovelig for Landmanden, der i disse Tider intet har at vove, og vilde desuden medføre en Ubestemthed af Besætningens Størrelse, der igjen vilde foranledige en bestandig afvexlende Forøgelse og Formindskelse af denne, til uundgaaeligt Tab for Eieren, ved ideligt Indkjøb; thi Produktet af Staldfodrings-Urter i Brakmarken er altfor upaalideligt til at man derpaa kan grunde nogen sikker Spekulation i det Store; selv om man vilde gjøde dertil om Foraaret; thi Erfaring har lært hvormegen Fare den Sæd er underkastet, især paa muldsandede og sandede Jorder, i tørre Sommere, hvortil man om Foraaret har anvendt den friske Gjødning. Hertil kommer at Brakmarkens tilbørlige Behandling som oftest vilde lide, da Arbeidet med Gjødningens Udførelse og Nedploining, der vilde indtræffe omtrent i Sædhøstens Begyndelse, vilde blive uoverkommelig, og altsaa til ikke ringe Skade for den paafølgende Afgrøde af Rug eller Hvede, maatte udsættes til Efterhøst. At forresten de Gaarde, der i Nærheden af store Stæder finde fordeelagtig Afsætning af Melk og Flode, og de Gaarde, der hjemtage betydelig Tiende in natura, og derfor kunne vinterfodre et større Antal Creature end de kunde græsse, med Fordeel kunde udvide Sommerstaldfodringen over de almindelige Grændser, er unægteligt."

Det sees af Foranførte, at Sommerstaldfodringen antages at have en Hindring i Klimatet, som naturligviis ikke staaer til at ændre, og i den indførte Driftsmaade hvor Vintersæd tages efter Gjødningen, og kun een Brakmark haves, paa hvilken Vexterne skulde dyrkes. Denne Hindring kunde hæves, dog ikke uden betydelige Opoffrelser i de første Aar; men, for at bestemme sig hertil maatte dens Gavnlighed være mere anerkjendt end det sees at være Tilfælde. Men

der er ogsaa locale Hindringer, der meget vanskeliggjør dens almindeligere Indførelse; en af disse er Hoveriet, saavel det private som offentlige; at det Første er bestemt, gjør det mindre trykkende, men det Andet er ubestemt, og kunde let lægge store Vanskeligheder iveien for Udførelsen af Staldfodringen, der var bragt istand med hele Besætningen paa en Gaard med ufrit Hartkorn. Udskiftningen, hvor den er foretagen saaledes at Lodderne til en Gaard ligger meget adspredte, gjør det ofte aldeles urimeligt at ville indføre Sommerstaldfodring, ikke blot fordi Staldfodrings-Marken et Aar kunde komme til at ligge altfor langt borte, men ogsaa fordi Huusbondens Nærværelse ved de forskjellige Arbeider længere borte fra Gaarden, f. Ex. ved Torveskjæringen, afholdt ham fra selv at have Tilsyn med Staldfodringen hjemme, hvilket vistnok i de første Aar vilde være aldeles nødvendigt. — De Bønder, der fornemmelig lever af deres Torvemoser, er det sletikke at tænke paa skulde befatte sig med en Sag, der unddrog saameget mere Arbeidskraft fra Torvemosen, som næsten udelukkende beskjæftiger ham hele Sommeren. Hvor nu ingen af disse nævnte Hindringer, og de flere, der som bekjendt ere anførte imod Sommerstaldfodringen, ere iveien, der træffer man, foruden Kvægstaldens slette Beskaffenhed, der som oftest gjør den næsten umuelig for Bonden, to meget vigtige, hvilke næsten eenstemmig anføres: først at Koerne malke mindre derved, og give Melk af ringere Beskaffenhed, dernæst at Arbeidet forøges uforholdsmæssigt. Er den første, ved en med Orden, Reenlighed og Nøiagtighed dreven Staldfodring, begrundet, saa er den tilstrækkelig til at forkaste den; den anden kan neppe benægtes. Den første af disse Indvendinger kan imidlertid kun gjelde naar Talen er om at staldfodre Malkekoerne, men ikke med Hensyn til Hestene, Ungkvæget og Goldkoerne. Og den Nytte har Bestræbelserne for at indføre Sommerstaldfodringen gjort, at Vikkers eller Vikkehavres Dyrkning i Brakmarken er bleven foranlediget, og nu er i bestandig Tiltagende, samt at disse anvendes deels til at staldfodre Hestene, Ungkvæget og Goldkoerne, deels til at afføres med Malkekoerne. Denne Maade at benytte Brakmarken paa, og at anvende det Grøntfoder, der oprindelig var bestemt til Staldfodring, vinder meget Bifald, deels fordi det betydelige Arbeide med at føre Foderet hjem, og siden Gjødningen ud, derved bespares, og deels fordi Koerne

holde sig rene og malke godt ved denne Behandling. Dette er tilvisse ikke uvigtige Hensyn, allerhelst Gjødningen paa denne Maade ikke spildes, men ved strax at spredes kommer den Ager tilgode, og erstatter den den Kraft Staldfodrings-Værterne have berøvet den. Det synes derfor at denne Methode medfører mange af Staldfodringens Fordele og skaaner for adskillige af dens Vanskeligheder. — At nævne de Steder, hvor denne Anvendelse af Staldfodrings-Værter er almindelig, og hvor den ikke malkende Deel af Besætningen sommerstaldfodres, vilde formeentlig være ufornødent, da disse Steder ere mangfoldige overalt i Amtet, og i det Hele kan antages at være i Tiltagende. Hvor Staldfodring hos meget Enkelte endnu finder Sted med hele Besætningen, er det hvor denne, som især hos Skolelærere, bestaaer af et Par Hoveder.

7.

Anvendelsen af mindre almindelige Gjødnings-Midler.

Skulde man nogensted i Danmark vente at finde ualmindelige Gjødningsmidler almindelig anvendte, saa skulde det være i Kjøbenhavns Amt, hvis Beliggenhed omkring Landets folkerigste Stad, der afkaster mange forskjellige Stoffer, som i andre Lande benyttes til Gjødning, skulde synes at opfordre til disses Afbenyttelse; men dette er ingenlunde Tilfælde; selv Grosserer Owens Gjødnings-Fabrik i Kjøbenhavn har forholdsviis en meget ringe, saa at sige ingen Afsætning til dette Amt. Aarsagen hertil er vel især, at Hovedstadens Omegn har af Naturen et meget frugtbart Jordsmon, til hvis større Frugtbargjørelse Staden afgiver en Mængde almindelig Heste- og Kvæggjødning; denne benyttes af den nærmeste Omegn, som heri finder Erstatning for det Foder der sælges. At andre Gjødnings-

midler kunde ene, eller i Forbindelse med dette, bevirke en langt større Frugtbarhed, derpaa synes disse Landmænd ikke at tænke, saa besynderligt dette end maa forekomme Andre. Sagen er, at man her langt mere har sine Tanker henvendte paa den fordeelagtigste **Afsætning** af Produkterne end paa **Tilveiebringelsen** af dem; hvorimod Landmanden i Almindelighed har sin Opmærksomhed mest henvendt paa de største og fordeelagtigste Frembringelser af sine Jorder.

Det almindeligste Middel til en Forbedring af Jordsmonnets Beskaffenhed, **Mergling**, er i Kjøbenhavns nærmeste Omegn næsten ukjendt, og saavidt vides er den paa dette Strøg, naar man undtager Amager, hvor Hr. **Christensen** til Loitgaard og nu afdøde Vognmand **Nørager** have merglet en ikke ubetydelig Deel af deres Overdrevsjorder, Første nemlig 80 Tdr. L. og Sidste 150 Tdr. L., hidtil ikke synderlig anvendt. Dette Exempel har dog nogle enkelte Amagere efterfulgt paa nogle faa Tdr. L. af deres Overdrevsjorder. Merglingen er skeet ved at grave brede og dybe Grøfter til Vandafledning, og da der i disse fandtes Mergel, anvendtes den til de tilstødende Lodder. Gaardmand **Jens Hansen** i Bronshøi Sogn mergler aarlig nogle Tdr. Land. Alle Steengaardens Jorder (Gladsaxe Sogn) ere tildeels merglede og dette Foretagende fortsættes. Enkelte Steder i **Søllerød** Sogn er ligeledes Mergling anvendt paa nogle faa Tdr. Land. Men hvor Torvehandel drives som Hovedbeskjæftigelse, hvilket især er Tilfælde i Kirke-Værløse og tilstødende Sogne, der finder hverken dette eller andre Midler til Jordforbedring Sted. „Skjøndt Mergel, siger Hr. Forstraad **Lund** i sin Indberetning om denne Egn, ikke er sjelden, kjende de fleste den ikkun af Navn, endskjøndt en Bonde i Naboegnen Søesum (i Frederiksborg Amt) har opdyrket sin Lod hermed, og er bekjendt af de Andre for sine rige Afgrøder. Uheldigviis træffer det stundom paa søvnagtige Subjecter, der have slige Guldgruber; saaledes har Tilfældet været i **Kirke-Værløse**, at jeg har paaviist den bedste Mergel, og uagtet Eieren trængte høilig til Afbenyttelse heraf paa over 50 Tdr. L. høi og sandet Jord, har dette i et Par Decennier været uden Følge. Torvens Bearbeidning og Torvning tilintetgjør mit og Fleres Raad. Ved tvungen Rensning af Gadekjær see de hvor rigelig dette, lagt paa Jorderne, har virket til Gavn, men med fri Villie forsøger ingen det." —

Men det er ikke blot denne Egns Beboere, der vise sig saa ligegyldige mod dette Middel til Jordforbedring, dette kunde formodes og undskyldes, da de mere ere Tørvehandlere end Agerdyrkere; men hvad der mere maa forundre er, at den vest for Kjøbenhavn beliggende Egn, hvor Jordens Frembringelser udgjør Beboernes eneste Indtægtskilde, viser sig saa ligegyldige for denne Sag. Hr. Provst Schacks Indberetning om denne Egn, Sengeløse og de mod Syd og Øst beliggende Naboe-Sogne, er saa mærkelig og oplysende om Beboernes Færd, at det vilde være Uret ei at anføre den. „Her bruges i disse Egne slet ingen konstige Gjødningsmidler, uden man saa vil kalde det Dynd, som erholdes ved at rense en Park eller Vandingssted, og det endda kun for bekvemmest at blive af med det. Derimod hente nogle Beboere af Brøndbyerne og Herstederne Gjødning fra Kjøbenhavn, hvilket dog slet ikke gavner deres Jordbrug, eller giver samme noget Fortrin fremfor Naboesognene; thi hvad de vinde ved Gjødningen, tabe de ved at sælge deres Høe og Halm, saa at de nærmeste Byer ved Hovedstaden have et langt færre Antal Creature, og staae med Hensyn til deres fortrinlige Jorder langt tilbage for Beboerne af Egnen længere ud paa Roeskilde Amt. — Overalt har min Erfaring lært mig: at blandt det Meget som bidrager til at forværre og forarme i moralsk, physisk og oeconomisk Henseende Bønderne i Nærheden af Hovedstaden, er intet mere virksomt end hans Tørve-, Høe- og Halm-Handel, og navnlig det Sidste. Agerne udpines, Creaturene, hvoraf han holder faa, sulte og hungre, Huusfaderen er sjelden hjemme. Kneeb og Bedrageri hans daglige Studium."

Dette er strenge Ord, men de oplyse hvad der ellers vilde være uforklarligt, Grunden til at denne Egn, der har saa mangfoldige Midler til et fuldkomnere Agerbrug, andre Egne maae savne, dog staaer paa saa lavt et Trin. Dette gjælder dog som Regel blot den egentlige Bondestand, Eierne af Bøndergaarde udenfor Bondestanden, saavelsom af Hovedgaarden Cathrineberg og dens Parcel Frederiksholm, drive deres Avling paa en ganske anden Maade, og have navnlig anvendt Mergling til deres Ageres Forbedring. Hos den egentlige Bondestand er derimod Mergling saa at sige ubekjendt eller uanvendt; herfra gjøre dog nogle Gaardmænd i Thune Sogn, men især nogle Parcellister paa 6 til 20 Tdr. L., der ere Selveiere, en hæderlig Und-

tagelse. Deres Exempel, saavelsom Andres udenfor Bondestanden, vil dog sikkerlig snart gjøre Merglens Anvendelse almindelig.

Ganske anderledes forholder det sig med Hovedgaardene; ved næsten alle disse er Mergling indført, Cathrineberg og dens Parcel Frederiksholm er nylig nævnet. Paa Geddesdal er merglet 340 til 350 Tdr. L.; paa Edelgave er Merglen, uagtet den hidtil kun sparsomt er funden, almindeligviis kun i Lag af ½ Alens Tykkelse, ligeledes anvendt. I Voldborg Herred begyndtes dens Anvendelse først for nogle Aar siden paa Trudsholm af Forpagter Marcher, men er nu indført paa de fleste Hovedgaarde der; paa Spanager og Egeholm mergles en Mark hvert Aar, ligeledes paa Vibye-Gaard. Kort, Anvendelsen af Mergel er her paa Amtets Hovedgaarde saa almindelig, at der ikkun er meget faa, maaskee ingen, hvor den ikke benyttes.

Det Dynd, der erholdes ved Vandstedernes Rensning, hvortil de senere mange tørre Aar har givet Anledning, er overalt bleven benyttet, men kun forsaavidt Oprensningen har været en tvungen Sag. Det er altsaa ikke for at erholde et Gjødningsmiddel, men for at faae en tilstrækkelig Vandbeholdning, at dette er foretaget. Hr. Forpagter Marcher benyttede en af de senere tørre Sommere til ganske at lægge Gravene omkring Trudsholms Bygninger tørre, og opkjørte deraf nogle 1000 Læs Dynd, der blev spredt paa 2 af Markerne, et Areal af 40 Tdr. L., den yttrer endnu efter 10 Aars Forlob en fortrinlig Virkning paa Sæden, men især paa Kloveren og Græsvæxten.

Kalk vides kun at være anvendt som Gjødningsmiddel paa meget enkelte Steder. Hr. Christensen til Løitgaard har anvendt den paa forskjellige Maader. „Jeg forsøgte, siger han, i Aaret 1835, efterat have saaet min Hvede i Jord, som Aaret i Forveien var gjødet til Kartofler, paa ½ Tde. L. at overstrøe 6 Tdr. Meelkalk; men jeg saae ingen Forskjel paa denne Hvede imod den anden, eiheller var det Tilfælde med den derpaa følgende Klover, eller den derpaa følgende Sæd." Et andet Forsøg blev i 1822 anstillet med 1 Tde. Kalk, der blev lødsket i Natterenovation, og derpaa i tør Tilstand udgjorde 12 Skpr.; dette Qvantum blev udstrøet paa 1 Tde. L. strax efterat den var besaaet med Rapsæd. Noget afgjørende Resultat af dette Forsøg haves ikke; thi, som Hr. Christensen rigtig bemærker, burde

et lignende Stykke Jord være behandlet uden Gjødning, for at der kunde anstilles en Sammenligning mellem Afgrøden paa den ugjødede, Staldmøg gjødede og Kalkcompost gjødede; dette blev forsømt, og Resultatet mangler derfor. Dette Gjødningsmiddel vilde vel ogsaa blive for dyrt, efter det nuværende Forhold mellem Kalk- og Sædepriserne. — Det andet Sted hvor Kalken er anvendt er **Krabbesholm**, hvor den i en Række af Aar er benyttet til at blandes med Staldgjødningen. Den heldige Virkning af dette Middel siges især at have yttret sig paa Græsvæxten.

Et almindeligt Gjødningsmiddel paa mange af de Steder, der grændse til Stranden (thi i dem alle er det ikke Tilfældet) er **Tang**. Deels friskt og deels halvraadden hjemkjøres den, og blandes i Moddingen. Paa Amager benyttes den først til at opbevare Grøntsager i, som saaledes dækkede overvintres paa frie Land, hertil ansees især Bændeltangen tjenlig. Den hjemføres frisk, og bruges saadan til Grøntsagernes Opbevaring, hvorpaa den enten blandes med Staldgjødningen eller bruges ublandet som Gjødske. Man har bemærket, at Hvidkaal især bliver god efter denne Gjødning; maaskee hidrører dette fra at Jorden har Kraft nok, men blot trænger til at skjærnes, hvilket Tangen unægtelig bevirker. Tangen er altsaa i dobbelt Henseende vigtig for Amagerne, og da den ikke opfyldes i nogen stor Overflødighed paa Øen, maa det være dem magtpaaliggende at kunne faae den naar den kan erholdes. „Skade er det derfor, er Indberetningens Ord, at der fra det Offentliges Side er ladt Hindringer i Veien for at afhente Tangen fra den østlige Side af Amager, nemlig at det er formeent os paa enhver Dag at afhente samme, paa Grund af den der anlagte Krudttaarnsvei; da Tangen som maaskee idag er opskyllet paa den udenfor denne Vei beliggende Forstrand, men maaskee først imorgen maa afhentes, ved Høivande og forandret Vind, er bortskyldt igjen."

Den saakaldte **Natterenovation** fra Kjøbenhavn var tilforn en riig Kilde til Jordforbedring for Amagerne; men dette er nu til deres store Sorg forbi, da denne Gjødning er overladt af Kjøbenhavns Magistrat til Hr. Grosserer **Owen** mod en Afgift af 1000 Rbd. „Vi komme nu, siger Hr. Christensen, til at holde større Besætning, og sælge mindre Halm, for derved at formere vor egen Gjødning,

og efter min Formening er den ligesaa god og nødvendig for vore Jorder som Renovationsgjødningen; thi vel er et Læs af denne ligesaa god i Kraft, som maaskee tre Læs Staldgjødning, men denne skjørner igjen Leerjorden mere, og da vore Jorder ere kraftfulde, men trænge til at skjørnes, saa er denne ligesaa nødvendig for os som hiin."

Hr. Kammerraad **Drewsen** har tilforn i adskillige Aar anvendt **Tørveaske** som Gjødningsmiddel og sporet god Virkning af den et Par Aar efter. „For endeel Aar siden, siger Hr. Drewsen, anstillede jeg Forsøg med **Asken af Tang**, men frafaldt dette Foretagende, da det ikke svarede til mine Forhaabninger. Dog maa jeg formodentlig have begaaet en Feil, enten med Tangens Brænding eller med Askens Anvendelse; thi efter Theorien maatte denne Aske have virket meget gavnlig."

„**Grønsvær** veed jeg ikke at Nogen undtagen jeg har forsøgt at **brænde**; men da Udfaldet heraf eiheller svarede til mine Forhaabninger, og Andres Erfaringer, maa jeg antage at hermed er begaaet Feil, der saameget lettere kunde finde Sted, som Mosen, der forresten var udgravet saa at Grunden var tør, laae meer end en halv Miil fra mig, og dagligt Tilsyn altsaa var mig umulig."

Dette er det eneste Sted paa Amtet der vides at **Brænding af Grønsværen** er forsøgt; thi vel finder det enkelte Steder paa Heden Sted, at Grønsværen afskrælles og tørres for at brændes, men dette skeer ikke for at gjøde Jorden, men for at forskaffe sig Ildebrand. Et Forsøg var det vistnok værd at gjøre med Afbrænding af Grønsværen paa en Deel af Amagers vidtløftige Overdrev, og „vilde det Kongl. Landhuusholdnings-Selskab bekoste Udgifterne derved, saa fik man nok en Mand til at overlade Jorden dertil."

Blandt alle de indkomne Indberetninger omtales ikkun et eneste Forsøg paa at gjødske Jorden ved **nedpløiede Vexter**; dette er ogsaa skeet af Hr. **Christensen** til Loitgaard. „Jeg har begyndt med at nedpløie **Boghvede** som Gjødning i mit Overdrev, hvor jeg mangler Gjødning, og har i Aar havt et Stykke Rug, der efter denne Fremgangsmaade stod meget godt." Med dette Foretagende, som skeete i 1822, vides ikke senere at være vedblevet.

Skjøndt kun lidet forsøgt, og da saavidt vides kun paa sandede Jorder, maa endnu den saakaldte Patent-Gjødning nævnes. Om dette Gjødningsmiddels Gavnlighed har der været yttret stridige Meninger i offentlige Blade; men til noget afgjørende Resultat er man ikke kommen om den Quantitet, der bør anvendes paa Td. L., hvad Beskaffenhed Jordsmonnet maa have for at Gjødningen skal være passende for den, i hvilken Grad den foroger Afgrøderne, og hvorlænge den yttrer sine Virkninger. At den, skjøndt uvirksom i ringe Quantum, rigeligere anvendt paa sandede Jorder, har yttret stor Virkning paa Rugafgrøde, erfarede Forpagter Friis paa Høigaard. Efterat have udstrøet henved 8 Tdr. af dette Gjødningsmiddel paa 1 Td. L., fik han en Slump tilovers, som da meget tykt blev strøet i et Hjørne af Ageren. Rugen blev her ganske udmærket baade af Straae og Vipper; men da han ikke havde maalt hvormeget der var anvendt deraf paa den lille Plet, saa kan heraf ikke læres andet, end at Patentgjødning er et brugbart Gjødningsmiddel; om det er fordeelagtigt at afbenytte til de af os dyrkede Sædarter, ved deres nuværende Priser, derom haves desværre ingen Underretning her fra Amtet; men at det maa være kraftigt er der Anledning til at antage, da Hovedbestanddelen hentes fra Renovations-Kulen paa Amager, hvilken Hr. Owen, som ovenfor meldt, har forpagtet. Amagerne miste ved denne Forpagtning dette fortrinlige Gjødningsmiddel, naar de ikke kunne bekvemme sig til at kjøbe det, at Kjøbenhavn vinder derved er klart, og at Landet maa vinde ved at kunne forskaffe sig et let transportabelt Gjødningsmiddel i saa stor Mængde det finder fordeelagtigt, kan neppe nægtes. Men indtil det bliver fordeelagtigt for Landmanden her tillands at betale Tønden med 9 Mk., hvad Nogle paastaae det ikke skal være, maa det være fordeelagtigt at tage 9 Mk. for Tønden af dette Fabrikat af Andre. Opmærksomhed maa denne Patent-Gjødning være værd; thi Udførselen af den til England, hvis Landmænd som bekjendt ere gode Regnemestere, og ikke gjerne kjøbe hvad der ingen Fordeel er ved at erholde, er stegen med hvert Aar *).

*) Affætningen til England af dette Gjødningsmiddel er siden dette skreves atter aftagen, hvilket vel maa have til Følge at Prisen bliver nedsat; det vil da formodenlig blive forsøgt paa flere Steder, og Udfaldet vil da vise om det for Fremtiden kan betale sig at fabrikere det.

Det sees af dette hele Afsnit om Gjødningsmidler, at Amtets Landmænd i det Hele ikke vise nogen stor Iver for at benytte andre Gjødnings-Midler end de sædvanlige til deres Jorders Forbedring, og man skulde derfor troe at de lagde saamegen desstørre Vind paa at forøge deres Mødding paa enhver tænkelig Maade, men dette er saa langt fra at være Tilfælde, at man ved at see Behandlingen af Møddingstederne, i Almindelighed fristes til at antage at Bonden har samme Mening om Værdien af dens Indhold som Kjøbstedmanden, der aldrig har eiet en Ager. Møddingstedet er nemlig i Reglen et Hul, beliggende udenfor Staldlængen, som i Begyndelsen er en Vandpyt, men snart bliver saa opfyldt, at det ikke kan holde de overflødige Vædsker, hvilke da tage deres Løb til Byens Vanding; herfra gaae disse Vædsker igjen i Creaturene, og saaledes i et bestandigt Kredsløb, indtil der slaaes paa Græs. Halmen, der formeentlig til langt større Nytte burde inddrikke disse overflødige Vædsker, deels sælges, deels, paa Størstedelen af den saakaldte Hedestrækning, brændes i Bagerovnen. Dette falder naturligviis langt nemmere end at enten kjøbe Ildebrændsel eller plante Træer, der engang i Tiden kunde træde i Halmens Sted under Kjedel og i Ovn.

8.

Studes Anvendelse til Markarbeide.

„Stude, siger en Indberetning fra Egnen mellem Kjøbenhavn og Roeskilde, kjendes næsten ikke her, uden af dem man seer paa Landeveien." Der kan altsaa ingen Tale være om deres almindelige Anvendelse til Markarbeide. Ikkun tre Steder paa Amtet vides de at være benyttede hertil. „Kun een Mand, Salomon i Snoldelev Sogn, som nu er død, siger Indberetningen for Ramsøe og Thune Herreder, bruger Stude til Ploining og andet Markarbeide." — Indberetningen fra Egnen

ved Kirke-Værløse lyder herom saaledes: „Beklageligt at maatte tilstaae, at de Enkelte, der har ploiet med Stude, har af Mangel paa Kudske maattet nedlægge samme; saaledes var Tilfældet med den driftige Jorddyrker Peter Krag i Lille-Værløse, som brugte dem i flere Aar; men da hans gamle Karl blev utjenstdygtig nødsagedes han at ophæve det. Sjællænderen vil raskt afsted, vant til den idelige Torvekjørsel fra lille Dreng af, er Taalmodighed ham en ukjendt Dyd." — Saa fordeelagtig som Benyttelsen af Stude som Arbeidsdyr antages at være, lader det af efterfølgende, Kammerraad Drewsens Indberetning ikke at den er: „Forsøget at bruge Stude til det Arbeide, som Heste ellers forretter, er gjort af mig og nogle Andre; men vi have samtlig ophørt med at anvende dem hertil. I ethvert velindrettet Agerbrug holdes saa faa Heste som muligt, og da disse dog ikke kunne undværes, hverken til Producternes Transport til Kjøbenhavn eller til de offentlige Reiser, saa er det ei troeligt at i denne Egn, hvor mange af de sidste forefalde, Oxer nogensinde, om end intet Andet end dette var at indvende mod dem, vil fortrænge Hesten, ja endog blot dele Arbeidet med den." —

9.

Agerdyrknings-Redskaberne.

De Agerdyrknings-Redskaber som bruges i dette Amt, udmærke sig aldeles ikke, hverken i deres Construktion eller afvexlende Mangfoldighed, fra det øvrige Sjællands. Den langaasede, tunge 6-Heste-Ploug har vel endog sit egentlige Hjem paa Heden, hvor den i saamange Aar har robet om i Jorden, at det falder vanskeligt at faae den udryddet. Dog er denne Ploug i de senere Aar bleven lettere, saa at det ei er saa almindeligt nu som forhen at see 6 Heste spændte for den. Hvor Jorderne ere lettere viger selv 4-Heste-Plougen meer og meer for den

Engelske, og hist og her, hos Parcellister, for den Americanske. Paa de sværere Jorder holder Hjulploven, som dog adskillige Steder har undergaaet saa betydelige Forandringer, at den kan trækkes af to stærke Heste, sig endnu bestandig, og viger kun langsomt, selv hos Agerdyrkere udenfor Bondestanden, for Svingplougen. — Hos Bønderne findes sjelden andre end de almindeligste Agerdyrknings-Redskaber, Plougen, Harven og Tromlen; til disse kommer dog i de Egne, hvor Kartofler dyrkes i Marken, Hyppeplougen, og paa Heden Krogen. Mere arbeidbesparende Redskaber ere lidet kjendte, mindre benyttede af Andre end Folk udenfor Bondestanden. Indberetningerne over denne vigtige Gjenstand ere derfor meget magre; for at give et tydeligere Begreb herom anføres det Vigtigste af deres Indhold:

Begynde vi med det Sted, hvorfra vi for det Meste ere gaaede ud, saa finde vi at Agerdyrknings-Redskaberne paa Amager ere meget simple; „de ere, siger Indberetningen, i alle Henseender de samme, som andre Bønders, dog ere deres Hjulplouge ikke slet saa store og plumpe som disses." Med Undtagelse af nogle faa Mænd udenfor Bondestanden, som bruge Svingplouge og Exstirpatorer, blive disse og andre fuldkomnere Redskaber ikke anvendte.

Betragte vi andre af de omkring Kjøbenhavn nærmest beliggende Sogne, saa gjælder det samme om dem, som efterfølgende Indberetning siger om Hvidovre Sogn. „De nyere Agerdyrknings-Redskaber ere ubekjendte, naar undtages Svingplougen; men denne bruges kun lidt. Dommen herom er at den ikke paa deres Jorder kan bruges til alle Tider, fordi de ere stærke, og om Foraaret, naar Tørke indtræffer, binde saa stærkt, at det vilde være for svært Arbeide baade for Heste og Karl, at trække og holde Plougen i Jorden, ja undertiden vilde det være aldeles umuligt at bruge den. Derimod kan deres 4-Heste-Plouge til alle Tider bruges med Nytte. Videre finde de det betænkeligt at anvende en Snees Rbd., som ere vanskelig at tilveiebringe, for en Svingploug, naar den ikke kan pløie Jorden tilgavns og ikke kan repareres af deres Smedde der i Egnen." Dog haves, uagtet dette Raisonnement, paa adskillige Steder Svingplouge, som mest bruges paa Stubjorden. Nogle i denne Egn have fundet paa en saakaldet Forbedring ved Svingplougen, at forsyne den med Hjul, for baade at kunne bruge den til 2 og 4 Heste; en noget

besynderlig Forbedring. Ikke disse Hjul-Sving-Plouge, men de oprindelige, blive dog efterhaanden almindeligere i denne Egn, og ville sandsynligviis ved Hesteracens Forbedring med Tiden blive de almindeligste, naar det bliver mindre sjeldent at finde Tjenestekarle, der kunne haandtere den, og især naar Prisen paa denne Ploug kan sættes lige med Prisen paa de forbedrede, og for de Fleste endnu handeligere Hjulplouge.

Komme vi noget længere nordpaa fra Kjøbenhavn, hvor Jorderne ere lettere, i Gjentofte, Lyngbye og Sollerød Sogne, saa finde vi Svingplougene langt hyppigere. „Hver Bonde har, siger Kammerraad Drewsen, i Almindelighed baade Sving- og Hjulploug. Nogle bruge dog blot Svingplougen, og Agerdyrkeren udenfor Bondestanden almindeligviis blot denne, der her er i Almindelighed ret god, og ofte gjort af Bonden selv. Skal Grønjord brydes, eller andet usædvanligt svært Ploiarbeide forrettes, saa fremkommer Hjulplougen med 4 Heste; thi saa besynderligt det er, synes Bonden ikke at kunne bekvemme sig til at sætte fire Heste for en Svingploug, hvor saamange Heste ere fornødne, uagtet dette meget vel lader sig gjøre, og Hestene da have langt lettere Arbeide for Svingplougen end for Hjulplougen. — Forresten henhører denne Egn til dem, hvor Svingplougen er mest i Brug. Den af Landvæsenet saa høit fortjente Prost Høegh var den der først gjorde mig, som begyndende Agerdyrker, bekjendt med denne Plougs store Fortrin, der siden bestandig er brugt ved mit Avlsbrug, hvor dens gode Arbeide sikkerlig har formaaet Mange til at indføre den."

„Exstirpatoren, Hesteharven og Skuffelplougen, disse til en udstrakt Rodfrugtavl nødvendige Redskaber, bruges kun af Landmænd udenfor Bondestanden; men den almindelige bekjendte Hyppeploug, om end ofte maadelig construeret, er i hver Mands Hænder, da en Bonde, som aldeles ikke dyrker Kartofler i Marken, hører her til Undtagelserne." — Men selv af Landmænd udenfor Bondestanden er Brugen af disse forbedrede Redskaber langtfra ikke saa almindelig som deres Fortrin skulde lade formode: mod Exstirpatorens Brug anføres her, at Jorden er for stenet, en Indvending som vi ville finde meget hyppigt. — I de vestligt tilgrændsende Sogne fortrænger Svingplougen ogsaa meer og meer Hjulplougen, efterhaanden som en

nye Ploug skal anskaffes; saaledes har en Smed i Maaløv Bye i de sidste Aar forfærdiget over 50 Stkr. af disse for Omegnen. Den americanske Ploug er i dette Sogn bleven forsøgt af Skolelærer Gehl og et Par Andre; men har ikke vundet Bifald, og er derfor igjen aflagt.

Fra Smorum-Egnen af begynder dog allerede Svingplougen at blive mindre almindelig indført. „Bonden, siger Indberetningen herfra, holder meget af sin almindelige Sjællandske Ploug, som dog her i Egnen har den gode Egenskab, at Sulen eller Opstanderen ei staaer lodret, men ligger tilbage. Hans Ledharve, stedse med Jerntænder, er god. Hans Krog er meget let og god, den føres for det Meste af en Dreng eller Pige, bespændt med to smaae Heste. Den nedkroier daglig 2—3 Tdr. Byg; Havren nedkroies ogsaa, Ærter saaes som oftest i Krogfuren. — Tromlen er god, og bruges meget under Jordens Behandling."

Mod Svingplougen anføres her i Egnen, at den gjør Hestene tidligere stive end Hjulplougen, hvilket dog ikke saa let skeer hos Bonden, hvor Manden selv eller hans eneste troe Karl følger Plougen. Men Bonden anfører endnu, at han ikke kan holde mindre end 6—8 Heste, eller 1 Hest paa Tde. Hartkorn, til Gjødnings-, Høe- og Sæd-Kjørsel — de hyppige Kongereiser og besværlige Veiarbeide. Hjulplougen, bespændt med fire smaae Heste, som faae ubetydeligt Kjærne, udretter noget mere end Svingplougen med to; denne kan han desuden ikke faae gjort hos sin Hjulmand, eller i det Mindste ei godt gjort af ham, som efter Egnens Skik arbeider i Gaarden hos Bonden, af hvem han erholder det fornødne Træ og faaer Kosten. At kjøbe Plougen i en anden Egn, vilde koste en samlet Skilling, som Bonden, om det endog vilde være til hans Fordeel, ei gjerne giver ud. Endelig anseer han den almindelige Ploug for mere varig, og lettere at holde vedlige. Uagtet disse Indvendinger bliver dog ogsaa i denne Egn Svingplougen almindeligere, og aflægges ei af dem der have indført den.

„Paa Edelgave bruges Exstirpatoren, men da der ved Frost og Bakkernes Nedharvning hyppig fremkommer Steen, der ved foregaaende Ploining ikke ere blevne bemærkede, saa komme de forreste Jern ofte i Uorden, hvorfor de her i Egnen brugelige, meget gode

Kroge altid ere paa Marken ved Siden af Erstirpatoren. — Her saavelsom hos Folk udenfor Bondestanden, og selv af adskillige Bønder, bruges en meget god Sædhøstrive til 1 Hest, der udretter overordentlig meget, og Rivningen skeer fuldkommen saa reen som med Haandriver."

Indberetningen fra den nordøstlige Deel af Somme Herred gaaer ligeledes ud paa, at Hjulplougen i den Egn er den almindelige, og at Svingplougen kun vinder lidet Bifald hos Bonden. „Anvendelsen med Fordeel, indvender man, af de engelske Plouge i alle deres forskjellige Strukturer, beroer paa Forudsætning, der kun paa faa Steder kan antages, af lette, jevne, for Steen og Grœsrødder vel rensede Jorder, og fordrer desuden en paalidelig Plougmand og kraftige velfodrede Heste. Plagge, som meget hensigtsmæssig bruges til 4-Heste-Plougen, ere her uanvendelige. Saavel i oeconomisk Henseende som til Arbeidets paalidelige Fuldførelse, under alle Omstændigheder, foretrækker man derfor her den lette Hjulploug, der efter Jordens Beskaffenhed, og den lettere eller dybere Ploining der udfordres, kan forspændes med 2—3 eller 4 Heste, efter Behag. Ligeledes foretrækker man Krogens Brug til Vaarsædens Nedlægning for Erstirpatorerne, hvis ideelige Beskadigelse og Standsning endogsaa kun af Smaasteen er bekostelig og forsinker Arbeidet; ligesom man finder den at være et altfor tungt Redskab, endogsaa for 2 gode Heste."

Jovrigt anvender man i denne Egn megen Omhu for at erholde de almindelige Agerdyrknings-Redskaber saa gode og hensigtsmæssig dannede som muelig; lette Plouge, skarpe Jernharver, vœgtige Tromler og gode Kroge findes overalt. Svingplouge bruges dog ogsaa her mere end tilforn, men almindeligst af Folk udenfor Bondestanden.

Gaae vi nu over til den midterste Deel af Heden, hvor Jorderne almindeligviis falde stœrkere lerede, saa gjælder omtrent for denne hele Strœkning hvad Herredsfoged **Blume** anfører om nogle af Sognenes Agerdyrknings Redskaber: „de ere plumpe og svœre, uden at være stœrke, dog forbedres de noget. Jernplouge med Hjul paa Jernaxler ere temmelig almindelige, og Harven bedre end tilforn. Svingplougen yndes ikke, under det Paaskud, at den er for svær til 2 Heste, egentlig fordi den er besvœrligere at styre end Hjulplougen. Rigtignok ere de sjællandske Bonderheste ikke kraftfulde nok til at gjennemføre en

Svingploug i den behorige Dybde; imidlertid finde dog Enkelte deres Regning ved at bruge den engelske Ploug til Mellemploininger.

„Paa Herregaardene bruges begge Slags Plouge, den Danske og den Engelske eller Winstrups. Paa Geddesdal bruges Rundharven til Brakjorden med god Virkning. Ellers benyttes ingen nyere Arbeidsredskaber, skjondt de ere bekjendte af Winstrups Afbildinger, der ere bekjendtgjorte Beboerne, men ikke uddelte, og derfor igjen glemte. — Exemplarer, hensatte hos dulige Mechanici i Egnen, eller hos kyndige Landmænd vilde gjøre større Virkning; thi Bonden maa have haandgribelig Overbeviisning."

En anden Indberetning der omhandler en Deel af Ramsøe, Somme og Voldborg Herreder omtaler Agerdyrknings-Redskaberne i denne Egn paa følgende Maade:

„Naar undtages de Bønder, hvem (det nu ophævede) Agerdyrknings-Selskab har skjænket Engelske Plouge, og Adskillige udenfor Bondestanden, som selv have anskaffet sig Saadanne, bruges den sædvanlige Sjællandske Hjulploug, for hvilken der spændes 4, og ofte 6 Heste."

„De Engelske Plouges Fortrinlighed er vistnok erkjendt af alle dem der har indført dem, og have Karle, der forstaae at bruge dem; men derimod ikke af Bonden ialmindelighed, fordi de frygte at deres Heste ikke kan udholde at trække dem, og væsentlig fordi de ikke selv kan arbeide med dem, og det falder for besværligt at lære det. Den Bondekarl derimod, som først har lært at ploie med Engelsk-Ploug vil vistnok heller vedblive at arbeide med disse end igjen tage fat paa Hjulplougen; og det er neppe at betvivle, at en saadan Bondekarl, naar han selv faaer Agerbrug, jo vil vedblive at bruge Engelsk-Plougen. Det hindrer og meget den Engelske Plougs Udbredelse i denne Egn, at det er vanskeligt at faae den sat i Stand naar den feiler noget, som Landsbye-Haandværkeren ei forstaaer, da Plougen derfor maa bringes langt bort for at istandsættes. Ønskeligt var det om Landhusholdnings Selskabet kunde understøtte nogle unge Bønderkarle, der kunde lære baade Hiulmands- og Smede-Professionen, og blive forpligtede til at oplære andre deri. Drivefjederen hertil vilde især være, om der kunde udvirkes Befrielse for de Første fra Udskrivningen til den staaende Hær. — Af de nyere arbeidbesparende Redskaber er

Erstirpatoren, Hyppeplougen og Hestehakken lidet benyttede, og det kun hos nogle af de Agerdyrkere der avle Kartofler i Marken."

Paa Storstedelen af Amtet er saaledes Hjulplougen, forspændt med 4 til 6 Heste, den almindelige hos Bønderne, og viger kun meget langsomt for den lettere Hjulploug til 2 Heste og for den engelske Svingploug. Denne er derimod meget almindelig, og har i nogle Sogne næsten ganske fortrængt Hjulplougen, i den nordøstlige Deel af Amtet, hvor Jorderne ere lettere, og hvor der forholdsviis ere flere Landmænd udenfor Bondestanden. Paa alle Herregaardene ere de derimod indførte, og benyttes næsten udelukkende. Hovedindvendingen mod Brugen af de Engelske Plouge og af Erstirpatorerne er at de ere for svære for to Heste. Den Slutning deraf kan uddrages med Hensyn til vor Hesteavls Tilstand henhører til et andet Afsnit. Men endnu en anden Indvending findes anført selv af dem, der indrømme disse Redskabers Fortrin, — deres Kostbarhed; det er derfor glædeligt at erfare at denne, hvad Plougen angaaer, er hævet ved de nye heelt af Jern forfærdigede Svingplouge, der nu begynde at komme i Brug, og har vundet stort Bifald hos nogle af Amtets dygtigste Landmænd. Prisen paa denne Ploug er ikke høiere end paa en almindelig veldannet og forsvarlig Hjulploug.

Skarificatoren hører egentlig sletikke til den Periode i Amtets Agerbrug, der her er skildret, da den kun i et Par af de sidste Aar er bleven anvendt af Hr. Luno i Hvissinge, som erklærer sig afgjørende til dens Fordeel. Dette Redskab har dog allerede hendraget adskillige tænkende Landmænds Opmærksomhed paa sig, men Brugen af det har ikke endnu været saa almindelig eller i saa lang Tid, at de have kunnet give nogen bestemt Erklæring om dets Gavnlighed. Hr. Luno anfører ogsaa, med særdeles Nytte at have anvendt Sæddækkeren, et Redskab, der ikke vides hidtil at være forsøgt af nogen anden Landmand i Amtet.

10.

Raae og tilforn uopdyrkede Jorders Dyrkning.

Hvor man mindst skulde vente at finde raae og uopdyrkede Jorder, nemlig i Hovedstadens nærmeste Omegn, der er netop det eneste Sted hvor disse findes i stor Udstrækning, nemlig den hele vestlige og sydligste Deel af Amager. Disse Jorder ere tildeels saa lavtliggende at de ere meget udsatte for Oversvømmelse, og kunne derfor ikke vel optages til Dyrkning af Sæd, omendskjøndt de ved Bearbeidning maatte kunne blive meget frugtbare. At opføre Diger til Beskyttelse af denne Landstrækning vilde vel endnu i mangfoldige Aar neppe betale sig, skjøndt Adskillige ere af denne Mening; men kunde det endog betale sig vilde det dog neppe skee; thi hvem skulde bekoste Digerne? At forene saamange Lodseiere til dette Foretagende er ikke at tænke paa, og at Staten skulde anvende sine Midler dertil for at forskaffe nogle Enkelte den Fordeel, de selv ikke vilde erhverve sig, vilde i høi Grad være urigtigt, saalænge især der ere almeennyttigere Foretagender, der kunde trænge til Statens Understøttelse. Det Kongelige Landhusholdnings-Selskab har neppe tilstrækkelige Midler til dette Foretagende, og om det end havde, saa vilde Anvendelsen af dem til dette Øiemed vistnok være meget urigtig; thi det er ikke til at erhverve et større Areal eller for at berige nogle enkelte Landmænd vi trænge til Selskabets Bistand, men til en hensigtsmæssigere Dyrkning og Forbedring af det vi have. Besynderligt er det iøvrigt at de Hollændere, som først bebyggede den sydlige Deel af Øen, ikke faldt paa at inddige Landet, som trængte til et Foretagende, de fra deres Hjemstavn vare vante til.

Siden Udskiftningen er imidlertid adskillige af Overdrevsjorderne optagne under Dyrkning; men dette er ikke skeet efter en vis bestemt Plan, der almindelig er fulgt, og altid staaer Opdyrkningen i Forbindelse med allerede ordnede Avlsbrug. Indberetningen om denne Gjenstand lyder saaledes: „En betydelig Deel raae og uopdyrkede Jorder forefindes endnu her paa Amager. Dog ere disse Overdrev

alle udskiftede, og i de sidste Aaringer endeel Lodder blevne opdyrkede, men mangfoldige ere endnu tilbage, som vel ville blive henliggende i deres Intet, da de fleste Eiere mangle Evne til at udføre et saadant Arbeide, og de som vel maaskee kunde have Evne dertil vil ikke udføre det nu, da det neppe vilde betale sig."

„Mit (Hr. Christensen til Loitgaard) eget Overdrev, bestaaende af 90 Tdr. L., er allerede for længe siden opdrevet, da jeg begyndte dermed i 1813; men desværre maae jeg tilstaae, at jeg begyndte meget feilagtig, hvorfor jeg maatte bøde meget betydeligt paa min Pung; thi da mine Jorder ved Gaarden vare af mine Formænd meget udpidskede, saa var det min Hensigt, at lade en Mark mere af disse ligge om Aaret, og derimod aarlig opdrive og besaae med Havre en 20 Tdr. L. i Overdrevet. Ligeledes var af mine Formænd opdrevet en 20 Tdr. L. deraf, som jeg besaaede med Rug og deri Raigræs og Klover; men baade af Rugen og Havren erholdt jeg ei engang Udsæden igjen. Raigræsset og Kloveren vilde eiheller groe. Aaret efter ploiede jeg atter det hvori jeg havde saaet Havre, samt opbrød endnu det øvrige og besaaede Samme med Havre, og lagde derpaa det Hele ud med Raigræs; men min Lykke var ligesaa tynd som i det foregaaende Aar. Raigræsset gav mig et Par Aar efter meget liden Græsning. Vel kan ikke nægtes, at i disse Aaringer indtraf megen Tørke, som vel gjorde endeel dertil; men jeg indsaae og, at vilde jeg have Gavn af mit Overdrev, maatte jeg begynde paa en anden Maade; thi da disse Jorder ligge meget side, og Underlaget er stærkt leret, saa var denne Jord altfor fugtig og kold til at nogen Sæd kunde lykkes. Det første jeg da foretog mig var at inddele Overdrevet i 10 Lodder, grave en Flækgrøft imellem hver Lod, og anlægge en Vei paalangs igjennem Overdrevet, saaledes at jeg havde 5 Lodder paa hver Side af Veien; tillige blev ved begge Sider af denne gravet Grøfter, samt Hegnsgroften om Overdrevet oprenset. Ved at grave alle disse Grøfter kom jeg paa den Tanke at bemergle Jorden, hvorefter jeg har funden megen Forandring til det Bedre, saavel paa Sæden som paa den deri saaede Klover. Driften var i de første Aar derefter denne: 1) Kartofler, Kaalrabi og Roer; 2) Havre; 3 og 4) Klover; 5) Rug; 6) Kartofler; 7) Havre; 8 og 9) Klover.

Den 10de Lod er bortleiet til Huusmænd, som svare aarlig pr. Tde. L. enten 10 Rbd., eller høster 5 Tdr. L., eller optager 120 Tdr. Kartofler; jeg selv svarer Skatter og andre Byrder af Hartkornet. Denne Drift er siden forandret saaledes: 1) Vikker; 2) Kartofler; 3) Rug udlagt med Klover og Raigræs, som ligger i 6 Aar. Jeg lader det ligge i saa lang Tid, fordi jeg paa den Maade har tidligere Græsning om Foraaret til mine Koer, og derved kan tilveiebringe saa tidlig som muelig Græsmelk, som min Melkehandel fordrer. Tillige maa jeg lade saameget ligge til Græsning i Overdrevet, fordi jeg ikke bruger saameget af Indmarken til Klover, deels da de bedre Jorder betale sig bedre til Sæd, og deels da de lerede Jorder i vore tørre Sommere afgive kun lidet Klover; desuden har jeg erfaret at Klover, som forhen var indført tvende Gange i mit Sædskifte i 9 Aar, kom for tidt, saa at Jorden blev kjed af den."

„Det første Efteraar havde jeg 8 Stude til Hjelp ved Overdrevets Oprydning, men affkaffede dem, da jeg fandt dem at være altfor trevne til dette Arbeide; og formener jeg, at naar Stude skal bruges til saadant Arbeide, maa de fra ganske unge vænnes dertil."

Foruden de betydelige Overdrev paa Amager, som endnu henligge uopdyrkede, bør her endnu anføres Saltholm, hvis Jorder, som forhen omtalt, henligge til Græsning, og formedelst deres meget lave Beliggenhed ikke ere skikkede til at opdyrkes, fordi de ligesom endeel af Amagers Fælleder formeget ere udsatte for Oversvømmelser.

En endnu betydeligere Strækning uopdyrkede Jorder findes langs med Kalleboestrand og Kjøgebugt, fra Flaskekroen lige til Kjøge Bye. Naar man undtager meget faa Smaastykker, der enkelte Steder ere blevne opbrudte for at tage et Par Halme Rug og Havre af dem, saa henligger denne hele Strækning aldeles uopdyrket, og benyttes kun som en maadelig Græsgang. Vi ville komme tilbage til at omtale denne Stræknings bedre Benyttelse i et andet Capitel.

Regner man til disse anførte Steder endnu de lynggroede Banker, hvoraf der findes adskillige især i Søllerød Sogn, og som henligge ubenyttede, og vel eiheller kunne opdyrkes med Fordeel til Sæd, saa har Amtet ingen flere raae Jorder, der er værd at nævne. Derimod haves ved Kirke-Værløse og Ballerup en stor Deel Overdrevsjorder,

der alle ere tagne under Dyrkning, eller, efterat have baaret Sæd, igjen ere udlagte til Græsning. Deres Opdyrkning staaer altid i Forbindelse med allerede indrettede Avlsbrug; men denne Opdyrkning skeer paa ingen Maade for derved at bringe disse Jorder til en høiere Grad af Frugtbarhed, men i Reglen kun for at benytte den Frugtbarhed de have til hyppige Sædafgrøder. De behandles som Udmarker, erholde ingen Gjødning; men der tages Sæd af dem saalænge de ville yde noget. Almindeligviis brækkes Overdrevslodden til Havre, som den bærer i 4—5 Aar efter hinanden; eller der tages først en Halm Rug af den, hvorpaa følger 2—3 Gange Havre, hvorefter man lader den ligge og skjøtte sig selv, indtil man mener den igjen kan taale samme Behandling. De meget faa Steder i denne Egn, hvor Beliggenheden af Overdrevslodden tillader det, er denne undertiden indlemmet i den egentlige Drift tilligemed de øvrige Jorder. Er derimod Overdrevslodderne fraſolgte, da faae de naturligviis en bedre Behandling, og i det Mindste nogen Gjødning, give da ofte meget gode Afgrøder, især af Rug og Kartofler. Slige særskildte Lodder staae dog i denne Egn almindeligviis i Forbindelse med en lille Tørvemose, der skjænkes den største Opmærksomhed, og efter dennes Afbenyttelse retter sig da Besætningen, der undertiden kun bestaaer af et Par uslé Heste og nogle enkelte Faar. — Den betydelige Ulvemose i Haudrup Sogn, der tilforn var en sild og daarlig Græsgang, bør endnu anføres som henhørende til de faa raae Jorder, som ere blevne opdyrkede her paa Amtet. Opdyrkningen staaer her snart i Forbindelse med allerede indrettede Agerbrug, snart er den skeet ved udflyttede Huusmænd paa deres smaae Lodder; i begge Tilfælde almindeligviis blot ved nogen Afgroftning og Ploining, men af en Huusmand Peter Nielsen tillige ved Mergling, ved hvilken hans Lod i en meget kort Tid er bleven af samme udmærkede Beskaffenhed, som denne Egns bedste Jorder. Det er iøvrigt almindeligviis Tilfælde her, som alle andre Steder hvor Overdrevene optages til Dyrkning, (og dette finder Sted overalt her i Amtet), at der tages formange Halme af Jorden, hvorved de istedetfor at bringes under Cultur og forbedres, udpines og forringes i Værdi, saa at man snarere kan sige, Overdrevene nu benyttes til Sæd saalænge de have

Evne til at frembringe den, end at de optages under Dyrkning. De temmelig betydelige Overdrev, som findes i den sydlige Deel af Voldborg Herred, ere for det Meste optagne under Skovcultur, hvortil de vistnok ogsaa ere bedst skikkede.

11.

Omsorgen for at skaffe sig god Saaesæd.

Alle Indberetningerne stemme overens deri, at ogsaa Bonden nu indseer Vigtigheden af at have reen og god Saaesæd, og efter Omstændighederne bestræber sig paa at forskaffe sig den, enten ved selv omhyggeligere end tilforn at rense den de have, hvilket er det almindeligste, eller ved at faae den ombyttet hos Andre i Naboelauget eller ved begge Maader. Men det er almindeligviis ikke ene hertil Bønderne indskrænke sig, Mange af dem bestræbe sig ogsaa paa at erholde bedre Kornsorter. Provsti-Rugen søges overalt begjerligt til Saaesæd; derimod synes det at gaae langsommere med det forædede Byg, der langtfra søges saa meget som Provsti-Rugen; dog bliver Brugen deraf paa den senere Tid hyppigere end tilforn. Reentud at kjøbe god Saaesæd gjør Bonden høist ugjerne; thi de rede Penge ere ham for vigtige til at han skulde anvende dem til sit Avlsbrugs Forbedring; har han saamange af dem, at han kan kjøbe sig en Kngl. Obligation, saa skeer dog dette, og Pengene ligge paa denne Maade ikke ufrugtbare paa Kistebunden som tilforn. Imidlertid er der dog Enkelte af Beboerne i Kjøbenhavns Omegn der undertiden kjøbe enkelte Tønder god Saaesæd i Hovedstaden, og dette vil vel blive almindeligere i Fremtiden. Det er i Særdeleshed ogsaa i denne nærmeste Omegn at Sandsen levende er vakt for at have smuk og reen Saaesæd; længere ude paa Heden bekymrer man sig ikke saameget derom; der seer man især Ærterne jevnlig meget blandede,

ligesom der i Hveden ofte findes Stænk af Rug, og dette selv hos Folk, hos hvem man ikke skulde vente Sligt. — Nogle Anførseler af de indkomne Indberetninger vilde bedst oplyse Sagen. Om de vest for Kjøbenhavn nærmest beliggende Sogne sige Indberetningen: „I denne Egn ere Bønderne meget omhyggelige for at skaffe sig god Saaesæd; deels ved at udsaae den reneste og bedste af den af dem selv avlede Sæd, deels ved at kjøbe eller ombytte den fra andre Egne, og deels ved at holde Jorden reen for Ukrud." — Om Lyngbye- og Sollerød-Egnen siges: „Sædekornet vælges nu med større Omhu end forhen, Rugen er hos de fleste Bønder ganske fri for Klinte, og meget mindre blandet med Heire end forhen. Bygget sees ei, som forhen blandet med Havre, eller Havren med Byg, naar ei begge Dele, som under visse Omstændigheder kan være fordeelagtigt, forsætlig udsaaes blandet. Mellem de hvide Ærter sees sjelden graae, og aldrig Vikker. Man kan derfor i det Hele være tilfreds med det som denne Egns Agerdyrkere have udrettet i denne Henseende, derimod foretrække endnu nogle Bønder at saae den brune, lavtvoxende Rug, istedetfor den hvide, og gjøre dette i den Formening, at hiin bedre end denne taaler en streng Vinter. Denne Formening grunder sig maaske ogsaa paa en Erfaring paa den Tid, da Rugen maatte formedelst Ufreden saaes meget sildig, og endda lide meget af Faarene, som Vinteren igjennem, hvad enten Jorden var frossen eller ei, tyede derhen. Men saaes den hvide Rug i rette Tid, saa den, før Vinteren standser dens Vext, kan ret rodfæste og buske sig, saa er den i Almindelighed ingen Fare underkastet, og giver, naar den lykkes, ei blot et meget bedre og saavel til eget Brug som til Udførsel mere skikket Product, der stedse betales bedre end den brune Rug, men ogsaa vel en Trediedeel Halm mere, der ved at komme i Møddingen væsentlig bidrager til hele Avlingens Opkomst."

„Det sexradede Byg haandhæver ogsaa her den Plads, det alt for længe siden burde have veget for det toradede Byg, hvis større og bedre Kjerne, saavelsom overflødigere Halm, gjør det til en fordeelagtigere Vext end Sexrad-Kornet. Dog bære denne Egns Agerdyrkere mindre Skyld for dette Misgreb, end Kjøbenhavns Bryggere, der næsten udelukkende søge det sexradede Byg til Malt, og derfor undertiden betale dette, uagtet dets ringere Qualitet, ligesaa høit som

det toradede Byg. — Meget naturligt er det derfor at Bonden avler den Sædsort, han sikkrest kan afsætte, og i dette Tilfælde saameget mere, som han har den urigtige Formening, hvortil han vel tildeels ledes ved kun at see to Rader Korn i Axet af det store Byg, at dette giver mindre end det andet, uagtet det, som han troer, behøver bedre Jord og tager mere paa dens Kraft. — Kun Møllere, der befatte sig med Grynmaling, give det toradede Byg Fortrinet, og betale det dyrere; men da de forholdsviis forbruge langt mindre Partie af Byg end Bryggerne, saa vil det sexradede Korns Dyrkning ei indskrænkes, eller ganske ophøre, inden vore Bryggere blive af en anden Mening."

Bryggerne have, i det Mindste ikke alle, Fordom mod det toradede Byg; men de have i lang Tid afholdt sig fra at kjøbe det, fordi de paastode, ikke altid at kunne være visse paa at erholde det fornødne Quantum deraf paa Torvet, og at sammenblande begge Slags Byg gaaer ikke an. Der var saaledes en lang Tid en Vexelvirkning mellem Producent og Consument, der hindrede det toradede Bygs større Udbredelse: Landmanden sagde, han vilde ikke saae det, fordi Afsætningen deraf ikke var saa sikker, Bryggeren vilde ikke kjøbe det, fordi han ikke vidste om han kunde faae nok deraf. Dette er nu for en stor Deel bortfaldet, da det toradede Korns Dyrkning temmelig almindeligt har udbredt sig.

„For en Snees Aar siden, siger Indberetningen fra Smørum-Egnen, have endeel af Omegnens Jordbrugere erholdt fra Edelgave reen St. Hans- og Provsti-Rug, toradet Byg og Hørfrøe. Rug-Arterne ere blevne meget udbredte (dog fornemmelig Provstirugen), og ere holdte nogenledes rene; men Bygget vinder ei saa almindeligt Bifald, da det her i Egnen gjængse sexradede giver i Lidøe, Smørum-Øvre og paa en Deel af de øvrige Byers Jorder, ligesaa megen, og ligesaa god Kjerne, samt bedre Halm end det toradede." Af hvid engelsk Hvede er der paa Edelgave høstet 12 Fold, da derimod den almindelige brune Hvede aldrig der har givet høiere end 8 Fold. Hveden saaes paa denne Gaard ikkun hvor Jorden falder for stiid til Rug.

Egnen længere mod Vest, nemlig den nordøstlige Deel af Sømme Herred lægger langt mere Vind paa det toradede Byg, og saaer deraf

i det Mindste hvad der bruges til Huusholdningen. Denne Egn befliter sig særdeles paa god Saaesæd; der holdes saa frie for Ukrudsfrøe som muelig, og ombyttes jevnlig med Sæd fra fremmede Egne. Den almindelige hvide Rug og Provstirugen er almindelig udbredt her. Ogsaa med St. Hans Rug er der gjort Forsøg; men saaet om Sommeren gav den vel overflødig Halm, men ringe Kjerne. Sommersaaeningen er derfor ganske aflagt; derimod er den med Held forsøgt saaet paa almindelig Tid."

Den Iver som flere af disse her nævnte Egne vise for at forskaffe sig god Saaesæd er desværre ikke saa ganske almindelig alle Steder i Amtet, og besynderlig nok mindst paa den egentlige Hede. Hvad der maaskee bidrager til at denne Strækning i saa mange Henseender staaer tilbage for den øvrige Deel af Amtet er, at der forholdsviis findes saa Herregaarde og Gaarde, der beboes af Folk udenfor Bondestanden, d: af Folk, der have noget mere Dannelse, og mindre hildede Anskuelser; thi det er ikke den fjernere Afstand fra Hovedstaden, der her foraarsager den mindre Driftighed, da der med Hensyn til Voldborg Herred, det fjerneste fra Kjøbenhavn, i denne Henseende spores større Iver for at forskaffe sig godt Sædekorn fra Herregaardene. Fra disse er det ogsaa naturligst, at i det mindste denne Forbedring i Agerbruget kommer; thi med Hensyn til Beskaffenheden af de almindelige Sædarter, der saaes i Egnen, kan Bonden her ikke anvende hvad ved andre Forbedringer saa hyppigt høres anført, at han ikke har Evne til at gjøre det, som kan udføres paa de større Gaarde. Yderst sjelden vilde det vel være Tilfælde, at Herremanden nægtede den driftige Bonde, at ombytte, aldrig at sælge ham af egen Høst til Sædekorn, om han endog ikke directe er interesseret i Bondens Velstand som Godseier eller Tiendetager. Hr. Thalbitzer til Cathrineberg, der omtrent hvert tredie Aar anskaffer sig ny Provstirug, ombytter saaledes altid Aaret efter nogle enkelte Tønder deraf med Egnens Bønder, uagtet han ikke engang som Tiende-Eier er interesseret i Bøndernes Høst. Hr. Kammerjunker Haffner til Egeholm forskriver hvert andet Aar 16 Tdr. Provstirug, for stedse at være forsynet med udmærket Saaesæd. Chevalier-Byg optager hos ham $\frac{2}{3}$ af Bygmarken. — Denne Ombytning af Sæd til Saaesæd bliver

stedse almindeligere, og vil, naar den først engang kommer ret i Brug, vel aldrig ophøre.

Foruden denne Maade, ved Ombytning, at forskaffe sig fortrinligere Saaesæd, bør ogsaa anføres en egen Maade, som Hr. Proprietair Christensen til Loitgaard anvender, for af sin egen Høst at erholde de bedste Kjærner dertil. „Jeg har, siger Hr. Christensen, i flere Aar brugt den Skik at afslaae Hvede og Rugnegene førend de stikkes op i Laden, hvorved jeg ikke alene paa en nem Maade faaer den behøvende Saaesæd aftærsket, men faaer ogsaa de fuldkomneste Kjerner at saae. Endvidere har jeg bragt i Erfaring at det sikkrer imod Brand i Hveden; thi fra den Tid jeg begyndte dermed har jeg ingen Brand havt i min Hvede. Om Aarsagen dertil skulde være, at den Sæd, som saaledes bliver afslagen, ei kommer til at ligge og svede i Laden, men strax bliver lagt meget tyndt ud paa Loftet og daglig omrørt, hvorved den bliver tør og haard inden den udsaaes, skal jeg ikke kunne sige." Denne Skik har mange Amagere optaget efter Hr. Christensen, for paa denne Maade at tilveiebringe den Saaesæd af Hvede og Rug, de behøve; og den synes at anbefale sig til Efterligning ogsaa andre Steder i Landet.

Foruden en omhyggelig Rensning, Ombytning af Saaesæd og den nys omtalte Maade at tilveiebringe bedre Sædekorn, er der endnu anvendt en anden, den at forskrive dette fra Udlandet. Det nu ophævede Agerdyrknings-Selskab i Kjøbenhavns Amt har saaledes i Særdeleshed virket til Gavn for Amtet ved at forskrive Provsti-Rug til Uddeling blandt Amtets Landmænd. Efterat dette Selskab var ophævet, antoge dHrr. Herredsfoged Blume og Kammerraad Albrecht (Begge i Roeskilde) sig denne Sag, og forskaffede Egnen i et Aar 150 Tdr. Provsti-Rug til Saaesæd. Ligeledes forskrev Grosserer Puggaard i Kjøbenhavn for nogle Aar siden 15 Qvarters (omtrent 30 Tdr.) Chevalier-Byg fra England, hvoraf de 5 Tønder blev saaet paa hans Lyststed Skovgaard i Ordrup, Resten erholdt Greverne Lerche og Reventlou, og Proprietair Aagaard paa Jsselinge. Fra disse Steder er denne udmærkede Byg bleven udbredt næsten overalt i Danmark, og søges stærkt til Saaesæd af de dygtigere Landmænd her i Amtet. Ved samme Leilighed forskrev Hr. Puggaard den smukke vægtige hvide Havre, der ligeledes nu dyrkes, og fordeelagtig

sælges fra nogle af Amtets Herregaarde som Saaesæd. Hr. Proprietair Rafn til Bentzonseie har indført den russiske Sværdhavre, som han anseer som fortrinligere end den almindelige danske, og har solgt nogle Tønder af den til enkelte af Egnens Bønder. At Bonden har kjøbt af denne Havre viser at han ikke er saa ganske uvillig til at anvende selv rede Penge til Forbedringer; dog kan dette endnu blot betragtes som Undtagelse fra Reglen; thi efter denne anseer han enhver Forbedring, hvortil hører **Pengeudgift**, for altfor kostbar.

12.

Dyrkning af mindre almindelige Sædarter, Foder- og Handelsplanter.

Ved at omtale Dyrkningen af de mindre almindelige Vexter, vilde det været interessant at lære de forskjellige Maader at kjende denne foretages paa, hvilke forskjellige Forsøg, der ere anstillede, og hvorledes de ere faldne ud. Beretningerne herom vilde da være vigtigere i landoeconomisk Henseende; men vilde, fulgt gjennem alle de fremsatte Spørgsmaal, foranledige et meget vidtloftigt landoeconomisk Værk. I statistisk Henseende er det tilstrækkeligt at vide hvad der dyrkes, og i hvilken Mængde. Men i denne Henseende er der ikke ret meget at sige om Amtet i dette Capitel; thi faa Landmænd befatte sig her med andre Producter end de for hver Egn almindeligste. Til disse nu almindeligst dyrkede Vexter er der imidlertid Mange, som tilforn henhørte til de sjeldne, saa det er heel vanskeligt at bestemme hvor man skal drage Grændsen. Det var saaledes for nogle Decennier tilbage mindre almindeligt at Jorden, efterat have baaret Sæd i nogle Aar efter hinanden, udlagdes med Græs og Klover; nu er dette overalt Tilfældet, i det Mindste med Indmarken. Kartoffelavlen var for en Snees Aar siden for det Meste indskrænket til Haugen, nu kan den ei længer regnes blandt

de mindre almindelige Foderplanter, der dyrkes i Marken; det samme var i hiin Periode Tilfælde med Rapsen, der nu dyrkes næsten af Enhver udenfor Bondestanden. Det er ogsaa udenfor denne Kaste, den eneste de forskjellige politiske Partier synes at være enige om at vedligeholde, at man skal søge ualmindelige Foretagender i landoeconomisk Henseende. Den fordærvelige Adsondring hvori Bondestanden bestandig gjennem flere Aarhundreder er holdt fra de øvrige Stænder, har bevirket at den ikke har kunnet holde Skridt med dem i Fremgang til Forbedringer; men er bleven fast i det engang Antagne, og betragter det Nye med Mistillid. Med saadanne Anskuelser tager man ikke gjerne fat paa noget Nyt, hverken i Agerbruget eller noget andet Fag; men disse Anskuelser ville og maae nødvendig blive de herskende i Bondestanden saalænge den bliver behandlet og betragtet som en Kaste, der endnu bør staae under Værgemaal.

Det er i det foregaaende Afsnit viist paa hvilken Maade Landmanden her i Amtet søger at forskaffe sig Saaesæd af de almindelig dyrkede Sædarter, og ved at omtale Sædskiftet i de forskjellige Egne vil det sees at Rapsæd ikke længer kan betragtes som en ualmindelig Sædart paa Herregaardene. Der har den paa de senere Aar sin bestemte Plads i Rotationen, indtager snart en heel snart en halv Mark, og betragtes nu som den vigtigste Afgrøde, ved hvilken der skal gjøres Udvei til den saa høit stigne Forpagtnings-Afgift. Ogsaa andre Landmænd, og nogle enkelte Bønder hist og her, dyrke nogen Raps, men disse Sidste almindeligviis ikkun paa en velindhegnet Tofte; thi at komme med den i Marken, som nogle have begyndt, lader sig for dem ikke vel gjøre de fleste Steder i Amtet, for Ufredens Skyld. Hellerikke de Steder, hvor der haves Fred, dyrkes altid Raps, dette er Tilfælde f. Ex. med Frederiksberg Sogn, hvor man vel har begyndt med dens Dyrkning, men ophørt igjen, fordi den ikke var — fordelagtig. Der indvendes nemlig her imod Rapsen, at den udpiner Jorden mere end nogen anden Sædart, at den ofte mislykkes enten ganske eller tildeels, at den ikke giver Eqvivalent for 2 Aars, af hvilkesomhelst Afgrøder, der kan dyrkes paa saadanne kraftige Jorder. Hvorvidt denne sidste Indvending kunde gjælde beroer naturligviis paa Prisen af Rapsen; at den imidlertid, selv ved saa høie Priser, som i flere Aar er givet for den, ikke er dyrket, viser hvor stor Indtægten er af

Jorden, anvendt, som Brug er i dette Sogn, fornemmelig til Melkfrembringelse. Det er først længere ud i Landet, hvor den stærke Melkehandel ophører, at denne Vært bliver hyppigere, og vigtig for Landmanden.

Langt hyppigere og udbredt over hele Amtet er Kartoffelavlen paa de forskjelligste Jordsmon, ikke blot som Foderurt og som en Nødvendigheds Artikel saavel for den Fattige paa Landet, som i Byerne, men nogle Steder, især i de nordlig for Kjøbenhavn beliggende Sogne, der have lette Jorder, til Salg. Dyrkningen af Kartofler giver her saa stor Fordeel, at Enkelte finde deres Regning ved at ophøre med Melkehandlen, og i det Sted sælge Kartoflerne i Kjøbenhavn. Men hertil kræves de fineste og bedste Kartofler for ret at kunne betale sig; thi vel give disse ikke saa mange Fold, men Prisen paa dem er da forholdsviis langt høiere, og Transporten mindre. Paa Vesselsminde, beliggende omtrent 2½ Miil fra Hovedstaden, udgjør Kartoflerne nu den vigtigste Indtægtskilde. De fineste Kartofler tages aldrig i gjødet Jord, men efter gjødet Rug, da Jorden endnu har Kraft til at give en meget god Afgrøde uden at man riskerer at Kartoflerne skal tage Smag af Gjødningen. Af de her brugte Kastanie-Kartofler erholdes sædvanlig 80 til 90 Tdr. paa Td. L., de sælges for 2 Rbd. til 2 Rbd. 4 Mk. pr. Td., og giver altsaa en betydelig Indtægt pr. Td. L. Af de grovere Sorter, hvoraf ogsaa her dyrkes til Salg, erholdes flere Fold, men Prisen er ikkun 6 til 8 Mk. pr. Td., medens den betydeligere Transport forhøier Udgifterne. — Denne Egn og andre Hovedstaden nærliggende driver derfor Kartoffelavlen med Iver; men erstatter da almindeligviis Jorderne den rovede Kraft, ved enten at tage Gjødning eller Fodermidler tilbage. Men længere ude i Landet drives denne Avl ikke længere saa ivrigt eller saa meget i det Store som for nogle Aar siden, skjøndt den paa den anden Side er almindeligere udbredt. Som Grunde til at Dyrkningen af denne Vært er noget aftaget, angives tildeels at de i de senere mange tørre Aaringer, har givet meget ringe Afgrøder; man anseer den ogsaa for at være tærende paa Jordens Kraft, og ilde indvirkende paa Kloveren; dog den vigtigste Grund er vel imidlertid den, at Optagningen, ved den mere udstrakte Dyrkning bliver vanskeligere. Dette er i det Mindste fra nogle Egne i Voldborg Herred angivet som

Hovedgrunden til den nu indskrænkede Kartoffelavl; thi Huusmændene i denne Egn vilde ikke længer optage Kartofler for den 9de Skpe., men ville have Penge derfor, og dem vil jo Bonden nødig ud med, indskrænker derfor heller sin Kartoffelavl til det hans egne Folk kunne optage, eller til det han kan faae optaget til anførte Priis. Forpagter Marcher paa Trudsholm har ingen Vanskelighed ved at faae dem optagne for 5 til 8 Sk. Tønden, og vedbliver derfor som hidtil at dyrke en halv Mark med dem; og det Samme gjør Størstedelen af Landmændene udenfor Bondestanden.

Aftager Dyrkningen af Kartofler i det Store, saa tiltager derimod Vikkernes Dyrkning, almindeligst til Afføring, sjeldnere til Staldfodring grønne, eller til Høe; dog kommer denne sidste Anvendelse mere i Brug hvor der kun haves lidt af Eng. Denne Vært sees Aar for Aar hyppigere paa Brakmarken hos Bonden, og det ikke i en enkelt Egn, men overalt i Amtet, og den vil vel for Størstedelen fortrænge Kartoflerne derfra i de Egne, hvor der tages Vintersæd som første Halm, især naar man kommer saavidt at man saaer sin Vintersæd betimelig.

Men ogsaa af en anden Rodvært begynder Kartoflen nogle Steder at fortrænges, nemlig af Kaalraben; denne er i Kjøbenhavns nærmeste Omegn, især i Frederiksberg Sogn, meget almindelig, og er nu den mest yndede Rodvært, formedelst den rigeligere Afgrøde den giver, ikke sjelden 300 Tdr. paa Tde. L., sjeldnere endnu under 150 Tdr. Frøet saaes i Haugen, hvor det snart kommer frem, men meget ofte fordærves af Jordlopperne, saa gjentagne Saaeninger ofte blive nødvendige; ved St. Hansdagstid udsættes Planterne i Marken. De hyppige tørre Aaringer have lagt Dyrkningen af dem adskillige Vanskeligheder iveien, men ikke foranlediget Nogen til at ophøre dermed. Med Held forsøgtes i den sidste tørre Sommer, istedetfor at vande Planten efterat den var sat, at vande hver Plet stærkt, strax for Planten sattes. Hvor Melkehandlen drives stærkt vil denne Rodvært formodentlig tiltage, og snart ikke længere indskrænke sig til Kjøbenhavns nærmeste Omegn; den har allerede funden Vei et Par Miil nord for Staden, hvor den, med samme Held som i Frederiksberg Sogns lerede Jorder, dyrkes paa Høigaards sandede, af Forpagter Friis. Foruden denne Rodvært dyrkes her tillige Turnips, nemlig globe

turnip, i Brakmarken. Denne Roe har her opnaaet en Vægt af 13¼ Pd. Frøet saaes her ikke i Haugen, som paa Frederiksberg, men i selve Marken; herved bliver Planten ikke saa stærkt fremdreven, og der bliver et bedre Forhold mellem Rod og Top. Kaalraben søges at faae udplantet saa tidlig som mueligt, for at have deslængere Tid at vore i; men Hr. Friis har bemærket, at Roen, ved tidlig Udplantning, undertiden vil skyde Frøstengel samme Aar, og han saaer den derfor sildigere.

Spergel har før været dyrket paa Edelgave, som er det eneste Sted hvorfra denne Plante omtales; selv paa de mest sandede Marker, der dog ikke kunne frembære Klover, sees den ikke her i Amtet. Derimod sees undertiden Boghvede benyttet i Brakmarken til Aftoiring for Malkekvæget, dog kun paa de mest sandede Jorder. Vikkerne eller Vikkehavre foretrækkes af de Fleste.

Klover, enten ublandet eller, hvilket er almindeligst, blandet med Raigræs eller Thimothei-Græs, horer nu saa ganske til et velordnet Agerbrug, at det ikke længere kan henføres til de mindre almindelige Foderværter. Raigræsset fortrænges meer og meer af Thimothei-Græsset paa de Steder, hvor det for Melkehandlens Skyld ikke af særdeles Vigtighed at have Græsmelk saa tidlig paa Aaret som mueligt. Kreaturene vrage almindeligviis det Første, men æde Sidste med stor Begjærlighed; „selv Halmen af Thimothei-Græsset, der har baaret Frøe, er Koerne et behageligt Foder."

Hvad de egentlige Handelsplanter angaae, da ere de, med Undtagelse af lidt Raps, og hist og her, dog især i Somme Herred, lidt Sennep paa et gammelt Dige, eller i en Krog i Haugen eller Toften, ikke at finde paa Bondernes Jorder. Indberetningen fra Egnen ved Sengeløse udtaler sig om Aarsagen hertil paa saa mærkelig Maade, at den her bør anføres:

„Til disse under anførte Nr. fremsatte Spørgsmaal svares: Nei, aldeles ingen! — og saalænge Bonden har intet Exempel for Øiet, vil og vover han ikke at indlade sig paa noget Forsøg, hvori han vistnok handler viselig. Spørge kunde man vel her, hvad der afholder den cultiverede Mand fra, under nærværende Tidsomstændigheder, at dyrke Handelsplanter o. s. v., hvortil svares: Den cultiverede Agerdyrker her tillands er Præsten (til hvem Bonden har mest Tiltroe,

baade fordi han bedst kan raadføre sig med ham, saa og fordi deres Avlsbrug er omtrent eensartede), enkelt Herremand og Forpagter; men disse ere gjerne foruden Agerdyrkere ogsaa Eiere eller Beneficiarier af Tienden, uden hvilken i det Mindste Præsten ikke kan leve, og da Tiende-Anordningen af 8 Januar 1810 § 1 aldeles betager ham sin Tienderet af Grœsarter, Rodfrugter, Handelsplanter, ængstes han endog ved den blotte Tanke, at disses Dyrkning skulde blive almindelig, og vel vogter han sig for enten i Ord eller Gjerning at anbefale en Sag, i hvis Udførelse han miner for sit og Sines Udkomme et saadant Tab, han ingenlunde kan bære."

„Maaskee En eller Anden, som læser dette, lettelig falder paa den Tanke, at en Tiendetager taler, og jeg nægter en Saadan slet ikke: at skulde jeg med min talrige Børneflok ikke leve af Tienden, da havde jeg for længe siden forsøgt min Lykke, og som den der eier en liden indhegnet Lod paa 13 Tdr. L., af dertil bedst skikket Bonitet, vilde jeg vidst ikke have forsøgt derpaa uden gavnlig Følge; nu maa jeg lade det blive ved det Ønske, at den Tid vilde komme, da et skarpere Blik af Regjeringens Raadgivere vilde erkjende, at man ved et foranført gavnligt Foretagende ei maatte forglemme Enkeltes Tarv, især naar som her dette maatte skade det Hele."

„Jeg veed vel man allerede almindelig siger, at Handelsplanter, Rapsæd o. s. v. ei svare Regning, men jeg veed og at man mange Steder har angrebet denne Green af Agriculturen aldeles bagvendt. At man har begyndt efter Bøgerne og i det Store førend Eierne og Folkene har kjendt og vare øvede paa Haandgrebene og Omgangsmaaden i det Smaa." —

„Lad Lovgivningen tilstaae hvad Ret og Billigt kan være, et passende Vederlag af det Jordsmon, hvor hine Urter dyrkes, og inden faa Aar skal de gavnlige Følger spores fjernt og nær."

Her see vi altsaa en kyndig og erfaren Mands Mening om Tiendens høist skadelige Hindring for Jordernes fordeelagtigere Benyttelse. At imidlertid Handelsplanternes Dyrkning skulde blive almindeligere ved at tage Tiende af dem, synes ikke troeligt, snarere naaede man vel Maalet ved at forandre Natural-Tienden til en fast aarlig Afgift, hvad der, i det Mindste med Hensyn til Præstetienden, staaer i Regjeringens Magt efterhaanden at udføre.

Hør og Hamp, især første, dyrkes paa de fleste Steder, men blot til Huusbehov, undtagen paa Vibyegaard, hvor Hørren er optaget i det der indførte Sædskifte, hvorom vil blive talt i det 24de Afsnit. Hos Bonden høstes Hørren almindeligviis førinden Frøet er ret modent, og han trænger derfor ofte til at kjøbe Frøe. Paa Bentzonseie blev for en Snees Aar siden saaet en Art Hamp, hvoraf Frøet var forskrevet fra England; det udmærkede sig ved sin meget tynde Stengel, knap som en lille Finger, og en Høide af 4 til 5 Alen. I adskillige Aar dyrkedes den der paa et Par Tdr. Land, men aflagdes af en nye Bestyrer af Gaarden; førinden havde imidlertid sal. Geev Holstein til Holsteinborg erholdt noget Frøe heraf, hvor denne udmærkede Hamp maaskee endnu dyrkes.

Foruden de Planter, der her ere omtalte, bør endnu et Par Indberetninger høres om denne Gjenstand. I den om Amager siger Hr. Christensen: „Her dyrkes kun for det Meste de almindelige Sædarter; men foruden disse dyrkes alle mulige Sorter Haugevæxter og Kjøkkenurter paa fri Mark, (hvorom i Afsnittet om Haugedyrkningen, hvor denne Gjenstand snarest vil blive søgt). Her dyrkes, foruden noget Raps, en Mængde Kartofler, som bruges deels til Salg og deels til Fodring, selv avler jeg aarlig circa 3000 Tdr., som for det Meste gives til Koerne, Svinene og Faarene. Desuden har jeg i nogle Aar, i Byg og Havre saaet saavel Rapsæd som St. Hans-Rug, der paafølgende Aar brugtes til Staldfodring, og temmelig tidlig paa Aaret kan være tjenlig til Afhugning. Dette Foder ædes særdeles gjerne af Kreaturene. Af og til har jeg et Par Tdr. L. beplantet med Kaalrabi, der ligeledes opfodres. Egentlige Handelsplanter dyrkes ikke, med Undtagelse, som ovenfor meldt, af lidet Raps, dog har jeg i nogle Aar avlet i min Hauge 150 til 200 Pd. Tobak aarlig, ligeledes har jeg aarlig havt besaaet omtrent 1 Tde. L. med Hør og Hamp."

Kammerraad Drewsen yttrer sig om denne Gjenstand saaledes: „Raps har nogle Landmænd udenfor Bondestanden i de sidste Aar dyrket her i Egnen (Sollerød og Lyngbye), og uagtet dens Priis er falden vil dens Avl dog nok holde sig i de Avlsbrug, der have deres Jorder i passende Kraft, og ved Rodfrugtavl, Staldfodring og Merg-

ling kunde vedligeholde eller endog forøge denne; thi ingen anden Afgrøde giver den Fordeel som Rapsen."

„Vel har jeg og flere Andre forsøgt Dyrkningen af en og anden Vært, som ikke hos os hører til de almindelige, men have i Tidens Længde fundet dem alle ufordeelagtige, og har maattet opgive dem. Den hvide Valmue dyrkede jeg i en Række af Aar paa Ageren, og den lønnede sin Plads ret godt saalænge den søgtes. Men tilsidst fandt den ei mere Afsætning i Kjøbenhavn, og de to sidste Aars Avl maatte sendes til Hamborg, hvor vel Alt blev solgt, men dog med større Omkostninger end med Fordeel kunde taales. — Den hvide Sennep er ligeledes forsøgt, men afsættes ligeledes vanskeligt. Mod Hørrens Dyrkning staaer dens videre Tilberedelse, hvortil vore Folk og vore sædvanlige Redskaber ere lidet skikkede. Kunde Landmanden, efterat Hørren var rusket og rodet, sælge den og overlade Hørsvingeren dens Forædling, saa tvivler jeg ikke paa at denne Avl, især da Frøet har temmelig Priis, vilde i de kraftfulde Avlsbrug blive indført. Skal derimod Hørrens Forædling forblive et Arbeide for Landmanden, saa vil man forgjæves udtomme Præmier og Opmuntringer, og hvad endda tilvirkes vil stedse blive et ringe Product i Forhold til hvad det under en øvet Haand kunde blevet. Dens slette Behandling vil vise sig igjennem alle Trin, i Lærredet, i Kludene, og tilsidst i Papiret." —

Skolelærer, Dannebrogsmand Gehl i Maalov har paa de senere Aar begyndt paa Dyrkning af Kommen, og funden denne saa lønnende at han har udvidet dens Dyrkning. Det er fornemmelig som Grontfoder han ynder den, fordi den, skjøndt afædt lige ned i Roden af Faarene, saa hurtig kommer igjen. Saaledes har han med sine Køer og Faar i et Aar aftøiret et Stykke Kommen 5 Gange, og et andet Aar, efter først at have høstet den, kunnet aftøire den 3 Gange. Da denne Vært holder sig flere Aar, saa har han nu udlagt et Stykke af sin Lod dermed, og den der i Foraaret 1837 var saaet i Havren til dette Øiemed, var uagtet den tørre Sommer kommen godt frem. Iøvrigt er Kommen her paa Amtet en ualmindelig Vært.

I nogle af de nordligste Sogne i Voldborg Herred dyrkes en egen Slags tidligmodne Ærter, som især afsættes om Sommeren i Bælgene til Kjøbenhavn. Disse Ærter ere omtrent i Midten af

forrige Aarhundrede af den daværende Besidder af Stamhuset Rosenkrants, Geheimeraad Frederik Christian Rosenkrants, indførte fra Holland og uddeelte til Stamhusets Bønder, som siden have vedblevet at dyrke dem med meget Held. For at bringe Ærterne saa tidlig som muligt til den Grad af Fuldkommenhed at de kunne afsættes som Bælgærter, behandles de med megen Omhyggelighed. De Ærter, som næste Aar skulle saaes i Marken optrækkes Aaret forud i Haugen paa sædvanlig Maade; naar de ere modne, udbælges de. Efter Opgivende fra denne Egn er det den Ært, som i Bælgen sidder nærmest Stilken der bruges til Udsæd. Naturligviis blive disse Saaeærter, behandlede paa denne Maade, meget dyre; den faste Priis er en Td. Rug for en Skp. Ærter. De saaes saa tidlig som det er muligt at komme i Jorden, almindeligviis i Begyndelsen af Marts, ja undertiden endog i Februar, helst paa en Lod hvor Jordsmonnet hælder mod Syd. Ved at behandles paa denne omhyggelige Maade have de vedligeholdt den Egenskab hvorfor de dyrkes, at blive tjenlige til Afplukning i Mai eller Juni, og give da en god Indtægt, undertiden 100 Rbd. ja endog derover af Td. L. 1—2 Tdr. L. er det almindelige Areal, der i denne Egn anvendes til disse Ærter. Indtægten er i de senere Aar dog noget aftagen; thi det er blot de første Ærter, der bringes til Torvs som betales dyrt, og med al Flid og Umage er det ikke muligt her at frembringe dem saa tidlig paa Aaret, som de kan haves med Dampskibene fra Kiel og Lybek.

13.

Sygdomme i Kornet. Rust. Brand.

Ligesaa enige Indberetningerne fra dette Amt ere om, at Sæden ikkun lidet er underkastet Sygdomme, ligesaa enige blive de om at Aarsagen dertil ikke er udfunden. Fra Amager mældes at andre

Sygdomme end Brand, især i Hveden, hvilken dog ikke er hyppig, ere ubekjendte ved Kornet, og dette menes der at hidrøre fra at Hveden bliver saaet umiddelbart i gjødet Jord. — I Frederiksberg Sogn er derimod Rust og Brand meget almindelig, og sjelden er Halmen aldeles fri herfor. Bestemte Aarsager hertil vides ikke, dog vil man flere Gange have gjort den Bemærkning, at Rusten, især paa Rug og Hvede, begynder paa det Sted hvor Møddingen har ligget, og udbreder sig derfra over hele Marken. Videre har man bemærket, at Rusten ogsaa udbreder sig fra den Side, hvor Marken har Læ af levende Hegn, i hvilke dog aldrig findes Berberisser. Denne Sygdom har bevirket at man sjelden dyrker Hvede her, fordi denne Sædart er mest udsat for Samme. Tilfældet har endog været, at der paa Marker af flere Tdr. L.s Størrelse, aldeles ingen Kjerne er høstet. I de seneste Aar klages ikke saameget over den Skade Rusten foraarsager. — I de noget vestligere beliggende Sogne spores liden Rust, men derimod mere Brand. „Aarsagerne til Rusten, siger denne Indberetning, formenes her at være: at Sæden er enten saaet i Utide, eller for stærkt gjødet, eller groer i indesluttet Luft, eller i side Jorder; vaade Sommere, Havguser (hvilke sidste her dog ere saare ubetydelige) og derefter varme og vindstille Sommerdage; af Moradser og andre usunde Steder opstigende Dampe foran en paafølgende meget varm og tør Sommerdag." Blandt saamange Aarsager er det vanskeligt at ramme den rette. „Aarsagerne til Branden formenes ogsaa at være: varme og tørre Sommere, eller naar Sæden saaes i sandede Jorder." Den første af disse Aarsager modsiger de seneste Aars Erfaring, da Branden har været langt mindre almindelig. Fra Egnen vestligere lyder Indberetningen, at: „af Brand og Rust paa Hveden, og enkelte Aar paa Rug, er man ofte hjemsøgt; men Aarsagen har jeg ligesaalidet selv kunnet opdage, skjøndt jeg har gjort mange Forsøg, som jeg nogensinde har læst eller hørt, nogen som til enhver Tid holdt sin Prøve; thi jeg har fundet det ene Aars Erfaring modsagt af det andet, ja endog et og samme Aar paa forskjellige Marker har givet forskjellige Resultater." Men ogsaa i denne Egn har i de senere Aar disse Sygdomme været sjeldne, uagtet det høist forskjellige Veirlig i de sidste Aar.

Med Undtagelse af disse anførte meget faa Steder er den Skade Kornet lider af Sygdomme høist ubetydelig, hvorfor ikkun endnu et Par Bemærkninger anføres for om muligt nærmere at oplyse denne Sag. Hvad Herredsfoged **Blume** anfører om en Deel af Heden, gjælder om den hele. „Sygdomme hos Kornet er Egnen ikke hjemsøgt af. Brand og Rust indfinder sig vel, men sjelden almindeligt eller i høi Grad."

„Hurtig Afvexling med Veirliget eller hastig Tørke, især stærk Soelskin efter megen Fugtighed ansees som Aarsag til hiint Onde paa Jorder, hvor Vandet staaer overlig i Jordsmonnet, og Sæden sildig nedlægges, eller Jorden mangler Bearbeidning. — I en tør Sommer indfinder Branden sig ikke, og den fremkommer just naar Sæden gaaer i Ax, eller i Dræetiden. Insecter som skulde beskadige Planter har jeg ikke kunnet opdage, og paalideligere Erfaring om den sande Aarsag til Rust og Brand kjendes ikke."

Man behøver neppe at gjøre opmærksom paa det Modsigende i Beretningerne eller Anskuelserne om Branden: et Sted antages at Branden **foranlediges** af varme og tørre Sommere, et andet Sted siges, at den **ikke** fremkommer i tørre Sommere. Dette sidste synes at være Sandheden nærmest; thi den har i de seneste tørre Sommere ikke været saa hyppig som tilforn, selv paa de Steder hvor der ellers mest klages over den.

Vi ville endnu til Slutning høre hvad Provst **Kruse** beretter om Egnen ved Kjøge: „Brand og Rust yttrer sig vel nu og da, hist og her ved Kornet, men er dog ikke hyppig eller almindelig. Mest og oftest spores den i Tiende-Hveden; aldrig i saamange Aar jeg har dyrket Hvede, endnu i min egen avlede. Jeg lader Saaehveden altid staae en Nats Tid i Blød i en Lud af Saltvand, Kalk og Bøgeaske, hvori den vel, og saa ofte skee kan, omrøres, hvorefter den ved tynd Udspredning tørres saameget, at den ei klumper sig i Sædemandens Haand. Det er muligt at denne Blødning forekommer Rust og Brand hos Hveden. Men jeg har saavidt jeg kan mindes, paa et eller andet brandigt Ax nær, som findes overalt, eiheller mærket til nogen Sygdom ved nogen anden Art af min Sæd, som ikke først blødes som Saaehveden. Ligger da Aarsagen til Sygdommens Nærværelse eller Udebliven i Jordarten? Min er Muld, meget stærkt

blandet med Leer. Jeg veed vel, at jeg ved at nedskrive ovenstaaende, ikke har bidraget til Kundskaben enten om Aarsagen til Sygdommene eller om Midlerne imod dem; imidlertid har jeg dog villet anmærke min Erfaring."

14.

De antagne Regler for den Grad af Modenhed Sæden bør have naar den høstes, for at blive bedste Handelsvare.

Det fremsatte Spørgsmaal under denne Afdeling gaaer egentlig ud paa, om man har nogen bestemt Regel for den Grad af Modenhed Sæden bør have naar den skal høstes; og Svaret vilde da, for Bondernes Vedkommende i det Hele taget, blive et simpelt Nei; eller vilde man anføre en almeen Regel, saa maatte det være den, at naar En begynder at høste, saa begynder de Andre. Dette er vel en Skik fra Fællesskabets Tid, der neppe vil blive aflagt før der er tilveiebragt behørig Markfred. Almindeligviis høstes al Sæden, men især Byg og Havre for tidlig; maaskee kan Grunden hertil være for dessnarere at naae den kjære Ævretid, men Bonden sætter desuden en Ære i at blive først færdig med sin Høst. Blandt Landmænd udenfor Bondestanden gaaer man efter visse Regler, men er ikke enig om disse. Nogle mene at al Sæd, med Undtagelse af Havre, bør blive fuldmoden paa Roden for at blive bedste Saaesæd og dreiest i Huusholdningen, om end ikke fortrinligst Handelsvare; Andre derimod mene at den bedste Handelsvare tillige er den bedste Sæd til al Slags Brug. Nogle mene at der i det Hele spildes mindre ved at lade Sæden blive fuldmoden inden den høstes, Andre derimod at derved de bedste Kjerner spildes paa Marken; dog er det egentlig kun om

Vintersæden man er noget uenig i dette Punkt; thi Vaarsæden høstes nu af Alle før den bliver fuldmoden, af Frygt for at tabe for meget, men Adskillige gaae da til den anden Yderlighed, og meie af denne Grund Byg og Havre der endnu er grøn. Nogle af de indkomne Beretningers egne Ord vil bedst oplyse hvad endeel af Amtets dygtigste Agerbrugere antage som Regel.

„Meningerne, siger saaledes Kammerraad **Drewsen**, om Sædens rette Modenhed synes ikke at være Bønderne i denne Egn synderlig bekjendte; thi ved rette Modenhedsgrad bør ikke blot forstaaes den Tilstand, hvori Kjernen ei ved følgende Tørring kan sammenkrympes, eller den hvorved mindst falder af paa Marken, men ogsaa den Tilstand hvori den er bedst Handelsvare, det vil sige, ved bedst mulige indre Egenskaber tillige forbinder det Udseende, som i Handelen mest yndes."

„Jeg antager at **Hveden** især den hvide bør høstes naar Kjernerne endnu ere bløde, dog ikke længere fyldte med melkagtig Vædske; og at **Bygget** er tjenligst naar den ene Halvdeel af Kjernerne er i Rødme og den anden Halvdeel har forladt Rødmen. Erfaring har lært mig at den hvide Hvede bliver mørkere af Udseende naar den paa Roden faaer fuld Modenhed, og at Bygget i samme Tilfælde faaer samme Udseende som naar det efterat være hugget faaer endeel Regn. Begge Dele ere i dette Tilfælde mindre gode Udførselsvare, om vi end hertillands ikke tage det saa nøie med Udseendet. — Ved **Rug** og **Havre** synes derimod Høstnings-Øieblikket, med Hensyn til dets Virkning paa Udseendet, at være mindre vigtigt; men ikke med Hensyn til det Tab, som Agerdyrkeren kan lide ved, at hans Sæd enten bliver skrumpen eller falder tildeels af under Høstning og Hjemkjørsel."

Herredsfoged **Blume** yttrer sig saaledes om denne Gjenstand: „Bestemte Regler for Sædens Modenhed kan neppe angives og vanskelig følges, da Sæden paa en Mark sjelden har lige Modenhed overalt. Saatid og Veirligt har her megen Indflydelse. Naar den største Deel er moden, o: naar Kjernen er fuldvoxen og dens Meelsubstants har opnaaet en vis Fasthed som Erfaringen lærer, saa begynder Høsten. At høste Sæden umoden er udentvivl en desværre ikke ualmindelig Feil, og ikke faa Landmænd holde for at der da falder

mindre af, og at Bygstraaet er stærkere, hvilket dog nok er urigtigt. Imidlertid viser det sig ved Prove og Udsæd, at mange Kjerner savne Spirekraft, og det var ønskeligt at en chemisk Opløsning maatte kunne opgive sikkre Kjendetegn for Sædens Modenhed, som en vaklende Erfaring nu bestemmer."

Proprietair Müller har, som daværende Forpagter paa Edelgave, givet adskillige Oplysninger om denne Egn, hans Indberetning bør endnu tilføies, allerhelst de deri fremsatte Anskuelser nu kunne antages som de almindelig gjældende hos den mere oplyste Agerdyrker. „Man høster nu her meget tidligere end tilforn, og jeg følger som ufravigelig Regel, at meie eller skjære al Slags Sæd forend Kjernen tilfulde har den Farve, den skal have som bedste Kjøbmandsvare; Farven maa heller være for umoden end for moden. Kjernen behøver ikke at være fast, naar den kun ikke er saa blød at den lader sig trykke flad. Den bør lade sig rulle til Meel imellem Fingrene, ellers er den for moden. Efter mange gjentagne Forsøg har Erfaring overbeviist mig om, at svange Kjerner ei kommer af tidlig Meining, blot forudsat at den, der bestemmer Tiden, gjør det ved fuld Forstand og frivillig, altsaa ei fordi andre have begyndt at høste, af Frygt for Ufred eller andet Sligt. Derimod er jeg fuldkommen overbeviist om, at naar Sæden staaer paa Roden indtil Kjernen er heel moden, Udbyttet da bliver meget ringe og uanseelig, medens de største og bedste Kjerner ere faldne af for den mindste Vind ved Soelskin, de tilbageblevne i sig selv ufuldkomneste ere da sammenkrumpne forend Sæden meies. Erfaring har lært mig saaledes: tidlig meiet Hvede bliver ei saa glasset som sildig meiet. — Rug meiet naar de fleste Kjerner ere gule, dog endnu noget grønlig, giver den store blaalige Rug, som Bagerne fortrinlig søge. — Tidlig meiet Byg søges begjærlig af Bryggerne. — Havre, Kommen, Sennop m. v. lader vel Ingen modne paa Roden, da der ellers ei blev høstet mere end Halm."

„Man kan let overtyde sig om ovenanførte Sætnings Rigtighed ved at tage af Axene paa Marken forskjellig modne Kjerner og bære samme nogle Dage hos sig, hvilket jeg har fundet overensstemmende med velhøstet Sæds Svedning i Laden. Et Forsøg med forskjellig modne Rugkjerner til Saaening gav dette Resultat: 1) brune eller

overmodne Kjerner spirede langsomt og gave ikkun et svagt Straa og smaae Ax. 2) Gule spirede nogle Dage tidligere og gave langt stærkere Straa og fuldkomnere Ax. 3) Gule grønlige (tørret blaalige) voxede i enhver Henseende som de heelt gule. 4) Ganske grønlige (tørret blaalige) bleve ei fuld saa kraftige som de under 2 og 3, men dog bedre end de under 1 anførte, saavel i Spiring som den videre Uddannelse."

„Endelig anføres endnu, at jeg regner fra det Aar af jeg begyndte at meie al Sæden tidlig, at have desformedelst stedse høstet vel $\frac{1}{3}$ meer, og bedre Handelsvare end tilforn."

Er nu end dette Forhold mellem tidlig og sildig høstet Sæd maaskee noget for høit angivet, saa er det desuagtet indlysende, at det rette Tidspunkt for Høsten er af høieste Vigtighed for hver enkelt Landmand, og følgelig for hele Landet. Vandtes end intet andet derved end en bedre Beskaffenhed af Kornvarerne, saa vilde denne alene gjøre en meget betydelig Forskjel i Rigets Indtægter; og dette overbeviser da ogsaa om Vigtigheden af Tænksomhed hos Landmanden, en Egenskab, som desværre endnu savnes ved Størstedelen af dem, og om det end maa indrømmes, at de yngere Gaardbesiddere af Bondestanden ere mere opvakte end Tilfældet var tilforn, saa kan denne Stand umulig opnaae Selvstændighed og et frit Blik paa sin Dont, saalænge den holdes under det Formynderskab, der vel kunde være aldeles nødvendigt for den Slægt, der var opvoxen i en Tilstand der grændsede nær til Trældom, men ikke passer for den nuværende fribaarne Bonde.

15.

Kornvarernes Beskaffenhed; deres Rensning, Tørring og videre Forædling.

Allerede af det, der er omhandlet i de foregaaende Afsnit, vil man kunne gjøre sig et Begreb om hvorledes Kornvarerne omtrent maae være beskafne, forsaavidt deres Beskaffenhed er afhængig af Saaesæden og Høstningen. Jordsmonnet, Klimatet, Dyrkningsmaaden have ligeledes saa stor Indflydelse paa Frembringelserne, at det egentlig, hvad Kornarterne angaaer, kun skulde være Resultatet af de foregaaende Afsnit, der her skulde gives. Dette Resultat er ikke saa glædeligt som man kunde ønske, men hellerikke saa sørgeligt som Mange maaskee vilde vente. Hvad der er af megen Vigtighed er, at der spores gjennem alle Classer af Landmænd en Lyst til at avle god og reen Sæd, og Bestræbelse for at tilegne sig den Fordeel, der nu er forbunden med at bringe gode Varer tiltorvs. Det første Stød til denne Forbedring gav upaatvivlelig Ophævelsen af det Monopol vi havde, at forsyne Norge med Kornvarer, og som ved den, i politisk Henseende sørgelige Adskillelse, ophørte; det næste var ogsaa Følge af uheldige Forhold, Landmandens fortrykte Forfatning, som foranledigede Regjeringen til at modtage Korn for et Beløb af Skatterne. Norges Adskillelse bevirkede at vore Kornvarer bleve noget renere, Skattekornet gjorde dem vægtigere. Hvad Modgang har foranlediget lader det nu til at Medgang vil fremme; thi da Sandsen for gode Varer er vakt baade hos Landmand og Kjøbmand, saa vil der af den Sidste blive en ganske anderledes Vragen end tilforn var kjendt. Dette skjønnes allerede deraf, at Kornvarer nu almindeligviis sælges baade efter Maal og Vægt i Kjøbenhavn, og det Samme maa snart blive Tilfælde i Amtets to andre Kjøbstæder, dersom de, hvad der er al Anledning til at antage, ønske at tage Deel i Kornhandlen paa Udlandet.

Om det frugtbare Amager-Land lyder Indberetningen saaledes: „Her avles for det Meste sædeles god Sæd, især af Rug og sexradet

Byg. Avlen af Hvede og toradet Byg er ubetydelig. I Almindelighed sørges godt for Sædens Rensning; men der er ingen Foranstaltning gjort til dens Tørring, og har man tilforn været temmelig forlegen her paa Landet, da man istedetfor at betale Skatterne med Penge, blev tilladt at levere Sæd, hvoraf Rugen skulde være tørret, af hvilken Aarsag vi maatte frasige os at levere; thi det er ikke Tilfældet her som paa Sjælland, at hver Gaard har sin Bagerovn, hvori det forbrugende Brød bages, men vi lade derimod bage hos Bagere, som have nedsat sig i Byerne her paa Landet, og disse have ikke Leilighed til at modtage nogen Sæd af Betydenhed." Det samme er i alle Henseender gjældende om Frederiksberg Sogn, det leverer gode, vægtige og velrensede Kornvarer; men Ovntørring kan af samme Aarsag ikke finde Sted.

De nordligt for Kjøbenhavn beliggende Sogne levere ligeledes gode og velrensede Sædevarer, især Rug og Byg, og skjøndt mange Bønder i denne Egn endnu indskrænke sig til at rense Sæden ved Kastning og med Haandsold, saa tiltager Rensemaskinernes Antal her, som overalt i Kjøbenhavns Omegn. Rugen i Gladsaxe og nogle tilstødende Egne er bekjendt som særdeles god og vægtig, uden at være tørret. Maalov Sogn er bekjendt for sit fortrinlige Byg, der begjærlig søges af Bryggerne i Kjøbenhavn, og stedse betales med høieste Priser. Det er vel paa Grund af denne Omstændighed at der næsten blot dyrkes sexradet Korn, hvis Egenskaber har bragt Sognet i godt Rygte, og altsaa vanskeligt kan afløses med andet Byg. Man er i dette Sogn, der i saamange Henseender paa en hæderlig Maade udmærker sig, meget omhyggelig for at rense Sæden saavel til Salg som til Udsæd; saaledes er det her Brug at lade det Stykke Rug, der er bestemt til Saaesæd, luge af Børnene; et Foretagende hvortil Sognet er blevet opmuntret af den værdige Skolelærer Gehl. Skjøndt Hensigten hermed fornemmelig er at frembringe reen Rug til Udsæd, saa bringer denne Fremgangsmaade endnu den anden og større Fordeel, at vænne Børnene til Virksomhed og Arbeide, Noget som almindeligviis forsømmes ved deres Opdragelse *). — Ikke nær saa godt er det bevendt i Naboesognene Ballerup og Kirke-Værløse; om

*) Maaskee kan den tvungne Skolegang have større Skyld heri end „dannede" Folk ere villige til at antage; her vilde det blive for vidtløftigt at gaae nærmere ind paa denne Sag.

disse lyde Indberetningen, at Bonden her kaster Sæden paa gammel Maade, og sjelden faaer den saa reen som god Handelsvare bør være. „Derhos, hedder det, er den fordærvelige Skik at komme Smaa-Kornet, der torves, midt i Sækken, og beholde selv det Bedre til eget Forbrug, altfor almindelig. Denne nedrige Handlemaade, der har saa indgribende Følger for et Land, hvis Rigdomskilde er Kornhandlen, er meget vanskelig at udrydde, da det er en nedarvet Troe hos Landmanden, at han bør saameget som muligt tage Kjøbmanden ved Næsen, da denne saa ofte tager hiin." — Denne uredelige Handlemaade bliver nu stedse sjeldnere, og Betydningen af det gamle Ordsprog, Fals slaaer sin egen Herre paa Hals, begynder Bonden nu at indsee holder ogsaa Stik i dette Stykke.

Gaae vi fra denne Torvegn til Kornegnen ved og omkring Sengeløse, saa lyder allerede Indberetningen glædeligere: „Jorderne frembringe næsten alle Kornsorter kjærnefulde og vægtige, hver efter sin Art, o: Leerjorderne fortrinlig Hvede, Ærter og Byg; de muldsandede Rug og Havre. — De senere Aars Opfindelse af Rensemaskiner, som nu enhver Landsbye-Hjulmand kan forfærdige, gjør at al Sæd renses vel. — Bonden tørrer Intet uden hvad Rug han bruger til Brød i sin Huusholdning, og Byg til Gryn, og dette ved Bagerovns-Varmen. Nogen Omhu for at forædle Kornvarerne er mig ikke bekjendt, uden hertil kunde henføres Verlen og Ombytten af Saaesæden som et særdeles gavnligt Foretagende." Fra Egnen Øst for Roeskilde Fjord lyder ligeledes Indberetningen meget fordeelagtig. „Til Sædens Rensning har mangfoldige Bønder og andre Agerdyrkere i Districtet anskaffet Rensemaskiner. Klinte og Heire forsvinde derved meer og meer af Rugen, der nu i Almindelighed her paa Egnen findes meget vægtig og god. Bygget har her i mange Aar været fortrinlig godt, som en Følge af Jordernes gode Beskaffenhed, og frit for Ukrudtsfroe, ved disses omhyggelige Behandling. Havren udarter, paa de fleste Steder i Egnen ikke, men holder sig guul og stor; dog er man mindre omhyggelig at rense den, da man ikkun har lidet af den til Salg. — De Sædevarer, der gaae i Handelen, tørres ikke, eiheller er dertil endnu paatænkt nogen Foranstaltning."

Hvad den øvrige Deel af Heden angaaer, da kan, hvad der siges i Indberetningen om en enkelt Egn af den, anvendes paa den hele

Strækning uden synderlig Afvigelse: „Der avles temmelig god Rug, og godt Byg, tildeels ogsaa gode Ærter, hvilke dog meget ofte ere temmelig blandede, og Vikker. Havren er vist ikke at rose, og Hvede, som hellerikke er af bedste Sort, avles her kun lidet af. De fleste Bønder have nu Rensemaskiner, hvorved Sæden bliver bedre renset end tilforn. Men til Sædens Tørring, uden til Huusbrug, eller videre Forædling ere ingen Foranstaltninger paatænkt. Adskillige Møller formale vel Meel og Gryn til Kjøbenhavns Forsyning, men disse Varer ere neppe tjenlige til Udførsel af Mangel paa Tørring, Indpakning og anden hensigtsmæssig Behandling."

„Vægt i Kornhandel vilde sikkert være et tjenligt Middel til Kornvarernes specifikke Forbedring, og forhindre Bonden fra at blande Smaakornet imellem den vægtigere Sæd. Brændeviinsbrænden skader uden Tvivl Kornhandelen i saa Henseende."

Skjøndt dette nu ikke er fuld saa gode Efterretninger om Kornvarernes Beskaffenhed paa Amtet, som man kunde ønske, saa er det dog meget trøsteligt, at Landmandens Opmærksomhed meer end tilforn er henvendt paa at skride frem i denne Retning. Al Sæd renses med en tilforn ukjendt Omhyggelighed, om der end kunde være ogsaa i denne Henseende meget tilbage at ønske. Men i Almindelighed staae Laderne ikke længer i det rette Forhold til Nutidens Afgrøder, det Meste staaer, især hos Bonden, i Høes, hvor Sæden modtager altfor meget af Veirligets Fugtighed. „Man kan ei ofte nok gjentage for Landmanden, at Laderummet er for lidet, og at Stakfæd aldrig kan være god og holdelig til Forsendelser; hvorimod Sæd, der er kommen tør i en god Lade, ei behøver nogen Tørring."

Ovntørring af Sædevarerne er, som det sees, ikkun i Brug med den Deel, der anvendes til Huusholdningen; om den er at anbefale i større Udstrækning for Landmanden er meget tvivlsomt. Fordeelagtig er den endnu neppe, thi dertil gjør Kjøbmanden endnu ikke tilstrækkelig Forskjel paa Kornvarernes Vægt. Mange Steder vilde Tørringen være forbunden med store Omkostninger, paa de Steder nemlig hvor man er kommen saavidt i at indsee sin egen Fordeel, at man overlader Brødbagningen til Bagere, og ikke spilder Ildebrændsel, Tid og Umage for at skaffe sig slettere og dyrere Brød end Bageren kan levere.

Dette Afsnit ville vi slutte med det Kammerraad Drewsen melder fra Sollerød-Egnen. „Tørring bruges ei her, hvilken efter min Formening, naar Diemedet skal blive tilfredsstillende, maa være Kjøbmandens Sag, og foretages i dertil velindrettede Tørreovne, hvor den rette Varmegrad kan nøiagtigere iagttages end i Bondens Bageovne, i hvilke Sæden stedse er udsat for enten at faae formeget eller forlidet, og hvorfra den aldrig vil kunne faaes aldeles eens."

16.

Producternes Afsætning.

Kjøbenhavns Amt, der i alle Retninger gjennemskjæres af Hovedlandeveiene, som føre til Landets folkerigste og største Handelstad, Rigets Hovedstad og Kongens Residents, maa naturligviis have stort Fortrin med Hensyn til alle Slags Producters Afsætning fremfor andre Egne af Landet. Men foruden Hovedstaden har Amtet endnu to Kjøbstæder, Roeskilde og Kjøge, og alle ere de Søestæder, af hvilke Kjøbenhavn er tilgængelig for Skibe af enhver Størrelse; Roeskilde kan, siden Indløbet blev oprenset, modtage Fartøier der stikke 10 Fod, og Kjøge Havn ligeledes, siden den foretagne Opmudring, Fartøier der stikke 9 Fod. Var der altsaa endog ikke en Folkemængde i disse tre Stæder, som i 1834 beløb sig til 124,000 Mennesker, saa maatte Amtet, ved deres Beliggenhed ved Stranden, og heldige Fordeling, hvorved intet Sted er fjernet mere end tre Miil fra et Torv, aldrig kunne, eller burde kunne, mangle Afsætning paa dets Producter. Men det er ikke blot til Stæderne at Amtets Jordbrugere finde Afsætning, udenfor disse ligge en større Mængde Fabrikker end i noget andet Amt i Riget. Paa Grund heraf er det, især i den nordøstlige Deel af Amtet, ikke engang nødvendigt at føre Producterne til Hovedstaden, som er Hovedmarkedet for den største Deel af dem;

men de fleste af disse kunne fornemmelig om Sommeren afsættes deels til de forskjellige Fabrikker, deels til de mange Lyststeder og Restaurationer, der findes i denne Egn. Brændeviins-Brænderierne i Egnen nord for Kjøbenhavn forsynes endog for største Deel fra denne Byes Torv med den fornødne Sæd.

Den største Deel af Producterne afsættes som sagt til Kjøbenhavn, og det selv fra Egne, hvorfra det er nødvendigt at passere gjennem en af Amtets Kjøbstæder. Grunden hertil er, at der almindeligviis erholdes en noget høiere Priis for Varerne i Kjøbenhavn end andetsted i Amtet; dog afsættes ogsaa fra den vestlige Deel af Amtet endeel Sædevarer til Holbek, der i en Række af Aar har givet samme Priser paa gode Handelsvarer som Kjøbenhavn. Kjøge er endnu et slet Kornmarked, og kjøber i Reglen kun til egen Forsyning, og engang imellem lidt til Retourladning for en Smule norsk Trælast; hertil indskrænker for det Meste ogsaa Roeskildes Udførsel sig for Tiden. At denne Bye med Tiden vil tage en virksommere Deel i vor Kornhandel er sandsynligt, da den foruden et meget frugtbart Opland, og temmelig betydelige Capitaler har erholdt seilbart Vand. Byen drager desuden ogsaa Fordeel af den stærke Færdsel, der gaaer igjennem den, til at kjøbe Kornvarer af Bønder, der kommer langveis fra, og formedelst slet Veir eller Føre ofte foretrække at tage en noget ringere Priis der, end endnu at føre Varerne de fire Miil til Kjøbenhavn. Denne Stad vil nemlig stedse vedligeholde sig som Hovedmarkedet, i det Mindste for hele Sjælland, saa at dette Amts Fordele fremfor de øvrige, mest bestaaer i Afsætning af Frembringelser, der ingen lang Transport taale, som Melk, Grønsager, Sommerfrugt o. d. l., samt i Afbenyttelsen af det heldigste Øieblik for Afsætningen af alle andre Landvæsens-Producter, naar Sneefog eller andre Omstændigheder hindre eller vanskeliggjøre de længere fjernede Egne at søge dette Torv, som desuden søværts forsynes med en stor Deel af de Producter der frembringes hertillands. At dette skeer fra andre Provindser af Riget finder Landmanden rimeligt; men en stor Uvillie hersker mod fremmede Kornvarers Indførsel til saa lav en Told som den hidtil gjældende. Den almindelige Mening i denne Henseende findes tolket i en Indberetning, hvilken derfor her anføres:

„Producternes Afsætning finder for denne Egns Beboere ingen Vanskelighed: Kjøbenhavns Torv tilbyder her den bedste Leilighed, mod hvilken intet er at sige uden den store Concurrents af Sælgere og det ringe Antal af Kjøbere *). Mod Sælgerne, forsaavidt de ere af Landets Børn, kan Ingen have Noget at indvende. Men forsaavidt Fremmede concurrere med os, og tilbyder os deres Kornvarer fra Østersøens Havne, som nu ingenlunde overgaae vore, da kunde man vistnok ønske dette anderledes. Hvi det tillades begriber og forstaaer jeg ikke, men at det er til ubodelig Skade for Landets Agerdyrkere det føler jeg og Enhver med mig. Lad end være at Hovedstadens Indvaanere maaske, uden hiin fremmede Tilførsel, kom til at give lidt mere for Landets egne Producter, det skader dem visselig Intet; thi naar En af Ti faae Penge med sig for de solgte Varer til Hjemmet, saa maae de Ni lade dem blive, eller og derhen retournere. Langt anderledes forholder det sig med de Fremmede: hvad disse sælge, derfor kjøbe de Guld og Sølv, som de bortføre, og lade os Intet tilbage uden hvad vi selv have i største Overflødighed."

Endskjøndt Enhver vil finde især Slutningen af dette Raisonnement besynderligt og tomt, saa er denne Tilførsel fra fremmede Lande ligefuldt alle Landmænd en Torn i Øiet, som det er deres levende Ønske at see borttaget, og hvorom det neppe vil mangle paa Petitioner gjennem en af de kommende Stænderforsamlinger.

Den samme Indsender, hvis Anke er anført over fremmed Korn-Indførsel, fører ligeledes bitter Klage over den Mellemhandel mellem Producent og Consument, der finder Sted paa Kjøbenhavns Torv; en anden Indberetnings mindre bittre Ord anføres dog hellere om denne Gjenstand: „Kjøbenhavn er for denne Egn udelukkende Sædtorv; thi Roeskilde, der ligger nærmere betaler altid meget under Kjøbenhavns Torvepriis. Ikkun den fattige Bonde, der staaer i Kjøbmandens Gjæld for modtagne Varer, bringer didhen sit Korn. Heraf flyder at ogsaa andre Landproducter fra denne Egn bringes tilligemed Sædevarerne til Kjøbenhavn; men der opsluger den umaadelige Accise paa de fleste Varer aldeles Landmandens ringe Fordeel. Til

*) Heldigere Forhold for Producenterne ere indtrufne siden denne Indberetning indsendtes. For Tiden afsættes alle Landets Producter uden Vanskelighed til gode Priser.

dette Onde kommer endnu: at selv den simpleste Borgerkone i Kjøbenhavn nu er bleven altfor fornem til selv at kjøbe sine Varer paa Torvet. De ved og i Nærheden af Gammeltorv boende Hokere, der aldeles dominere Fedetorvet, ere da Mellemhandlere, og avancere paa adskillige Varer, f. Ex. slagtede Gjæs, ferskt og røget Flesk — paa et Par Timer ofte indtil 100 pCt. Saare gavnligt for Landmanden vilde det være, hvis disse Hokeres Privilegier til slig Handel — om de existere — maatte for Fremtiden bortfalde; eller, hvis de ikke existere, alvorligt Forbud udgaae mod slig uberettiget Handel."

Denne Anke synes, skjøndt den meget ofte høres fremsat, ikke at være billig; thi ville Fruerne og Madamerne ikke selv gaae paa Torvet for at kjøbe Flesk og Gjæs, saa maa der nødvendigviis være Andre der paatage sig at kjøbe det, dersom Landmanden skal faae sin Gaas solgt, og Madamen faae den paa sit Bord; at Mellemhandleren kjøber den saa billigt, og sælger den saa dyrt som muligt, deri afviger han ikke fra nogen anden Handelsmand, og at han paa et Par Timer kan tjene indtil 100 pCt. beviser blot at det er en meget fordeelagtig Handel han driver. At baade Producent og Consument var bedre tjent med at handle uden Mellemhandler er imidlertid ganske vist; men da nu Borgerkonerne i Hovedstaden engang ere blevne for „fornemme" til selv at gaae paa Torvet, og der ingen Udsigt er til at de med Tiden ville blive mindre fornemme, om de endog bleve mindre velhavende, saa maa man blot ønske for Producenternes Skyld, at disse Mellemhandlere maae blive saa talrige, at de ikke længer ere istand til at sætte Prisen paa de falbudne Varer, til Skade for Producenten. Ved et Lovbud at tvinge Borgerkonerne i Kjøbenhavn til at gaae paa Torvet, gaaer nu engang ikke vel an; en anden Sag er det om Huusbonden, nu han er gjort opmærksom paa den store Fordeel Mellemhandlerne tage, kan for Fremtiden formaae sin Kone til selv at tage Kurven paa Armen og gjøre Indkjøbet. Ret mange vil det vel neppe lykkes.

17.

Vevre. Markfred. Hegn.

Paa det fremsatte Spørgsmaal om Bønderne endnu opgive Vevret, maa for Størstedelen af Amtet svares: Ja! — Hvor dette ikke er Tilfældet kan det betragtes som Undtagelse. Men det er imidlertid et glædeligt Tegn, at Markfredens Gavnlighed meer og meer bliver indlysende for Bonden, og dette vil langt bedre end noget Lovbud, hvis Overholdelse er saa vanskelig, modarbeide den skadelige Uskik, at lade Kreaturene ubevogtede drive om hele Efterhøsten og Efteraaret, en Uskik der ikke strax kunde ophøre med Fællesskabet, der har fremkaldt den. Hvad der maa antages særdeles meget at have bidraget til at denne Uskik er vedbleven saa længe, er, næst gammel Vane og Slendrian, den høist ufuldkomne Udskiftning, der mange Steder gjør Indhegning umulig, eller i det mindste uoverkommelig i een Mands Levetid. En anden Aarsag hertil kan med Rimelighed søges i det lave Cultur-Trin, paa hvilket Bondens Agerbrug staaer; thi herved bliver Afbenyttelsen af Vevret, som altid maa være fordeelagtig, uundværlig; og da Agerbruget i et heelt Sogn almindeligviis staaer paa samme Trin, er der ingen Grund til at bebyrde sig med at holde Kreaturene paa hver Mands egen Lod; thi det er kun Vintersæden (der for Vevrets Skyld saaes sildig) og den unge Klover disse skulde kunne skade; men den Skade der anrettes, opveies, efter Bondens Formening, fuldkommen af den Nytte han har af Vevret. Denne Anskuelse fremsættes i en af de indkomne Indberetninger, hvis Ord derfor fortjene at anføres paa sit Sted. Det maa forekomme den Uhildede, at den Skade Vevrets Opgivelse foraarsager, ikke saameget hidrører fra den, der virkelig tilføies, som fra den Hindring for et bedre Agerbrug derved foraarsages; men denne er saa betydelig at enhver dygtig Landmand af alle Kræfter vil stræbe efter at erholde Markfred, og med Strenghed bør benytte ethvert Middel, Lovene hjemle, for at forskaffe sig den. Kunde Bonden beregne sin sande Fordeel, saa

vilde han sikkerlig med samme Iver forlange Markfred, som han nu stræber efter den frieste Benyttelse af Ævret; hvilket Tab har denne ikke i de senere Aar forvoldt ham ved f. Ex. at hindre ham i at dyrke Rapsæd? — De indkomne Indberetninger ville bedre end Red. Betragtninger give et Begreb om Amtets Tilstand i denne Henseende; at anføre alle de Klager de indeholde, vilde imidlertid blive for vidtløftigt og trættende, vi ville derfor blot høre enkelte Mænds Ord om denne Gjenstand, og for at begynde saa nær som muligt ved Kjøbenhavn, anføre hvad der siges fra Egnen om Roeskilde Kroe: „„Om Bønderne endnu opgive Ævret?" Visselig! for ret at eludere Lovgivningens vise Forholdsregler i denne Henseende findes paa mange Slags Inventioner. Stundom blive alle Gaardmændene i en Bye enige om, saasnart Byens Sæd er i Huus, at slippe Kreaturet løs, samt daglig ved et Barn vogte, hvilken Vogtning ogsaa stundom udføres af Byens Huusmænd, da disse have den største Fordeel af det opgivne Ævre. Da denne Vogtning egentlig kun er for et Syns Skyld, for at blænde vedkommende Øvrighed og den Landmand der ønsker Fred, saa gaaer hele Byens Kreature aldeles uden Vagt om Natten, og om nogle faa Dage, blot i Begyndelsen efter Høsten, ogsaa om Dagen. Og da Kreaturet i kolde Efteraarsnætter idelig driver omkring, er det ikke sjeldent at Samme torner i en anden Byes, ja stundom i et andet Sogns Sæd, da Høsten ikke er lige tidlig for Alle. Stundom blive et Par Mænd i en Bye enige paa samme Maade, og stundom toirer man om Dagen og slipper løs om Natten. Alle tre Maader have samme Hensigt, at eludere Lovene om Fred, og ere deri lige, at Kreaturet gaaer aldeles uden reel Vogtning løst hvor det vil, dog fornemmelig om Natten, og siffigt nok, gribes om Morgenen Kl. 2—3 af dets Eiere, og hjemføres efter om Natten at være fodet paa Andres Marker. Naar nu den fredelskende Landmand om Morgenen kommer paa sin Jord og seer med Forbauselse sin Efterslet, sit Froklover, Ungklover, Rodfrugter og tidligsaaede Vintersæd nedtraadte, saa er alt dette skeet ligesom ved Hexeri, da ingen Mennesker har seet Kreature midt i Nattens Søvn paa saadanne Steder."

„Og vel ikke saa sjeldent nødes Præsterne at følge Mængden i slige Byer; thi det er ingenlunde behageligt for en saadan Mand at

ligge tilfeldts med hele Byen. Træffer det sig nu af saadan Aarsag at Præsten ener sig med Byen, og slipper sine Kreature los, strax gjenlyder det over hele Sognet: „iaar skal Øvret opgives, vor Præst slipper ogsaa los" o. s. v. — og nu ere alle videre Advarsler frugtesløse. Hvad er saa videre tilovers for de bedre Landmænd, som ønske Markfred?!" — Dette er visselig en hæslig Skildring af det Uvæsen, der hindrer den vindskibelige Mand i at forbedre sit Agerbrug, og saagodt som tvinger ham til at vedblive den samme Dyrkningsmaade som det hele øvrige Sogn; men vi ville see andre slemme Følger deraf, og ville til den Ende see Indberetningen fra Sengeløse Sogn: „Her holdes ikke over Øvret, undtagen en enkelt Mand, der som oftest hverken har Koe eller Soe, men et lidet Bænge, hvorfra han speider Naboens Kreature, og søger en nederdrægtig Fordeel. Saaledes kan alt Nyttigt og Godt misbruges. — Jeg maa være som hver Mand, der eier en Jordlod og skal leve af den, den største Hader af alt muligt Fællesskab, men om muligt er jeg endnu større Hader af Egennyttens smudsige Binding, og det var ret at ønske at et Middel maatte kunne udfindes, ved hvilket en Kapsun lagdes paa slige vindesyge Rovere, uden dog at forandre alt for meget ved en Anordning, der giver den Fred som ønsker det." — Her see vi altsaa Øvret benyttet til en lumpen Erhvervsgren for den der selv Intet har at riskere, og derfor kan speculere paa at tilføie sine Medborgere betydelig Skade; til en lignende Industrie viser Beretningen fra Egnen ved Kirke-Værløse og Ballerup, at Øvret giver Anledning. „Desværre! Øvret er og vil sikkert vedvare i flere Aar i disse Egne, deels for den kjære magelige Rogts Skyld ved at Kreaturene passe sig selv; deels fordi de mindre Lodseiere profitere betydelig ved at dele Eftergræsningen med de større Gaarde, hvor der er mindre afgnavet især paa Engene og Grøfterne; deels fordi der gives Adskillige, som blot have en lille Torvemose, hvorpaa lidet eller intet Græs voxer. Disse bruge da den Industri i Øvretiden at kiøbe 2—4 gamle Heste for i den Tid at torve deres tilberedte Torv. Det koster dem da Intet uden det ubetydelige Tab ved Hestenes Salg naar de ere udslæbte eller Vinteren lukker Jorden; men dette Tab er ubetydeligt da slige Hestes Indkjøb sjelden er over 8—10 Rbd., og Salget til Hesteslagteren 4 à 6 Rbd. Saaledes har denne ikke ubetydelige Deel

Handelsmænd (thi der gives flere Huusmænd, der hos Bonden stryger Torv til Hælvten, og paa denne Tid indfører dem) frit Foder; og et par Læs Torv betaler Heste og Vognreparation. Endelig har Bonden virkelig den Troe og Overbevisning, at Kreature ingen Skade foraarsage Vintersæden ved at træde paa den om Efteraaret, det være Heste, Kvæg eller Faar, naar den blot faaer Vaarfred. De udenfor Bondestanden, som trætte af dette Uvæsen vil have Fred, doier meget ved denne Ufred. Optagningen er forbunden med de største Ubehageligheder; thi er min Vogter skjødeslos, kan jeg være sikker paa at maatte betale en saa klækkelig Mulkt at Værdien af Kreaturet undertiden halvt betales f. Ex. af Svin." —

Denne Klage over de Misligheder, som finde Sted ved Optagnings-Pengene efter Forordningen 9 Juli 1817 er meget almindelig. At deres uforholdsmæssige Størrelse snarere har skadet end gavnet Markfreden, og, hvad værre er, bidraget til at demoralisere Landalmuen, er i Stænder-Forhandlingerne bleven oplyst, og kunde derfor aldeles forbigaaes her. Men det vil dog neppe være af Veien at see hvad en tænkende Landmand allerede i 1822 domte om fornævnte Forordning og dens Virkning, og hvorledes han allerede dengang var kommen til det samme Resultat som begge Stænder-Forsamlingerne i Petitionen om Forandring i den gjældende Lov om Markfred *). Indberetningen, der er indgiven af daværende Forpagter Müller paa Edelgave, vedkommer denne Herregaards Omegn, og lyder saaledes: „Ufreden vedvarer ei alene som tilforn, men er endog affkyeligere forøget. Her paa Hovedgaarden, hvis Jorder ere indhegnede, har jeg i 12 Aar kunnet holde over Markfred, uden at lade mig betale høie Optagnings-Penge, sjelden tog jeg meer end et Par Mark, og i Almindelighed slet Intet. Skadeserstatningen har man stedse villig betalt mig, men nu maa jeg indgaae formelige Foreninger om Ufred eller Ufred, eftersom en Naboebonde, endog en Huusmand, har sat mig, formedelst de senere (1817) paabudne meget høie Opbringnings-Penge, i stor Bekostning. Naturligviis indgaaer jeg yderst ugjerne slige Foreninger; dog tor jeg ei andet saalænge jeg ei har Vished

*) Ved Placaten af 14 Juli 1837 er som bekjendt Optagelsespengene nedsatte saa lavt, som vel lader sig gjøre, naar Pengebøder skal være til nogen Nytte.

for hvad jeg anseer for billigt at være, nemlig: at Optagnings-Penge ikkun skal betales for eet Hoved af hvert Slags Kreatur. Sagen er klarlig og ufeilbarlig saaledes: Forseelsen er lige stor enten eet eller mange Kreature af et Slags komme over Naboeskjellet, og en heel Flok Kreature er langt lettere at opbringe end et enkelt. Skaden, der er forvoldt erstattes til sand Værdi: det er retfærdigt og ganske naturligt, ligemeget enten den hele Skade være forvoldt af eet eller af mange Kreature; og skulde en Huusmand være foranlediget til at sætte sig i Bekostning for at holde eller paa anden, med Udgift eller Uleilighed forbunden Maade at forvare en optagen Flok Kreature, da er det eiheller meer end billigt, at han nyder Erstatning derfor; men høist ubillig og mulig farligt for Huusmandens Moralitet troes det at være, naar han for at optage sin Hovedgaard-Naboes f. Ex. 70 Køer kan forskaffe sig 210 Rbd. Sølv, og for sammes 200 Faar og omtrent ligesaa mange Lam 400 Rbd. Sølv. Eftersom jeg veed, have adskillige respective Dommere tolket Forordningen desangaaende saaledes, at Kreaturenes Eier kom til at betale disse Penge — muligt, ja høist rimeligt uden mindste egen Forseelse — maaskee for Røgterens Skyld, hos hvilken vist ingen Regres var at faae, maaskee forvoldt af en ganske Fremmed, der lod et Led staae aabent, beskadigede Hegn eller Fold, saa at Kreaturene slap ud; og Muligheden er der jo endog for at en slettænkende Naboe forsætlig kunde skaffe Kreaturene ind paa sin Lod for saaledes at berige sig, hvilket han uden Frygt for Gjengjæld kunde gjøre, thi dersom hans Kreature engang igjen bleve optagne, saa tilbagebetalte han i det Høieste 10 Rbd. af bekomne 610 Rbd. — Saalænge denne Ulighed mellem større og mindre Jordbrugere ei er hævet, vil den med Rette forhadte Ævre eller Ufred ikke heller ophøre; men formodentlig udbrede sig videre, endogsaa over indhegnede Egne, hvor man lang Tid var befriet derfor." —

Enhver der er bekjendt med Landboeforholdene vil erkjende det practiske Rigtige i dette Raisonnement; og det er derfor glædeligt at vore Stænder-Forsamlinger have indgivet Petition, om Forandring i Anordningerne om Markfred i denne Aand; thi ikkun derved vil det blive muligt for den større som for den vindskibeligere Landmand at benytte sig af den Ret, som Loven hjemler ham. En blot Nedsættelse

af Optagnings-Pengene kan gjøre det noget mindre fordelagtigt end hidtil at lægge Vind paa at optage sin Naboes Kreature; men Gjengjældelsen som denne kunde tage bliver da ogsaa forholdsmæssig ringe, og mindre at frygte. Det Hele der er vunden ved de nedsatte Optagelses-Penge synes at være: formindskede Boder for Brud paa Markfreden. Der er maaske god Grund til at befrygte at Landalmuen vil betragte denne Nedsættelse i Boderne som en Anerkjendelse fra Regjeringens Side af det den selv altid har antaget: at Ufred ikke var saa stort et Onde eller saa strafværdig, som man før vilde indbilde den. For at gjøre Rigtigheden af denne Formodning mere indlysende ville vi her see Sagen i det Lys, hvori det almindeligst betragtes af Bonden, og dertil vælge en af de indkomne Indberetningers egne Ord.

„Jeg kommer nu til at omtale et Anliggende, der er Gjenstand for hver retsindig Landmands inderligste Ønsker; ligesom Tingenes nærværende Stilling berettiger ham til haabfuld Forventning om en snart forestaaende Forandring i den dithen hørende Lovgivning."

„Med fortrinlig om ikke udelukkende Hensigt til at fremme Opfyldelsen af den Landmanden, ifølge ældre Anordninger, paaliggende Hegnspligt og under de heldigste Omstændigheder for Landmanden, der vare Hensigten saare gunstige, fastsatte Fr. 9 Juli 1817, i de overordentlig høie Boder for Ufred, indirecte Tvangsmidler til hiin Pligts Opfyldelse; men en ligesaa pludselig som fordærvelig Tidernes Forandring gjorde Hensigtens Opnaaelse, fra den Tid, med hvert Aar meer og meer umulig; ikke destomindre bestaaer endnu hiin indirecte Straf for Pligters Forsømmelse, uforandret i en Størrelse, der er ligesaa uproportioneret til Broden som til den anrettede Skade og Landmandens Kaar."

„Naar den fattige — paa mange Steder desværre — forarmede Landmand er aldeles sat ud af Stand til paa eengang at reise nyt Hegn eller tilbørligt at istandsætte det gamle, som han eller hans Formand i de bedre Tider, efter Pluralitetens Exempel, og fordi en almindelig Overbærelse i denne Henseende fandt Sted, forsømte, og nu, uagtet Naboens Hegn er i ligesaa slet Stand som hans eget, eller sletikke opført, maa bøde hele Summer for en uforsætlig Fornærmelse af Naboens Markfred, bøder han da ikke for haardt for

egen og Andres Brode? og hvorledes skal han sikkre sig imod Plyndring af en rovgjerrig eller hævnlysten Naboe, der vel endog kunde være nederdrægtig nok til at bringe hans Kreature ind paa hans Mark? Ingen Forsigtighed er istand til at afværge alle de utallige Tilfælde, hvorved Kreaturerne kunne slippe løse af Toirene."

„Seer man hen til Skaden for det Offentlige eller den enkelte Mand, ved Markfredens Krænkelse, hvilken upaatvivlelig, i Forbindelse med fornævnte Hensyn, maae bestemme Straffens Størrelse, hvorledes kan da denne taxeres anderledes end efter Landproducternes Værd, og hvor indlysende er da ikke Nødvendigheden af at ansætte Boderne efter denne Maalestok i samme Forhold som Producterne ere faldne siden den Tid Forordningen emanerede."

„Naar da den befrygtede Skade bør — som vel er et uomstødeligt Retsprincip — bidrage til at bestemme Bødernes Størrelse, saa maa ogsaa derved unægteligt tages Hensyn til de forskjellige Aarstider; dette Hensyn er taget i Forordningen af 29 October 1794 og nævnet i Præmisserne til Forordningen af 9 Juli 1817; thi langt strengere bør Markfreden overholdes saalænge Jordens Afgrøde staaer uindhøstet paa Marken end naar den er hjemført. Hertil kommer at Kvægets og Arbeidsdyrenes Frihed i Avret er saa erkjendt og indlysende gavnlig og vigtig — ja uundværlig for hver Landmand, hvis Avlsbrug er Næringsvei og ikke Lystsag eller Biting, og Vogtning for den enkelte Mand er saa yderst besværlig, ja hvad Heste angaaer endog aldeles umulig, at der i Sandhed blandt saadanne Landmænd ikkun er een Stemme og eet Ønske om Avrets Friheds Gjenerholdelse, hvor Hegn ikke findes i lovlig Stand. Efteraarets vigtige Markarbeide bliver nu bestridt af Bonden, uden Kjærne til Hestene, hvis Frihed i Avret fuldkommen træder i Stedet for Fodring med Kjærne. Vee den fattige Bonde, hvis han, berøvet hiin Fordeel, maatte, for ikke at see sine Heste ødelagte ved at toires om Efteraaret, fodre dem med Kjærne paa Stalden! vee ham hvis han skulde savne den Fordeel, som hans Kvæg og Faareflok, uden Bekostning yder ham ved deres saa betydeligt tiltagende Fedme og Melkerighed i Avret, under Frihedens Nydelse."

„Hvad der herimod kunde indvendes med Hensyn til den sildige Sommerstaldfodring releverer intet; thi deels er dennes Gavnlighed

saa problematisk, deels er dens Anvendelse saa indskrænket — af flere hundrede Gaarde neppe indført paa een — at det vilde være høist uretfærdigt at grunde nogen almindelig Tvang og Indskrænkning paa et saalidet erkjendt og saalidet almeen-practikabelt System, og derved opoffre flere Hundredes visse Fordeel for en Eneltes høist usikkre Speculation. Vil en Saadan forfølge sin Idee, han hegne da, og skaffe sig paa denne Maade Fred; men ikke fordre han at en Regel for det Almindelige skal rette sig efter en Afvigelse fra det Almindelige."

„Imod hvad der forresten maatte kunne siges om Avre-Fredens Gavnlighed for Vintersæd og Klover, behøver jeg blot at sætte hver sandhedskjærlig og fordomsfri Agerdyrkers Erfaring; den vil vidne med mig, at aldeles intet er at befrygte for denne Vegetation af Avrets Frihed. Ikkun paa meget side og sure Jorder kunde man befrygte Fare for Rugen og Kloveren af Kreaturenes Trin, naar nemlig Vandet af disse ikke tilbørligt var afledet; men paa saadanne Jorder venter man forgjæves, endogsaa under den strengeste Fred, nogen klækkelig Afgrode. Desuden vælger intet Kreatur — det mærke man vel — slige Steder til sin Græsgang, men vogter sig endog omhyggelig for at betræde dem. For denne Sætning skal jeg, hvis det forlanges, in forma producere uforkastelige Vidnesbyrd, foruden at jeg dristig tør beraabe mig paa denne Egns (den nordostlige Deel af Somme Herred) Exempel, hvor Kreaturene græsse løst i Avret, og hvis Vintersæd og Klover neppe i Frodighed viger nogen Egns."

„Endnu bør jeg ikke undlade at gjøre opmærksom paa hvilket farligt Middel der er givet den Ildesindede i Hænde til at berige sig paa Andens Bekostning ved selv svigagtig at bringe deres Kreature ind paa sin Lod; hvormeget bittert Fjendskab, der udspringer af denne frugtbare Rod: Avre-Fredens Overholdelse; hvorledes een Eneltes Drillelyst kan udbrede sine fordærvelige Virkninger i en vid Omkreds og afstedkomme Splid og Forvirrelse; hvorledes mangen Huusmand og mindre Jordbruger bringes i største Forlegenhed fordi han ikke kan tage Deel i Efteraarsvogtningen, og derfor nægtes Adgang for hans Kreature til Avret; hvormange Koer og Faar af saadanne smaae Jordbrugeres, der til Skade for dem overlobe. — Det er sandt, paa de allerfleste Steder i Landet — saaledes ogsaa her —

overholdes ikke Vevrets-Freden; men overalt gives der dog Mennesker, især udenfor Bondestanden, og, mærkelig nok, sædvanlig de slette Jordbrugere af disse, der sætte sig imod Naboers og Byemænds Overenskomst, og nøde disse til at vogte hines nøgne Marker og at give deres retmæssige Fordeel til Priis for Misundelse og Chicane."

Her have vi omtrent Alt hvad der siges til Fordeel for Vevret, fremsat med Veltalenhed; dette var en lang Tid det almindelige Raisonnement der hørtes, og det vilde vel være rigtigt dersom Agerbruget med største Fordeel blev staaende paa det Trin det har naaet hos Bonden, og dersom det var rigtigt at den større Lodseier, paa en vis Tid af Aaret, skulde være pligtig til, med eller mod sin Villie, at fodre Huusmandens Kreature, for at bøde lidt paa det Misgreb, der er begaaet ved en for vidt dreven Udstykning af Jorderne. Men skal nogen Forbedring skee i Landbruget, skal især Racerne af Huusdyrene forbedres, Rodvexter og Handelsplanter dyrkes o. s. fr., saa maa Landmanden have Markfred. Denne haves nu paa Størstedelen af Amtet ikkun om Sommeren; ja om nogle Sogne lyder Indberetningen endog: „Hos Bønderne opgives Vevret strax efter Høsten, den øvrige Tid holdes saa temmelig over Markfreden." — Denne er dog tilveiebragt i Egnen nærmest omkring Kjøbenhavn, til alle Tider paa Aaret; men her er ogsaa den største Deel af Eierne Folk udenfor Bondestanden, der altsaa her kunne, i Kraft af Lovene, skaffe sig Fred til at dyrke Jorderne saa godt eller slet som de kunne og ville, uden derfor at paadrage sig Naboers Uvenskab, og udsætte sig for deres Hævn. Markfreden vil efterhaanden udstrække sig videre til alle Sider fra denne Egn, eftersom et bedre Agerbrug, og især Rodfrugters Dyrkning bliver almindeligere indført; i denne Henseende har allerede den tiltagne Dyrkning af Kartofler udrettet endeel, saa at der nu vogtes i de Egne hvor disse have fundet Veien ud paa Marken, og ikke længer indskrænkes til Haugerne. At Markfreden lettest tilveiebringes der hvor den for hver Mand er mest nødvendig, derpaa giver Amager et Beviis; thi der har Vevret paa Indmarken aldrig været opgivet, men enhver søger meget omhyggelig at holde sine Kreature paa sit Eget; thi Skaden vilde blive for stor ved at lade dem komme ind paa Kjøkkenurterne, som her dyrkes. „Derimod har de, der først begyndte at opdyrke deres Overdrev, havt megen Ufred at

kjæmpe imod, deels førend Udskiftningen tiltog, deels førend den nye Fredsforordning af 9 Juli 1817 udkom; men nu ere vi ogsaa der temmelig godt sikkrede for Ufred." — Paa Kjøbenhavns Jorder og i Frederiksberg Sogn holdes meget strengt over Markfreden; med Undtagelse af de Kreature, der græsse paa Stadens Fælleder, og der vogtes, toirer man til alle Aarstider naar Kvæget er ude. I de nærmest tilgrændsende Sogne vogtes ordentlig; men her er dette, paa Grund af en god eller i det mindste temmelig god Udskiftning, ogsaa muligt; hvor denne derimod er slet udført, hvor Lodderne ligge meget adspredt, der er Vogtning næsten en Umulighed, og dette er vel en meget medvirkende Aarsag til, at Avret der opgives.

Det Samme kan anføres om Hegn. Det er altid et meget byrdefuldt og bekosteligt Arbeide at reise et forsvarligt Hegn omkring sin Lod, og forholdsvis bliver Bekostningen større jo mindre Lodden er; den større Lodseier har saaledes en betydelig Fordeel ogsaa i denne Henseende fremfor den mindre, ikke blot med Hensyn til Arbeidet, men ogsaa med Hensyn til det Areal, der medgaaer til Hegnet. Men har nu dertil den mindre Lodseier sin Jord afstukken i lange Kiler eller endog i flere adspredt liggende Lodder, saa bliver Indhegning ham en Umulighed. Begge Dele ere, som forhen omtalt, meget almindeligt her paa Amtet, og hvor Udskiftningen er foretagen paa denne Maade vil det være forgjæves at vente der skulde blive reist Hegn; dette vilde ei engang være ønskeligt, fordi det betydelige Areal Hegnene vilde optage og det Arbeide, der maatte anvendes derpaa, anvendt paa næsten ethvert andet Foretagende, maatte blive mere frugtbringende. Denne lille Bemærkning maa tjene til at vise, at de hyppige Klager man hører over at nyt Hegn saa sjelden reises, ikke ene ere begrundede i Ligegyldighed for Sagen, hvilken dog vistnok har stor Deel i at man paa hele Heden saa sjelden seer et Hegn. Det Samme vilde paa mangfoldige Steder være ligefrem Følge af en klog Beregning, dersom Bonden var oplyst nok til at gjøre en saadan. I enhver anden Henseende see vi at Landalmuemanden gjør Fremskridt, om disse end skee temmelig langsomt; han behandler sine Jorder mere omhyggeligt, sørger for bedre Saasæd, og renser Sæden bedre end tilforn; men Hegn reiser han ikke meer. Dette maa have sin Aarsag, og denne kan tildeels hidrøre fra Forordningen af 9 Juli 1817, ved hvilken

Optagnings-Pengene sattes lige høie enten han havde hegnet eller ei; men den kan ogsaa ganske naturlig ligge deri, at Bonden ikke kan indsee nogen tilsvarende Fordeel ved et saa betydeligt Arbeide, og derfor skyer det. Ved de større Landeiendomme er derimod Fordelen af et godt Hegn ioinefaldende, derfor findes det ogsaa paa dem Alle; thi der gives ingen Hovedgaard i Amtet, hvis Hovmarker ikke ere forsynede, i det Mindste med behørigt udvendigt Hegn.

Det er egentlig blot i Egnen nord for Kjøbenhavn og allernærmest omkring denne Stad, saavelsom tildeels i de sydligste Sogne af Amtet, at man finder ordentlige Hegn om næsten hver Mands Lod; almindeligviis bestaaer dette af en Grøftvold, beplantet med Piil, undertiden med Tjørn. Steengjærderne, der fandtes hyppigt i den nordlige Deel af Amtet, forsvinde meer og meer, de nedbrydes nemlig for at skaffe Steen til Landeveiene, der aarlig kræve en betydelig Tilførsel, ja man har endog Exempler paa at Steenbroen er bleven opbrudt i Gaarde og Stalde for at føres paa Veiene. Hvor et Steengjærde bliver nedbrudt til dette Brug, er det meget sjeldent at et andet Hegn reises i dets Sted. I det Hele er det en Kjendsgjerning, at der siden Forordningen 9 Juli 1817 udkom, er reist langt mindre Hegn end i det nærmest foregaaende Tidsrum. En Undtagelse herfra gjør Amager: „i de, for en Snes Aar siden, udskiftede Overdrev er ikke saa ubetydelig en Deel Hegn opreist; derimod opreises sjelden noget Hegn paa Oplandsjorderne mellem Naboer. Aarsagen hertil er at deres Lodder som oftest kun ere smaae, og at Enhver søger at holde Fred, deels ved Toiring og deels ved Staldfodring. Hvor gammelt Hegn forefindes, som især er Tilfældet ved de større Lodder, holdes det som oftest vedlige."

For at give et tydeligere Begreb om hvorledes det seer ud i Størstedelen af Amtet, ville vi høre nogle af de indkomne Besvarelser paa de herom fremsatte Spørgsmaal. Om Hvidovre hedder det: „Bønderne bruge alleÆvret, holde ikke over Markfred mellem Mand og Mand, men vel mellem Bye og Bye. Intet nyt Hegn reises, og det gamle staaer for det Meste ved sig selv." Om Egnen ved Ballerup, Kirke-Værløse og Maalov hedder det: „At see nye Hegn opførte i disse Egne er Særsyn, og ikkun kan jeg i saa Henseende berømme Søren Christensen i Skovlunde, der har forsvarlig ind-

gravet sin hele betydelige Lod (90 Tdr. L. stor). Flere derimod, der forhen har havt deres Jorder indfredet, lade disse Lukker forfalde, saa næsten Ingen kan have Fred i den Tilstand deres Lukker er." — I Maalov har imidlertid nu ogsaa et Par Mænd indhegnet deres Lodder. — Fra de tilgrændsende Sogne Lidoie og Smorum hedder det: „Af nyt Hegn reises ikke det Mindste, og i de senere Aar er det gamle eiheller vedligeholdt." — Fra Egnen, der strækker sig fra Brondbye-Oster til Høie-Taastrup og Sengeløse hedder det: „Da een Svale gjør ingen Sommer, kan man nok sige, her reises intet nyt Hegn, og det gamle lader man de fleste Steder forfalde." Ikke bedre seer det ud i de tilstødende Thune og Somme Herreder, efter samtlige Indberetningers Vidnesbyrd; da det imidlertid vilde blive for vidtløftigt, og til liden Nytte at fremføre dem alle, ville vi blot høre et Par af dem. Saaledes lyder det fra Thune Herred: „Hegn mangler næsten ganske her i Egnen, end ikke det udvendige Hegn mellem Byerne er reist overalt. Imidlertid afgiver Hegnslovgivningen vigtige Motiver til at reise Hegn mellem Mand og Mand, som ogsaa enkeltviis er iværksat, og vil omsider blive almindeligt, skjøndt seent, naar Enighed om Ævret ophører; thi med Ævret kan Hegn ikke bestaae." Omtrent lignende er Indholdet af Indberetningen fra den nordlige Deel af Somme Herred: „Enkelte Steder reises vel nyt Hegn, og det gamle vedligeholdes; men betydelig er ikke Fremgangen i denne Henseende."

Netop den flade, skov- og bakkeløse Egn, der allermest trænger til velbeplantede Grøftvolde for at give Sæden og Kreaturene nogen Læ mod Vindene, for hvilke den nu ligger ganske aaben, netop denne Egn er det som især mangler saadanne Hegn; thi saasnart man kommer henimod Skovegnen findes strax nogle flere Hegn, hvilke da almindeligviis ere beplantede. I Voldborg Herred er det Samme Tilfældet; thi her lægger man ligeledes langt mere Vind paa beplantede Hegnsgrøfter i den sydlige og midterste, skovrige Deel, end i den nordlige skovløse, „her reises intet nyt Hegn, og det gamle lader man ofte forfalde. Herfra gjør dog Krabbesholms Gods en Undtagelse, thi der sørges i Reglen langt bedre for Indhegningen."

18.

Kvægavl. Melkehandel.

Der er neppe nogen Egn i Landet, om hvilken man, for nærværende Tid, kan give mindre bestemt Beskrivelse af dens Kvægrace end Kjøbenhavns Amt, fordi den overalt er meer eller mindre blandet med alle indenlandske og bekjendte udenlandske Racer, der have været indførte. Man har saaledes Afkom efter Berner- og Tyroler-Qvæg, af et Par Engelske, af Spanske Racer, af holsteenske Marskkøer, af alle Sønder- og Nørre-Jydske, saavelsom af Samsøe- og Fyenske Racer — alt blandet imellem hinanden, og ingen af alle disse Racer er nogetsted holdt reen. Dette maa være Grunden til at man i det Hele taget ikke finder kjendeligt Spor af det forskjellige Blod paa Bøndernes Kvæg, naar man ikke hertil vil regne, at man finder alleslags Lød og Aftegn mellem hinanden. Stor Forskjel er der imidlertid paa Amtets Kvæg, men den hidrører fra Jordsmonnets Beskaffenhed, og det deraf følgende meer eller mindre knappe Sommerhold. Dog opnaaer Bøndernes Kvæg, selv paa det frugtbareste Strøg af Amtet, ingen synderlig Størrelse eller Vægt, har ingen Anseelse eller Skjønhed, men seer ud som det var vantrevent; derimod giver det, i Forhold til sin Størrelse, temmelig megen, men just ei feed Melk. Kjødet er saftrigt, kortrevlet og godt gjennemgroet med Fedt; og Kvæget lader sig nøie, eller rettere sagt maa almindeligviis tage tiltakke med lidet Græs og ringere Vinterfoder. Men selv hvor Græsningen er meget god staaer Kvæget i Størrelse og Melkerigdom paa ingen Maade i Forhold til denne; det er det altfor tarvelige Vinterfoder, der modarbeider Bøndens Bestræbelser for Racens Forbedring, og dette forklarer tilstrækkelig den Kjendsgjerning, at Afkommet af de indførte, tildeels store Kvægracer, der i længere Tid have været udbredte over hele Amtet, synlig vanslægter hos Bønderne. Dette er efter det Ydre at dømme ikke Tilfældet paa Hovedgaardene og de andre større Gaarde, hvor man tillægger Køer; thi disse bære kjendelige Præg af deres forskjellige

Herkomst. Det er imidlertid kun meget faa af disse Gaarde, der befatte sig med at lægge Kvæg til, og man kan derfor hellerikke vente at der skulde danne sig nogen eiendommelig Race i Amtet.

Den skjønneste Kvægbesætning findes uden Tvivl paa **Østrupgaard** i Somme Herred, tilhørende Hr. **Kornerup**. Den bestaaer af en næsten ublandet Berner-Race, tillagt paa Gaarden selv. Tillægget opdrættes med megen Omhyggelighed, fodres stærkt Sommer og Vinter i Opvarten, og opnaaer derved en betydelig Størrelse og smukke Former; men desuagtet svarer den neppe Regning.

Paa **Cathrineberg** haves en Race, der er fremkommen ved en Parring af Tønderske Koer med Sveitser-Tyre; denne Bastardrace er i adskillige Aar vedligeholdt i sig selv uden at vanslægte; hertil bidrager upaatvivlelig det rigelige Foder, der gives saavel Koerne som Tillægget. Der tillægges Intet til Salg, men blot til at supplere Besætningen, hvortil sex Kalve om Aaret er tilstrækkeligt. Racen udmærker sig ved Trivelighed og smukke Former, „og omendskjøndt den vel ikke ved lige godt Foder malker meget meer end den almindelige Landrace, saa har Erfaringen viist, at Melken er langt federe, og indeholder betydelig mere Smør."

Disse to Gaarde, saavelsom **Bidstrup-Gaard**, ere de eneste i Amtet, der vedblive at lægge Vind paa deres Kvægbesætnings Forædling ved udenlandske Racer, og hertil have de Alle benyttet Sveitser-Tyre. **Krabbesholm** havde indtil for faa Aar siden, da Gaarden blev bortforpagtet, en særdeles smuk og stor Race Kvæg; den var frembragt ved en Blanding af Tyroler og Engelsk Blod, og søgtes for sin Størrelse og skjønne Former af Landmænd fra forskjellige Egne i Sjælland. Eieren af Godset, Hr. Conferentsraad **Holten**, søgte især at udbrede denne forædlede Race blandt Godsets Bønder, med den sjeldne Liberalitet, han i alle Henseender viste som Godseier; men Bondernes Avlsbrug har endnu ikke hævet sig til den Fuldkommenhed, at saa stort Kvæg kan trives paa deres Græsgange, og de enkelte Spor til Forædling man endnu opdager, vil formodenlig om faa Aar ganske være forsvundne. I Anledning af Gaardens Bortforpagtning blev en stor Deel af Besætningen bortsolgt ved Auction, og denne Race er derved bleven spredt omkring i Landet.

Paa disse fire Gaarde har man bestræbt sig for at frembringe en forædlet Kvægrace ved Blanding med udmærkede fremmede; dette er vistnok den hurtigste Maade at naae Maalet paa, naar da man træffer et passende Valg af Racerne; thi naturligviis er ikke enhver Race skikket til Forædling af vore egne, blot fordi den er kommen udenlands fra; og selv med det bedste Valg vil intet udrettes i Tidens Længde, naar man ikke vedbliver ved skjønsomt Udvalg af sit eget Tillæg, og ved omhyggelig Rogt søger at vedligeholde de erhvervede Fortrin. Generalkrigscommissair **Neergaard** søgte at virke til vor Kvægraces Forbedring ved en god **indenlandsk** Race. Til dette Øiemed udstædte han i 1830 en Indbydelse*) for at samle Bidrag til Anskaffelse af nogle Kvæghoveder især fra Jylland, ved hvilke der skulde dannes en Stamme fortrinligt Kvæg til vore nationale Racers Forbedring. Dette Foretagende skulde tillige tjene som et Forbillede for den mindre dannede Landmand, og vise ham i Gjerningen heldige Resultater af Raceforbedring. Foretagendet vakte Interesse, der blev deels af Private, deels af nogle offentlige Stiftelser anvendt nogle tusinde Rbd. herpaa; og der indkjøbtes i Jylland, saavidt vides, 16 Køer og 1 Tyr, hvoraf den oprindelige Stamme bestod. Men selv med et saa betydeligt Tilskud kunde det forventede Øiemed ikke opnaaes; efter nogle faa Aars Forløb solgte Hr. Neergaard sin Gaard, og det Kongelige Landhusholdnings-Selskab modtog nogle af de der tillagte Høveder. Hvad der særdeles maatte bidrage til at gjøre dette Foretagende kostbart, er at det iværksattes paa en Landeiendom, der ikkun ligger ½ Miil fra Kjøbenhavn, hvor det altsaa i Reglen paa ingen Maade er lønnende at tillægge Kvæg. Beklageligt er det iøvrigt, at Intet hidtil er blevet Publicum bekjendt om Fremgangsmaaden og Resultatet af dette Foretagende. — Bønderne tillægge ikke Kvæg til Salg, men kun til at supplere deres egen Besætning; dog selv dette skeer ikke overalt; de Sogne, der drive Melkehandel paa Kjøbenhavn opdrætte vel nogle Køer, men i Reglen suppleres Besætningen ved Indkjøb af Lødekøer, almindeligviis af Jydsk eller Fyensk Race. Det Samme er Tilfælde med de fleste Herregaarde. Man skulde formode, at denne Maade at skaffe sig Besætning paa,

*) See Tidsskrift for Landoeconomien, 1 B. 2 H. S. 278.

snart maatte have afgivet et Resultat for, hvilken Race der var den fordeelagtigste, efter det forskjellige Jordsmon og Afsætning af Meieriproducter; men dette er ikke Tilfældet. Som ovenfor anført antager Hr. Thalbitzer paa **Cathrineberg**, at den af ham selv tillagte Race bedst svarer Regning, og at det endog betaler sig (3 Miil fra Kjøbenhavn) at supplere Afgangen i Besætningen med eget Tillæg, „fordi denne Kvægrace intet Sted kan erholdes tilkjøbs." — Paa **Geddesdal** har indtil for ganske faa Aar siden været tillagt Kvæg af Tønderske Koer og en særdeles smuk Tyr fra Krabbesholm (af engelsk Blod), af hvilken Blanding endnu haves adskillige Koer. Da Eieren horte op med selv at lægge til, „fordi det ikke betalte sig", anskaffedes Jydske Koer, men disse vige nu efterhaanden for de Tønderske, hvilke antages at være de fordelagtigste. Paa **Benzonseie** har Eieren, Hr. Raffn, især anskaffet sig Samsinger-Kvæg, og giver dette Fortrinet for alle andre Racer. Paa **Vegholm** og **Edelgave** holdes lutter Jydske Koer. **Spanagers** Besætning bestaaer derimod af Sjællandsk Kvæg. Forpagteren, Overkrigscommissair **Grüner**, yttrer sig, som Grund for denne Races Fortrin, saaledes: „De Koer, jeg indsætter i mit Meieri ere tillagte af Bønder, hos hvem de stedse have været vant til meget tarveligt, saavel Sommer- som Vinterfoder. Den betydelige Forskjel, der er imellem det Foder og Græsning de ere opdrættede ved, og det de erholde paa en Herregaard, virker saa fordeelagtigt paa Melkningen, at ingen anden Race, mindst den der er vant til en bedre Græsning, end den Sjælland kan byde, giver saa god Indtægt." Der ligger Noget i dette Raisonnement, der synes at fortjene Opmærksomhed, og opfordre til en skarpere Sammenligning mellem Indtægten af de forskjellige Kvægracer. Man er almindeligviis saa tilbøielig til at antage at de smukkeste Kreature ogsaa i enhver Henseende ere de bedste, og seer saaledes maaskee altfor meget paa det Ydre. Dette var det i det Mindste der vakte en lige saa stor som kortvarig Interesse for Tyroler-Kvæget — det var saa smukt at have en saadan Kvæg-Besætning paa sin Mark; men den Stads fandt man snart blev for dyr.

Af de ovenanførte Exempler skjønnes ikke rettere end at man her paa Amtet ikke er kommen til Erkjendelse om en vis Races absolute Fortrin som Malkekvæg. Det er nemlig slet ikke afhængigt af

Jordsmonnet hvad Race man holder; hvilket vil skjønnes ved at sammenholde de Racer, der holdes paa de anforte Gaarde, med Beskrivelsen af Jordsmonnet; saaledes har f. Ex. Geddesdal og Bentzonseie lige fortrinlige, leermuldede Jorder, og dog anskaffes paa forstnævnte Gaard Tøndersk Kvæg istedetfor det Jydske, medens dette Kvæg paa den anden Gaard ansees som det fordeelagtigste. — Brændeviisbrænderne i Kjøbenhavn kjøbe blot store Køer, helst Holstenske, Sønder- og Nørrejydske. I Roeskilde Bye holdes de Jydske for at være de fordeelagtigste, da de, ved det rigelige Foder de faae, malke stærkt, og at Melken just ikke er synderlig feed, gjør Fordelen ikke ringere hvor Melkehandel drives.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om det ansees fordeelagtigst at supplere sin Kvægbesætning ved eget Tillæg eller ved Indkjøb, er man, som anført, i det Hele temmelig enig om, at den sidste Maade er den fordeelagtigste, ikke blot i de Egne der drive Melkehandel paa Kjøbenhavn, og hvor altsaa Opdræt af Kreature maa være meget bekosteligt, men ogsaa paa de Herregaarde, der lægge Vind paa Smør- og Ostproduction, og hvor ingen daglig Afsætning til Hovedstaden finder Sted. Selv de Gaarde, som ligge længst fjernede fra Kjøbenhavn, som Egholm, Trudsholm, Spanager, finde ikke at det betaler sig at lægge Køer til; Bønderne derimod, med Undtagelse af de nærmest Kjøbenhavn, supplere deres Kvægbesætning ved eget Tillæg, eller hvad der stedse meer bliver brugeligt, ved Opdræt af Kalve, som de kjøbe enten paa de nærmeste Herregaarde, der have fortrinligt Kvæg, eller i Kjøbstæderne; de afhente undertiden Spædekalve 2—3 Miil borte, og betale dem med 1 til 2 Rbd. Stykket. Virker dette end ikke i den Grad til deres Kvægbesætnings Forbedring, som man skulde formode, saa viser det dog at Lysten til Forbedring ogsaa i denne Retning er vakt, og hvor dette er Tilfælde maae Forbedringerne snart blive synlige. Det vil ikke vare længe inden Bonden indseer, at det ikke er nok at anskaffe sig Tillæg af godt Kvæg, men at han, for at have ligesaa gode Kreature som Herregaardene, maa fodre og behandle dem ligesaa godt. Dyrkningen af Vikker i Brakmarken til Aftoiring, som bliver meer og meer almindelig, vil vistnok snart have kjendelig Indflydelse paa Kreaturenes Storrelse.

Det har blandt Folk, der hertillands lagde Vind paa Raceforbedring ved de forskjellige Slags Kreature, almindeligviis været antaget som en Hovedregel for at opnaae Diemedet, at afholde dem fra Parring indtil de vare udvoxne; og med Hensyn til Kvæget har man saaledes antaget, at Kvien aldrig burde bringes til Tyren før den havde fyldt 3 Aar. Det vil derfor ikke være af Veien at fremføre endnu et Par Ord om Hr. Proprietair Thalbitzers Fremgangsmaade med sit Tillæg, da han heri afviger fra denne antagne Regel. „Da Ungkvæget bliver fodret meget stærkt, hele Vinteren næsten holdt i feed Tilstand ved Kartofler og Sæd, kommer Kvien til Tyren naar den er 1¼ Aar gammel, saaledes at den kælver naar den har fyldt 2 Aar. At dette skeer saa tidligt, forhindrer at Kvien hverken første Gang eller senere løber over, og bliver, efter min Erfaring, langt bedre Malkekoe; om end ikke saa hurtigt, opnaaer den dog, naar den ved stadig god Fodring er udvoxet, samme Størrelse som de Koer der først i 3die Aar komme til Tyr." At den tidlige Kælving, trods Theorien, ingen væsentlig Indflydelse har paa den Størrelse Kvæget opnaaer eller paa dets gode Beskaffenhed, viser hele Kvægbesætningen paa Cathrineberg; en af de bedste Malkekoer, der i Størrelse ei stod tilbage for de øvrige, havde endog kælvet første Gang i en Alder af 1½ Aar. Den var kælvet af en stor Jydsk Koe, og var endog større end Moderen.

For at give fuldstændigere Oplysning om Gjenstanden for dette Afsnit, vil det være tjenligt at høre hvad de forskjellige Indberetninger sige herom, og begynde vi derfor helst med den Deel af Amtet, hvor Koerne give den største Indtægt, nemlig Egnen omkring Kjøbenhavn. Om Forholdene paa Amager lyder Indberetningen saaledes: „Her paa Landet opdrættes sjelden noget Kreatur, hvilket følger af Landets locale Beliggenhed, som gjør at Melken med megen Fordeel kan afsættes til Kjøbenhavn, saa det vilde være ufordeelagtigt at bruge den til Kalvenes Opdræt, saavelsom siden at græsse og fodre dem. Af ovenmeldte Aarsag er Malkekoer mest fordeelagtigt, dog bliver mange Goldkoer, især naar de blive gamle, fedede og solgte med Fordeel. I Forhold til Gaardenes Jordareal holdes mange Steder et betydeligt Antal Kvæg, deels for den Mængde Kartofler, Kaal og andre Vexter, som her dyrkes, og deels fordi der kjøbes Mask, Grovt- og

Oliemeel til deres Fodring; undertiden gives ogsaa Kjærne." — Fra den nærmeste Egn vest for Staden siges: „Kvægavlen i disse Sogne er saavel i Henseende til Kvægets Beskaffenhed som Antal i Tiltagende, og forbedres derved, at Bønderne kjøbe, af Brændeviinsbrænderne i Kjøbenhavn, Kviekalve af Holsteenske Koer for at faae gode Malkekoer. — Ved en Gaard paa 9 Tdr. Hartkorn holdes ofte 15 Kvæghoveder. Da disse Sogne ligge i Nærheden af Kjøbenhavn, hvortil Bønderne drive Melkehandel, saa give Malkekoer størst Fordeel." — De nord for Kjøbenhavn beliggende Sogne, der med Undtagelse af endeel af Gjentofte Sogn, i det Hele have mindre gode Jorder, holde neppe saa stor Kvægbesætning som den anførte; men dog almindeligviis større end længere ude i Landet, selv paa bedre Jorder, ogsaa i sidstnævnte Sogn søger Bonden at forskaffe sig Kalve fra Kjøbenhavns Brændeviinsbrændere til Tillæg; men desuden skifter man her ofte Koer ved at fede og sælge de udmalkede; for at holde Melkestederne vedlige, kjøbes da strax andre istedet. — Om Lyngbye og Sollerød Sogne lyder Indberetningen endnu temmelig fordeelagtig. „Kvægavlen, dersom derved skal forstaaes Kvægets Tillæg og Opdræt, er her ikke af Betydenhed, og kan vel efter Localiteten ikke være det, da Kjøbenhavns Nærhed gjør det saa let at anskaffe sig gode holsteenske, jydske og fyenske Koer, som der kunne kjøbes bedre Kjøb end de kunne tillægges i denne Egn, hvor Foderet har saa stor Værdi. — Kvægracen kan altsaa antages almindeligen god i denne Egn, hvor det, da Kloveravl og Kartoffelavl er i god Gang, tillige fodres godt. Besætningerne ere her ogsaa temmelig store, 12—16 Koer paa en Gaard er intet ualmindeligt. — Malkekoer have hidtil givet større Fordeel end Fedekvæg, og dette især hos Bønderne, der ikke ere saa noieregnende med den Melks Beskaffenhed, som de bringe til Kjøbenhavn, især efterat de have bemærket, at Kjøbenhavnerne, ogsaa hvad denne Vare angaaer, bedre forstaae at bedømme Prisen end Egenskaberne." — Denne Melkehandel, som tilforn dreves af enhver Gaardeier i Sollerod Sogn, er nu meget aftagen, og indskrænker sig til nogle enkelte Gaardmænd, som for at undgaae det Bedrageri, der er saa almindeligt, skiftevis selv forhandle Melken og Fløden i Kjøbenhavn. Det er dog i Almindelighed blot til denne Plads at Fleertallet har ophørt med denne Handel; thi om Sommeren afsættes Melk og især

en stor Deel Flode (en Blanding af Flode og Melk i Forhold til Prisen, fra 24 Sk. til 8 Sk. Potten) til de mange Forfriskningssteder, Lyststeder og jordløse Huse, der findes i denne Egn. — Det er ikke altid Tilfældet i denne Egn, at Goldkoerne fedes til Salg; da der afsættes en Mængde Kartosler til Hovedstaden, benyttes disse kun til Fedning, naar de ere meget godt Kjob, i modsat Fald sælges hellere Koerne magre. Man seer heri et Beviis paa den tiltagende Sands for at beregne sin Fordeel; denne Sands findes langt mere i Egnen omkring Kjobenhavn, nemlig den Deel af Omegnen, der udhokrer sine Varer, end længere ude i Landet, hvor man finder større Vedhængen ved gammel Vedtægt, det paadrager Spot at handle imod; om denne Sands for Beregning hidrorer fra det givne Exempel af det større Antal Gaardeiere, der have erholdt en noget større Dannelse end Bonden i Almindelighed, eller om det hidrorer fra at Bonden i denne Egn snarere maa betragtes som Handelsmand end Landmand, mere beskjæftiger sig med Varernes Afsætning end Frembringelse, er vanskeligt at afgjore; rimeligviis virker begge Omstændigheder dertil. Denne Sands for Beregning viser sig paa en anden Maade ved at nogle Landmænd, som ellers i Reglen fornemmelig leve af Melkehandlen, i de senere fodertrange Aar have indskrænket deres Kvæg-Besætning, ikke af Mangel paa Foder, thi dette kan haves i tilstrækkelig Mængde fra Kjobenhavn, men for at kunne sælge desto mere Hoe og Halm. Andre have, uden at indskrænke Kvægholdet, erstattet det solgte Foder ved Indkjob af Klid, Oliekager o. s. v. Besynderligt er det paa den anden Side, at medens de fleste andre Landvæsens-Producter i de senere Aar ere stegne i Prisen, har dette ikke været Tilfældet med Melken; man vil maaskee mene at denne er bleven desto tyndere, men det er dog ikke Tilfældet; det hidrorer snarere fra at den i Almindelighed allerede forud havde naaet Hoidepunktet i Tyndhed. — Inden vi forlade denne Egn, der driver Melkehandel til Kjobenhavn, ville vi med et Par Ord omtale den Maade, paa hvilken denne drives. Dette skeer enten ved at Melken leveres paa visse Steder i Staden til Udsælgere mod en bestemt Priis, der i lang Tid har været 3 Sk. for Sodmelk, 1½ for afskummet, og 20 til 24 Sk. for Flode pr. Pot; denne Maade ansees for den sikkreste og fordeelagtigste. Andre lade Melkekudsken forhandle disse Varer; han opgiver da daglig hvor-

meget han næste Dag kan afsætte af de forskjellige Sorter, og betaler ved Hjemkomsten Beløbet; men maa Intet bringe tilbage, med mindre det er blevet suurt paa Veien. Kudsken pleier da at blande de modtagne Varer saaledes, at han baade kan præstere Betalingen til Huusbonden, og selv tjene noget paa Varerne. Melken sendes raa til Byen; men om Sommeren maa den afskummede saavelsom Fløden koges, denne med noget Kartoffelmeel og lidt Potaske, omtrent en Theeskeefuld til 6 Potter. Dette skeer for at gjøre Sommerfløden jevnere og tykkere, og bringe den til at afsætte en tyk Hinde. „Flød der ei er behandlet paa denne Maade vrages af Kjøbenhavnerne som altfor tynd." Hænder det at Fløden, uagtet denne omhyggelige Behandling, bliver noget suur, og derfor bringes tilbage, kan den endnu engang hjelpes ved Blanding med sød Flød og et nyt Opkog med lidt Potaske, til den anden Reise til Hovedstaden. Melkehandlen er iøvrigt for dem der boe et Par Miil fra Kjøbenhavn baade meget byrdefuld og mislig, naar de ikke have en fast Leverance; thi Kudskene see almindeligviis mere paa egen end Huusbondens Fordeel, og spæde tilsidst saameget at den ene Kunde gaaer tabt efter den anden. Nogle bruge derfor at afsende Fløden i smaae Blikspande under Forsegling. Disse mange Bryderier, Tabet ved at man ikke længer kan blive af med Melken, de forøgede Udgifter til Hestehold og Vognslid m. m., har meget indskrænket den Afstand, fra hvilken disse Varer tilforn sendtes til Staden, og denne Handel drives nu sjelden i længere Afstand end henved 2 Miil fra Kjøbenhavn.

Forlade vi det Strøg fra hvilket Melkehandel drives directe paa Kjøbenhavn, saa aftager allerede Kvægbesætningens Antal, og den store Indtægt af Køerne. Af de to Kjøbstæder i Amtet forsyner Roeskilde sig selv rigelig med denne Artikel, og Kjøge er for ubetydelig til at have nogen Indflydelse paa Meierierne. Fra Egnen omtrent 3 Miil sydvest for Hovedstaden lyder Indberetningen saaledes: „Hvad Køerne angaaer, da have enkelte formuende Bønder taalelig gode Køer, men i Almindelighed ere disse ikke hvad de burde være, og vil neppe blive bedre saalænge Bønderne ikke gjøre sig Umage for at holde bedre Springtyre. Som oftest findes kun smaae toaarige Springtyre, og disse ere tidt i en maadelig Stand. Her holdes ogsaa for mange Heste til Skade for Kvægholdet. — Her fedes mange Kalve af Bønderne,

hvilket især om Vinteren betaler sig meget bedre end Smørproductionen. Den egentlige Melkehandel drives ikke i denne Egn, dog findes Afsætning til Melkehandlere for 3 Sk. pr. Pot sød Melk, andre Dele efter samme Forhold." —

Længere borte fra Kjøbenhavn, fra den nordlige Deel af Somme Herred siger Indberetningen: „De sidste Decenniers forbedrede Agerbrug har tilveiebragt et rigtigere Forhold imellem Bondens Heste- og Kvæg-Besætning. Man kan nu antage at der her i Districtet holdes een Malkekoe paa hver Tde. Hartkorn, samt omtrent halv saamange Unghøveder. Kvægavlen er i Henseende til Beskaffenheden ogsaa meget forbedret. Bønderne kjøbe ofte gode fyenske og jydske Koer samt jydske og holsteenske Tillægskalve af Kjøbmændene i Roeskilde. Enhver Bonde her i Egnen sælger i Almindelighed aarlig, efter Gaardenes Størrelse, 1—2 til 3 Kvæghøveder, deels Fedekvæg, deels Lodekoer; saa afhændes ogsaa aarlig fra hver Gaard nogle Lpd. Smør; thi Melkehandel drives her ikke. — Endskjøndt Kvægfedning tilforn i nogle Aar har været en temmelig god Speculation i Forhold til Kornpriserne, saa tør ikkun faa Bønder, paa Grund af slige temporaire Forhold, vove nogen Forandring i deres Besætning; ogsaa har ikkun faa, af Mangel paa Forskud til Indkjøb af magre Kreature, hidtil høstet nogen Fordeel af hine Forhold. Raadeligst er det vistnok ogsaa at Landmanden, hvor ingen særegne Localiteter gjøre Undtagelser nødvendige, har Noget af Alt i Beredskab til Salg." —

Ikke saa tilfredsstillende lyder Beretningen om andre Egne af Heden, nemlig en stor Deel af Thune Herred: „Kvægavlen er her i meget maadelig Tilstand. Bondens Kvægbesætning er almindeligviis ringe i Antal og af slet Beskaffenhed; smaae, ildedannede, vantrevne Dyr, og det uagtet Græsgangen er god, endog fortrinlig de fleste Steder. Denne væsentlige Feil i Landhusholdningen grunder sig fornemmelig i det overdrevne Hestehold, der igjen hidrører fra Hoveriet (det private og offentlige) og Fællesskabet. — Et Par Tyre fra den Kongelige Kvægstamme, der fandtes paa Faurholm har været udlaant her i Egnen, men de vare hverken fortrinlige eller i nogen Maade tilstrækkelige." Uagtet denne Skildring af Kvægracen paa dette Strog ikke lyder synderlig gunstig, vilde man dog meget feile ved at antage at den stod tilbage for andre af Amtets Egne, tvert-

imod, paa Strøget imellem Kjøge og Roeskilde findes i Almindelighed det største og bedste Kvæg paa hele Amtet hos Bønderne, saa det ikke er i Sammenligning med de nærmeste Egne, ei engang med det Sjællandske Kvæg i Almindelighed, men med andre Danske Provindsers, især Nørre- og Sønderjylland, at man kan sige Kvægracen paa dette Strøg er af slet Beskaffenhed. Uagtet Kvæget ikke i nogen Henseende er bedre, i Almindelighed endog ringere, i Voldborg Herred end paa den bedste Deel af Heden, beskrives det herfra at være „ret godt, ikke af stor Race, men jevne Koer, som er mest passende efter Græsgangen her i Egnen." —

Det er ovenfor ved nogle af de anførte Indberetninger omtalt hvormange Koer, der almindeligviis holdes i de forskjellige Egne, og man vil deraf see at Antallet er størst paa de Steder, der afsætte Melk til Kjøbenhavn; men naturligviis er det meget forskjelligt, ikke blot efter Sognene, men ogsaa efter Gaardene i samme Sogn. Det største Antal Malkekoer holder upaatvivlelig Frederiksberg Sogn i Forhold til Arealet; men ogsaa her findes stor Forskjel, f. Ex. 5 Koer paa 8 Tdr. Land; 8 paa 14; 14 paa 20; og 26 paa 40 Tdr. L.; og desuden leveres Høe-Afgiften in natura. Denne Afgift er meget forskjellig, saa at man ikke for de enkelte Gaarde kan kalkulere den, en Gaard her i Sognet paa 40 Tdr. L. holder saaledes 18 Koer, og præsterer desuden en Høe-Afgift af henved 3000 Lpd. I Hvidovre Sogn, hvor Gaardene almindeligviis ere ansatte til omtrent 10 Tdr. Hartkorn, med et Areal af omtrent 90 Tdr. L., har man almindelig 18—20 Stkr. Koer; Valdbyerne holde paa 60 Tdr. L. 12—14 Koer og endda 10 Heste. — Rødovre og Glostrup Sogne paa 9 Tdr. Hartkorn omtrent 15 Koer. Antallet aftager saaledes jo længere man fjerner sig fra Kjøbenhavn; men i de Egne hvor Torvehandel drives holdes, uagtet den nære Beliggenhed, sjeldent mere end 1 Hoved paa Tde. Hartkorn, som i Gladsaxe Sogn, der ligger lidt over een Miil fra Byen. Samme Antal kan omtrent regnes for største Delen af Amtet; men næsten overalt er det i betydeligt Tiltagende. Disse Angivelser gjælde imidlertid ikkun om de egentlige Bondergaarde; de større Gaarde og Herregaardene holde en langt større Kvægbesætning, men tillige en langt mindre Hestebesætning. Nogle Exempler ville bedst oplyse dette. Ødelgave med et Areal af 350 Tdr. L. Ager

og Eng, holder for Tiden foruden 320 Faar og 20 Heste, en Kvægbesætning af 75 Kvæghoveder; Cathrineberg holder paa et Areal af henved 300 Tdr. L., 80 Hoveder og 11 Heste; Geddesdal holder nu paa omtrent 600 Tdr. L. 160 Koer, 22 Heste; Benzonseie paa 500 Tdr. L. 120 Koer, hvis Antal agtes forøget til 140 Stkr. Alle disse Gaarde drives uden Hoveri, og hæve, med Undtagelse af Geddesdal, ubetydelig Tiende i Kjærven. Spanager holder paa omtrent 600 Tdr. L. 160 Koer, 24 Heste og drives ved Hoveri; Vibyegaard har halvt Hoveri, holder paa 600 Tdr. L. foruden 28 Heste, 150 Koer og Tyre samt 30 Stkr. Ungkvæg; Ryegaard har 440 Tdr. L. Ager, 40 Tdr. L. Eng og 100 Tdr. L. Græsjorder, drives ved Hoveri, og holder 160 Koer, 24 Heste og 100 Faar; Trudsholm holder, med halvt Hoveri paa 240 Tdr. L. Ager og 60 Tdr. L. Eng og Mose, en Kvægbesætning af 80 Koer, og om Vinteren desuden 25 til 35 Stude, der fedes med Kartofler, 15 Heste, hvoraf de tre til Mergling; Ægholm holder paa omtrent 700 Tdr. L. Ager, 180 Tdr. L. Eng og Mose, 200 Malkekoer, 6 Tyre, og om Vinteren fedes, foruden Udsætterkoer, 40 til 50 Stkr. Stude med Kartofler og Sæd. Hovedgaarden drives ved Hoveri, af Faar holdes ingen, af Heste 20 Stkr. og 4 til Mergling. Den forholdsviis største Kvægbesætning holdtes dog paa Krabbesholm, medens denne Gaard dreves for Eierens Regning, nemlig, foruden 22 Heste, 200 Stkr. Koer af en fortrinlig stor Race paa 400 Tdr. L. Ager og Eng; kun ved en kraftig Dyrkning af Rodvæxter og ved Staldfodring var det muligt at fodre et saa stort Antal Kreature. Gaarden holder nu 100 Koer og omtrent 80 Stkr. Stude og Ungkvæg; altsaa endnu en meget stor Besætning.

Der er i det Foregaaende blevet anmærket de faa Steder, og de Vilkaar under hvilke Kreatures Fedning finder Sted, og man vil let indsee, at denne som Hovedgjenstand ikke kan betale sig de fleste Steder paa dette Amt. Hvad derimod angives at betale sig godt for de Egne, der ere udelukkede fra Melkehandlen, er Fedning af Kalve til Slagtning; paa de fleste Herregaarde lægger man særdeles Vind herpaa om Vinteren og tidlig paa Foraaret, og som ovenanført indskrænker denne Industri sig ikke længere til Hovedgaardene, men mange Bønder tage Deel i den. Nogen særegen Fremgangsmaade

ved Fedningen af Kalvene er ikke Red. bekjendt; derimod bør med Hensyn til Forhandlingen bemærkes, at det begynder at komme i Brug at sælge Kalvene efter Vægt. Prisen der paa denne Maade er erholdt har i de seneste Aar været 7—8 Mk. pr. Lpd. levende Vægt, 4 Pd. Rabat paa hver Kalv. Efter et andet Opgivende skulde Fedekalven, under nuværende Priser, tiltage 2 Mk. daglig i Værdi, hvorved Melken vilde være godt betalt, hvor den ikke kan afsættes til Kjøbenhavn.

Almindeligviis anvendes Melken til Smørproduction, og ikkun paa to Gaarde, Lethraborg og Vibyegaard, anvendes den fornemmelig til Sveitser-Ost; men denne Anvendelse antage de Fleste ikke at være fordeelagtig, i det Mindste langtfra saa indbringende som Salget af Smør i Smaapartier, som det finder Sted især fra Geddesdal, Carlslunde Gaard, Cathrineberg, Bentzonseie o. fl. Disse Gaarde have Leverance af Smør til adskillige velhavende Familier hele Sommeren, aflevere det friske Smør i Krukker paa nogle Pund, een til to Gange om Ugen, og erholde da den samme Priis som Høkerne i Kjøbenhavn. At et Meieri ved denne Afsætning maa kunne indbringe en langt høiere Indtægt, end ved at sælge i større Vægt (Fjerdinger og Halvtønder) er indlysende; thi Producenten lægger her til den gængse Priis, Høkerens Fordeel; ja det er endog undertiden Tilfælde, at den mere velhavende Familie gierne giver en endnu høiere Priis for bestandig at have nykjærnet Smør. Hvor en Gaard, der dog ikke maa ligge for langt fra Staden, kan skaffe sig Afsætning paa sit Smør paa denne Maade, der er vel Indtægten ikke fuldt saa stor som den fordeelagtigste Melkehandel, d: i en Afstand af $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ Miil fra Kjøbenhavn; men den er vistnok, i et længere Tidsrum, større end Melkehandlen, der drives i en Afstand af $1\frac{1}{2}$ til 2 Miil fra dette store Marked.

Det bør til Slutning ikke blive uomtalt, at Koerne nuomstunder behandles med langt større Omhu end tilforn især paa Herregaardene baade Sommer og Vinter, hvor det nu ikke længer er noget ualmindeligt at give Malkekoerne, foruden Kartofler ogsaa en Deel Sæd; hos Bønderne erholde de, i det Mindste om Sommeren, hvor Vikker dyrkes i Brakmarken, en langt rigeligere Fodring end tilforn. Men det er ikke blot en langt rigeligere Fodring Kvæget nu erholder end forhen; der sørges ved velindrettede Stalde, hvor dette er muligt,

i høiere Grad for dets Reenlighed, og det er endog Tilfælde at Strigle- og Børste anvendes hele Vinteren igjennem. Paa Cathrineberg kommer Køerne aldeles ikke ud af Stalden fra de indstaldes om Efteraaret til de næste Foraar slippes paa Græs; Vandet pumpes ind i Krybberne, der have saameget Fald at det atter ganske kan løbe af.

Tøiringen gaaer, paa de større Gaarde, meer og meer af Brug, og den løse Drift — ikke Staldfodring — indføres istedet. Hr. Proprietair **Valentiner** forsikkrer at have større Netto-Indtægt af 160 Malkekøer, der gaae løse, end tilforn af 200 tøirede. At opregne de Herregaarde, der ikke længer tøire, vilde, med faa Undtagelser, være at nævne dem Alle. Tøiring hører nu paa Herregaardene snart til Undtagelserne, blandt disse er Vibye-Gaard; **men her vandes Køerne i Tøiret**, og paa denne Maade søges Fordelene af Tøiringen og af den løse Drift forenede. Hvad en driftig og tænkende Landmand, hvem andre Omstændigheder nødte til at tøire, forsikkrede, nemlig at 120 Køer give ved løs Drift større Udbytte end 150 tøirede Køer, bekræftes af mange andre Landmænd. Dette er i det mindste ganske det samme Forhold som Hr. Valentiner angav, nemlig at 160 Køer gave større Udbytte end 200 tøirede.

Paa **Egholm** har man, uden at formindske Antallet af Kvægbesætningen, indført den løse Drift istedetfor Tøiringen. Imidlertid er det vel en afgjort Sag, at et større Antal kan ernæres paa samme Areal ved denne end ved hiin; men da det ikke kommer saameget an paa hvor stort Antal der holdes paa et vist Areal, som paa hvor stor Netto-Indtægt det afgiver, saa kan det større Antal ikke anføres som et Beviis for Tøiringens Fortrin. Skulde den løse Drift end være fordeelagtigere, saa kan den dog ikkun anvendes paa de større Gaarde, hvor det kan betale sig at vogte Kvæget paa den indhegnede Mark, og hvor der findes en Vanding, til hvilken det kan søge hen efter Behag; de mindre Gaarde ere nødte til at tøire eller staldfodre. Dette Sidste er, som anført under 6te Afsnit, ikke Brug her paa Amtet, uden af meget Faa, og med en meget ubetydelig Besætning.

Oplysning om hvor stor Mængde Melk, Smør og Ost man i Gjennemsnit kan regne paa hver Koe i de forskjellige Egne, savnes aldeles i Indberetningerne; men er naturligviis af stor Vigtighed. Ligeledes savnes sammenlignende Beregninger over Indtægten ved

Smør-, Sødmelksoste-Fabrikation og Kalvefedning. Fra Edelgave har Red., ved Eierens Velvillie, erholdt et Meieri-Regnskab for 10 Aar, ifølge hvilket en Koe giver henved 68 Pd. Smør om Aaret. De Sogne som befatte sig med Melkehandel kan for hele Aaret anslaaes til at have høist 6 Potter Melk af Koen daglig, længer ude i Landet neppe 3 Potter i Gjennemsnit. Paa Herregaardene regnes 1 Fjerding Smør almindeligviis som Indtægt af hver Koe om Aaret; mange Steder haves dog $1\frac{1}{4}$, nogle bringe det til $1\frac{1}{2}$ Fjerding. Regner man 1 Pd. Smør paa hver 15 Potter Melk, hvilket formodenlig er for høit anslaaet hertillands, saa skulde den Koe, der giver 1 Fjerding Smør om Aaret, malke 740 Potter, hvilket i 300 Dage vilde udgjøre $2\frac{1}{2}$ Pot daglig. Paa Geddesdal regner man $\frac{1}{2}$ Tde. Smør paa hver Koe, dette er den høieste Smørproduction der vides her i Amtet; herved maa dog bemærkes, at Gaarden har en udsøgt Kvægbesætning af Tønderske, Jydske samt adskillige Koer, tillagte efter en Tyr af Engelsk Race fra Krabbesholm, at Jorderne, i sig selv af fortrinlig Beskaffenhed, ved Mergling og stærk Gjødning ere bragte i udmærket Kraft, og at Kvæget om Vinteren faaer Kjærne, endelig at alt hvad der angaaer Meieriet bliver passet med største Opmærksomhed.

19.

Hesteavl.

Hesteavlen har aldrig været dreven med Interesse eller Kundskab paa dette Amt, og i det Høieste været beregnet paa at tillægge de ringe Arbeidsdyr, der udkrævedes til Driften og den Mængde Kjørsler der forefalde. Paa Grund heraf kan man ikke vente at den skulde staae paa noget synderlig høit Trin, eller at Racen skulde besidde fortrinlige Egenskaber. Størrelsen er meget forskjellig efter det Jordsmon, paa

hvilket Hestene ere opdrættede; den varierer mellem 9 Qv. 2 Tom. og 10 Qv., dog er det nu ikke længere ualmindeligt at finde Heste, tillagte af Bønder i det bedste Strøg af Amtet, f. Ex. i Kildebrønde, Klovetofte, Høielse, Jersie Sogne, der holde over 10 Qv. Med Hensyn til Størrelse er Hesteracen unægtelig tiltaget, men i Antal aftaget siden Udskiftningen, ved hvilken det første Skridt blev gjort til at forbedre den, ved at tvinge Bonden til at holde et mindre Antal end tilforn, og ved de større Afgrøder, især af Foderurter, at sætte ham istand til at fodre bedre. Udskiftningen af Fællesskabet bevirkede saaledes det som den Tvang, en Række af Lovbud paalagde Godseier og Bonde, for at fremskaffe større Heste, ikke formaaede at udrette. Efterhaanden som Agerbruget har hævet sig ere Hestene blevne noget større; men de ere i det Hele taget endnu altfor smaae, og derfor maa der holdes et altfor stort Antal af dem. Men uagtet Agerbruget endnu ikke er steget til nogen synderlig Grad af Fuldkommenhed, kan man dog ingenlunde indrømme at Hesteavlen har holdt Skridt med det; hertil maa vel Grunden rimeligst søges i den Omstændighed, at Bonden avler Sæd til Salg, og maa altsaa søge at frembringe saadanne Varer, som han kan faae bedst betalt; Heste derimod tillægger han kun til eget Brug, og mener derfor at kunne nøies med som de falde. Han har i denne Henseende ikke Andres Skjøn, men kun sit eget at rette sig efter, og da nu hans Smag uheldigviis ikke stemmer med Kjøberens, saa er det ganske naturligt at han heri ikke følger med Tidens Fordringer. Hvad der siges i en af de indkomne Indberetninger, hvis Ord derfor anføres, gjælder, med faa Undtagelser, som almindelig Regel: „Man maa destoværre indrømme, at Hesteavlen hos Bonden er meget i Aftagende, her holdes ikke en eneste god Beskeler, og har ikke været holdt nogen i de sidste 10 Aar og maaskee længere tilbage. Bonden tager aldeles ikke rigtigt Hensyn til Hingstens Exterieur, især et lige Kryds, kraftige velstillede Bagben seer han ikke paa; men en bred Bringe, høi Reisning, helst dygtig spækhalset, og fremfor alt — meget lav Bedækning-Priis er det han attraaer. En aldeles vanskabt Hingst, der bedækkede gratis her i Egnen vilde faae meget at bestille. Derfor har endnu ingen Bonde her i Egnen ladet bedække af Fuldblod, og efter Foranførte vil det endnu neppe skee i en Række af Aar." — Denne

Klage over Mangel paa gode Stodhingste sees fremført fra alle Egne af Amtet, og den er et talende Beviis paa Hesteavlens Forfald, hvad Exterieuren angaaer; thi at Hestene nuomstunder ere mindre smaae og mere sletbyggede end tilforn kan neppe vidne om det Modsatte. „Om Hesteavlen, siger en anden Indberetning, gjælder omtrent det Samme som om Qvægavlen. Den almindelige Race svarer ikke længer til det fremskridende Agerbrug, og man er langtfra ikke saa opmærksom som man burde være paa Sammes Forædling; og skjøndt man vel hist og her sporer nogen Fremskriden til det Bedre, ere de dog altfor Mange de Landmænd, som ikke engang benytte de sig tilbydende Midler fra Stutteriet i Frederiksborg, Kongens Stald eller enkelt udmærket Hingst. — Det rette Greb i Valget af Følhoppe og Stodhingst, i Følets og den unge Plags Rogt og Pleie har Sjællænderen slet ikke." — Om Hesteavlens Tilstand paa et Strog af Egnen mellem Kjøbenhavn og Kjøge — de foranførte Beretninger omtale Egnen ved Roeskilde-Landeveien — udtrykker en anden Beretning sig saaledes: „Hesteavlen i Thorslunde Sogn er snarere aftagen end tiltagen, da de mange Aars lave Sædpriser har sat Bønderne tilbage; men vilde Sædpriserne blive rimelige for Eftertiden, kan Hesteavlen ogsaa ventes at gaae fremad, da den velhavende Bonde sætter sin Ære og Lyst i at have gode Heste og godt Tillæg. Derimod i Greve og Kildebrønde Sogne er Hesteavlen ved de aarlig fra det Kongl. Stutteri paa Frederiksborg, til Hesteracens Forbedring hidsendte Stodhingster, gaaet noget fremad, især da flere af Bønderne i disse Sogne ere formuende og holde renere Følhopper." — Ikkun fra de Egne af Amtet, hvor forædlede Hingster have været stationerede, er det at Hesteavlen anføres at være gaaet frem; men ikke een Indberetning melder et Ord om den Nytte Præmiehingster har gjort, og uagtet der i en lang Række af Aar er uddeelt Præmier i Kjøge for de bedste Stodhingste, omtaler Indberetningen fra denne Egn slet ikke disse Stutteri-Besigtigelser, eller de ved disse belønnede Hingster. „Aarsagen til den forbedrede Hesteavl, siger den, er at Bønderne, som ved Udskiftningen nødtes til at afskaffe deres større men slettere Heste-Antal, og i deres Sted at tillægge færre men bedre, for en Deel lade deres Følhopper bedække ved Stutteriet ved Frederiksborg. Herved tillægges gode Hingster paa Bøndergaardene. Andre sik og

faae endnu Hopper bedækkede paa de omliggende Herregaarde. Saa har her og i nogle Aar været tilsendt Hingster fra Frederiksborg, som i flere Uger have henstaaet omkring i Sognene, hvor Bønder og Andre have kunnet hendrage deres Følhopper til Bedækning." Hvad det Kongl. Stutteries Hingster i denne og flere Egne siges at have virket til Hesteavlens Forbedring, meldes fra den nordlige Deel af Voldborg Herred at være bevirket ved en, Conferentsraad Holten tilhørende, Hingst af „arabisk" Blod, der i en Række af Aar har været stationeret paa Krabbesholm, efter hvilken Hingst „ikke alene paa Krabbesholm, men ogsaa hos Godsets Bønder findes et Tillæg, der beundres af Alle, der komme her i Egnen for at see samme." Dette er skrevet i 1829, altsaa forinden man havde lært at kjende Fuldblodshestens Indvirkning paa Hesteavlens Forædling, men efterat Præmiesystemet havde været gjældende i nogle og tredive Aar.

Hestene paa det frugtbareste Strog af Amtet, og hos de mere velhavende Bønder ere almindeligviis fra henved 10 Qv. til 10 Qv. 2 Tom. store, meget faa ere større, men alle mindre hos den forarmede Bonde og hos Parcellisten. Hesteracen er, ligesom Kvægracen, meget blandet med Blod fra andre Provindser, hvortil Kjøbenhavns Nærhed bidrager endeel, fordi halvgamle Heste derfra sælges paa Roeskilde og Kjøge Markeder og paa Trommesalen ved Kjøbenhavn. Disse bringe undertiden Føl, og bidrage saaledes til at forblande den oprindelige Race. Det er derfor vanskeligt at give en Beskrivelse, som kan passe for Amtets Hesterace i Almindelighed; paa Størstedelen vil dog nok efterstaaende passe: Hovedet er grovt med en flad og bred Pande, smaae velansatte Ører og muntre Øine, dog ere Svineøine ikke ualmindelige; Halsen er velreist, tyk og ofte spækkammet, forsynet med en lang og haarrig Man; Manken er lav og tilrundet; Bovene steile og tykke; Underarmen kort og til den Vægt den skal bære, forholdsviis svag; Skinnebenet derimod tykt og rundt med skjulte Sener; Hoven stor, rund og sund. Kroppen er temmelig velribbet og Bringen bred og flad; men Ryggen, paa Grund af at Hesten er lav fortil, sjelden saa lige som det var ønskeligt; imidlertid hjelper dette til at Hesten seer noget anseeligere ud fortil, og det er ogsaa Fordelen Bonden seer mest paa. Lænden er derimod svag, oftest slet forenet med et temmelig kort, ofte meget afskydende Kryds. Bag-

delen synes i det Hele ikke i Omfang og Muskelfylde at svare til Fordelen, men til Erstatning er den prydet med en lang, haarrig Hale. Skanken er paa ingen Maade udmærket, almindeligst for rund, hellerikke er Haseleddet tilstrækkelig bredt og stærkt eller velstillet; Spat findes hyppigere hos de større Heste end hos de mindre. Hellerikke er Fodskiftet just det bedste, Hesten arbeider formeget under sig, løfter for høit, og Bagdelen mangler Kraft til at skyde den frem, den har ofte et tungt og dertil meiende Fodskifte. De almindeligste Lød ere bruunt og rødt, betydelige Aftegn findes sjeldent. Størrelsen er meget forskjellig, paa Heden ofte over 10 Qv. Af saadanne Heste er det meget almindeligt at see sex trække en Ploug; vel er denne som oftest temmelig plump og svær, men neppe tungere end at jo fire Heste maatte kunne arbeide med den.

Hesteavlen er iøvrigt i en Overgangs-Periode; der er nemlig paa de senere Aar vakt en tilforn ukjendt Interesse for den, hvilken ikke kan blive uden velgjørende Følger; man er her kommen til Erkjendelse om at Stutteri-Besigtigelserne ei have gjort det tilsigtede Gavn. Neppe er der i faa Ord fremsat et saa slaaende Beviis for Besigtigelsernes ringe Nytte, som i Beskrivelsen af Ribe Amt. „I Holsted Kroe, hedder det der, Vamdrup Sogn, har været en Hingst, som flere Gange har faaet Præmie, men som nu er død, saa at denne Egn for Tiden mangler en god Hingst." Hvad Nytte har nu denne Hingst gjort Hesteavlen, naar den Egn, hvor den i flere Aar har været benyttet, ved dens Død mangler en god Hingst? For at opnaae dette Resultat, behøvede Staten sandelig ikke at have anvendt gjentagne Belønninger. Havde Præmieuddelingen gjort den tilsigtede Nytte, saa vilde det have heddet: i den Egn har været en Hingst, som flere Gange har faaet Præmie, saa at denne Egn for Tiden ikke mangler gode Hingster. — Da Præmieuddelingen ved Placaten af 25 Februar 1837 er ophævet i Sjælland, saa er det overflødigt her at tale mere derom. Den Overgangs-Periode, hvori vor Hesteavl befinder sig, er fremkommen af den Strid, der, som bekjendt, i nogle Aar fandt Sted om de forskjellige Grundsætninger, hvorefter Fremgangen til noget Bedre burde ledes; thi Alle vare enige om, at som det var kunde man ikke ønske det skulde blive. Interessen for Hesteavlen var aftagen, og det var kun den der ikke rigtig beregnede hvad

en Hest kostede at opdrætte, der befattede sig dermed. Paa de større Gaarde holdtes ingen Hingster, thi Bønderne vilde ikke betale saa høie Springpenge, som kunde dække Omkostningerne ved at anskaffe og holde en god Hingst, og af slette var der nok; det erkjendtes selv af Tilhængerne af Præmie-Systemet at dette ikke tilveiebragte et tilstrækkeligt Antal gode Hingster, men de vedbleve, eller snarere vedblive, at paastaae man ved Valget af Stodhesten mere bør have sin Opmærksomhed henvendt paa dens egen end paa Afkommets Beskaffenhed, og heri er det vel fornemmelig at Feilen ved dette System ligger. Vi fulgte da som sædvanlig Tydsklands Exempel, og da man der havde begyndt at efterligne Englænderne, basere Hesteavlens Forbedring paa een udmærket Race Heste (Fuldblodsheften), der vedligeholdtes i sin Reenhed, og prøvedes ved Væddeløb, saa efterfulgtes, eller forsøgtes det Samme hos os; men det gik langsomt med Forædlingen som med det Meste her tillands; der skulde lang Tid til at selv den mere Formuende kunde bekvemme sig til at betale saa høie Springpenge, at det kunde være fordeelagtigt at anskaffe en Fuldblodshingst. Ved en Actie-Forening lykkedes det endelig at faae en saadan Hingst, Tournament (ved Cetus af Pastime), der i 1837 opstaldedes i Roeskilde og begyndte at benyttes paa Amtet, mod 20 Rbd. r. S. Springpenge for hver Hoppe. Samme Aar stationerede den Kongl. Stutteri-Direction en anden, det Kongl. Stutteri tilhørende Fuldblodshingst, Hadji-Baba, paa Svenstrup, hvor den bedækkede til 10 Rbd., og en tredie Hingst af denne Race, Y. Necromancer, stationeredes i Herfølge paa Præstøe Amt, bedækkede til samme Priis, og benyttedes af adskillige Landmænd paa Kjøbenhavns Amt.

Da Bønderne imidlertid ikke ret kunde bekvemme sig til at betale saa høie Springpenge, saa kom Selskabet til Hesteavlens Fremme dem til Hjelp, ved at betale Hælvten af Springpengene for et vist Antal Hopper, tilhørende Bønder. Dette var vel den eneste Maade, paa hvilken man kunde bringe dem til Erkjendelse af den forædlede Hests Fortrin, og i Fremtiden bevæge dem til at betale høie Springpenge, hvilke altid vil blive nødvendige for at det skal kunne betale sig at holde gode Stodhingste. Men det er ikke den eneste Nytte, den gjenvakte Interesse for Hesteavlen har gjort, at der er anskaffet en Fuldblodshingst; denne vilde kun virke ubetydeligt, og meget lang-

somt paa et heelt Amts Hesteavl, og naar den dobe vilde Sporene af den med Tiden forsvinde; hvad der er langt vigtigere er at de fleste Eiere af de større Landeiendomme have begyndt at lægge Fol til, noget de tilforn kun undtagelsesviis gjorde, og naar det skeete var det blot for at fremskaffe samme Slags Heste, de kunde kjøbe ligesaa gode, og langt billigere af Bønderne. — Det er ganske sandt at Bøndernes Hesteavl er af større Vigtighed for Landet end Herregaardenes, fordi det er hiin der skal levere det største Antal af de fornødne Brugsheste; men for at kunne levere det største Antal gode Brugsheste er det nødvendigt at Hesteavlen ikke overlades ene til Bonden; var han end ligesaa oplyst, ligesaa kyndig som den større Gaardeier, saa vilde dog hans indskrænkede Formues-Omstændigheder, saavelsom hans indskrænkede Omgangskreds lægge ham uoverstigelige Hindringer iveien for at forskaffe sig udmærkede Hingste. Dette maa overlades den mere Formuende, vægrer han sig derved, som Tilfældet var da han ei længere blev af Lovene tvungen til at holde Stodhingst, saa har Erfaringen nu tilstrækkelig viist, at Bøndernes Hesteavl, uagtet al Anstrengelse fra det Offentliges Side, geraader i Forfald; thi i Forfald kan det ikke nægtes at den er geraadet siden Ophævelsen af Herregaards-Stutterierne. Glædeligt er det derfor at man begynder igjen paa Herregaardene noget at befatte sig med Hesteavlen, at man søger at komme i Besiddelse af Afkommet af udmærkede Heste, og især at der er Udsigt til at Hingsthold og Hesteavl, indenfor passende Grændser, kan blive fordeelagtig; thi stedsevarende Opoffrelser for at fremme en Sag, er hverken at vente eller ønske. Adskillige Besiddere af Herregaarde have i de senere Aar frivillig begyndt at holde Stodhingster til Afbenyttelse for Bønderne; men af Mangel paa gode, ved Fuldblod forædlede Hingste, er andre anskaffede; paa Egeholm og Vibyegaard holdes Stodhingste af det Frederiksborgske Stutteri, paa Edelgave en jydsk Hingst, og paa Trudsholm en Hingst af det forhenværende Løvenborgske Stutteri; men med Undtagelse af Vibyegaard have de nævnte, og desuden adskillige andre Herregaarde nu Tillæg efter Fuldblod, der med Tiden skal anvendes istedetfor det mindre ædle og uædle Blod. Amtet har saaledes Udsigt til om nogle Aar at blive tilstrækkelig forsynet med gode Stodhingste af forædlet Race.

Om den forædlede Hests Fortrin er man overalt blandt de mere oplyste Landmænd overbeviist; Bønderne derimod udtale sig ikke endnu til Gunst for Fuldblodshesten, hvilket ikke er at undres over, da han kun kjender den af Udseende, og det endda sjeldent; dette falder imidlertid ikke i hans Smag, dertil er der for lidt Kjød og Haar, dog er han saa fornuftig endnu ikke at afsige nogen Fordømmelses-Dom over denne Race; ved det nærmere Bekjendtskab han, ved Understøttelse af Selskabet til Hesteavlens Fremme, vil gjøre til Fuldblodets Afkom, vil han formodentlig erholde samme gode Mening om denne Race, som Andre, der kjende den. Skjøndt det af den mere dannede Landmand indrømmes, at den forædlede Hest almindeligviis af Exterieur er saaledes som Veterinairerne sige os at en Hest skal være, saa er der dog Adskillige der frygte, at den ikke skal have tilstrækkelig Styrke til de Arbeider, der forefalde ved Agerbruget, og ere bange for at komme til at kjøbe Hurtighed og Skjønhed paa Kraftens Bekostning; og rigtignok vilde det være en slem Omstændighed, om det skulde blive nødvendigt at spænde flere end 4—6 Heste for en Ploug, hvilket nu er Brug selv hos de Bønder, der have de største og stærkeste Heste. Men naar man ret overveier Sagen, og kommer ihu at de fra England indførte fortrinligere Arbeidsredskaber, Plouge, Exstirpatorer m. fl., som i England ere indrettede til to Heste, falde for tunge for to af vore Heste, og af denne Grund ikke kunne benyttes med Fordeel, saa maa vel en Deel af Frygten for at vor Landrace skal tabe i Styrke ved Forædlingen ved engelske Hingste forsvinde. Det kommer kun an paa ei at opgive Sagen inden man har lært Resultatet tilstrækkelig at kjende; standser man paa Halvveien naaer man ikke Maalet, men dette ligger ikke nær naar Talen er om Forbedring af Huusdyrene, den kræver Tid, Penge og fornuftigt Overlæg, og giver sjelden Renter i de første Aar; men lader man sig afskrække herved, saa bortkaster man sine Penge, og deri handler man ufornuftigt.

Uagtet der er Udsigt til at Hesteavlen vil gaae frem til det Bedre formedelst den Opmærksomhed, der skjænkes den, saa vil det dog ikke blive muligt at bringe den til den forønskede Fuldkommenhed, saalænge Bonden holder et til hans Avlsbrug saa uforholdsmæssigt stort Antal Heste; thi herved bliver det ham umuligt at give Tillægget

og Folhopperne den passende Rogt og Foder. Gammel Vane kan være en medvirkende Aarsag til dette store Hestehold; men vist er det at det betydelige offentlige Hoveri, Veiarbeide og Frikjørsler nøder ham til at holde flere Heste end nødvendigt til sin Drift; thi færre og større kunne her ikke gjøre det samme Arbeide som de flere, mindre arbeidsdygtige. Vilde nemlig en Bonde, istedetfor 8 smaae holde 4 større og stærkere Heste, saa kunde han med dem drive sin Lod ligesaa godt; men skal han sende en Vogn paa Veiarbeide, og en anden i Kongereise, saa har han i første Tilfælde endnu 4 Heste til at spænde for Plougen; i sidste Tilfælde maa han lade Arbeidet hjemme hvile. Paa den anden Side falde de mange Heste ham byrdefuldt at holde, derfor iler han saameget som muligt efter at begynde Høsten, for desnarere at naae den herlige Avretid, og af samme Grund denne begyndes tidligt, udhales den saa langt ud paa Efteraaret som muligt, om end ikke hos den ordentlige Bonde med Arbeidsheste, saa dog med Fol og Plagge. Dette har man bebreidet Bonden, og med Uret, thi det er dog stedse bedre at lade Plaggene søge Foden hvor de kunne udenfor Stalden, end Intet at give dem inde. Man har søgt at oplyse ham om det Skadelige i at lade Kreaturene gaae saa længe ude om Efteraaret; denne Oplysning trænger han neppe til; thi han veed meget vel, at Plaggen vilde trives bedre i en god Stald ved godt Foder, end i Regn og Blæst i en suur Eng eller Mose, men han har kun Valget mellem at lade den søge sit Ophold der, eller at holde endnu en Koe mindre. Saalænge derfor Hoveriet vedvarer, som tvinger Bonden til et urimeligt stort Hestehold, vil Hesteavlen aldrig kunne drives som den bør; Bonden vil vedblive af Nødvendighed at holde mange, og som Følge heraf smaae Heste, hvilke det ikke betaler sig at tillægge til Salg; Kvægholdet vil vedblive at staae i Misforhold til Hesteholdet; at opgive Avret vil vedblive at være næsten en Nødvendighed, og Dyrkningen af Rodfrugter og Raps derved meget mislig; — kort det store Hestehold, hvilket det offentlige og private Hoveri gjør nødvendigt, vil yttre sin skadelige Indvirkning paa hele Bondens Drift, og i enhver Retning hæmme hans Fremskridt.

At Hesteavlen paa en stor Deel af Amtet, især i Nærheden af Kjøbenhavn ikke betaler sig, behøver neppe at anføres; thi hvor man

kan have 50 til 60 Rbd. af en Koe i reen Indtægt om Aaret, der maa man have Udsigt til langt høiere Priser paa Heste end Bonden har, for at det skal lønne sig at lægge dem til. Desuagtet er det ikke saa ualmindeligt som man skulde formode, selv i en Afstand af mindre end en Miil fra Kjøbenhavn, at see Føl hos Bønderne af eget Tillæg; dog er det ikke her i Egnen, som længer ude i Landet, Regel selv at tillægge de Heste man bruger. Rigtig beregnet vil det paa Størstedelen af Amtet neppe betale sig at tillægge almindelige Arbeidsheste; men var der, ved Bestemmelserne for Væddeløbene, taget tilbørligt Hensyn til at fremme Provindsens Hesteavl, vilde deri ligge en Opmuntring for Godseieren til at lægge Vind paa den forædlede Hesteavl; hidtil har denne kun indskrænket sig til Tillæg af nogle Halvblodsheste til eget Brug, og for at skaffe en forædlet Stodhest til Afbenyttelse for Bønderne. Men allerede det er, som sagt, et Skridt til Forbedring, at Herregaardene igjen befatte sig med Hesteavlen.

20.

Faareavl.

„Da det vist neppe kan bestaae med en planmæssig og ordenlig Drift at lægge sig efter Faareavl, er denne derfor ikke af Betydenhed her. — Bonden holder vel Faar, men dette kun som en til Huusvæsenet hørende nødvendig Artikel." Med disse Ord skildres Faareavlen i en Indberetning fra en Egn i Voldborg Herred, forfattet i 1829, og den Anskuelse, som deri fremsættes, var tilforn den almindelige blandt Amtets dygtigste Landmænd. Faareavlen betragtedes med Ringeagt, som Noget der ikke kunde forenes med „en velordnet Drift", og saaledes betragtes den endnu af Mange, vel endog af de Fleste. Man kan altsaa ikke vente at Faareavlen, under saadanne

Omstændigheder, skulde være bragt synderlig vidt; Bonden holder vel Faar, men kun saamange som ere nødvendige for at forsyne Huset med den fornødne grove Uld, han bekymrer sig derfor ikke synderlig om deres Forædling. Endskjøndt altsaa Faaret endnu langtfra ikke værdiges den samme Opmærksomhed som Kvæget og de øvrige Huusdyr — en Opmærksomhed, der i det Hele ogsaa for disses Vedkommende falder temmelig ringe — saa have dog Adskillige begyndt at indsee det er ingen ubetinget Sandhed, at man bør kaste Brag paa Faareavlen; men at det snarere stemmer overeens med egen Fordeel, at bibringe dette Huusdyr fortrinligere Egenskaber end det almindeligviis besidder. Det almindelige Faar er nemlig endnu her paa Amtet et meget ufuldkomment Dyr efter sin Bestemmelse; det er høibenet og grovhovedet, vildt og utriveligt, bærer liden og grov Uld, hvilken det er meget genegen at tabe om Foraaret; Kjødet er grovtrevlet og temmelig haardt. Derimod er det meget frugtbart, løber naar det er et halvt Aar gammelt, og føder almindeligviis 2, ofte 3 og undertiden 4 Lam; desuagtet giver det selv af Lammene en ringe Indtægt, da 10—12 Mk. kan antages for den høieste Priis for Stykket af almindelige Lam.

Det var Regjeringen, som gjorde det første Skridt til vor Faareavls Forædling, ved i Aaret 1784 at oprette et Skæferi paa Steengaarden i Gladsaxe Sogn. Dette Skæferi bestod oprindelig af 3 Spanske Væddere og Danske Faar, af hvilken Race vides ikke; siden erholdtes fra Sverrig 10 Stkr. Spanske Faar. Denne Stamme forflyttedes i 1797, da den var bragt til 172 fiinuldede Faar, til Esrom. Paa Amtets Faarerace har dette Skæferi ingen kjendelig Indflydelse havt, ei engang i den Egn, hvor det havde været, fandtes Spor deraf, da man i dette Aarhundrede atter begyndte at forædle med spansk Blod.

Betydeligere var det Skæferi, som Kammerraad Drewsen holdt paa Lundtofte-Gaarden i Lyngbye Sogn, men som ved Salget af denne Gaard, for nogle Aar siden, blev nedlagt, ligeledes uden at have efterladt sig kjendelige Spor paa Omegnens Faar. Da det imidlertid er det største, der vides at have været i dette Amt, fortjener det, saavelsom hvad der i Kammerraadens Indberetning fremsættes om Faareavlen, at kjendes nøiere. „Dersom mine 500 spanske og 200

Faar af Southdowner-Racen ikke vare i denne Egn, saa maatte jeg svare, at fiinuldede Faar var her aldeles ikke. Men da disse tvende Flokke hver skulle bringes til 1000 Stykker, saa vil denne Egn dog om nogle Aar faae en ei ubetydelig Deel deraf. Ogsaa haaber jeg at Egnens Faar skulle ved Southdowner-Racen, som jeg troer vil finde Bøndernes Bifald, blive forædlede; thi med det spanske Faar befatter Bonden sig ei mere."

„Her synes det mig passende at sige nogle Ord om hvorvidt det var hensigtsmæssigt at udbrede den spanske Faareavl mellem Bønderne, og hvorfor de dermed anstillede Forsøg have havt saa lidet Held."

„Jeg troer nemlig ikke at det var ønskeligt, om end muligt, at udbrede det spanske Faar hos Bønderne. Disse Faar, skjøndt ikke vanskelige at fodre, da de hverken ere stærke Æders, eller forsmaae noget Slags godt Foder, der passer Faaret, behøve dog i det Hele bedre Pleie end det almindelige Faar. De taale mindre end hine at sulte om Sommeren paa en nøgen Fælled, eller give da altfor ringe Indtægt. Rodfrugter, som er det eneste Foder om Vinteren, hvorpaa de blive fuldkommen lønnende, dyrkes i mange Egne endnu ikke. Lammene af disse Faar ere meget kjælne og udsatte for Sygdomme, der sjelden ramme de danske Lam. Ogsaa holde de sig i det første Aar smaae og for det Meste magre, saa at Slagteren vrager dem. Jo mere Faaret skrider frem i Forædling, jo mere bliver dette Tilfældet. Eiheller bliver det spanske Lam drægtigt førend i det andet Aar, og den spanske Race føder sjelden meer end eet Lam. — Efter alt dette er det tydeligt at Fordelen af de spanske Faar fornemmelig skal indkomme af Ulden, men denne bliver ringere hos Bonden end hos enhver anden Landmand, der kan holde et stort, med bedre Bygninger forsynet Skæferi. Bonden har aldeles intet Begreb om de Egenskaber, hvorved den spanske Uld fornemmelig anbefaler sig hos Fabrikanten. Hvad han (Bonden) kalder fiin Uld, og maaske anseer for uforbederlig, er ofte ikke andet end hvad vi allerede ved Forædlingen i anden eller tredie Generation kunne have, og her bliver han da staaende, tillægger selv Væddere paa sine Blandingsfaar, see at de have lang Hale og krumme Horn, og siger: de er saagou spanske nok! — Eiheller er hans Stald passende til den fine Faareavl, da Ulden i den ikke kan befries for Hørfrøe og anden Ureenlighed, der saameget ned-

sætter dens Priis. Naar han da kommer med sit lille Partie, saa kaldet Raceuld, skambydes han, eller troer at skambydes, og indseer lettelig, at et Faar af almindelig Race, der giver ham et Par Lam, som tidlig udvikler sig, let finder Kjøber og strax skaffer Penge til Huset, er ham bedre tjenligt end det spanske, om hiint end giver ham betydelig mindre Uld; denne kan dog hans Kone spinde, den spanske ikke."

„Jeg gjentager derfor, at efter min Overbeviisning passer den spanske Faareavl sig ikke for vore Bønder. Derimod var det ønskeligt at de indførte hos sig et godt Kjødfaar, der dog bærer mere og bedre Uld end det almindelige, og dette troer jeg at finde i Southdowns-Racen." —

„Faarefolding, det vil sige Faarenes Fodring i bevægelige Folde, har jeg brugt i adskillige Aar og vilde vist aldrig have forladt den, dersom jeg ikke var kommen til at see hvor let endog meget store Flokke kunne vogtes af et Menneske med en Hund. Nu vogtes mine Faar paa denne Maade, og ere, ved Hundens Hjelp, næsten ligesaa meget i min Magt som før i Foldene. Natlig Folding til Agerens Gjødskning fortsættes uafladelig og med meget Held af mig. De sidste Aar have lært mig at kjende Foldgjødskning's, man kunde næsten sige vidunderlige Virkning paa Rapsen og Græsset."

„Bønderne i Lundtofte foldfodrede ogsaa deres Faar et Par Sommere, men indsaae at denne Fodringsmaade kun er gavnlig hvor Flokken er saa stor, at det kan lønne sig til dens Pasning at holde et Menneske; ellers forsømmes Faarene, blive magre og føde Lammene slet, der altsaa ogsaa blive magre."

„Faarenes Staldfodring er her ubekjendt mellem Bønderne, det maatte da være at de havde seet min Vædderflok, der uafladelig, naar den ikke i Springtiden er hos Faarene, staaer paa Stald."

„Uagtet egentlig spansk Faareavl er kun lidet forsøgt af Bønderne, og nu aldeles opgiven, bærer dog deres Faarerace Mærket af at fremmed Blod er deri blandet. Men hvoraf denne Blanding bestaaer vil neppe nogen kunne sige. Der tales om en langrumpet engelsk Race; men hvilken Race af engelsk Faar kjendes paa Halen? Jeg formoder at de saakaldte langhalede engelske Vædder have været Bastarder af frisiske og danske Faar, og at man, da man saa villig

benævner det Bedre af Tidens Frembringelser „engelsk", har antaget at disse Dyr, da de vare bedre end de indenlandske, maatte være engelske."

Denne Indberetning er skreven for 14 Aar siden, det deri omtalte Skæferi er ikke længer til; men den indeholder Anskuelser, som Erfaringen siden har bekræftet, Foretagender som mange Steder endnu kunde blive anseete som nye. Fjorten Aar gjøre overhovedet ikke stor Forskjel hos os i landoeconomisk Henseende, en nyttig Ting bliver i dette Tidsrum ikke saa almindelig bekjendt og antaget, at den kan betragtes som allerede tilfulde udbredt. — Hvad der anføres om Forædlingen af Bondernes Faareavl ved det Spanske Blod, har siden viist sig som aldeles rigtigt; thi Alle ere nu enige i, at det ikke er fordeelagtigt at forædle deres Faarerace i denne Retning. Til en, for Bondens Faar, passende Forædling har netop den Southdownske Race viist sig langt hensigtsmæssigere, og er, hvor Forædling har funden Sted, traadt i Stedet for den Spanske. Dog har Ulden ogsaa af denne Race den Mangel, at den ikke ved Spinding lader sig behandle som den almindelige Danske; der skal høre $\frac{3}{4}$-blod dansk mod $\frac{1}{4}$-blod southdownsk for at Ulden kan behandles uden Olie. Hellerikke giver denne Race, saalænge den holdes reen, almindeligviis meer end eet Lam (skjøndt Adskillige paastaae at 2 Lam ere hyppige), men Lammet er da meget stort, og egner sig i alle Henseender fortrinlig til Slagtning, søges ogsaa med Begjærlighed af Slagterne til meget høiere Priis end almindelige Lam. Paa **Trudsholm** holdes en liden Stamme, 12—16 Stkr., af en Bastard-Race af Southdowner og Danske Faar, der giver to Lam, som betales af Slagterne med 3 Rbd. Stk.; medens Racen var reen erholdtes 4 Rbd. for Stk. af Lam, men der faldt da ikkun eet. Hertillands, hvor det især er Lam der søges til Slagtning, maa det vel altsaa betragtes som rigtigere at holde denne Bastard-Race end den rene Southdowner; om den kan vedligeholdes i de fortrinlige Egenskaber i sig selv, og uden at opfriskes med ægte Blod, vil Tiden vise; benægtes kan det ikke ubetinget, om det end strider mod den Theori, der stadfæstes ved de spanske Faar, hvis Bastarder stedse trænge til Opfriskning ved ægte Blod.

En langt betydeligere Flok, 120 Stkr. ægte Southdown-Faar, holdes paa **Bidstrup-Gaard**, hvis driftige Forpagter, Lieutenant

Bodenhoff, har skjænket Faareavlen ligesaa megen Interesse, som de øvrige Landvæsens-Gjenstande; Lammene søges stedse begjærligere, saavel af Omegnens Bønder, hvilke betale et Vædderlam med 5 Rbd., til Forædling af deres Faareflok, som af Slagterne, til hvem dog kun i Reglen de mindre gode Lam sælges for 4 Rbd. For at udbrede denne Race endmere, har Hr. Bodenhoff et enkelt Aar udlaant Vædder til enkelte driftige Bønder, og havt den Glæde, derved at skaffe dem den dobbelte Priis for deres Lam af Slagteren. Foruden denne trivelig og haardføre Race, holdes desuden paa samme Gaard en Flok paa 30 Stkr. Disbley Faar. Af denne Race sælges Lammene til langt høiere Priis, nemlig for 25 Rbd. Stykket; en Priis der viser hvor store Forventninger Landmanden gjør sig om Forædling ved dette Blod. Til denne Priis kan man naturligviis ikke vente at denne Race skal finde Kjøbere blandt Bønderne, skjøndt den vistnok var bedst skikket til at forskaffe dem saadanne Uldfaar, der passe til deres Behov. Saavidt vides er dette den eneste Faareflok af denne kjød- og uldrige Stamme, som findes i Sjælland.

Skolelærer Gehl i Maalov har erholdt nogle Stkr. af den Race, som findes paa Skaffoe-Gaard i Randers Amt; det er vanskeligt at sige af hvilke Racer den er sammensat; den er meget stor og uldrig, men uagtet Ulden ikke kan regnes til den middelfine, lader den sig ikke spinde uden Olie. Bønderne ynde denne Race meget, da Afkommet af den og deres egne Faar giver en større Mængde, og bedre Uld end deres egen, og Lammene bedre betales.

Paa Amtets frugtbareste Strækning, imellem Roeskilde, Kjøge og Kjøbenhavn, er Faareavlen saavelsom Racen høist ubetydelig. „Det almindelige Faar, siger Indberetningen, er lidet, svagt og taber sin Vinteruld. En bedre Faareavl kunde godt trives her, men kun faa Bønder søge at forbedre deres Faareavl. — Ulden af de spanske Faar kan de ikke behandle, og denne Art er maaskee hellerikke den fortrinligste dos os. Frisiske Faar synes bedst skikkede for vort Klima, dernæst Shetlands-Faaret, som er fiinuldet, eller andre engelske Racer, f. Ex. den southdownske, som i sig er meget fortrinlig. — Paa Skovsboe-Gaard i Ramsøe Herred holdtes, da den tilhørte Justitsraad, Renteskriver Walsøe, en Stamme af denne Race, dibdragt fra Aarhuus-Egnen, der var stor, uldrig og frugtbar. Denne Races Ud-

bredelse var saare ønskelig, og anbefales til Opmærksomhed." Ogsaa denne Faareavl er sporløs forsvunden der af Egnen; den holdtes desuden kun i de allersidste Aar, inden Gaarden kom til en anden Eier, og kunde saaledes ikke have synderlig Indvirkning paa Omegnens Faareavl. — Paa **Bentzonseie** holdtes i adskillige Aar en udmærket Flok Merinos-Faar; Stammen, 120 Stkr. foruden 5 Væddere, kjøbtes af Hofjægermester **Brun** paa Krogerup ved Helsingør, for 1500 Rbd. r. S. Hellerikke af dette Skæferi er længer noget Spor tilbage. —

Det betydeligste Skæferi paa Amtet, og som længst er vedligeholdt, findes paa **Edelgave**, hvis Jorder ere særdeles skikkede til Faar. Paa Hovedgaarden selv holdes en Flok af henved 250 Stkr. af Leicester og Dishley Racen med et Stænk af Southdowns Blod; men paa tvende Gaarde, der drives fra Hovedgaarden, holdes Spanske Faar, paa den ene en Flok af 250 Stkr., paa den anden 150 Stkr. Vi ville under det 21de Afsnit komme tilbage til dette Skæferi, og der finde en Sammenligning mellem Indtægten af disse forskjellige Racer indbyrdes, og Indtægten af Hollænderiet.

Forinden vi forlade denne Gjenstand vil det ikke være uden Nytte at anføre hvad et Par af de udførligste Indberetninger sige om Faareavlen, og ville til den Ende først anføre den der angaaer Smørum Sogn og Omegn. „Spanske Faar holdes alene paa de under Hovedgaarden Edelgave liggende ufrie Gaarde, Smørumgaard og Nyebølle, Bonden ynder ei spanske Faar, han er tilfreds med den grove Uld hans Faar bære; disses Lam betaler Slagteren endeel høiere, og Faarene give betydelig meer Melk end de Spanske. Paa Faarenes Melk sætter Bonden megen Priis; den benyttes til Ost eller sælges til Kjøbenhavn til en høi Priis, 20—24 Sk. pr. Pot. Faarefoldning bruges ved det Spanske Skæferi om Middagen og Natten; paa Hovedgaarden drives Faarene hjem til samme Tider i strøede Stalde. — Hidtil er Faaret behandlet yderst ligegyldigt af Bonden; nu begynder man at tænke paa Sammes Forædling ved Vilsterske og Engelske Væddere, som give finere Uld og bedre Lam." — Fra den nordlige Deel af Somme Herred lyder Indberetningen fordeelagtigst. „Af Faare-Racer er den fiinuldede engelske (det vil sige en Race, der er noget forædlet ved denne) her den almindelige, der næsten

ganske har fortrængt den indenlandske Stamme. Den spanske Race er meget sjelden og kan, hvor Ulden ikke anvendes til Handelsvare, vistnok ikke foretrækkes hiin. Faarefoldning eller Staldfodring er intetsteds Brug. Da Faarenes Antal her paa Egnen hidtil ikke har oversteget 10—16 paa hver Gaard, saa har man tilstrækkeligt kunnet græsse disse paa Braklodden og de magre Græsgange, der ikke kunne yde tilstrækkelig Føde for Kvæget, eller som tilforn af dette vare afgræssede." —

21.

Haugevæsenet.

Fæster man sit Blik paa Kjøbenhavns nærmeste Omegn, betragter de mange smukke Hauger, der omgive Lyststederne, see dem prange med Blomster og Frugttræer, saa skulde man troe at Haugedyrkningen var steget til en vis Grad af Fuldkommenhed, eller at i det Mindste Sandsen var vakt for den. Men man behøver ikke at fjerne sig ret langt fra Hovedstaden, før man ved at kaste sit Øie paa de udflyttede Bondergaarde og Huse, der staae paa den nøgne Mark, uden anden Omgivelse end nogle Stakke, et Møddingested og en lille Tofte, af hvis slette Jordvold enkelte Pilebuske, sjelden et Par kroblede Smaatræer, rage frem, for at faae et ganske andet Begreb om Haugevæsenet paa Amtet. Hvor man seer en ordentlig Hauge ved en Bondegaard kan man for det [illegible] vis paa at Stedet beboes eller har været beboet af en Familie, der ikke hører til Bondestanden. Imidlertid maa der have været en Tid, da man lagde Vind paa at plante Frugttræer; thi i enhver Landsbye findes, foruden nogle vilde Træer (almindeligviis Asketræer) ogsaa enkelte gamle Frugttræer ved hver Gaard. Disse Træer see overalt ud til at være omtrent af samme Alder, og skrive sig maaskee fra Tidsrummet efter Christian V. Lovs

Udgivelse, ved hvilken Dronning Magrethes Lov af 1404 fornyedes, at hver Gaard skulde have en Hauge med i det mindste sex Ymper. Ikke synderlig bedre staaer det til med Dyrkningen af Kjøkkenurter; der sees af disse, foruden et lille Stykke Kartofler og Grønkaal, sjelden andet end et Par Bede, Purrer og Selleri. — En livlig, skjønt just ikke glædelig Skildring findes i en af de indkomne Indberetninger, fra Egnen ved Roeskilde Kroe, forfattet af Kroens daværende Eier, Lieutenant Hansen.

„Saavidt jeg er bekjendt flere Miil her omkring er Haugeanlæg hos Bonden i aldeles Forfald. De smaae Pladse Bønderne udlægge til Hauge, ved nye Gaardes Opbyggelse, synes altid at være tagne paa Slump; dog synes Huushauger almindeligt at være ¼ Skp. Land store, Gaardhauger 1 Skp. Kun deri synes Alle at have Fasthed, at anlægge Haugerne nord for Bygningen. Det er vanskeligt at sige om dette skeer af anden Grund end Skik og Brug. Skjønt det ogsaa kan formodes at det skeer for at have Solen paa Stuehusets Vinduer, Opsigt med Haugen i Norden, samt ligeledes Opsigt med Gaarden, som almindelig er sønden for. Men skal dette være Grunden, saa er den opfort paa falske Principer; thi da Gaardene ere rundtbyggede sønden for Stuelængen, begribes lettelig at Solens Varme har høist ubetydelig Virkning paa samme; medens de slette Følger blive, at Moddingen altid bliver i Sønden og om Sommeren hentæres af Solens Straaler. Ganske anderledes forholdt det sig om Stuebygningen opfortes i Sønden; thi paa denne Maade blev Haugen syd for Bygningen, og Solen vilde virke til Nytte baade paa Stuehuset og paa Haugen, hvilket vilde være saa velgjørende for Kjøkkenurter o. s. v., at Bonden snart fik Lyst til at forbedre sin Hauge, der visselig ikke er en Biting for Huusholdningen. Idetsted de nordliggende Hauger nu om Foraaret, naar Snee af Betydenhed er falden om Vinteren, [illegible] fulde deraf hen i Foraaret, saa Jorden bliver compact, fugtig, kold og aldeles [illegible]ket til Have[illegible]vexters Frembringelse. Af samme Grund lykkes det eihelle[illegible] Bier i Sjælland, i de for Solen affondrede Hauger, saaledes som i Fyen og fl. St., hvor man med Flid vælger Plads til Haugerne mod Solen. Især finder ovenstaaende Indretning Sted ved de nyere opforte Bønderhuse; thi da

Byerne vare samlede, maatte det naturligviis træffe at en Deel Hauger bleve lagte mod Sonden."

„Udskiftningen har ogsaa bidraget meget til Haugernes Forfald; thi saalænge Byerne vare samlede gaves aarlige Maigilder (Sommergilder), og til Maikrandse og Gildestuen skulde Blomster. Dette ansporede Bondens Døttre til at gjøre sig bekjendt med Blomsterdyrkningen og Blomsterbedes Anlæg. Hele Byens Piger havde daglig hinandens Blomsterhauger for Øie, og enhver vilde skaffe de smukkeste Blomster til Gildets Forskjønnelse, hvilket gav Giverinden meest Anseelse i Selskabet. Da Bondens Døttre nu havde Smag for Blomster, blev Kaal, Rodder o. s. v. dem hellerikke længe fremmed. Moderen saae vel Datterens Haugelyst med en Slags Ligegyldighed, men kunde dog ikke undgaae imellemstunder om Søndagen, med Faderen at gaae i Haugen. Den ene Orden føder den anden: nu maatte Haugen ogsaa være i Fred — der blev nu grøftet, sat Steen- eller andet Gjærde om samme. Faderen kom der nu oftere, meente han kunde ikke gaae ledig, plantede altsaa nogle Træer. Saaledes er det formeentlig gaaet fremad med de samlede Byers Hauger, indtil de bleve som de befandtes ved Udskiftningen. — Da denne kom skulde endeel Gaarde udflyttes; der var da saamange andre, vigtigere Ting at tage vare, at der ei kunde tænkes paa Haugen i de første Aar, især ikke paa Frugttræ-Plantningen. Ogsaa manglede mange saadanne Udflyttere Kundskab om Træplantning, da almindeligviis en Farfader eller Tipoldefader havde plantet Træerne i Haugen i Byen, hvor Udflytteren var fød."

„Enhver Bonde vil gjerne have Frugttræer i sin Hauge, og Læe om samme af vilde Træer, naar de som Sæden kunde vore op til Modenhed i et Aar; men de mange mislykkede Forsøg, Plantning og Omplantning, og den lange Tid, som hengaaer førend der kan høstes Nytte af Samme, hertil udfordres en Taalmodighed, og er en Evighed, som Mængden af Bønder, især i Sjælland, ikke synes at kunne opleve." —

Kaste vi vort Blik noget længere ud i Landet i Ramsøe og Thune Herreder, saa afgiver Haugevæsenet intet glædeligere Syn. „Haugedyrkningen, siger Herredsfoged **Blume**, er næsten ukjendt her i Egnen. Bønderhaugerne paa ¼ Tde. L. bruges til Kaal, Urter,

Kartofler og Blegeplads; gode Frugttræer ere en Sjeldenhed, og uagtet Enkelte have erholdt Saadanne fra de Kongl. Plantager, lykkes de dog sjelden formedelst Mangel paa rigtig Pleie; nedsatte i et utilberedt Jordsmon, blandt Græs og Ukrud overlades deres videre Fremvæxt til sig selv. — Haugedyrkning og Frugttræers Opelskning vilde meget befordre Indhegning, thi derved fik Bonden Smag og Lyst til at lægge Vind paa Træplantning til Hegn; men hertil udfordres Anviisning i en Industrigreen, som er den almindelige Mand fremmed. Oplærte Bønderkarle maatte ansættes distriktsvis til at anlægge Hauger og Plantager — og kunde den hertil fornødne Underviisning ikke forbindes med Militair-Tjenesten?" — En anden Indberetning, der skildrer Tilstanden i femten Sogne (Omegnen af Roeskilde), har som den eneste Fremgang i Haugevæsenet kun at anføre, at der i to Sogne paa de sidste Aar er plantet nogle Frugttræer. — Vi ville endnu høre et Par Indberetninger om denne Gjenstand for at faae et desklarere Begreb om den, og dertil først vælge den fra Omegnen af Smørum. „Haugedyrkningen er i den ynkværdigste Tilstand. Bonden har ingen Frugttræer, ingen Buskvæxter, og saagodt som ingen Haugevæxter — alt hvad han i Almindelighed har er Kartofler paa et Par Skpr. Land og Grønkaal paa 1 Fdkr., lidet Selleri og Purre, som ei udplantes. Under Navn af Amagertoi kjøbes nogle faa Gange aarlig en Portion Hvidkaal og Gulerødder."

„Den Hauge som graves er i det Høieste 3 Skpr. Land. Mange have vel endnu desuden et større Indelukke, som formodentlig af Forfædrene er bestemt til Haugedyrkning, men som nu ploies og idelig besaaes med Byg, undertiden med Rug." — Herfra nævnes som priselige Undtagelser Gaardmændene Mads og Peder Pedersen i Lidsie, Hans Svendsen i Nyebolle og Rasmus Nielsen, Udflytter af Smørum-Øvre, hvis Hauge er fuldt 1 Tde. L. stor, hvori findes endeel Frugttræer, Buskvæxter samt Grøntsager. —

Ganske anderledes lyder Indberetningen fra Egnen af Naboesognene Maalov og Ballerup. „Det er mig behageligt, siger Indberetningen, at kunne bekræfte Haugedyrkningens Fremgang, især i Maalov, Skovlunde og Pederstrup Byer, hvilket især skyldes Skolelærerne Gehls og Jørgensens priisværdige Exempel og Bestræbelser." Exemplet alene vilde neppe have virket stort, der krævedes

vedholdende Opfordringer til at Bonden gav disse Mænd Tilladelse at plante de Frugttræer, de selv afhentede fra de Kongl. Planteskoler, i hans Hauge; naar da endelig Træet stod der, var han ikke uvillig til at betale de udlagte 7 Sk. for hvert Frugttræ. Konen var da iforveien vunden for Sagen, og paatog sig Tilsynet med Træerne. Det er mere glædeligt end just hyppigt at finde Mænd, der for at fremme det Gode, saaledes overtale Andre at tillade dem at arbeide for deres Vel. Saameget agtværdigere bliver disse Mænds Bestræbelser for denne Sag, naar man af denne Udskrift af et Brev fra Skolelærer Gehl til Red., seer at der er mange andre Vanskeligheder og Fortredeligheder at kjæmpe imod end Bondens Ulyst til at befatte sig med Haugen. „At Haugevæsenet, uagtet Bonden just ikke yttrer nogen Lyst dertil, har gjort betydelige Fremskridt, kan ikke nægtes. I de 28 Aar jeg har været her i Maalov har jeg, foruden vilde Træer, plantet omtrent 3000 Frugttræer hos Bønderne i de omliggende Byer, og Skolelærer Jørgensen i Skovlunde (Ballerup Sogn) omtrent ligesaa mange. Men naar jeg seer hen til det Antal Frugttræer, der findes i mine egne Hauger her ved Skolen og ved et Sted jeg har kjøbt, 150 Stkr., og de jeg har plantet i samme, nemlig 500 Stkr., saa vil der vel neppe af de 3000 findes 1000 Stkr., altsaa ikkun $\frac{1}{3}$ deraf. — I 1813 begyndte jeg at plante, og plantede 60 Stkr. i min Hauge her ved Skolen, hvoraf ikkun 14 bleve frelste for Harerne; saaledes gik det og 1814; men ved fortsat Plantning har jeg nu en Hauge her ved Skolen, hvor jeg i gode Frugtaar kan avle omtrent 30 Tdr. Æbler og Pærer. Harerne, der om Vinteren, naar der falder Snee af nogen Betydenhed, søge til Haugerne og der afgnave Barken og de unge Skud, er en stor Hindring for Haugevæsenets Fremme. Hertil kommer endnu den Skade, som tilføies Kirsebærrene, især de finere Sorter, af Skaderne, der udhugge dem saasnart de begynde at modnes. Af den Aarsag har jeg, paa et Par Stykker nær, udryddet alle mine Kirsebærtræer af de finere Sorter." Jagten paa dette Strog er kongelig, og frèdes derfor ganske anderledes end i de andre Egne af Amtet, hvor der enten er private Godser eller hvor der ikke jages af kongelige Betjente. Egnen ved Maalov og det hele Strog derfra mod Øst og Vest har iøvrigt netop et Jordsmon, der er særdeles skikket for Kirsebærtræet; lagde man sig

efter at avle denne Frugt, maatte den kunne betale sig ligesaa godt som f. Ex. i Farøe-Egnen, hvor den giver Bonden en god aarlig Indtægt. Dette var en Indtægt, som vilde være Beboerne af Torvegnen meget tilpas, naar de hele Sommeren havde taget af Mosen, da i Efterhøst at tage af Træerne; thi det er Skik i denne Egn især at leve af det Naturen frembringer godvillig. For at Frugttræer imidlertid skulde kunne blive disse Mennesker en Indtægtskilde, udkrævedes rigtignok: først at der fandtes Nogen, der ligesom ovennævnte tvende hæderlige Skolelærere, først plantede og opelskede Træerne for dem, og dernæst, at Skaderne ikke aad Kirsebærrene fra dem.

Nærme vi os igjen til Kjøbenhavn, saa finde vi mange Hauger, der prange med en Mængde Frugttræer, hvoraf en stor Deel ere plantede i de Aar, da det var Mode at Kjøbenhavnerne skulde have Bøndergaarde, paa hvilke de kunde sætte deres Priispenge til. Disse Frugttræer bære vel saaledes de eneste gode Frugter af vore Kaperier i sidste Krig; men det er dyre Frugter for Staten, naar vi — alle andre Ulykker fraregnet — blot regne hvad den har maattet tilbagebetale de Nordamerikanske Fristater. — Fra disse Hauger, beliggende især nord for Kjøbenhavn, sælges en ikke ubetydelig Mængde Frugter, deels til Hovedstaden, deels til de mange Restaurationer i denne Egn; til disse er Affætningen naturligviis fordeelagtigst, fordi Consumtionen saavelsom en længere Transport derved spares. Som Exempel paa hvad der kan udbringes af Sommerfrugt, fortjener at anføres, at fra Vesselsminde, beliggende tæt ved Jægersborg Dyrehauge, solgtes i et Aar for 100 Rbd. Kirsebær. Kjøkkenurter dyrkes ikke i denne Egn til Salg; og dette har vel aldrig været Tilfælde. Disse dyrkedes derimod tilforn i Mængde i Frederiksberg Sogn. Hvorledes det nu staaer sig dermed vil Indberetningens egne Ord vise: „Haugedyrkningen har i fordums Tid været en vigtig Indtægtskilde for Beboerne, men er nuomstunder snarere til Tab end Fordeel, fordi de Haugesager, som da fornemmelig bleve dyrkede, saasom de bedre Sorter Grønt, og navnlig Agurker, Blomkaal, Snittebønner, Løg, Selleri o. s. v., vare i saadan Priis, at Dyrkningen rigelig lønnede den Flid og de Omkostninger, som anvendtes derpaa, hvortil kom at Consumtionen var meget ringe. — Nu er Forholdet omvendt. Disse Artikler (de ringere Sorter ere ikke værd at omtale) betales nemlig meget slet, endog

under det de have kostet at frembringe, og Consumtionen er derimod forhøiet saaledes, at det ofte hænder, at man paa Torvet kun erholder $\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{3}$ mere end der er betalt i Afgift, ja ofte maa Sælgeren kjøre hjem igjen med den største Deel, og har da betalt meer i Accise end han har faaet for det Solgte. Heraf lader det sig forklare hvorfor Haugedyrkningen er i kjendelig Aftagende, og de Faa, der endnu benytte den som Erhvervsgreen maa ansees som slette Regnemestere, især da de, ved at holde paa Torvet, forsømme deres mere vigtige Syssel." — Ingen kan i en Erhvervsgreen for egen Regning længe holde ud at være slet Regnemester, derfor er Dyrkningen af Haugevæxter nu ophørt i dette Sogn, og istedetfor at afsætte disse Sager i Kjøbenhavn, gjøres nu Indkjøb af Amagere, som sælge en Deel af Braggodset her. — En anden Indberetning fra nogle andre nærliggende Sogne lyder saaledes: „Haugedyrkningen udbreder sig ikke. Hellerikke kan dette ventes saalænge Accisen af Haugefrugter er saa høi, og Frugttyveriet ikke kan hemmes. Som et Exempel paa den Indflydelse den høie Consumtion maa have, anføres at en Bonde kjørte 5 Miil med et Læs Frugt, men maatte betale i Accise det Halve af hvad han fik for Frugten." — Uagtet disse Klager over den høie Consumtion have dog Handelsgartnerne i Nærheden af Kjøbenhavn paa de sidste Aar betydelig udvidet deres Drift, rigtignok især med alle Slags Blomster-Planter, men ogsaa med egentlige Haugevæxter, hvortil det tiltagende Forbrug heraf, i de senere Aar, maa have givet Opmuntring. Haugedyrkningen er saaledes i denne Henseende virkelig gaaet frem paa de sidste Aar, om den end er gaaet tilbage i Almindelighed for andre Jordbrugere. Hvad den høie Consumtion angaaer, da er den, ved Forordningen af 22 Marts 1837, for Haugevæxter ophævet i Kjøbstæderne, ligesom for Kjøbenhavn paa adskillige Frugter, som Aprikoser, Meloner, Jordbær, Ribs, Stikkelsbær o. fl., men kan naturligviis endnu ikke have viist nogen Indflydelse paa Dyrkningen; paa Kjøkkenurter, saasom Løg, Agurker, Blomkaal, Selleri o. s. v., er den bleven uforandret. Paa Æbler, Pærer og Kirsebær er Consumtionen ophævet, naar de indføres i mindre Partier end 1 Skp. af førstnævnte Slags og 1 Lpd. af Sidstnævnte; for et Qvantum af dette Maal og Vægt, og derover, er derimod forhøiet fra 3 til 4 Sk. Skjæppen og Lispundet. Har

der altsaa tilforn været gyldig Grund til Klage over en altfor høi Consumtion paa Haugevæxterne, saa har den seneste Forordning, som man seer, i det Hele taget, ei bortryddet den.

Naar Talen er om Haugevæxter, vender Tanken sig snart til Amager, det eneste Sted her i Amtet, hvor disse dyrkes i nogen Mængde, og udgjør Landmandens vigtigste Indtægtskilde; men der er det ikke som Hauge-, men som Markvæxter at de dyrkes og altid have været dyrket, og henhøre altsaa her egenlig ikke til Haugedyrkningen. De Urter Amagerne dyrke ere, foruden Kartofler, alle Slags Kaal, Gulerødder, Roer, Salat, Spinat, Snittebønner, Agurker, Rødebeder og andre af de almindeligste Kjøkkenurter, derimod ikke de finere Sorter som Asparges, Jordbær m. fl., eller Blomster og Træfrugter. Disse Sidste ville ikke ret trives, skjøndt man paa de senere Aar har lagt temmelig Vind paa Plantning af Frugttræer. „Som Følge af Landets side Beliggenhed og det Underlag af fast Leer, der findes en halv Alen under Overfladen, gaae Frugttræer og især Kirsebærtræerne ud naar de have naaet en vis Alder; tillige ville de meget sjelden i slig en Jordbund afgive synderlig Frugt. Dette foranlediger at Frugttræer vistnok ikke af Betydenhed vil blive plantet her paa Landet. Hvad derimod Kjøkkenvæxter angaaer, saa drives disse paa selve Markjorden, og formener man her, at de der lykkes bedre end i omhegnede og med Træer beplantede Hauger." Til Dyrkning af disse Urter anvendes almindeligviis $\frac{1}{3}$ eller $\frac{1}{4}$ af Indmarken, og de optage saaledes deres Plads i Rotationen. Jorden vinterlægges, ploies 2—3 Gange om Foraaret og gjødes meget stærkt til Kaalen. Urterne luges alle, enten ved Haanden, Lugeskee eller Kniv, men vandes ikke. — Med ovennævnte Kjøkkenurter forsynes herfra ikke blot Kjøbenhavn, men mange Vognlæs gaae til de øvrige Kjøbstæder i Sjælland, foruden hvad der sælges til Bønderne rundtom i Amtet. „Blot af Kaal indføres til Kjøbenhavn over 20,000 Læs aarlig." —

Skjøndt Bønderne i Almindelighed ikke give sig af med Haugevæsenet, eller vise nogen Lyst til at anlægge Frugthauger, saa er der dog et Sted paa Amtet, hvor man ved hver Gaard finder en Saadan paa 1 til 3 Tdr. L.s Størrelse, istedenfor de almindelige Kaalgaarde paa 2 til 3 Skpr.; dette Sted er Krabbesholms Gods. Det er imidlertid ikke af Bøndernes større Sands for Haugevæsenet paa

dette Gods, at disse Hauger ere fremstaaet, men fra Godseieren, der ogsaa i denne Henseende har søgt, med Pengeopoffrelser, at fremme sine Bønders Velfærd. Forrente sig vil den Sum neppe, der er anvendt paa Anlægget af disse Hauger, og derfor vil det givne Exempel vel hellerikke blive efterfulgt af ret mange Godseiere. Forholdet mellem Godseier og Fæster er for nærværende Tid ikke saadant, at det just opmuntrer hiin til at anlægge Capitaler i Fæstegodset; han har navnlig ingen Anledning til at anvende Penge paa Anlæg af Hauger ved Bøndergaardene; thi Bonden vil, paa Grund af den herligste Hauge, hverken give større Indfæstning eller Landgilde; paalagdes det ham at dyrke den forsvarlig, vilde dette snarere nedsætte Gaardens Værdi. Selv paa Herregaardene ansees Haugen som en Byrde, og betragtes i Almindelighed snarere som en Udgifts- end Indtægtskilde. Den egenlige Haugedyrkning passer vel overhovedet mindre for Gaardmanden end for Huusmanden; Hiin har i den Tid Haugen skal graves, tilsaaes o. s. v., sjelden Arbeidskraft tilovers fra Gaardens Drift, Denne mangler derimod ofte Arbeide paa denne Tid; den Ene arbeider fordeelagtigst med Plougen, den Anden med Spaden. For Gaardmanden vil en Abildgaard og Humlehauge vel bedst passe sig, men han vil vistnok staae sig bedre ved at kjøbe Urter af Huusmanden, end ved selv at dyrke dem. —

I Kjøbenhavn har, for faa Aar siden, dannet sig et Selskab til Haugedyrkningens Fremme, men det har endnu ikke bestaaet længe nok til at kunne yttre nogen mærkelig Indflydelse paa Landets Haugevæsen. Det er at haabe, at det med Tiden vil søge at erholde denne, og at dets Bestræbelser og Opmærksomhed mere vil være henvendt paa Landets Gavn, end paa den blotte Behagelighed for endeel af Medlemmerne.

22.

Skove. Torvemoser. Plantninger af vilde Træer.

Amtet er tilstrækkelig, men ikke velforsynet med Skov; thi denne ligger i sammenhængende Strækninger i det nordøstligste Hjørne og mod den sydlige og vestlige Grændse. Derved fremkommer en skovløs Strækning, som optager den største Deel af Amtet, hvor der findes mange Sogne, som have flere Miil til nærmeste Skov. Medens Sokkelund Herred har, og det blot i nogle enkelte Sogne, over 4000 Tdr. L. Skov, har Thune Herred midt i Amtet ikkun 30 Tdr. L. Det er blot den sydvestlige Deel af Ramsøe og næsten hele Voldborg Herred, hvor Skovene findes fordeelte paa flere Steder, og hvor der saaledes findes hyppig Afvexling af dyrkede Marker og Skove. Medens saaledes nogle Egne af Amtet har Skov til Overflod, mangle andre den ganske, og hvad der gjør denne Mangel saameget følelligere er at den skovløse Egn er tillige den fattigste paa Torvejord, hvorimod denne findes især i den nordøstlige Skovegn i største Mængde. Men desuagtet findes der i den Egn, som mest trænger til Træ og Brændsel den største Ligegyldighed for Plantning af Træer og Buske. Grunden hertil kan ikke være at Jorden paa dette Strøg er for god til at anvendes til Skovanlæg, thi selv i denne frugtbareste Deel af Amtet findes mange større og mindre Strøg, der egentlig ikke ere skikkede til andet end til Skovanlæg, hvilket netop paa Grund af Egnens Mangel paa Ved maatte blive meget indbringende. Derimod staaer der andre Steder Skov paa en Grund, der uden synderlige Omkostninger kunde omdannes til den fortrinligste Eng, og afgive en langt større reen Indtægt end Skoven, formedelst Egnens Overflødighed paa Brændsel, nu er istand til. Dette er navnlig Tilfældet med mangfoldige Elleskove, der nu kun frembringe et daarligt Ved, hvis Priis endnu nedsættes ved Overflødigheden af bedre

Brændsel, men som, forvandlede til gode Enge, sikkerlig vilde give baade Eieren en større Indtægt ved Salg af Høe, og betydelig bidrage til at give Bondens magre Agre større Frugtbarhed. Denne Raadighed over Skovene har Eieren, som bekjendt, ikke; Regjeringen har antaget, og tilforn vistnok med Rette, at den burde indskrænke den for Eieren. I hiin Periode, hvor man formodentlig var meget bange for at Efterslægten skulde komme til at fryse, gjordes Alt for at conservere og formere Skovene; det Første lykkedes, men den liden Raadighed Eieren havde over det Jordsmon der bar Træer, synes ikke at have opmuntret synderlig til at anvende Penge paa nye Plantninger. Saameget er i det Mindste vist, at paa dette Amt findes, paa et Par Undtagelser nær, ingen nye Plantninger: i Skovegnen ere de, forsaavidt de ikke kunne henføres til egenlig Skovcultur, unyttige, i de andre Egne ukjendte. Det er sandsynligt at dette ikke vilde forholde sig saaledes, eller i det Mindste ikke længe blive saaledes, hvis Eieren nu havde samme Frihed til at omdanne Skov til Ager, som Ager til Eng, og omvendt; thi hvor Skoven er ufordeelagtig beliggende, og staaer paa et Jordsmon, det vilde betale sig at rydde og opdyrke, der vilde den forsvinde og fremstaae igjen paa et andet Sted, hvor den bedre forrentede sig. Saaledes er det f. Ex. Tilfælde med den Geddesdal tilhørende Skov paa omtrent 100 Tdr. L., at den ligger en halvtredie Miil fra Gaarden, derimod ligger en Fjerdingvei fra denne en betydelig Strækning Jorder, der aldrig kunde anvendes fordeelagtigere end til Skovanlæg. Havde Eieren Tilladelse at rydde sin Skov, der ligger i en Egn, hvor der er mere deraf end behøves, saa vilde han, uden at have nødig at forskyde en Capital, som i mange Aar ikke kunde forrente sig, efterhaanden som han drev Skoven af, have rigelige Midler ihænde til et nyt Skovanlæg paa et Sted, hvor den var saavel ham, som hele Egnen langt nyttigere. Skov-Arealet vilde ikke formindskes, men Skoven blot blive flyttet fra et Sted, hvor den ikke betalte sig, til et andet, hvor den i høieste Grad var fordeelagtig. Som det nu er, bliver Skoven staaende paa det ene, Lyngen paa det andet Sted. —

Den nordøstlige Skovstrækning, som med faa Undtagelser tilhører Kongen, tager sin Begyndelse i den nordlige Deel af Gjentofte Sogn; her findes Ermelunds Skov paa 150 Tdr. L., hvoraf kun

107 Tdr. er bevoxet med Skov; Charlottenlund Skov med 120 Tdr. L. Skovgrund, samt ved Bernstorff og Ordrup omtrent 70 Tdr. L. Sognet har altsaa omtrent 340 Tdr. L. Skov. Et langt større Skovareal har det tilgrændsende **Lyngbye** Sogn, foruden den kongelige Skov, Jægersborg Dyrehauge paa 1757 Tdr. L., hvoraf dog ikkun 1100 Tdr. L. ere skovgroede, findes i Sognet: til Sorgenfri omtrent 50 Tdr. L., og til Frederiksdal: Skovene Spurvefkjul og Harefkov paa 310 Tdr. L., samt endnu 12 Tdr. Skov ved Gaarden. Jalt har Sognet et Skovareal af omtrent 2130 Tdr. L. Mod Nord fortsættes denne Skovstrækning ind i **Søllerød** Sogn, i hvilket Jægersborg Dyrehauge strækker sig, og optager et Areal af 884 Tdr. L., hvoraf dog omtrent 300 Tdr. ei ere bevoxede; ved Frydenlund ligger 14 Tdr. L. Skov, kaldet Dyrehaugen; ved Enerum og Vedbek findes 25 Tdr. L. Til disse Skove støde Tryggerød-Skov paa 108 Tdr. L. og Holte Skov paa 35 Tdr. L. Længere mod Sydvest komme Overød Skov paa 14 Tdr. L. og Søllerød Skove, tilsammen 168 Tdr. L., til disse støde Geel-Skov paa 370 Tdr. L., og endelig ved Furesøen Dronninggaards Skove, der her i Sognet indtage omtrent 150 Tdr. L. Jalt har Sognet af Skov-Grund 1768 Tdr. L. Det vestligste Sogn i **Sokkelund Herred**, som har Deel i denne Skovstrækning, er Gladsaxe; men her findes ikkun Skoven i det nordvestlige Hjørne af Sognet, hvor den Kongl. Skov optager 211 Tdr. L., og Alderhviles Skov 128 Tdr. L.; ialt altsaa et Skovareal af omtrent 340 Tdr. L. Foruden denne Skovstrækning, der optager et Areal af over 4500 Tdr. L., findes i **Sokkelund Herred** endnu Lystskoven Sondermarken ved Frederiksberg Slot paa 60 Tdr. L. — Plantningerne og det nye Skovanlæg paa Amager ville siden blive omtalte.

Smørum Herred er langtfra ikke saa velforsynet med Skov som det foranførte, hvad det besidder deraf tilhører ligeledes næsten udelukkende Kongen, og findes ligeledes samlet i det nordlige Hjørne af Herredet, nemlig i Kirke-Værløse Sogn. Denne Skovmasse, som er en Fortsættelse af den omtalte Skovstrækning i Sokkelund Herred, er inddeelt i følgende Skove:

Store Hareskov af Areal	591	Tdr. L.,	hvoraf	bevoxet	med	Skov	579	Tdr. L.
Lille Hareskov	— 248	—	—	—	—		216	—
Joenstrup Vang	— 395	—	—	—	—		356	—
Egebjergene	— 103	—	—	—	—		67	—
Aasevang	— 29	—	—	—	—		28	—
Nørreskov	— 400	—	—	—	—		374	—
Ryet	— 180	—	—	—	—		137	—
	1946 Tdr. L.						1757 Tdr. L.	

Denne hele Skovstrækning, der i en næsten samlet Masse optager den nordlige Deel af gamle Kjøbenhavns Amt, bestaaer for det Meste af Bøgeskov, dog findes endeel Eeg, Elle og nogen Ask, saavelsom et ikke ubetydeligt Areal af opelsket Naaleskov, fornemmelig Gran. Da det tilstødende Frederiksborg Amt, ogsaa i den til Kjøbenhavns Amt stødende Egn, er stærkt forsynet med Skove, saa kan Udbyttet af hele det Skovareal, der ligger paa dette Amt, komme disse Herreder tilgode og vilde være tilstrækkelig til deres Forsyning; men Beliggenheden af Skovene er ufordeelagtig; de fleste af Sognene have fra 1½ til over 2 Miil til nærmeste Skov, ad Veie der ikke altid ere saa gode som det var ønskeligt. Hvad der findes af Skov paa Resten af disse Herreder, kan rettest betragtes som ældre og nyere Plantager, da de saagodt som ingen Spor indeholde af oprindelig Skov, og ville derfor blive omtalte som Saadanne.

Forlade vi den omtalte Skovegn, saa maae vi lede vidt omkring inden vi atter støde paa Skov. Fra den sydvestlige Deel af den omhandlede Skovstrækning, nemlig Joenstrup Vang, er der over tre Miil i lige Linie inden man naaer nogen Skov i Somme Herred, og henved fem Miil inden man, mere mod Syd, træffer paa Skovene i Ramsøe Herred. Thune Herred har ikkun 30 Tdr. L. Skov, hvoraf de 27 er opelsket ved Hovedgaarden Geddesdal, og de 3 Tdr. ved Benzonsdal.

Somme Herred er hellerikke tilstrækkelig forsynet med Skov, og hvad det har deraf ligger ogsaa samlet i større Strækninger i Hersløv og St. Jørgens Sogne. Det smukke Næs, Bøgenæs, som udgjør den nordlige Deel af Hersløv Sogn, og strækker sig i flere Odder ud i Roeskilde-Fjord, er ganske bevoxet med Skov; det er inddeelt

i tre Skove, nemlig: Herslov-Riis paa 76 Tdr. L., hvorfra maa drages den deri beliggende Fuglesøe paa 7 Tdr. L. og en Mose paa 1 Tde. L.; Vesterskoven paa 183 Tdr. L., og Storskoven paa 511 Tdr. L. Disse Skove tilhøre Hovedgaarden **Lindholm**, der ialt har et Skovareal af omtrent 800 Tdr. L., bestaae fornemmelig, som Navnet allerede tyder paa, af Bøg. Det andet Skovpartie i dette Herred, Boserup Skov kaldet, ligger i St. Jørgens Sogn, tilhører Staden Kjøbenhavn, og indeholder et Areal af 350 Tdr. L., mest bevoxet med Bøg, samt endeel Ask og Eeg, dog findes ogsaa en betydelig Plantning af Naaletræer, især Gran. Det hele Skovareal i Somme Herred er altsaa ikkun lidt over 1100 Tdr. L., beliggende i en afsides Egn af Herredet, og netop henimod det øvrige Voldborg Herred.

Langt rigere paa Skov er **Ramsøe Herred**; men ogsaa her er den beliggende paa et Strøg, hvor den er saa fjern som mulig fra det Indre af Amtet, dog findes udenfor den egentlige Skovegn enkelte Skove, fordeelte omkring i de fleste Sogne; men de ere her af saa ubetydeligt Omfang, at de kun ere til ringe Nytte. Af Herredets 11 Sogne mangle Olsemagle, Gadstrup og Roerup aldeles Skov, og hvad tre andre have deraf er saagodt som for Intet at regne; Orsted har nemlig ikkun 7 Tdr. L. Skov, tilhørende Bentzonseie, bestaaende mest af Eeg, en Levning af en ikke ubetydelig Eegeskov, som i Mands Minde ikke har været til; Kirke-Syv har ved Skousboe-Gaard en ung Bøgeskov paa 19 Tdr. L., og Hoielse to smaae Fredskove, tilhørende Lellinge-Gaard, den ene paa 10, den anden paa 12 Tdr. L.s Størrelse. Eibye Sogn derimod optager paa sit Areal allerede en Skov paa 129 Tdr. L., hvoraf Eng og Mose indtage 20 Tdr. L., og ved Stenkelstrup-Gaard findes en anden lille Skov paa 4 Tdr. L., samt paa Spanagers Marker Skullerup-Skoven paa 53 Tdr. L. — I Dalbye Sogn er der tre Skove, tilhørende Svenstrup, tilsammen 140 Tdr. L., hvorfra maa fradrages for Enge og Moser 28 Tdr. L. I Daa[illegible] Sogn har Svenstrup to Skove, en ved Truelstrup paa 93 Tdr. L. og [illegible] ved Søster-Svenstrup paa 3 Tdr. L.; Skoven Birklund her i Sognet paa 62 Tdr. L. tilhører Vibyegaard. — De betydeligste Skove i dette Herred findes i Borup Sogn, nemlig henved 1550 Tdr. L., bestaaende af Bøg, Eeg, Ask og Ell, dog især af de tvende førstnævnte, og tilhøre alle Svenstrup-

Gaard. Af dette Areal ligger paa selve Hovedgaards-Markerne: Dyrehaugen paa 68 Tdr. L., Enghaugen paa 125 Tdr. L., hvoraf dog omtrent 50 Tdr. ere optagne til Ager og Eng, Bjergevanget paa 75 Tdr., hvoraf omtrent 30 Tdr. er moset Engbund, samt endnu henved 70 Tdr. L. Desuden ligger paa Godset 2 Skove, Dyndet og Udløbet, tilsammen paa 53 Tdr. L., hvoraf dog Mose optager rigelig de 20 Tdr. L. Endvidere findes to til periodisk Fredning optagne Skove, beliggende vest og sydvest for Hovedgaarden, paa 83 Tdr. L., og Tremarks-Skoven paa 17 Tdr. L.; Ebbe-Skov paa 79 Tdr. L, hvorfra maa fradrages omtrent 25 Tdr. L. Mose; Bostebjerg-Skov paa 113 Tdr. L. Af Borup Byes Jorder er optaget 60 Tdr L. til Skovdyrkning. Fremdeles ligger i Sognet Gammerod Skov 445 Tdr. L., Stubberup Skov 217 Tdr. L., Heinede Skov 208 Tdr. L. og Grønholt Skov omtrent 72 Tdr. L.

Voldborg Herred er af hele Amtet bedst forsynet med Skov, ikke saameget fordi det i Forhold til Arealet besidder den største Mængde, men fordi den er bedst fordeelt. Af 13 Sogne, hvoraf Herredet bestaaer, ere de 9 rigelig forsynede med Skov, og de 4, der ingen Skov have, nemlig Lyndbye, Sæbye, Hyllinge og Gjershøi, ligge ingensteds længere end en Miil fra nærmeste Skov. — Det hele Skovareal er omtrent 3800 Tdr. L., fordeelt i følgende Skove. I Saabye Sogn findes Hestehaugen 64 Tdr. L., Indelukket 106 Tdr. L., Koeskoven og Balleskoven tilsammen 350 Tdr. L., hvorfra dog maa fradrages den 40 Tdr. L. store Torvemose, Lyngen, i Koeskoven. Disse Skove tilhøre alle Aastrup-Gaard. Sønden for Kirkesaabye ligger et Skovareal, 124 Tdr. L., hvoraf dog ikkun 40 Tdr. L. er stor Skov, Resten er Krat og Mose. Ved Abbetved og Torkildstrup findes desuden en Mængde Krat. — I Kisserup Sogn findes en god Vogeskov, Bested, 112 Tdr. L. stor, tilhørende Skullerupholm, hvoraf Eng og Ellemoser optage de 47 Tdr. L.; paa denne Gaards Marker er der endnu 10 Tdr. L. Skov. Desuden findes en stor Mængde Kratskov, hvis Areal ikke findes angivet. — Gjevninge Sogn har følgende Skove, tilhørende Lindholm: Rødskov paa 30 Tdr. L., Overdrevet paa 68 Tdr. L. og Vinderød Skov paa 80 Tdr. L.; af denne Sidste optager Eng og Mose henved de 40 Tdr. L. I Alleslov Sogn findes et Skovareal af omtrent 240 Tdr. L., fordeelt i een stor, paa

100 Tdr. L.s Størrelse, og flere mindre Skove. — I Osted Sogn ligger Joenstrup-Skoven paa 92 Tdr. L., tilhørende Geddesdal, og Borup-Skoven paa 81 Tdr. L., hvoraf dog kun 62 Tdr. L. ere skovgroede, samt Bondeskoven paa 48 Tdr. L., tilhørende Vibyegaard. — I Sonnerup Sogn findes følgende Skove: den søndre Fredskov ved Ordrup paa 14 Tdr. L.; Enemærket 43 Tdr., og den nordre Fredskov paa 38 Tdr. L.; desuden er der paa Bønderlodder endnu henved 120 Tdr. L. Skov, alle tilhørende Trudsholm, foruden endnu to smaae Skove, den ene paa Trudsholms Marker og den anden ved Nyerupgaarden, hvoraf hver især er 6 Tdr. L. stor. — I Rye Sogn eier Ryegaard alle Skovene, nemlig Dyrehaugen paa 100 Tdr. L., Store Plantage paa 21, Indfredning og Bonden paa 50, Østrup Skovgaards Vang 40, Vesterskovgaards Vang 70, Galtebjerg 14 og Enghauge Skov paa 70 Tdr. L. Jalt et Areal af 365 Tdr. L. god Bogeskov. — Det allerstørste Skov-Areal i dette Herred findes i Særløse Sogn, her har alene Staden Kjøbenhavn en samlet Skov paa 794 Tdr. L., Særløse Overdrev kaldet, desuden eier Staden Raunsholt-Skoven paa 121 Tdr., hvoraf 87 er begroet med Skov, Skovene Pedersted og Lindeskov, hver paa 35 Tdr. L., 3 mindre Skove af Areal 140 Tdr. L. Lethraborg eier i dette Sogn en Skov ved Ebberupgaarden paa 133 Tdr. L. Paa Særløse Marker findes desforuden omtrent 10 Tdr. L., og paa Skovhastrup 13 Tdr. L Elleskov. Sognet har ialt omtrent 1150 Tdr. L., bevoxet med Skov, der dog er af høist forskjellig Godhed; men behandles næsten Alt forstmæssigt. Om end det tilstødende Hvalsøe Sogn ikke er saa stærk skovgroet, saa optager dog Skovene et betydeligt Areal; de største Skove ere Storskoven paa 266 Tdr. L., og Aunstrup Overdrev, en samlet Fredskov, paa 217 Tdr. L., desuden en heel Deel mindre Skove, der optage et Areal af omtrent 250 Tdr. L. Størstedelen af denne samlede Skovstrækning bestaaer af Bøg og Ell, og fredes, saa at Egnen vil med Tiden faae en endnu større Overflod paa Ved. Men Transporten i disse Skove er besværlig, da Egnen afveksler meget hyppigt med temmelig store Bakker, side Enge og Moser. Denne Omstændighed kan ikke være uden skadelig Indvirkning paa Prisen af Brænde, der er saa vanskelig at transportere.

Ved **Plantager** kan man vel egentlig ikke tage Hensyn til dem der findes i Skovene, thi der høre de til en ordentlig Skovcultur, hvorom Talen ikke er her. Af andre afsondrede Plantninger, naar man ikke vil regne de Smaa-Alleer, der hist og her sættes langs ad Indkjørslen til enkelte Gaarde, og de faa Træer, der undertiden plantes til Læe for en Hauge, ere der meget faa paa Amtet, og de der findes ere for det Meste anlagte af det Offentlige. Blandt disse er Kongelunden paa Amager den betydeligste. Ifølge en Contract imellem det Kongl. Landhuusholdnings-Selskab paa den ene, og Lodseierne af Store Maglebye paa den anden Side, blev det i 1818 dette Selskab tilladt at anlægge en Skov paa et Areal af 300 Tdr. L. af Byens Overdrevsjorder, saaledes at Selskabet betalte alle Udgifter i Anledning af dette Anlæg, indtil Skoven, efter 20 Aars Forløb, overdroges Lodseierne igien til forstmæssig Behandling i Fremtiden. Da der i 1830 ikke var beplantet meer end omtrent 150 Tdr. L., og Landhuusholdnings-Selskabet indsaae, at det hele Areal umulig kunde blive beplantet til den fastsatte Overdragnings-Termin, 1ste October 1838, saa fornyedes Contracten paa andre 20 Aar, imod at Selskabet overtog Udredelsen af de paa Hartkornet hvilende Skatter. — Dette Foretagende, saa gavnligt det end, naar det engang kommer istand efter Ønske, vil være for vedkommende Lodseiere, har havt mange Vanskeligheder at kjæmpe med, og har allerede kostet betydelige Summer; foruden det Selskabet af sine egne Midler har anvendt paa denne Plantning, har Kongen skjænket 12000 Rbd dertil. Jordsmonnet har ogsaa lagt Hindringer i Veien for et saa heldigt Resultat, som man havde forventet; det er nemlig fladt og sidt, og endskjøndt sjeldent, hænder det dog med meget høit Vande, at enkelte Stykker af Plantningen staaer mere Saltvand end just tjenligt; Overlaget bestaaer af Gruus og Sand i ringe Dybde, men Underlaget bestaaer af fast Leer, i hvilket de unge Træer ikke synderlig trives. Med alt dette er dog Anlægget i ret god Fremgang, og om det end ikke nogensinde vil komme til at forrente den Capital, der er anvendt derpaa, og som neppe har været calculeret til det Beløb, der er medgaaet, saa er det dog vistnok ganske rigtigt, at Landhuusholdnings-Selskabet ikke opgiver Sagen halv fuldført. Maaskee havde det været bedre fra Begyndelsen at træffe Overeenskomst med Eierne af Jorden, om at betale dem noget

Vist for hver Tde. Land, paa hvilken der fandtes et passende Antal Træer i god Vext, plantede eller udsaaede. De 12000 Rbd., som Kongen skjænkede, vilde alene have udgjort 40 Rbd. for hver Tde. Land. Ved uden Betaling at levere Træerne til Plantning, eller Frøet til Udsæd kunde for denne Priis Anlægget maaskee været bekostet. Foruden denne Plantning findes der ingen Skov paa Amager, thi de smaae Lunde i Maglebye Sogn, Remisserne kaldet, paa omtrent 3 Tdr. L., kan man ei benævne som Saadan. Plantning paa Grovtvolde er tiltagen paa den senere Tid, men kan ikke her komme i Betragtning. — En anden Plantage, 14 Tdr. L. stor, egenlig bestemt til Planteskole, anlagt af Landhuusholdnings-Selskabet, nu udleiet til Rentekammeret, findes paa Avedøre-Mark, Glostrup Sogn; herfra er afsat en Mængde Træer, blandt Andet ogsaa til Anlægget paa Amager. — En større Kongl. Plantage paa 42 Tdr. L. findes i Lidøe Sogn, hvoraf 38 Tdr. ere beplantede. Denne er nu taget under Forstcultur.

Af private Plantager er upaatvivlelig den ved Krabbesholm den betydeligste. Denne Plantage, paa omtrent 100 Tdr. L., anlagdes i 1816, og beplantedes med Bøg, Eeg, Birk og Ell, foruden flere Slags Naaletræer, og er nu for Tiden ikke blot en sand Prydelse for denne, ellers aldeles skovløse Egn, men kan allerede afgive endeel Gavntømmer og Brændeved. — Ved Cathrineberg findes en Lund paa 15 Tdr. L., som er Fredskov. I Smørum Sogn findes Levning af en Skov, Hovelund kaldet, paa 8 Tdr. L., mest Krat, hvoraf dog Bønderne have Gavntræ til eget Brug. Ved Edelgave er anlagt nogle Smaa-Plantager, der optage omtrent 10 Tdr. L. Disse ere alle de samlede Plantager, som vides at være anlagte paa det skovløse Strøg af Amtet. Med Undtagelse af Skoven ved Krabbesholm, der med Tiden vil kunne afgive Brændeved og Gavntræ meer end til eget Forbrug, samt de ovenfor omtalte, ældre Plantninger ved Geddesdal og Bentzonsdal, indskrænke de øvrige private Plantager sig nogetnær til de her nævnte. I den nordlige Skovegn findes derimod to Granplantager, den ene anlagt af Kammerraad Drewsen paa Lundtofte-Gaardens Mark i Lyngbye Sogn, paa 20 Tdr. L.; den anden ved Rudegaard paa 3 Tdr. L. Hr. Drewsen begyndte sit Anlæg i 1807, og havde fuldendt Plantningen i 1812;

istedenfor Lyng, hvormed dette Jordsmon var bevoxet, staaer der nu en frodig Skov, som allerede kan afgive endeel Gavnved. Vel maa denne Plantage have mindre Værd end om den fandtes i den skovløse Egn; men den maa altid være mere værd, end den Lyng der stod, og endnu vilde staaet, hvis denne Lod ikke var kommen i en saa driftig Mands Eie.

Af mindre Plantninger paa nogle Skpr. Land hos Bønder vides ingen paa hele Amtet; hvor det kunde være til stor Nytte, har man ikke for Skik at plante, og andre Steder vilde de, om ikke være unyttige, saa dog af mindre Værd.

Torvemoser.

Amtet har meget betydelige Tørvemoser, men disse ere, som ovenfor sagt, for det Meste beliggende i de Egne, der trænge mindst til Brændsel, nemlig i Skovegnene. Det skovløse Strøg er enten sparsomt forsynet dermed, eller mangler dem endog ganske. Alt det Torveskjær, der findes paa Amager, eller hidtil er fundet, indskrænker sig til en 6 Skpr. Land stor Mose paa de saakaldte Ladegaards-Jorder. Frederiksberg og Rødovre mangle ganske Torveskjær. Hvidovre har ved Valdbye en lille Mose paa henved 10 Tdr. L. I Brøndshøi Sogn findes derimod den betydelige Uttersløv Mose paa 164 Tdr., som tilhører Kjøbenhavns Vandvæsen, der aarlig lader bortsælge deraf, samt Kagsmosen ved Husum. Herfra begynder en Strækning, der rigelig er forsynet med Torvemoser, den omtalte Uttersløv Mose strækker sig mod Nord ind i Gladsaxe Sogn, hvor endnu findes den saakaldte Fedtmose, paa 50 Tdr. L., ved Bagsværd Bye, der indeholder god Torvejord. Gjentofte Sogn har adskillige Torvemoser, hvoraf de betydeligste ere den i Ermelunds-Skoven paa omtrent 23 Tdr. L., Christiansholms-Mose paa 20 Tdr. L.; ved Bernstorff ligger en Mose paa 25 Tdr. L., desuden eier denne Gaard to Moser ved Vangede, Gammelmose paa henved 40 Tdr. L. og Svinemose paa 8 Tdr. L. Lyngbye Sogn har ikke saa betydeligt Torveskjær, skjøndt alle Moser indeholde meer eller mindre Torvejord; den betydelige Lyngbye-Mose kan ikke benyttes synderlig, da den ikke kan skilles ved det overflødige Vand, og for det Meste udgjør en sammenhængende Strækning af Hængedynd. Den betydelige Masse Torvejord her

findes vil engang komme en fjern Efterslægt tilgode, for den nulevende har den ingen Værdi.

Det Modsatte kan siges om de fleste af Torvemoserne i Søllerød Sogn, disse benyttes stærkt, især til de mange Fabrikkers Dampmaskiner, der findes i denne Egn. Saaledes afsætter Sognet, alene til Strandmøllen for 14000 Rbd. Torv om Aaret. Der kan imidlertid skjæres længe i disse Moser inden de blive opbrugte, om dette overhovedet nogensinde skeer; thi der findes et meget betydeligt Areal Torvemose, og nogle Byer have desuden Rettighed til Torveskjær i Mosen Femsoelyng ved Hosterkjøb i Frederiksborg Amt. Ligesaa rigelig, eller snarere rigeligere, er den nordlige Deel af Smørum Herred forsynet med Torv, dennes Behandling udgjør mangesteds Beboernes vigtigste Sysel; „for denne viger Agerbruget, og vil stedse sætte dette længer tilbage, end hvor ingen Torv er til Forhandling. At der blev lidt mere Control med denne Gjenstand var vistnok gavnligt og ønskeligt, da man ei mangler Exempler paa at Gaarde har saalænge handlet med Torv til de ere blevne aldeles blottede til eget Forbrug." Stærk Torvehandel drives fra Kirke-Værløse, Ballerup, Smorum og Sengeløse Sogne, hvilke alle have betydelige Moser, almindeligviis af den fortrinligste Torvemasse. „Har, siger en Indberetning fra denne Egn, en enkelt Bye Torveskjær, saa er dette i saadan Overflodighed, som f. Ex. Vridsløse-Magle ved Roeskilde Kroe, at Torvejorden aldeles misbruges. En Bonde har her fra 20 til 30 Tdr. L. Torvejord, som kan skjæres, dersom Vandet blev bortskaffet, indtil kanskee 10 Alen og derover; thi i den rette Torvejord støder man her aldrig paa Sand, Leer ell. desl., men Gravene slaae op med Tang og Søegræs, saasnart man kommer 3—4 Alen dybt, hvor egentlig den gode Torv begynder, der ogsaa virkelig er næsten som Steenkul (?). Anførselsværd synes det ved denne Leilighed at være, at Store-Veile-Aae deler sig fra bemeldte Mose, og udgyder sig i Kjøge Bugt og Isefjorden gjennem endeel Søer og Moser, saa det synes troeligt en seilbar Rende fordum har adskilt den nordre Deel af Sjælland fra den øvrige, hvilken Formodning bekræftes ved den Mængde Tang der opgraves naar man kommer til en vis Dybde."

Torvemassen i det hele Strøg mod Nordøst er for det Meste af fortrinlig Beskaffenhed; men længere borte fra Skovegnen tager

den af i Godhed. Høie-Taastrup Sogn har vel ingen Mangel paa Torv, saasom i Bøffelmosen og Sjællands-Mosen, men den er suvlet. Derimod har den nordlige Deel af **Sømme** Herred Mangel derpaa; „af de 15 Byer, hvoraf de 6 nordligste Sogne bestaae, have ikkun 2 Byer Torv til Salg, 5 tilstrækkeligt til eget Brug, andre 5 Byer ikkun lidet, og 2 mangle den ganske." Det sydligere beliggende Himmelev Sogn har tilstrækkeligt Torveskjær, især Veddelev Bye, til hvilket hører Maglemosen paa omtrent 50 Tdr. L. — **Thune Herred** er i det Hele flet forsynet med Torv, den betydeligste Mose ligger i Castrup Sogn, tilhører Gamle-Kjøge-Gaard, og er paa omtrent 100 Tdr. L.; fra denne Mose udvises aarlig Torvejord til Salg ved Auction. Foruden denne Mose har Sognet endnu en anden, Engstrup Mose paa 44 Tdr. L., samt nogle andre Smaamoser. — Den sydøstlige Deel af **Ramsøe Herred** er ligeledes kun sparsomt forsynet med Torveskjær; „af nogen Betydenhed ere følgende Moser: 1) Jersie-Mosen, Gamle-Kjøge-Gaard tilhørende, hvor visse Qvadratfavne Torvejord ved aarlig Auction bortsælges til Opskjæring. 2) Reignemarks-Mosen, som tilforn har været betydelig, men er nu af Bønderne betydelig opskaaren til Salg. En stor Deel Torvejord er vel tilbage, men maa behandles med Sparsomhed om noget skal blive tilbage til Eftertiden. 3) Stenkelstrup-Mosen ved Stenkelstrup Gaard. Eieren (Kammerherre Neergaard) har tilladt Omboerne for Intet at opskjære en bred Grav midt igjennem Mosen, for derved at afdrage det overflødige Vand, men sælger iøvrigt ingen Torvejord, da Mosen udligger som Eng til Gaarden. 4) Eybye-Mosen. Denne har ogsaa tilforn afgivet en stor Deel Torv, men er nu betydelig medtaget; hvorfor det ogsaa af Valløe Stifts høie Foresatte er Bønderne forbudet at opskjære mere end til eget Huusbehov, men Intet til Salg. Til en Deel Jordlodder i disse Sogne er ogsaa Torveskjær, men ikke meget og kun til eget sparsomme Huusbrug, om ellers noget skal levnes Efterkommerne." — Den hele nordlige Deel af Ramsøe Herred, saavel som den sydlige og vestlige af Sømme, er ogsaa kun sparsomt forsynet med Torvejord til eget Forbrug, enkelte Byer mangle den endog; herfra maa dog undtages Svogerslev og Kornerup Sogne, som have Overflødighed af Torv, men sælge Intet. — Den østlige Deel af **Voldborg Herred**, Sognene Ousted, Alleslev og Gjevninge have

eiheller uden til eget Brug; det Samme gjælder om de nordlige Sogne, Gjershoi, Sæbye, Hyllinge, Lyndbye, Rye og Sonnerup. De sydvestlige Sogne have langt større Torvemoser, hvilke dog tildeels ere bevoxede med Skov og Krat, og derfor for det Meste findes indbegrebne under det Areal, som er anført under Skovene. Den Mængde Brændeved, som dette Herred besidder, gjør Torven mindre vigtig for Beboerne, og vel ogsaa dyrere end Brændet, der ikke kræver saameget Arbeide at tilveiebringe.

23.

Huusfliden.

Nogen almindelig Besvarelse paa Spørgsmaalet om Huusflidens Tilstand kan ikke gives; der er stor Forskjel paa den, ikke blot i de forskjellige Egne, men især efter den forskjellige Sysssel, der fornemmelig drives. Huusfliden kan i et Sogn, der udelukkende ernærer sig af Agerbruget, være upaaklagelig, ja endog roesværdig, medens den i et Nabosogn, der har samme Opfordring til den, men som f. Ex. især ernærer sig ved Torvehandel, neppe kan siges at være kjendt. Endnu i en anden Henseende er der Forskjel naar Talen er om Huusflid, nemlig med Hensyn til Kjønnet; man kan som fast Regel antage, at naar Huusfliden roses, falder Rosen blot Kvinderne til Deel; Mandfolkene, fra Huusbonden til Hyrdedrengen, kjende ikke til de Arbeider, der forstaaes under Huusflid.

Den nærmeste Omegn af Kjøbenhavn staaer, med Hensyn til Huusfliden, paa et lavt Trin; Hovedstadens Nærhed, Tillokkelser og Adspredelser vende Sindet fra den hjemlige Rolighed, der er en Betingelse for det fredelige Hjem, hvor de huuslige Dyder, og blandt disse Huusfliden, trives. De indsendte Beretninger skildre Forholdene

i denne Henseende saa godt, at det vilde være urigtigt ikke at lade dem selv føre Ordet.

„Huusfliden her paa Amager er saa at sige af ingen Betydenhed fordi Amagerne næsten hele Aaret har en Deel at bestille i Markerne, og med deres grønne Sager. Tillige malkes Morgen og Aften ved Lys, samt om Middagen hele Aaret igjennem; ligeledes haves, som en Følge af Melkehandelen, en Deel Arbeide ved at koge og reengjøre de Bøtter og Kar, som dertil bruges, saa at Tiden, der kunde undværes til Spinding, Vævning o. s. v. ikke er af nogen Betydenhed. Dog maa Dragør Bye herfra undtages, hvis fleste Beboere ere Søefolk, da disses Koner og Piger væve en ikke ubetydelig Deel Lærreder, samt vasker og bleger en betydelig Mængde for Kjøbenhavnerne. I denne Bye er Væverlønnen saa ringe, at der endog sendes Garn til Vævning fra Egne, flere Mile borte." — Fra de fem nærmest Kjøbenhavn beliggende Sogne berettes: „Huusfliden er, naar undtages Frederiksberg Sogn, iblandt Kvindekjønnet i denne Egn i god Fremgang; thi de forfærdige hvad Familien bruger af Uldent og Linned; men Intet til Salg, da Folketallet endnu er for lidet, og de samlede Jordbrug, som give Familierne nok at bestille, ere for store til at undvære de fornødne Hænder, hvorfor der ikke vides noget Middel til at opmuntre til Huusflidens Frembringelser, for at Varerne kunde gaae i Handelen. Derimod kunde i de lange Vinteraftener ved de paa denne Tid ledigværende Mandfolkehænder, virkes meget til Nytte for Landbruget, ved Forfærdigelse af Agerdyrknings-Redskaber, Reeb med meget mere." — Dette er den allerfordeelagtigste Skildring, der kan gives af Huusfliden i den omhandlede Egn, der er snarere brugt for lyse end for mørke Farver til dem, thi man vilde tage meget feil ved at antage, at Bonden i denne Egn forsynede sig med alle de Klæder, som bruges; tvertimod der kjøbes en Deel, baade Silke og Klæde, og det ikke af det simpleste, men Klæde til 5—6 Rbd. Alen. Det samme gjælder omtrent om efterfølgende Indberetning fra Egnen ved Lyngbye og Sollerød, der lyder saaledes: „Huusfliden staaer nok paa samme Trin, hvorpaa den i mange Aar har staaet. Fruentimmerne arbeide om Aftenen, medens Karlene række sig paa Bænkene. Men det hine frembringe er dog kun til eget Brug og til Hverdagsklæderne. Ved Høitider bruge de

velhavende Bonderdøttre — Silkeklæder." — Et sørgeligt Begreb om Huusflidens Tilstand i den Egn der lever af Torvehandel faaer man af denne korte Skildring fra Gladsaxe Sogn: „I denne Torvegn syes ikke engang Klæderne hjemme, Alt, endog Skjorten, kjøbes færdigsyet i Kjøbenhavns Boder." Samme sørgelige Skildring giver Beretningen fra den hele nordlige Egn af Smørum Herred. Begynde vi med Kirke-Værløse og Ballerup Sogne, saa hedder det: „Med Huusfliden staae vi desværre langt tilbage, og Raad herfor er en vanskelig Opgave. Mandfolk og Fruentimmer have ligelidt Sands for den. Det er sjeldent at træffe en Mand eller Karl, der kan hugge en god Toirepæl, mindre ethvert Andet. — Alt skal Hjulmanden besørge, derfor har gjerne enhver Bye to eller flere, der med Familie staae sig ret godt. — Fruentimmerne ere i deres Haandarbeide lige saa langt tilbage især med Strikning, der særdeles synes at kjede dem. Dragten giver i Almindelighed et Begreb om Huusfliden; thi enten er den laset indtil Væmmelse eller glimrende som en udstafferet Krambod, den gyldne Middelvei er sjelden at opdage. Ved disse idelige Udgifter fra det Mindste til det Største er Borg og Gjæld almindelig. Hovedstaden og Markederne søger Almuen, Ingen for at sælge Frembringelser af deres Huusflid, men Alle for at kjøbe. Raad imod dette Onde for Efterslægten var maaskee, at indrette Arbeids-Skoler, der stode i Forbindelse med Læse-Skolerne, eller særskilte. Udførelsen lader sig tænke uden just store Opoffrelser af Menigheden, især for Pigebørn. Saaledes som det nu gaaer er bedroveligt. Moderen, der selv intet forstaaer, bryder sig ikke om Datteren kan ligesaalidet, ja vel endog er bedst tilfreds dermed, og Armod i Legemsfærdighed er Brudens Medgift." — I denne Egn falder Maalov Byes Huusflid derfor maaskee mere i Øie end den vilde i en anden, hvor Forskjellen ikke var saa stor. Her frembringes hvad der hører til Klædningen af Linned og Uldent, Dynevaar og Sække; men Intet til Salg, uagtet der dog forarbeides en ikke ubetydelig Mængde; der gives saaledes Gaarde, der kunne have henved 50 Par Lagener liggende, og Byen beskjeftiger stadig 7 Vævere. Der kunde altsaa sælges af Huusflidens Frembringelser, og at dette ikke skeer, dertil er vel Grunden at Sognet er velhavende, og at man altsaa har Raad til selv at beholde det. Om de øvrige Sogne af

Smørum Herred siger Indberetningen: at „Huusfliden indskrænker sig alene til Kvindekjønnet, og selv deres Vindskibelighed i de fleste Sogne paa gamle Kjøbenhavns Amt fortjener, i Sammenligning med de andre danske Provindsers, navnlig Jylland og Fyen; ja selv det øvrige Sjælland, den største Bebreidelse. De Sogne, som ligge øst for Store Veile Aae, skal ei engang forfærdige Uldent og Linned til eget Behov. Ja man har endog forsikkret mig, at der gives ikke faa Gaarde, der ei engang forfærdige de Strømper som bruges, men kjøbe dem hos Kræmmerne i Kjøbenhavn. Og naar man bemærker alt det Flitterstads af Kattun, Bombasin, Floiel og Manchester, hvormed begge Kjøn af Bondealmuen i de Hovedstaden nærmest beliggende Byer udstaffere sig, saa har man Grund til ei at drage hiint Ovenanførte, næsten Utroelige, i Tvivl, og kan ei andet end raabe Ak og Vee over vore Dages Luxus, saa meget mere som enhver Opmuntring til fornuftig Huusflid maa kvæles under denne Sot." — I et Par Miils Omkreds af Kjøbenhavn maa, efter det her anførte, Huusfliden antages at staae paa et meget lavt Trin; nogle Byer forarbeide noget, andre næsten slet intet til eget Behov, og Ingen kan undvære Boderne i Hovedstaden til Klædningen. Noget længere ud i Landet bliver Huusfliden større, og Egnen der ligger over to Miil fra Kjøbenhavn forsyner sig i Reglen med det Nødvendige af Uldent og Linned; men har endnu i en Afstand af omtrent fire Miil Intet til Salg, hvad enten nu dette hidrører fra at der ikke frembringes mere end til eget Behov, eller som snarere er Tilfældet, at denne Egns i det hele velhavende Beboere henlægge Alt til eget Brug, fordi Trangen ikke frister til Salg. Dette gjælder imidlertid kun Gaardfolkene; thi Huusfolkene kunne i Reglen ikke undgaae at skille sig ved endeel af deres Huusflids Frembringelser. Det større Antal Huuskoner spinder for den mere Velhavende, og fortjener paa denne Maade, mere ved stadigt end just hurtigt Arbeide, et lidet Bidrag til Livets Nødtørft og Behageligheder. — Ved endnu at høre et Par Indberetninger fra denne huusflittigere Egn, ville vi erholde et bedre Begreb om Huusflidens Tilstand her. Om Thune Herred mælder Herredsfoged Blume: „Huusfliden er ikke stor og indskrænker sig næsten til eget Forbrug. Den hjemmeavlede Hør og Uld forarbeides til Lærred og Toier, som forarbeides til Klædning og Linnedtøi. — Denne almeen-

nyttige, solide Industrigreen fortjener vistnok Opmuntring, hvortil Præmier dog neppe er det rigtige Middel. Det mangler ikke saa meget paa Flid som paa Indsigt og en ordentlig Gang. Det som forfærdiges er af alt for ulige Beskaffenhed til at vorde Handelsvare. Der maatte arbeides efter Maalestok i Form, Farve, Fiinhed, og den Ene den Anden i Haanden; thi naar en Enkelt udfører alle de Arbeider, som et Stykke Tois Forfærdigelse udkræver, bliver der altfor megen Forskjellighed, Mangel paa Appretur, og flere Fuldkommenheder, som en fordeelagtig Afsætning udfordrer. — En ordentlig Varehalle maatte etableres, forsynet med Prøver og Stempel, hvor Varerne med Sikkerhed kunde afsættes, naar de havde den foreskrevne Egenskab, efter den Anviisning som dertil forud maatte være given og almindelig bekjendtgjort, saaledes som det er brugeligt i de nederlandske Provindser, hvorfra man kunde hente Underretning om den bedste Fremgangsmaade. Sagen er imidlertid af Betydenhed for det offentlige Vel; thi **National-Industri og Vindskibelighed bør udentvivl betragtes som det solideste Fabrikvæsen hertillands.**" Om det end ikke er det, der afgiver de fortrinligste Varer, eller drives paa den fordeelagtigste Maade med Hensyn til Tidsbesparelse, saa er det upaatvivlelig nødvendigt, at Vindskibeligheden maa være temmelig udbredt i Almuen, hvor et Fabrikanlæg med Held skal bestaae, og hvor det, paa en ukonstlet Maade, skal afgive Fordeel. Mange af vore Fabrikanlægs Skjæbne bevise tilfulde, at de ere for tidlig anlagte, og at de ikke have været tilstrækkelig og rigtig funderede; de have for det Meste været funderede paa offentlige Midler, og understøttede af Prohibitiv-System eller høi Told, istedetfor paa private Capitaler og almindelig Vindskibelighed.

Endnu ville vi til nøiere Oplysning om Huusflidens Tilstand, føie hvad derom siges i endnu et Par Indberetninger, og derfor kaste et Blik paa de sydlige Sogne af Ramsøe Herred. „Vore Huusmødre, siger den høiærværdige Provst **Kruse**, ere i Almindelighed flittige, og af Lærreder og ellers andre linnede og uldne Toier fremvirke de vistnok ikke lidet. Men da det er særdeles meget i Brug her paa Egnen, at foruden Penge gives Tjenestefolk i Lønning visse Al. Lærred, visse Pd. Uld og visse Al. Vadmel til Klæder, saa kan der, naar Bonden med Huustrue og Børn tillige behørig skal for-

synes, og Huset med Fornødenheder vedligeholdes, ikke blive noget tilovers, da han gjemmer det for i sin Tid at vorde Børnenes Arv. Mandspersonerne troe, at naar de gjøre deres Arbeide i Marken og i Gaarden ved Kreaturernes Rogt, Sædens Tærskning o. s. v., saa er der for dem intet videre at udrette. At anvende de lange Vinteraftener til en eller anden nyttig Sysssel, dertil kjende de endnu i Almindelighed ikke synderlig; men naar der ikke vaages, for i Forsamlinger at dandse eller lege, begiver man sig, strax efter at have nydt Aftens-Nadveren, til Sengs. Dette er nu Følger tildeels af gammel Vane, tildeels af den Yppighed, de Udspredelser, der ved Troppesamlingen under Krigen indførtes, og den indbildte og misbrugte Overflodighed, Almuen da fik Smag paa. Ere vi saa lykkelige at — for at laane et Billede af Havet — de Dønninger hiint Uveir har efterladt sig, igjen ophøre, og sand christelig, virksom Oplysning — thi en vis Art Oplysning, eller rettere talt Kultur have vi alt for en Deel opnaaet — Orden og Sædelighed, fremvirket ved Religionens mægtige Kraft, meer og meer fremstaaer iblandt os, da vil med Guds Hjelp de Ulemper, hvorover jeg, der iøvrigt ikke som uforstandig Zelot misunder Menneskene Glæden, her har klaget, blive afhjulpne; de unge Mennesker vorde mere huusflittige; vore unge Fruentimmer mindre forførte, og søge Æren i sand Kvindelighed og nyttig Daad, istedet for med Graadighed at hige efter Tidens Daarskaber og saa styrte sig i den dermed tidlig eller sildig forbundne Elendighed. — Vore Fattigvæsener vide vel bedst at tale herom. — At mit Ønske snarlig maa gaae i Opfyldelse — det give Gud! — Jeg beder mig denne Afvigelse tilgivet; dens Gjenstand fremstiller sig saa let for dens Tanke, hvis Hovedsag er Almue-Oplysning og Dannelse." Den høiærværdige Forfatter gjør sikkerlig Uret i at gjøre Undskyldning for en formeentlig Afvigelse fra Gjenstanden, da vel netop det han benævner som en Saadan, maa ansees som en særdeles medvirkende Aarsag til Huusflidens lave Standpunkt; det sikkreste Middel til heri at bevirke en Forbedring vil være christelig Oplysning, der stedse vil have Orden og Sædelighed til Følge. Skal Forbedringer med Føie ventes i de menneskelige Foretagender, saa vil det stedse være det Retteste at begynde med Forbedringen af Mennesket selv;

christelig Oplysning bliver derfor aldrig nogen menneskelig Dont uvedkommende.

Tilstanden af Huusfliden i de Egne, hvor den staaer paa det høieste Punkt, er vistnok rigtigst skildret ved efterfølgende Indberetnings Ord, der handle om adskillige Sogne i Sømme, Ramsøe og Voldborg Herreder (Omegnen af Roeskilde): „Huusfliden kan ikke siges at være i Fremgang, ei heller i Aftagen. Til Salg frembringes næsten Intet ved Huusflid hos Bonden, og det tildeels fordi de betale Tjenestefolkene en Deel af Lønnen med Klædnings-Stykker eller Toi til Samme; men saavel dette som hvad Bonden behøver til sin og Families Beklædning fremvirker Enhver selv. Derimod er der adskillige Huusmænd, som sælge enkelte Stykker Vadmel, Lærred, Sækketoi og Gulvtæppetoi. Dette sælges for det Meste paa Markederne i Roeskilde, og endeel deraf kjøbes af Høsekræmmerne i Kjøbenhavn. Det er unegteligt at disse Varer ikke altid ere af den Beskaffenhed at de kan ansees for gode Handelsvarer, og det vilde vistnok være vanskeligt at bringe det dertil; dog troe vi at det i Fremtiden vilde virke meget fremad til det tilsigtede Øiemeds Opnaaelse om der var draget Omsorg for:

a) at der i ethvert Sogn var Leilighed til at Bøndernes Pigebørn lærte til nogenledes Fuldkommenhed at spinde Hør, Blaar og Uld, ved Spindeskolers Indretning;

b) at det der spandtes blev haspet paa de almindelige Knækhasper og Garnet derpaa sorteret til Vævning;

c) at der ved Skolerne gaves Leilighed til at Drengene kunde blive underviste i saadanne Haandarbeider, som vare passende for dem i de lange Vinteraftener. —"

At den mandlige Ungdom blev i Skolerne, istedenfor den megen, for største Delen unyttige Boglæsning, undervist i nogenlunde at bruge en Kniv og Øxe, saa at den fik Greb herpaa, vilde snart frembringe Lysten til at beskjæftige sig. Der vilde da ikke længere føres Klage over: „at der nu neppe sættes en Tand i en Rive uden at den sendes til Haandværkere, og at der neppe hugges en Toirepæl hjemme. Hvad der i andre Egne er saa almindeligt, at Avlskarlen har sit Huggehuus, Værktoi, holder Plouge, Harver o. s. v. vedlige; at Karlene om Aftenen snitte Skeer, Træskoe, River o. desl.

vilde da ikke være næsten ukjendt i dette Amt." — Med Hensyn til Huusfliden staaer Amtet endnu tilbage for Sjællands øvrige Amter, og taaler altsaa endmindre Sammenligning med Fyen og Jylland. For sin sjeldne Vindskibelighed fortjener derfor her, blandt Andre, at nævnes forhenværende Gaardmand Christen Jensen i Bringe Bye Kirke-Værløse Sogn, „selv har han bygget sin Gaard, saavel Tommer-, Snedker- som Muurarbeidet; har i 30—40 Aar selv garvet det Læder, der er brugt til Fodtøi til sig og Familie, saavelsom til Seletøi; dyrket den Hamp, der behøvedes til Tøier og andet Brug ved Gaarden, og selv slaaet Rebet; selv forfærdiget alle Gaardens Redskaber, Vognhjul undtagne." En saadan Vindskibelighed, skjøndt dens Retning vel ikke ubetinget kan anbefales for en Bonde, er saa sjelden i Sjælland, og især i den Egn hvor han boede, at den ei burde være uomtalt paa dette Sted.

24.

Udmærkede Agerdyrkere.

Der findes i enhver Egn, og til enhver Tid enkelte Mænd, som udmærke sig fremfor de øvrige ved deres bedre Drift, og fordeelagtigere Anvendelse af Jord og Driftscapital; og der er vel neppe et Sogn, i hvilket ikke en eller anden Landmand ansees som en fortrinlig dygtig Agerdyrker, om han end maaske i et andet Sogn eller Egn ikke vilde blive bemærket; thi Begrebet om en udmærket Agerdyrker er relativt. Det vilde derfor, om det end var muligt, hvilket dog de indkomne Indberetninger ikke sætte Red. istand til, være et aldeles unyttigt Arbeide, at nævne enhver Bonde eller anden Landmand, som i ethvert Sogn udmærkede sig fremfor sine øvrige Sognemænd i hvert enkelt nyttigt Landvæsens-Foretagende; men dette vilde være nødvendigt for paa denne Maade at erholde et Begreb om Landvæsenets Frem-

skridt; thi det kommer ikke blot an paa Sædskiftet og Bearbeidningen af Jorderne, disse ere vel væsentlige Betingelser for at kalde et Agerbrug godt, men ere ikke tilstrækkelig Grund til, offentlig at hædre en Mand med Prædikat af en udmærket Landmand, hellerikke kan det antages, at have været det Kongl. Landhusholdnings-Selskabs Mening, ved det fremsatte Spørgsmaal, at indskrænke dette blot til Sædskiftet; imidlertid er det for det Meste af DHrr., der have indgivet Besvarelser blevet opfattet i denne Mening, og disse ere derfor meget ufuldstændige i denne Henseende. Adskillige Beretninger omtale ikke navnlig nogen udmærket Agerdyrker, men indskrænke sig til blot at sige, at der gives dygtige Landmænd der i Egnen, som drive deres Jorder forsvarlig, og i denne Henseende foregaae med et godt Exempel. Dette er vistnok den rigtigste Maade at besvare det fremsatte Spørgsmaal paa, hvor der vel gives særdeles dygtige, men ikke just udmærkede Landmænd, som ved ualmindelige Foretagender kunne have særdeles Krav paa en større Kreds's Opmærksomhed; men hvor disse Mænd findes ville de i Reglen ogsaa være omtalte under de foregaaende Afsnit, ved de forskjellige Gjenstande der afhandles, og hvor det ogsaa egenlig hører hen at omtale deres Foretagender, for at give et rigtigt Begreb om det Trin, paa hvilket Agerbruget staaer i disse forskjellige Henseender. Red. antager det derfor hensigtsmæssigere at henvise til de forskjellige Afsnit, end her at gjentage det allerede Fremsatte. Forsætlig er imidlertid enkelte Landmænds Foretagender forbigaaet, under de Afsnit hvorhen de hørte, fordi de i det Hele egnede sig til nærmere Omtale i dette. Navnlig er dette Tilfælde med Hr. Proprietair **Valentiner til Geddesdal.** Under denne Gaard er et Areal af 560 Tdr. L. Ager og 25 til 30 Tdr. L. maadelig Eng. Agerlandet er deelt i 12 Marker, hvilke bleve behandlede fra første Færd, af den nuværende Eiers afdøde Fader, paa følgende Maade:

1ste Aar. Saamegen Grønjord, som kunde ventes meget stærkt gjødet, blev reolploiet og besaaet med Havre.

2det Aar. Merglet, gjødet, reen eller benyttet Brak, nemlig Vikker høstet til Høe.

3die Aar. Vintersæd udlagt med rød og hvid Klover, samt noget Thimothei-Græs.

De øvrige Marker have ligget med Klover og Græs, som er afhøiret med nedenanførte Kvæg:

Aar 1822 — 100 Stude og 3—4 Huusholdnings-Koer.
1823 — 110 dito og 20 dito.
1824 — 197 dito og 20 dito.
1825 — 325 dito og 23 dito.
1826 — 354 dito og 20 dito.
1827 — 394 dito og 16 dito.
1828 — 301 dito og 24 Koer, hvoraf 2 toaarige Kvier tillagte paa Gaarden.
42 Tønderske Kvier med Kalv.
2 treaarige og 2 toaarige Tyre.
16 Kalve.

Hermed skete da i 1829 Overgangen fra Studeholdet, som indførtes for at sætte Gaardens Jorder i den kraftigste Stand, til Meierikoer, hvoraf der i dette Aar holdtes henved 100 Stkr. foruden et betydeligt Tillæg, der for det Meste nedstammede fra den bekjendte gule Engelske Tyr paa Krabbesholm, og Tønderske Koer. Om Vinteren blev i Almindelighed, foruden det avlede Foder opfodret 2000 til 2600 Tdr. Sæd, meest Ærter, hvoraf Størstedelen kjøbtes i Omegnen. Ved dette Kreaturhold og denne Drift fik Hr. Valentiner gjødet og merglet $\frac{2}{3}$ af Agerlandet, og da det var den svageste Deel af denne, ved Modtagelsen, forsømte og udpinte Gaards oprindelig fortrinlige Jorder, have disse opnaaet en ualmindelig Kraft.

Det er let at indsee at den her indførte Drift ikkun var midlertidig, indtil Hensigten af den var fuldkommen opnaaet; efterat dette var skeet forandredes Driften; Studeholdet ophørte, og gav Plads for Meierikoer, hvis Antal formeredes til 200 Stkr., hvilke toiredes.

Geddesdals nuværende Eier, Hr. Valentiner, har nu antaget følgende Drift: Reenbrak; Raps; Hvede udlagt med Klover i tre Aar (Kloveren græsses 1ste Aar); Grønjordshavre; Vikker til Høe; Rug, udlagt med Klover og Græs. — Det er ualmindeligt især i denne Egn, hverken at finde Byg eller Ærter optagne i Sædskiftet; og det er mærkeligt, at Eieren har fundet sin Regning ved ogsaa ganske at aflægge Kartoffelavlen. Til Salg haves ikkun Afgrøderne

af Rapsmarken og de to Vintermarker; thi al Havren — den har i 1836 givet 24 Fold — opfodres til Hestene og Malkekoerne.

Kvæg-Besætningen er for Tiden 160 Koer, deels af eget Tillæg, deels af Tønderske, samt enkelte Jydske Koer; med Tillæg af Kalve har Eieren ophørt, og funden det fordeelagtigere at kjøbe Tønderske Koer. Disse toires ikke længer, men gaae løse i de velindhegnede Marker, der alle ere forsynede med Vandinger, Størstedelen hidrørende fra Merglingen. Smørproduktionen er betydelig, og den afsættes to Gange om Ugen i smaae Partier, i Krukker paa enkelte Pund, til Kjøbenhavn, hvor den stedse betales med samme Priis som Spekhøkerne erholde, og aldrig mangler Afsætning. — Til Gaarden haves intet Hoveri, men Arbeide af omtrent 100 Huusmænd, og desuagtet forrettes alt Markarbeidet forsvarligt med ikkun 22 Heste!

Af omtrent samme Areal, nemlig 500 Tdr. L. leermuldede Agerjorder og 80 Tdr. L. Eng, er **Vibye-Gaard**, tilhørende Hr. Capitain og Stænderdeputeret **Sandholdt**, som med megen Kraft og Udholdenhed har søgt at bringe denne Eiendom, der ved Modtagelsen var temmelig forhudlet, i en udmærket Stand. Gaardens Agerland er inddeelt i 16 Marker, hver paa 31 Tdr. L., der drives saaledes: 1) Reen Brak gjødet; 2) Raps; 3) Hvede, udlægges med Klover i 2 Aar, brækkes om Efteraaret til 6) Hør; 7) Vikkehavre, aftoires (skal for Fremtiden gjødes); 8) Rug udlagt med Klover, undertiden med Græs i 3 Aar; 12) Havre; 13) Kartofler; 14) Byg udlagt i 2 Aar med Klover eller Græs. To Marker slaaes til Høe. En stor Deel af Agerjorden er merglet, og Mergling fortsættes. Jorderne ere nogle Steder temmelig side, men godt afgravede. — Kvægbesætningen bestaaer af 150 Koer og 30 Stkr. Ungkvæg, mest af Jydsk Race. Besætningen toires og vandes i Toiret; Eieren mener derved at forene Fordelen af den løse Drift med den af Toiringen. En Svoitser driver Meieriet for Eierens Regning. — Gaarden drives ved Hoveri med Undtagelse af 7 Tdr. L. i hver Mark; til disses Bearbeidning, og til det meget Hestearbeide denne Drift, og de foretagne Forbedringer kræve, holdes 28 Heste. Behandlingen af Moddingen paa denne Gaard fortjener særlig Omtale. Moddingestedet er, som sædvanligt, i Ladegaarden, men omgivet af en Rendesteen, der afleder Regnvandet fra Tagene. Gjødningen udspredes jevnt, og

afstikkes med lige Vægge; i Midten af Møddingen er anbragt en Pumpe, for at oppumpe Møddingevandet, der saaledes fordeles over hele Massen, naar denne trænger til mere Fugtighed. Ved denne Behandling brænder hele Møddingen sammen til en sammenhængende feed Masse, der lader sig afstikke med Spaden som Tørvejord.

Det vilde være meget interessant, at see en Sammenligning mellem Netto-Indtægten af disse to Hovedgaarde, der i Areal og Jordsmon have megen Lighed med hinanden; men hvoraf den ene drives uden Hoveri med 22 Heste, den anden med Hoveri og 28 Heste; den ene lægger Vind paa Smørproduction, den anden paa Sveitseroste; den ene har ophørt at lægge Kalve til, og holder 160 Køer som græsse løst; den anden har 150 Køer og 30 Unghøveder, som tøires og vandes i Tøiret o. s. fr. —

Skjøndt det neppe kan nægtes at de fleste Hovedgaarde blive drevne med Kundskab og Orden, efter en fornuftig Driftsplan, og skjøndt Eierne af flere af disse Gaarde, navnlig Krabbesholm, have anvendt betydelige Omkostninger paa at sætte dem i en fortrinlig Stand, saa ere de to nævnte Avlsbrug dog upaatvivlelig dem, der for Tiden mest hendrage sig den almindelige Opmærksomhed ved de **ualmindeligste** Foretagender.

Af de mindre Landeiendommes Besiddere have vi havt Leilighed til, oftere at henvende Opmærksomheden paa Hr. **Christensen** til **Løitgaard** paa Amager, som en tænkende og driftig Mand, der i mange Henseender har Fortjeneste af Landvæsenet. Det Samme gjælder blandt Flere ogsaa om Forpagteren af Bidstrup-Gaards Hovedparcel, Lieut. **Bodenhoff**. Han har, hvad just ikke er almindeligt, viist samme levende Interesse for de forskjellige Landvæsens-Gjenstande, og anvender samme Tænksomhed paa Jordens Bearbeidning, Sædfølge og Saaesæd, som paa de forskjellige Huusdyrs Forædling og Forbedring. Hans Kvæg- og Faareracer ere forhen omtalte. Da Jorderne ere af forskjellig Beskaffenhed, har han deelt dem i to Hovedafdelinger; den større og bedre Deel er inddeelt i 9 Marker paa 18—20 Tdr. L., som drives saaledes: 1) Grønjords-Havre; 2) gjødede Vikker til Stalddfodring; 3) Vintersæd; 4) Ærter; 5) Rug; 6) Kartofler; 7) Byg udlagt med Klover i 2 Aar. Den anden Deel af Agerjorden er inddeelt i 6 Marker paa 10—11 Tdr. L., der drives:

1) Havre; 2) gjødet Vikkehavre til Staldfodring; 3) Rug; 4) Havre udlagt med Klover og Græs. — Kvægbesætningen er for Størstedelen af eget Tillæg, forædlet ved Sveitser-Racen. Koerne græsse løst, og vogtes, saavelsom Faarene, ved Hjelp af Hunde. — Halv Sommerstaldfodring har længe været brugt, og bruges endnu med Kvægbesætningen. — I Frederiksberg Sogn har Gartner Rock den Fortjeneste, først at have indført Dyrkningen af Kaalrabi i Marken, hvorved man har seet sig istand til, uagtet den betydelige Høeleverance, at holde et langt større Antal Koer end tilforn. — Gaardmand Jens Hansen paa Husum Mark modtog sin Gaard i 1810, og holdtes der da kun 12 Koer. I 1819 kjøbte han en Naboegaard paa 60 Tdr. L., i det Hele fide og maadelige Jorder; paa begge disse Gaarde, der tilsammen have et Areal af 100 Tdr. L. Ager og 60 Tdr. L. Eng, holder han nu 36 Malkekoer om Sommeren, og 42 Stkr. om Vinteren. De fide, maadelige Jorder ere tilbørlig inddeelte og afgravede; følgende Drift er indført: Gjødet og merglet Brak; 2) Rug; 3) Kartofler og Vikker; 4) Havre udlagt med Klover i 2 Aar. Han har opbygget sin Gaard af Grundmuur med gode, luftige Stalde for Heste og Koer; disse staldfodrede han i et Par Aar, men fandt ei sin Regning derved, og toirer derfor nu. Ogsaa har han anlagt en, dog kun liden Hauge, der holdes i god Stand, og hvori findes Frugttræer og Blomsterbuske. — En anden Bonde, Hans Larsen i Vridløsemagle, nævnes med Udmærkelse: „Han udflyttede sin Gaard i 1813, og anlagde ved den en Hauge med Frugt- og vilde Træer; har sat 900 Favne Hegn; planeret 7—8 Tdr. L. gamle Torvegrave; og i sin Drift stedse udmærket sig som en kyndig og driftig Landmand." — Hæderlig bør ogsaa Søren Christensen i Skovlunde Bye, Ballerup Sogn, nævnes. „Hans betydelige Hovedlod af over 80 Tdr. L. har han indfredet med Volddige, der tildeels er beplantet med levende Hegn; Englodden er indfredet med Flækgrofter. Gaarden, ham har opbygget, er usædvanlig god, og bekvemt indrettet. Desuden har han opbygget en separat Bygning, der kan rumme 250 til 300 Tdr. Kartofler. Han er i Besiddelse af de bedre Agerdyrkningsredskaber, saasom Engelsk-Ploug, Hyppeploug, Kornrensemaskine og Kartoffel-Skjæremaskine. Hans Drift er følgende: 1) gjødede Kartofler; 2) Byg; 3) Rug; 4) Ærter; 5) Havre udlagt med Klover

i 3 Aar. Den hele Lod har han forsvarlig udgravet, anlagt og beplantet en Hauge paa over ½ Tde. Land, kort man opdager strax den driftige Bonde og vindskibelige Landmand i ham." — Skjøndt Agerdyrkningen, som det af hele dette Skrift vil sees, ikke just har hævet sig til nogen synderlig Grad af Fuldkommenhed i Almindelighed, mangler det dog ingen Egn paa enkelte vindskibelige Bønder, hvis Bestræbelser gaae ud paa et bedre Agerbrug, og hvis Foretagender for en Snees Aar siden vilde have hævet dem til de udmærkede Bønders Klasse; glædeligt er det, at de nu kun betragtes som Landmænd, der udvise megen Flid og god Orden i Behandlingen af deres Lodder; „som saadanne kunne, i Kildebrønde Sogn anføres, blandt Andre, Gaardmændene **Hans Hansen**, **Johan Olsen**, **Søren Svensen**, der meget ordentlig udgrave og inddele Jorderne, pløie og saae smukt, og til forskjellige Tider besaae deres Brakjord, efter foregaaende 2 Pløininger og Gjødning, med Vikkehavre til Aftøiring med Koerne, og følger med Plougen strax efter, hvorpaa saaes Rug. De samme Mænd holde gode Koer, og fodre dem godt." —

Blandt Parcellister og Huusmænd træffer man ikke sjelden paa driftige og arbeidsomme Mænd, og her bliver ogsaa snarere saavel Fliden som Dovenskaben kjendelig, thi Huusmandens største Driftscapital ligger i hans Armes Kraft, og Intet af denne kan berøves Dyrkningen af hans Lod. Penge har han ikke, derfor er det den almindelige Skik, at denne Klasse Jordbrugere tilkjøber sig af Bonden Hestearbeidet med eget Arbeide; men almindeligviis betales hiint for dyrt. Det er derfor vistnok et Exempel, der fortjener at omtales, naar en Huusmand frigjør sig fra det Afhængigheds-Forhold, hvori han staaer til Bonden, ved at dyrke sin Lod ved sine egne Midler, dette være nu enten ved Pløining med Koer (en Sag der neppe saa let vil komme istand, paa Grund af Konernes Opposition) eller med **Spaden**. Paa Sidste har man et følgeværdigt Exempel, der fortjener nærmere Omtale, i Huusmanden **Jens Madsen**, **Udflytter** fra Vridløsemagle. Denne driftige Mand og flittige Arbeider har selv opbygget sit meget nette Huus, der udmærker sig ved Reenlighed og god Indretning; paa sin Lod anlagt en Hauge paa 2—3 Skpr. L., der er beplantet med Frugttræer og Kjøkkenurter, og hvad der nu er en Sjeldenhed, med nogle Blomster. Hans Lod er 2½ Tde. L. stor,

hvoraf omtrent 2 Tdr. L. Ager; denne Lod har han i flere Aar tildeels bearbeidet med Spaden, men i 1837 alene med denne, og finder sin Fordeel derved, deels fordi han derved sparer Hoveriet til Bonden for Hestearbeidet, deels fordi han avler bedre Sæd, ved en god Gravning, end ved den slette Ploining, Huuslodderne maae noies med. I dette vanskelige Foraar havde han, ved at benytte Spaden, tilsaaet 14 Dage før nogen Anden havde begyndt at ploie, og hans Sæd stod særdeles godt. Ved at have sin Jord bestilt saa tidlig, vandt han tillige den Dagleie, der ellers vilde være medgaaet til at faae Jorden ploiet af Bonden. I Brakmarken dyrker han Kartofler og Vikker, hvilke sidste han anvender til at staldfodre sin Koe og Kalv med, indtil han har Hoet stakket, Resten afslaaer han gront til Vinterfoder. For at faae sin Lod harvet, havde han selv forfærdiget en liden Harve med Jerntænder, denne blev trukken af hele Familien, det vil sige, af Mand, Kone og en tolvaars Dreng, der af Forældrene holdes til at forrette alt det Arbeide, han kan efter sin Alder. Harvningen, sagde han, havde været det strengeste af alt Arbeidet, og han frygtede for at maatte opgive det for Fremtiden. „Samme Huusmand, siger Hr. Thalbitzer, har desværre forgjæves ansøgt Landhuusholdnings-Selskabet om en lille Understøttelse for nogle Aar siden, for at sætte denne Driftsmaade i Gang; kunde han erholde nogen Hjelp, havde vist Flere fulgt hans Exempel; dog haaber jeg, at hvad han har udrettet i dette vanskelige Foraar (1837) skal have vakt Opmærksomhed hos Flere." Dette er langt vigtigere for det Almindelige, end om den, der gav Exemplet paa sjelden Flid og Arbeidsomhed, blev belonnet af det Offentlige; men Paaskjønnelsen vilde maaske bidrage til at Exemplet snarere blev fulgt, og i alt Fald være denne Huusmand en Erstatning for den Spot og Latter, han har været udsat for af sine Jævninge, ved sine ualmindelige Foretagender, ligesom den ogsaa vilde tjene til at gjøre disse opmærksomme paa, at ikke Alt er latterligt, som ikke tilforn var Vedtægt. Brugen af Spaden istedenfor af Plougen fortjener vistnok særdeles Opmærksomhed; det er det første Skridt til Haugedyrkning, og til denne maa den lille Huusmandslods Dyrkning nærme sig, naar den skal kunne yde en Familie Livsopholdet. — Endnu bor nævnes Parcellisten Peder Nielsen paa Ulvemosen i Haudrup Sogn, som ligeledes sær-

deles udmærker sig i Henseende til Arbeidsflid. Han besidder en Lod af tilforn uopdyrket Jord paa 20 Tdr. L., hvilken han og Kone, næsten uden Hjelp, har bemerglet. Paa den saaledes merglede og (hidtil kun sparsomt) gjødskede Jord staaer ypperlig Sæd. Paa denne Lod holder han 2 Heste og 6—8 Koer. Et saadant Jordbrug giver det bedste Mønster for Bonden, fordi han ikke her, som med Hensyn til Geddesdal og andre store Gaarde, kan, ved Exemplets Anpriisning, søge sin Udflugt for ei at følge det, i at paaberaabe de overordentlige Midler, som Forbedringerne udfordre, og Andre savne; „thi denne driftige Parcelliist har kjøbt sin Jordlod under de høie Priser, og er desaarsag gjeldbunden, men kan dog klarere, formedelst hans utrættelige Flid og Vindskibelighed." Den Understøttelse, som det Kongl. Landhuusholdnings-Selskab lader tilflyde denne Mand, er sikkert meget velanvendt — maatte kun Enhver, der nyder en lignende, bestræbe sig for at fortjene den saa redelig!

25.

Landoeconomisk Selskab.

I Aaret 1818 stiftedes Kjøbenhavns Amts Agerdyrknings-Selskab, der, efter en halv Snees Aars Forløb, ophørte af Mangel paa Tilskud. Hvad der bidrog til dette Selskabs korte Varighed og ringe Virksomhed var sikkerlig, at det stiftedes mod Begyndelsen af den uheldige Periode for Landmanden, og altsaa ikke kunde bidrage til at modarbeide de ulykkelige Aar, som indtraf i dette Aarhundredes tredie Decennium. Dette Selskabs Virksomhed i dets meget korte Tilværelse, skylder dog Amtet for Størstedelen Udbredelsen af Provsti-Rug, hvilket skeete, ved i Aarene 1818 og 1819, at forskrive 30 Tdr. deraf aarlig, som laantes til de Bønder, der havde Reenbrak, til Saaerug; den af disse avlede Rug uddeeltes derpaa til andre Bønder. Ogsaa uddeelte dette Selskab nogle Baylaiske Plouge til enkelte driftige Bønder.

Allerede i 1823 var Selskabets Virsomhed saare ringe, som vil skjønnes af efterfølgende Hr. Kammerraad Drewsens Indberetning: „For nogle Aar siden oprettede et Samfund af Mænd Kjøbenhavns Amts Landoeconomiske Selskab, der vel endnu (1823) bestaaer og kan vedblive, da det strax fra Begyndelsen henlagde Noget af Medlemmernes Bidrag, og saaledes kom til at eie en liden Capital; men forresten ikke har udrettet noget af Betydenhed. Dets første Virken var at uddele bedre Plouge og bedre Saaesæd. Dette Sidste har ei været ganske uden Virkning; thi Provsti-Rugen, som til dette Diemed forskreves og uddeeltes til Bønder, vandt disses Bifald, og mangen smuk Rugafgrøde, som man i de sidste Aar har seet, har derfra sin Oprindelse."

„Men ogsaa her viser sig hvad man ei uden Grund ofte har bebreidet de Danske, at nemlig Almeen-Aand fattes. Mange, der ved Selskabets Oprettelse indtraadte som Medlemmer, indskrænkede sig til at give deres Bidrag, undlode ogsaa snart dette, og kom aldrig i Forsamlingerne, hvor tilsidst kun 3—4 Personer saaes." — Det er at haabe at Almeen-Aanden, som Stænder-Indretningen har bragt til at fremspire igjen i Danmark, ikke ret længe vil blive uden Indflydelse paa Indbyggernes vigtigste Næringsvei; men at vi snart ville see Amtets driftige Landmænd atter træde sammen, for at virke med fælles Kræfter til Forbedringer i Landvæsenets forskjellige Grene.

26.

Eiendommenes Priis. Arbeidslønnen. Binæringsveie udenfor Agerbruget.

Landeiendommenes Priis har været underkastet en meget stor Forandrlighed i dette Aarhundrede. De mange velgjørende Landboeanordninger, som udkom i Slutningen af det sidste Aarhundrede, yttrede

deres Indflydelse paa hele Landvæsenet; Interessen var vakt for det, de gode Kornpriser gjorde det fordeelagtigt at sætte Capitaler i Landeiendomme, og de vare derfor i jævn, stadig stigende Værdi, indtil den ulykkelige Krigs Udbrud 1807. Den besynderlige Spekulationshandel, der udmærker denne Krigsperiode, traf ogsaa Landeiendommene, og de dreves op til en urimelig høi Priis, endog i Forhold til høie Priser paa alle Produkter og til de sig stedse forværrende Repræsentativer. Efter Fredslutningen 1814 holdt Produkterne, og med dem Landeiendommene, sig i nogle Aar i god Priis; men fra Begyndelsen af dette Aarhundredes tredie Decennium foregik en mærkelig Forandring med Begge. En stor Mængde Landmænd bleve odelagte; Produkternes lave Priis, der endog undertiden var under Produktions-Prisen, gjorde det vanskeligt at udrede Skatter, Folkelon og andre paahvilende Byrder, endsige Renter af den uforholdsmæssige Sum, der almindeligviis indestod i Eiendommen; Capital-Afdrag var nu ganske umulig at udrede. Dette maatte have til Følge at Eiendommene faldt betydelig i Prisen, og under deres Dalen, oftere gik fra den ene odelagte Eier til den anden, saa at det tilsidst næsten blev en Umulighed, at erholde Capitaler tillaans med Prioritet i Landeiendomme, uagtet disse nu solgtes til en Priis, der var saa ringe, at Kjøbesummen lettelig forrentedes med over 5 pCt. Tilliden til Landeiendomme var reent forsvunden, og Spekulationen havde kastet sig paa Statspapirer; disse optoge nu næsten alle disponible Capitaler, hvoraf fulgte at Landeiendommene, som forhen solgtes langt over deres Værdi, nu kunde kjøbes langt derunder. — Denne Periode er nu tillykke for Landet forbi, og medens det i Kjøbenhavns Amt ikke længere er synderlig vanskeligt, at erholde Capitaler paa sikkre Prioriteter i Landeiendomme, er Omsætningen af disse meget sjeldnere, og Prisen paa dem i betydelig Stigende. Dette gjælder saavel større som mindre Eiendomme. Af egentlige Herregaarde er der saa faa i Amtet, og blandt disse tilhøre de fleste Fideicommisser, saa at der ikkun kan anføres et Par Exempler paa deres stigende Værdie. Geddesdal kjøbtes i 1822 for omtrent 90,000 Rbd., og overtoges i 1830, ved Eierens Død, for 160,000 Rbd. af dennes Søn. Benzonseie kjøbtes i 1812 for omtr. 30,000 Spec., solgtes i 1832 for 37,500 Rbd., i 1834 for 48,000 Rbd., alt rede Sølv. — Paa de mindre Landeiendomme

er Prisen meget forskjellig, efter deres Beliggenhed nærmere eller fjernere fra Kjøbenhavn, efter Arealets og Jordsmonnets Forhold til Harkornet, samt af andre Omstændigheder. Paa Amager, syd for Dragør, omtrent $\frac{5}{4}$ Miil fra Staden, ligger en Gaard paa 16 Tdr. Hartkorn, 130 Tdr. L. gode, dog altfor side Jorder, for hvilken nogne Gaard, men med gode Bygninger, der forlanges 3000 Rbd.; Jorderne ere ikke tilsaaede. I Frederiksberg Bye betales Eiendommene dyrt, uagtet de meget høie Afgifter; en Gaard med Leieboliger og 16 Tdr. L. er i 1836 betalt med 8000 Rbd., en anden med 20 Tdr. L. uden Leiebolig med 7000 Rbd. I Gjentofte Sogn ere Gaarde paa 9 Tdr. Hartkorn, i de sidste Par Aar, betalte med 11 til 12,000 Rbd.; men der har da været særdeles gode Bygninger til Folk udenfor Bondestanden, godt Inventarium og Besætning. For Nyegaard i dette Sogn, hvis Areal er 80 Tdr. L., beliggende $\frac{3}{4}$ Miil fra Staden, blev for et Par Aar siden, forgjæves budet 20,000 Rbd.; men den har en meget elegant Bygning, der i de senere Aar har været bortleiet for 300 Rbd. om Sommeren. Længere mod Nord kan Prisen omtrent være 1000 Rbd., ja endog derover for Tde. Hartkorn, med jævngode Bygninger. I Sollerød Sogn koster en Bondegaard paa 5—6 Tdr. Hartkorn nu 4 til 5,000 Rbd. Lystsiederne i denne Egn, hvoraf der opførtes en stor Deel under Krigen, ere derimod faldne meget i Prisen. — I de mindre skjønne, men mere frugtbare Egne, ere Landeiendommene stegne maaske endnu høiere. En dobbelt Gaard, med gode Bygninger c. 12 Tdr. Hartkorn, 120 Tdr. L., $1\frac{1}{4}$ Miil fra Hovedstaden, betaltes i 1837 med 16,000 Rbd., den ene Gaards Jorder solgtes derpaa, uden Bygninger, for 5,000 Rbd.; den anden er bortforpagtet for 600 Rbd. aarlig, samt alle Skatter og Byrder, og Forpagteren kan staae sig ved den. I Herstedvester forlanges for en Udflyttergaard paa 10 Tdr. Hartkorn, 90 Tdr. L. særdeles gode Jorder, men meget maadelige Bygninger, 7,000 Rbd.; for en anden paa 12 Tdr. Hartkorn, omtr. 160 Tdr. L., beliggende i Sengeløse Sogn, 6,000 Rbd.; begge Gaarde med nogen Besætning og Inventarium. I denne Egn kan man omtrent regne 500—600 Rbd. for Tde. Hartkorn. Hvad der iøvrigt ved Kjøbet af Eiendomme paa gamle Kjøbenhavns Amt kommer i særdeles Betragtning er Tienden, som er høist forskjellig; nogle Sogne betale nemlig kun 40 Sk. pr.

Tde. Hartkorn enkelt Kirke- og Kongetiende, i samme Sogne hvor Præstetienden kan beløbe sig til 6—8 Skpr. Byg; medens andre Sogne, med samme Jordsbeskaffenhed, maae udrede alle tre Tiender omtrent lige høit 5—8 Skpr. af enkelt Tiende pr. Tde. Hartkorn. Længere borte fra Kjøbenhavn er Prisen paa Bøndergaarde noget ringere; i Egnen mellem Roeskilde Kroe og Kjøge er den nuværende Priis paa en Gaard paa 50—60 Tdr. L. 3—4000 Rbd.; en Gaard paa 80 Tdr. L. solgtes i 1837 aldeles nøgen for alt muligt, hvis Besætning, Inventarium m. v. ei kunde anskaffes under 2000 Rbd., for 6000 Rbd. Mindre Eiendomme paa 1 til 2 Tdr. Hartkorn sælges for 500 til 700 Rbd. pr. Tde. Hartkorn uden Bygninger, med disse noget høiere.

Indfæstningen bør ogsaa komme i Betragtning, naar Talen er om Landeiendommes Værd; den retter sig naturligviis meget efter Gaardens Areal, Landgilden m. v. Efter Opgivelserne er den meget forskjellig, og maa være det, ogsaa med Hensyn til de forskjellige Grundsætninger, der følges ved Bortfæstningen, da nogle Godseiere søge høi Indfæstning og ringe aarlig Afgift, andre ringe Indfæstning med høiere aarlige Indtægter. Hr. **Valentiner** til Geddesdal angiver Indfæstningen for en Gaard at variere fra 500 til 2000 Rbd.; denne Sidste maa vistnok betragtes som ualmindelig høi; af Roeskilde Domkirkes Gods regnes kun paa en Indfæstning af 200 til 400 Rbd. af en Gaard. Da dette Gods ligger adspredt i flere Herreder, og den aarlige Landgilde kan ansees for at være den almindeligste, saa vil denne Angivelse bedst passe, for at give et Begreb om den Indfæstning, som i Amtet er den almindelige. Som Undtagelser maa derfor snarest regnes en saa høi Indfæstning som 2000 Rbd., saavelsom 1160 Rbd., der gaves i Indfæstning af en nøgen Gaard paa omtrent 6 Tdr. Hartkorn, i Marts 1837. Fæsteren skulde ved denne Gaard desuden selv anskaffe Besætning m. v., og give 18 Tdr. Byg i Landgilde. — Af Huse er saavel Indfæstningen som den aarlige Afgift forholdsviis langt høiere end af Gaarde; den varierer fra 30 til 200 Rbd. Det Meste af den aarlige Afgift svares almindeligviis med Arbeide; hvor dette ei er Tilfælde, eller hvor der kun paaligger Huusmanden faa Ugedage, er den, for Huse med 3—12 Tdr., omtrent 1 Tde. Byg af Tde. Land, foruden alle Kongl. Skatter og

andre Afgifter. — Som et Exempel paa en mærkelig høi Indfæstning, den høieste der vides at være given i Sjælland, kan anføres en Gaard i Solrød Sogn, Thune Herred, af Hartkorn 7 Tdr. 6 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb., med Areal 63 Tdr. L., under det saakaldte Magistrats-Gods; af denne Gaard gaves i Indfæstning 1819, 4000 Rbd. og i aarlig Afgift: 5 Tdr. 2 Skpr. 3 Fdkr. Byg, 3 Tdr. 4½ Skp. Havre, Hoveripenge 8 Rbd. 10 Sk., Skovpenge 20 Sk., Smaaredsel omtrent 1 Rbd. Bonden sidder ved Gaarden endnu, staaer sig jævnt godt, og har bestandig svaret sin Afgift; det er jo alt hvad man kan vente af en Mand, der har købet saa liden Tænksomhed som han ved denne Handel.

Folkelønnen er almindeligviis i Kjøbenhavns Omegn 20 til 25 Rbd. til en Karl, 12 til 15 Rbd. for en Pige; længere ude i Landet er Lønnen noget ringere, nemlig 15—20 Rbd. for en Karl, 12—14 Rbd. for en Pige; Alt halvaarsviis; hos Bønderne gives noget Linned m. v., der drages fra denne Løn. — **Dagleien** er temmelig høi, ved Kjøbenhavn, de øvrige Kjøbstæder, og i de Egne hvor der ligge mange Fabrikker, 2 Mk. til 2 Mk. 8 Sk. uden Kost; Fabrikkerne give omtr. 3 Mk. daglig. I de andre Egne, om Vinteren 24 Sk., For- og Efteraar 28 Sk., Sommer 2 Mk. uden Kost; med denne, fra 12 til 16 Sk. daglig for en Karl, og 8 til 12 Sk. for et Fruentimmer. Ved Accordarbeide kan tjenes endnu bedre; mest ved Tørveskjæring, herved kan en Arbeider fortjene 1 Rbd. om Dagen, ja endog derover; men det er ogsaa næsten ene til dette Arbeide Dagleier-Klassen i Tørvegnen synes oplagt; tilbydes der ham om Sommeren andet, selv paa en Tid han ei er beskjæftiget i Mosen, er det ikke ualmindeligt at faae det Svar: „jeg skal see om jeg kan tjene dem heri." Om Vinteren findes i denne Egn ofte **arbeidsløse Mennesker**. De Samme, som om Sommeren have tjent 1 Rbd. daglig, falde da Fattigvæsenet tilbyrde, fordi Fortjenesten strax ædes paa den letsindigste Maade til Kaffe, Brændeviin og alle Slags Lækkerier; simpel Ost er paa den Tid ikke god nok, der kjøbes Hollandsk og Sveitser-Ost, lybsk Pølse o. dl. Til Klæder og andre Fornødenheder anvendes derimod næsten Intet af Fortjenesten, Alt ædes og drikkes op om Sommeren. Med en saa god Fortjeneste i Tørvemosen falder det vanskeligt at erholde Dagleiere, derfor er Accord-

arbeide meest i Brug i denne Egn. I de egentlige Agerdyrknings-Egne er Arbeidet jævnere fordeelt hele Aaret igjennem, og der findes hverken Mangel paa Arbeidere til den ovenanførte Dagleie, eller i Reglen arbeidsløse Mennesker. Længe vedholdende Vintere og knappe Aar falder denne som enhver Egns Arbeidsklasse besværlig, og da kan der gives Folk, som med den bedste Villie Intet kunne fortjene. Hvor Veiene macadamiseres, have mange Arbeidere god Fortjeneste hele Vinteren, det er derfor, ogsaa i denne Henseende, ønskeligt, at dette Slags Veianlæg maatte blive almindeligere udbredt. Ved den tiltagende Folkemængde maa det imidlertid befrygtes, at Antallet af arbeidsløse Mennesker vil tiltage; thi Kobbeldriften, der er den almindelige, beskjæftiger intet stort Antal Arbeidere, og Vexeldriften synes ikke at betale sig ved en saa høi Arbeidsløn, som den nuværende; thi der maa vel skjelnes mellem Dagleie og Arbeidsløn, hiin kan være ringe nok for en Arbeiders Fornødenheder, medens denne desuagtet kan være for høi i Forhold til det Arbeide, der bliver forrettet. — Den stadigste Beskjæftigelse for den arbeidende Klasse giver Skovegnene, hvor der hele Vinteren igjennem beskjæftiges en Deel Mennesker ved Arbeide i Skovene. —

Forinden vi forlade Gjenstanden om Arbeidslønnen ville vi kaste et Blik paa den Maade, paa hvilken Arbeidet mange Steder i Amtet bliver betalt, det giver tillige Oplysning om Forholdet mellem Gaardmanden og Huusmanden. „Foruden de faste Tjenestefolk har Bonden som oftest 1 eller 2 Huusmænd i sin Tjeneste (dette er især Tilfælde i de Egne, hvor der er jordløse Huse), der lønnes med visse Skpr. Udsæd paa Bondens Jord, sædvanligviis 3 Skpr. Byg, hvortil Huusmanden gjøder; 3 Skpr. Rug; 1 til 2 Skpr. Ærter; Græsning til en Koe eller 3 Faar, 2—3 Læs Høe, 10—12 Læs Torv. Derfor arbeider Huusmanden almindelig hos Bonden fra Paaske til Mikkelsdag. Om Vinteren faaer han for Tærskning hos samme Mand, enten 8 Sk. daglig, eller 1 Skp. Sæd for 4—5 Tdr.s Tærskning." I Grunden staaer vel, som Forholdene endnu ere, begge Parter sig meget vel ved denne gammeldags Handel, der har noget særdeles Tillokkende ved sig for dem Begge; Bonden slipper for at give rede Penge ud, hvoraf han er en stor Hader, og Arbeidet skaffer Huusmanden de fleste Fornødenheder, uden at han behøver Penge. Hvor

denne Skik er indført er det meget vanskeligt at faae Dagleiere paa andre Vilkaar.

Af **Binæringsveie udenfor Agerbruget** har Amtet nogle eiendommelige, fornemmelig fremkaldte ved den folkerige Hovedstad; til disse hører: **Valdbyernes Hønsekræmmeri**, der beskjæftiger flere end 100 Huusmands-Familier. De mere formuende blandt disse have Heste og Vogn, hvormed de kjøre omkring i Landet for at opkjøbe, især Fjerkreature, Smør, Æg og Fjer; disse Varer, med Undtagelse af Sidstnævnte, afsættes paa Kjøbenhavns Torv. Ere de indkjøbte Varer ikke tjenlige til at afhændes i den Stand de kjøbes, saa forbedres de; Smørret, der kjøbes af Bonden, bliver renset og omæltet, det magre Fjerkræe fedet. De mindre Formuende handle almindeligviis blot med Æg og Smør, der kjøbes af Bønderne, som komme til Staden, og afsættes igjen med en liden Fordeel. Saavel Hovedstaden som Landmanden drager Fordeel af denne Handel, Første ved stedse at blive forsynet med disse Varer, og Sidste ved hjemme i sin Gaard at kunne sælge Smaapartier, det ikke vilde lønne Umagen at føre til Torvs.

Kildereiser, især i Oxehaugstiden, er en anden Bifortjeneste, endeel Bønder have. De der lægge Vind paa dette, fer Kudskene og Hestene lige fordærvelige Erhverv, anskaffe sig almindeligviis en Holsteensk-Vogn, helst med fire Sæder, paa hvilken de befordre Kjøbenhavnerne til og fra Oxehaugen og Charlottenlund. Deres Holdeplads er udenfor Nørre- og Østerport. Det er ikke ubetydeligt et saadant Kjøretøi kan indbringe, i godt Veir undertiden 8—10 Rbd. om Dagen; og i det Hele kan Fortjenesten, i de bedste Sommermaaneder, beløbe sig til 100—150 Rbd.

Havregryns-Maling er en Industri, der især har hjemme i Buddinge Bye i Gladsaxe Sogn, og er Gaardmændene i denne Bye en Velstandskilde. Ikke blot al den Havre, de selv avle anvendes paa denne Maade; det Meste kjøbe de paa Torvet i Kjøbenhavn eller paa Skibene. Til Gryn benyttes blot den bedste Havre, der da, malet paa en Haandkværn, giver 3—4 Skpr. af hver Tønde, og afsættes til Kjøbenhavn. Affaldet, der benævnes Drøft, benyttes til at fede Svin og Smaakreature med, og Skallerne af Havren til at klare Øvnen. Det er intet ubetydeligt Quantum Gryn, der paa denne

Maade frembringes; thi flere af Bønderne formale indtil 20 Tdr. Havre om Ugen. Det var en Huusmands Kone, Dorthe Peder Corfixes, der i 1740 „har inventeret denne Negoce, hun begyndte dermed i et Huus, og trillede en halv Tønde Gryn paa en Bør tvende Gange om Ugen til Kjøbenhavn. Siden tog hun Gaard og drev det alt videre, samlede god Velstand, og satte sine Børn ligeledes i god Velstand."

Amagerne beskjæftige sig ligeledes med adskillige Binæringsveie, „blandt disse haves Kalksteensbrud paa Saltholm, hvorved endeel Mennesker om Sommeren har Arbeide, og ligeledes ved Kalkbrænderiet paa Kastrup. Nogle tilhugge Steen til Brolægningsvæsenet i Kjøbenhavn; Andre ernære sig ved Fiskerie og Søefart, især fra Byerne Dragør og Kastrup. En Mængde Koner og unge Piger fortjene ikke ubetydeligt ved at gaae med Kurven paa Armen, og sælge Frugter, Grønt og andre Sager, ikke blot af dette Lands Frembringelser, men endog af langt fraliggende Landes Produkter. En betydelig Deel Skibstømmermænd og Arbeidsfolk, som daglig have deres Arbeide i Kjøbenhavn og ved Fabrikkerne, har, formedelst den lavere Huusleie, bosat sig her, især i Sundbyerne. —"

I de tre nord for Kjøbenhavn beliggende Sogne findes de fleste Fabrikker i Amtet samlet, og disse beskjæftige mange Mennesker. I Gjentofte Bye findes Hr. Mitchels Bomulds-Strømpe-Fabrik, der sysselsætter omtrent 30 Mennesker, giver ogsaa nogle Fruentimmere udenfor Almuestanden nogen Fortjeneste, ved at sammensye Strømperne. Betydeligere ere imidlertid Fabrikkerne i Lyngbye og Sollerød Sogne; Kattuntrykkerne i forstnævnte beskjæftige omtrent 60 Mennesker; desuden findes et Lysestøberie og Sæbesyderie, to Brændeviinsbrænderier, hvoraf det ene ikke drives, det andet derimod stærkt; mange Handlende og Haandværkere, Bagere, Hattemagere, Blikkenslagere — kort Byen ligner ganske, men er betydeligere, end mangen Kjøbstad. Mølleaaen, som udspringer fra Furesøen, sætter mange forskjellige Møller i Bevægelse paa sit korte Løb gjennem disse to Sogne til Sundet. Strax ved Furesøen sætter denne Aae Frederiksdals Stampe- og Kornmøller i Bevægelse, løber derpaa gjennem Lyngbye Søe, ved hvis Afløb den atter driver to Møller, dreier derpaa noget mod Nord, og driver Fuglevads-Mølle, ved hvilken tillige findes en Veir- og en

Hestemolle; følger man ned med Aaelobet, stoder man strax derefter paa Brede Klædefabrik og Kobberværk, der begge sætte megen Arbeidskraft og mange Menneskehænder i Bevægelse; derpaa følge Orholm og Nymolle Papirsfabrik, som deels drives ved denne Aaes Vande, deels ved Damp, og beskjæftiger omtrent 100 Mennesker. Aaen tager herfra en mere østlig Retning, og sætter, ved sin Indgang i Dyrehaugen, en Stampe- og Kornmolle i Bevægelse, med hvilken er forenet et Brod-Bagerie. Derpaa følger Raadvaddams-Fabrik, tilhørende Jsenkræmmerlauget i Kjobenhavn, der leverer især de grovere Jsenkræmmervarer, og giver over 100 Mennesker, meest Haandværkere, stadigt Arbeide. Det samme Antal Arbeidere beskjæftiger Strandmollens betydelige Papirsfabrik, ved Udløbet af Molleaaen, som her udgyder sine Vande, efterat have sat flere hundrede Mennesker i Virksomhed; men til at drive flere af disse Fabrikker, i det Omfang de nu have, dertil mangler den Kraft, og træder tilbage som en underordnet Magt for Dampen. De Dampmaskiner, som findes i denne Egn benytte fornemmelig Torv til Brændsel, og give saaledes Anledning til en vigtig Bifortjeneste for Eierne af Torvemoserne. Paa Strandmollen kjobes ikke Torven, men Eieren betaler noget Vist for hver Times Varme til Maskinerne; saavidt vides 18 Rbd. for 24 Timer. Foruden Steenkul, forbruges alene ved denne Fabrik for omtr. 14000 Rbd. Torv om Aaret. — I Søllerod Sogn findes, foruden disse Fabrikker, et Teglværk ved Nærum og et Brændeviinsbrænderie ved Royens Kroe, hvilket sidste drives stærkt.

I det mod Vesten tilstødende Gladsaxe og de vestligere Sogne beskjæftiger man sig især med Torvemoserne; adskillige fattige Mennesker søge ogsaa Fortjeneste ved at flette Gulvmatter, Sivskoe o. dsl. samt Kurve, „saa nyttig denne Industrie kunde være, er det beklageligt at Pilen til Kurvene stjæles af Kurvemageren, som desuagtet opnaaer en saa stor Færdighed, at han, der om Natten gaaer paa Rov, kan om Dagen forarbeide til 5—6 Mk.; og disse Personers Tal er ei ringe. Herved udryddes al Underskov paa Bondernes Marker og Enge, da selv unge Elleskud bruges. Bonden — alle uden Undtagelse — have stor Frygt for Hævn af slige Mennesker, ved at foraarsage ham Ondt paa Huus og Hjem eller Kreature, paagriber dem derfor ikke til Afstraffelse, men vil endog dække dem med sin Til-

ladelse, naar de af de Kongl. Jagtbetjente træffes med Sligt, hvortil de ellers ikke kan give Hjemmel." Under saadanne Omstændigheder synes det næsten, at det var bedre om disse Mennesker vare lidt mindre industriose. — I Kirke-Værløse Sogn har endeel Mennesker stadigt Arbeide ved det i Nærheden (paa Frederiksborg Amt) beliggende Kalkværk i Terkelskov.

Paa den hele store Hedestrækning vides der Intet, som giver Beboerne Binæring udenfor Agerbruget. „Steenbrænding kunde iværksættes paa de Steder hvor overflødigt Torvejord findes, og det er mærkeligt at herpaa ikke gjøres Forsøg, da Bygningstømmer er i temmelig høi Priis. Anviisning og Opmuntring udkræves saavel hertil som til at indrette Torreanstalter og Bagerovne ved Byerne; thi den almindelige Mand kræver haandgribelige Vidnesbyrd for at iværksætte det Nye og Usædvanlige." — Ved Roeskilde Kroe ligger et Kalkbrænderie, der dog ei drives af den nuværende Forpagter af Jorderne. Voldborg Herreds store Skove beskjæftige mange Dagleiere; desuden er her Tegl- og Kalkbrænderiet ved Skullerup Gaard; Teglværket er indrettet til 30,000 Steen, producerer omtr. 100,000 Steen om Aaret, samt 150 Tdr. Kalk. Et andet Teglværk og Kalkbrænderie findes ved Rye-Gaard, dette sidste, som erholder Kalkstenen i en Bakke ved Ordrup, brænder kun til Godsets Brug. Den Bæk, som fremkommer af de rige Kilder, der udvælde ved Ordrup Bye, driver paa sit korte Løb nedad Bakkeskrænten flere ikke uvigtige Fabrikanlæg, der tilsammen kaldes Vintre-Møller, nemlig: 1) en Papir- og Kornmølle, 2) en Kornmølle, 3) et Feldberederi, 4) en Klædefabrik, flyttet hertil fra Kjøbenhavn i 1836 af Klædefabrikør Madsen, og endelig 5) en Kornmølle. Disse mange Værker give naturligviis endeel Fortjeneste, der ellers vilde savnes. Foruden disse Værker har her endnu været et Garveri, der for Tiden ikke drives.

Fiskerie, der saa mange Steder i Danmark udgjør en vigtig Binæringsvei, og flere Steder burde udgjøre Strandsiddernes Hovedbeskjæftigelse, er i dette Amt ikke af nogen Betydenhed; den længste Udstrækning ved Stranden, fra Kjøge til Kalleboestrand, har meget grundt Vand, der gjør det vanskeligt for Baade at lægge til, og her ligger desuden et meget frugtbart Landstrog; hvor dette er Tilfældet maa Havet besidde endnu større Rigdomme for at lokke Folk

ud fra Landet. Det er først ved Dragør og Kastrup at Fiskeriet bliver af nogen Vigtighed, som og for Byerne Skovshoved i Gjentofte Sogn, hvor omtrent 40 Familier ernære sig derved; Taarbek i Lyngby Sogn, der har 50 Fiskerfamilier, og Vedbek i Sollerød Sogn, der har 3 Familier, som leve af Fiskeriet. Foruden en Deel Torsk og Sild, fanges især Flyndre, Hornfisk og Reier, der afsættes ferske til Kjøbenhavn, Landsbyerne og Lystestederne i denne Egn. Ogsaa Isefjorden yder nogle af de tilstødende Sogne nogen Fortjeneste af Fiskeriet, hvormed dog blot nogle enkelte Huusmænd, af og til, beskjæftige sig som en Binæringsvei. I Fjorden fanges især Aal og Sild, dog ogsaa endeel Flyndre, Aborrer og Gjedder. — Foranlediget af den Mængde Sild, der jevnlig falder i Lammefjord, begyndte en Mand i Sonnerup Sogn paa at nedsalte dem; men maatte desværre høre op dermed af Mangel paa Driftscapital. At Fiskeriet kunde beskjæftige et langt større Antal Mennesker er vist, og det er en Velstands-Kilde, man mindst skulde vente var saa lidet benyttet i Danmark. „Tilvisse er det at beklage, at det oprettede Fiskeselskab i Hovedstaden saa hastig opløste sig, da dets fortsatte Bestræbelser vilde maaske have ophjulpet denne Næringsgreen." *)

Ferskvands-Fiskeriet i de store Indsøer, saa indbringende det end kan være for Forpagteren af de fleste af disse, som boer i Kjøbenhavn, beskjæftiger saa ringe et Antal Mennesker, at det ikke her kan komme i Betragtning som en særegen Næringsvei for Amtets Beboere.

---

*) **Begtrup:** Agerdyrkningens Tilstand i Sjælland 2 D. S. 465. — Der aabner sig nu Udsigt til at Fiskeriet i Sundet igjen vil blive af nogen større Betydning. Silden har nemlig i Aarene 1837 og 38 begyndt at vise sig i disse Vande i langt større Mængde end de foregaaende Aar, og adskillige af Kjøbenhavns Handelsmænd have, især i Nærheden af Helsingøer, anlagt Salterier, for at kunne benytte den gunstige Leilighed til Indtægt deraf.

27.

De Dele af Landbruget, som efter Local- og Tids-Omstændigheder, især fortjene Anbefaling.

En almindelig Regel for det, der især fortjener Landmandens Opmærksomhed, kan for hele Amtet ikke gives, og dette ikke alene paa Grund af dets høist forskjellige Jordsmon, men ogsaa formedelst den Indflydelse, en saa stor Stad som Kjøbenhavn maa have paa at bestemme de Frembringelser, det bedst betaler sig at lægge Vind paa. Det er indlysende at de af Hovedstadenes daglige Fornødenheder, der ei taale en lang Transport, maae hendrage Omegnens Opmærksomhed paa sig; Tilveiebringelsen af disse ansees derfor, vistnok med Rette, som det, der anbefaler sig fortrinlig. Hertil henregnes fornemmelig Melk, de finere Haugevæxter og Sommerfrugter, der vilde enten forderves, eller lide formegen Skade ved en lang Landførsel. Det er dog en temmelig indskrænket Kreds, der kan drage sand Fordeel af disse Slags Frembringelser; dette have de mere tænkende Landmænd begyndt at indsee, og denne Kreds bliver derfor efterhaanden mindre; hele Amager hører imidlertid til den, og vi ville derfor først høre hvad Indberetningen derfra siger: „Hvad den animalske Produktion angaaer, saa troer jeg ikke at den her bør anbefales. Kjøkkenvæxters Frembringelse har hidtil været til meget betydelig Fordeel for Amagerne, men nu er det kun meget ubetydeligt hvad derved fortjenes, deels fordi de har faaet saamange Concurrenter i den Mængde Gartnere, som har nedsat sig hinside Kjøbenhavn, og især formedelst den overordenlig høie Consumtion, der er paalagt disse Varer, da somoftest Halvdelen af det, der erholdes for Varerne, gives i Consumtion, og desuden ere disse Varer, i de senere Aar, faldne saameget i Prisen at det seer meget sorgeligt ud for Mange; thi kan Amagerne ikke erhverve deres Udkomme ved Kjøkkenvæxters Frembringelse, saa kan de vistnok ikke erholde den ved at producere Kornsorter, da deres Gaarde kun ere smaae i Jordareal i Forhold til andre Egnes, saa at deres

Næringsvei, formedelst Conjuncturernes Forandring, nu leder til Fattigdom istedetfor tilforn til Rigdom."

„Ved løselig at kaste Øiet paa Amagers locale Beliggenhed, maatte man vel anse dette Land som meest bekvemt til at frembringe de saakaldte Handelsplanter, saasom Raps, Krap, Tobak, Hør og Hamp; thi næsten Enhvers Formening er, at Amagers Jorder ere kraftfulde, og at Gjødning af den kraftigste Slags kan haves i Overflodighed; men det maa bemærkes at disse Jorder ere opfyldte med en stor Mængde Ukrud, som ganske vilde kvæle Hør og Hamp. Man kunde vel sige at det kan afluges, hvortil maa svares, ja naar det blot kunde skee saa let som det siges; men saalænge vi dertil skal være nødte til at bruge kraftfulde Arbeidere, og ikke kan faae Børn og gamle Folk, som naturligviis maatte nøies med ringere Dagleie, saa vil dette Arbeide sandelig ikke betale sig i det i Store; og hvor skulde man vel faae disse Arbeidere fra, da Skolevæsenets Indretning forbyder de Førstes Hjelp, og Fattigvæsenet de Sidstes, samt at Forordningen om Tjenestetvende, og dem, som skal tage fast Tjeneste, ikke lettelig kan overholdes. Tillige troer jeg, at man først maa have sine Jorder i god Kraft forinden man begynder paa Handelsplanters Dyrkning, da disse Intet give Jorden igjen til Gjødnings Formerelse, hvorfor jeg er af den Formening, at Amagerne først maae sørge for at faae deres uopd[illegible] Overdreve opdyrkede. — Til Hør og Hamps Behandling udfordres ogsaa Maskiner til at bryde og skætte den paa, men vi Landmænd mangle desværre Evne til at anskaffe dem. Jeg har selv i det Mindre dyrket bemeldte Vexter, og ønsker intet ivrigere end at kunne dyrke dem i det Større, men ovenomtalte Hindringer gjør at jeg maa lade det beroe indtil disse blive bortryddede, og førend det skeer, troer jeg det rigtigst at blive ved de almindelige Sædarter, og især at lægge Vind paa Foderurters Dyrkning, saasom Kartofler, Kaalrabi, Roer o. s. v., for derved at formere sin Kvægbesætning, og med den sin Gjødning, samt tillige, ved disse Vexters rigtige Dyrkning faae Jorden renset for det derværende Ukrud, som Erfaring har lært mig, derved efterhaanden kan udryddes."

See vi over paa den anden Side af Kalleboestrand til Frederiksberg og Hvidovre Sogne, saa lyder Indberetningen: „Den vegeta-

bilske Deel af Landbruget fortjener nok især at anbefales. Kvæg og Faareavl eller Hesteopdræt vilde vist ikke være fordeelagtig formedelst Egnens nære Beliggenhed ved Hovedstaden, hvor man let kan afsætte det overflødige Foder. For Tiden vilde Høeavlen nok være den, der fortjente mest Opmærksomhed." I det 18de Afsnit er det allerede omtalt, at adskillige Beboere af Kjøbenhavns nærmeste Omegn i de sidste fodertrange og foderdyre Aar, have fundet Regning ved at formindske deres Kvæghold, for at kunne sælge desto mere Foder. Saa fordærveligt det end i Reglen er, at skille en Gaard ved det avlede Foder, saa maa dette, under de Forhold, der finde Sted i Nærheden af Hovedstaden, ansees fuldkommen rigtigt; thi her kan Foderet, som Middel til at underholde Kvægbesætningen, for ved den at frembringe Gjødning, rigelig erstattes ved Indkjøb af andre Fodringsmidler, Mask, Drank, Klid, Oliekager o. s. v. samt Gjødning; kan man altsaa, for sin Halm eller Høe, skaffe sig en større Mængde Næringsstof til Kreaturerne, saa gjør man rettest i at sælge Foderet for at kjøbe andre Fodringsmidler. Det er først hvor disse Midler til at erstatte Afgangen af Høe og Halm ikke benyttes eller kunne benyttes, at det med Rette ansees for ødelæggende, aarlig at skille Gaardene ved Storstedelen af det Foder, der avles, og desuagtet at tage ligesaa mange Afgrøder, som om Jordene bleve tilborlig gjødede. Hvor man ikke, paa ovenanførte Maade, vil eller kan skaffe sig Erstatning for Savnet af Foderet, der ophører den fordeelagtige Handel med Høe og Halm, og Jordsmonnet gjør meer og meer sin Eiendommelighed gjældende; dette endog nærmere Kjøbenhavn, end man skulde formode, hvilket vil sees af nedenstaaende, Kammeraad Drewsens Indberetning om Lyngbye og Sollerød Sogne.

„Næsten hele Europa rundt finde vi Sædavl og Kvægavl forenede, og i Landoeconomien ansees det som et af de vigtigste som vanskeligste Problemer at løse, i hvad Forhold disse skulle staae til hinanden, for af Begge at uddrage størst mulig Fordeel. Kvægavl uden Sædavl kan finde Sted, hvorpaa mange engelske Farms give Exempel; men Sædavl uden Kvægavl er kun mulig nær store Byer, hvorhen det avlede Straa kan sælges og Gjødningen til Sædavlens Fortsættelse derfra hentes. Som almindelig gjældende Regel kan derfor antages, at Sæd- og Kvægavl gjensidig bør bestaae, men Locali-

teten saavelsom Agerdyrkerens overveiende Kundskaber i den ene eller anden Deel, ogsaa hvad Capital han kan raade over, maae give Udslaget, hvorvidt den ene eller anden af disse Industrigrene bør gives størst mulige Udstrækning."

„For tilfredsstillende at løse Opgaven bør desuden Agerdyrkeren gjøre sig selv tydelig Rede for, hvad hans Hovedøiemed er, om dette er den størst mulige øieblikkelige Fordeel, eller en, i Begyndelsen mindre, men i Forhold til Jordens forøgede Kraft aarlig stigende Indtægt. I det første Tilfælde vil i Almindelighed Sædavlen gives Fortrin for Kvægavlen, i det sidste denne for hiin. Sjeldnere er det Tilfældet, at begge Øiemed kan opnaaes ved at give Kvægavlen afgjort Fortrin; men hvor dette indtræffer maa, under ellers lige Omstændigheder, Agerdyrkerens Stilling være den gunstigste, da han, idet han tilvinder sig den størst mulige Fordeel, tillige, i sine aarligen forbedrede Jorder, sikrer sig dens Varighed. I dette Tilfælde troer jeg Agerdyrkeren nær store Steder at være, og altsaa ogsaa Agerdyrkeren i den Egn, jeg her omhandler."

„Naar jeg her nævner Kvægavlen som fordeelagtigst nær store Steder, mener jeg naturligviis ikke Tillægget af Huusdyr, navnlig Koer og Faar, men egentlig Benyttelsen af deres Frembringelser. Vel nærer jeg ingen Tvivl om, hvilke, Koerne eller Faarene give størst Fordeel; men min Mening er i denne Henseende saa afvigende fra den almindelige, at den sikkerlig af de fleste Agerdyrkere vil ansees for urigtig. Jeg anseer nemlig Faaret, det spanske eller engelske, for fordeelagtigere end Koen, selv naar dennes Melk kan sælges til Kjøbenhavn, og naar man er sikker paa Afsætning deraf. Ikke kan jeg give tydeligere Beviis paa at denne min Mening er grundfæstet, end det jeg har givet, ved at afskaffe mine Koer og blot holde Faar. Beregninger kunde let opstilles til Forsvar herfor, men vilde føre mig over den Grændse jeg her tør tillade mig."

„Hesten og hele Stutterivæsenet er mig for ubekjendt til at torde yttre mig om hvorvidt Hesteavl i denne Egn kunde betegnes som fordeelagtig eller ufordeelagtig."

„Til Foder kan ingen Vært avles med den Fordeel som Klover og Kartofler; den Første til Grønfoder, den Sidste til Vinterfoder. Som Handelsplante synes Rapsen nu fremfor nogen anden at for-

tjene Fortrinnet, i kraftfulde Avlsbrug. Næst Rapsen nævner jeg Hørren, som en vigtig Handelsplante; dog kan den aldrig blive saa vigtig som hiin, da den ei kan vorde saa almindelig dyrket. Hørren groer ei overalt, og med Gjødning, der i Landoeconomien er hvad Loftestangen er i Mechaniken, afgjøres ikke Sagen. Saameget er dog vist, at Hørren i mange Egne kunde meget godt lykkes; men Høravlen kommer aldrig frem hos os, saalænge der ei aabnes Landmanden en Vei ad hvilken han kan skille sig ved sin Hør, naar han har ruskет og roddet den; skal han som nu tillige gjøre den fuld færdig, saa bliver den ham for dyr og dog stedse et slet Product. Humlen burde kunne dyrkes med Held; men det synes at Lyst til denne moifommelige Avl kun findes i visse Egne. Ogsaa fordrer den sit eget Jordsmon, en vis Beliggenhed og megen Gjødning, uden i mindste Maade at gjengive Gjødningsstof." — Netop disse Vilkaar for Humleavlen finde Sted i den her omhandlede Egn; et yppigt Jordsmon findes i mange Sidter, hvor der tillige findes tilbørligt Læe af de omliggende Skove, Gjødning kan erholdes i tilstrækkelig Mængde fra Hovedstaden, og de store Naaleplantninger afgive Humlestager i overflodig Mængde. Hvad der mest er ivеien for denne Plantes Dyrkning er, foruden Ukjendskab til dens rette Behandling, den høie Arbeidsløn, der gives i denne Egn, hvor Fabrikkerne kunne tilbyde et fordeelagtigere Erhverv for Dagleieren end Humleavlen.

Man seer af denne Indberetning, at en kundskabsrig Landmand fandt sin Regning ved at holde Faar paa Jorder, der ere særdeles skikkede til Faareavl, endog i en Afstand af omtrent 2 Miil fra Hovedstaden. Hermed stemmer en anden Indberetning fra en practisk dygtig Landmand, Proprietair Müller, der som daværende Forpagter af Hovedgaarden Edelgave, har tilstillet det Kongl. Landhusholdnings-Selskab Besvarelser for denne Egns Vedkommende; denne lyder saaledes paa de fremsatte Spørgsmaal: „Ifølge denne Egns Beliggenhed, 3 Miil fra Kjøbenhavn, burde Opdræt af Kreature til Salg ei fortjene Fortrinet; hvilket det, betræffende Heste (efter de Principer, der dengang vare de gjældende) og Kvæg eiheller gjør; derimod betaler det sig i den senere Tid fortrinlig at holde flere Faar end hidtil, af en Art der giver, om ei Spansk, saa dog fiin Uld, og store, gode

(Til Side 281.)

Oversigt over et Skæferie-Regnskab for 9 Aar.

Danske Faar forædlet ved Leicester Væddere.

Aar.	Opfodret					Faarenes Antal.	Omkostninger.	Produceret.				Reen Indtægt.
								Solgt				
	Kartofler.	Byg.	Havre.	Diverse.				Faar.	Beder.	Lam.	Uld.	
Fra 1ste Mai	Tdr.	Td. Skp.	Td. Skp.	Td. Skp.		Stkr.	Rbd.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Pd.	Rbd.
1828-29	=	= =	6. 2.	= =	Klippet en Gang . . .	189	114	4	20	41	368	223
1829-30	=	68. =	6. =	= =	— to Gange . . .	190	272	9	6	22	926	256
1830-31	85	22. =	9. =	= =	og saaledes fremdeles.	185	304	21	14	55	602	170
1831-32	40	= =	11. =	= =	. . . . .	182	226	18	6	60	454	225
1832-33	140	9. =	= =	Boghvede 5. 2.	. . . . .	175	225	20	12	133	615	523
1833-34	230	1. =	2. 6.	Kaalrabi 100. =	. . . . .	165	244	9	15	113	576	507
1834-35	=	23. =	= =	= =	. . . . .	177	199	14	9	60	611	386
1835-36	=	5. =	20. =	Rug 2. 1.	. . . . .	175	217	22	6	68	593	353
1836-37	223	= 5	= =	Klid 58. =	. . . . .	177	190	16	15	15	632	239
					For 9 Aar	1615	1991				5377	2882
					Giver til Gjennemsnit for 1 Aar	179	221				597	320
					Eller for 1 Faar	1	Rbd. Mk. Sk. 1. 1. 0.				$3\frac{1}{3}$	Rbd. Mk. Sk. 1. 4. 11.

Antallet af Faarene er anført som det fandtes den 1 Januar for hvert Aar. Det aarlige Tillæg af Lam er indberegnet i Faarenes Tal.

(Til Side 281.)

Oversigt over et spansk Skæferie for 10 Aar.

Aar.		Faarenes Antal.	Solgt				Priser i Hamb. Bco.	Brutto-Indtægt.
			Faar.	Bæder.	Lam.	Uld.		
		Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Pd.	Sk.	Rbd.
1827-28	. . . . .	214	20	9	66	645	16	567
1828-29	. . . . .	218	46	3	47	749	16	628
1829-30	. . . . .	218	24	13	=	607	14	461
1830-31	. . . . .	226	19	6	29	638	14	459
1831-32	. . . . .	215	12	3	16	516	15	352
1832-33	. . . . .	218	10	1	29	780	16	559
1833-34	. . . . .	216	13	2	=	664	18	491
1834-35	. . . . .	247	6	30	=	713	20	711
1835-36	. . . . .	244	28	30	19	817	18	734
1836-37	. . . . .	239	9	=	=	660	24	625
		2,255				6,789	171	5,587
	Gjennemsnit-Resultatet af 10 Aar . . .	225				679	$17\frac{1}{10}$	558
	Omkostninger, Skæferens Lønning Rbd. 90. desuden fri Bolig, 12 Læs Foder til en Ko. Faarenes Vaskning, Lammepenge etc. . 18.							108
	Rbd. 108.							450
	Et spansk Faar giver	1				3	$17\frac{1}{10}$	Netto-Indtægt 2

Det bemærkes, at til Skæferie-Gaarden avles saa meget Eng-Hø og saa meget Klover, at intet andet Foder behoves til Faarene.

(Til Side 281.)

Oversigt over et Meierie-Regnskab for 10 Aar.

Aar.	Opfodret				Kjernes	Meieriets	Beløbet af Indkjøbet af Jydsk Kvæg.	Kjøbt		Tillæg		Produceret			Vinden.	Taben.
	Kartofler.	Byg.	Havre.	Diverse.	Antal.	Omkostninger.		Jydske Tyre.	Køer.	Kvier.	Tyre og Stude.	Smør.	Ost.	Affkum. Melk.		
Fra 1ste Mai	Tdr.	Tdr. Skp.	Tdr.	Tdr.	Stkr.	Rbd.	Rbd.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Ottinger.	Pund.	Potter.	Rbd.	Rbd.
1827-28	=	2. 6.	=	=	60	696	292	=	12	1	=	72	940	1730	145	=
1828-29	=	1. 7.	=	=	60	656	482	1	10	1	=	146	1400	8500	488	=
1829-30	=	68. 4.	=	=	61	848	290	1	8	5	=	173	1381	9560	760	=
1830-31	402	63. =	10	=	63	1159	753	=	22	5	1	179	1676	7656	399	=
1831-32	430	18. =	19	=	63	975	244	=	8	6	1	160	591	7363	591	=
1832-33	360	21. =	56	Boghvede 22 Rug 10	60	1189	145	=	4	7	4	148	1028	7027	471	=
1833-34	1225	54. =	58	5	62	1311	80	2	=	7	4	133	1228	7170	172	=
1834-35	206	125. =	15	6	61	1235	=	=	=	12	3	144	1082	6223	300	=
1835-36	171	27. =	70	5	50	1090	648	1	20	7	1	118	1009	5946	=	350
1836-37	600	4. 4.	47	Klid 90	65	1335	=	=	=	9	2	177	1354	6845	680	=
			For 10	Aar	605	10,494	2934					1450	11689	68020	4006	350
						2934									350	
						13,428									3656	
	Gjennemsnit		af 10	Aar	60	1342						145	1168	6802	365	
		Aarlig	for en	Ko	1	Rbd. Mk. Sk. 22. 2. 3.						68 Pd.	19 Pd.	113 Pt.	Rbd. Mk. 6. 3.	

Følgende Bemærkninger ere nødvendige at gjøre:

Den store Forskjel, der findes i hvad der aarlig opfodres af Kjærne og Kartofler til Koerne, hidrører tildeels fra, at et Aar har Udsætter-Koernes Antal, hvilke blive fedede med Kartofler, været større end et andet. Deels har Ho-Høsten været forskjellig. Kartoflerne ere almindelig debiterede Meieriet fra 2 Mk. à 2 Mk. 8 Sk. pr. Tønde, Sæden 1 Mk. à 2 Mk. under Kjøbenhavns Torvepriis. Værdien af det opfodrede Høe og Halm og forbrugte Ildebrand er ei anført i Regnskabet. Fremdeles er Meieriet aarligen debiteret for Lønning og Kost til 2 Røgtere, 1 Meierske, 3 Malkepiger og for Bødker-Arbeide. Fodringen er sædvanlig:

2 Foder Havre- eller Byg-Halm,

2 — Hakkelse med Avner, derpaa 2 à 3 Pd. Kjærne i de 3 sidste Maaneder Koerne staae paa Stald,

1 — Høe eller Kartofler,

1 — Rug-Halm til Nattefoder.

Ved Skæferiets Regnskab er det samme at bemærke som hvad der er anført ved Meieriet. En Skæfers og Drengs Lønning og Høst er debiteret Skæferiet. Ulden er solgt almindelig fra 3 Mk. à 3 Mk. 8 Sk. Salget af tidlige Lam, hvorpaa Bestræbelserne gaae ud, bliver ofte meget formindsket ved Stiv-Krampe, hvorefter Lammene døe. De Faar, der ere anførte som solgte, ere Udsætter-Faar og godtskrives Skæferiet med 9 Mk. Stykket.

Slagte-Lam. Faareavl er nu i det Hele saameget meer at anprise, eftersom man har den Erfaring, at Faar vinterfodres særdeles vel med næsten blot Kartofler, hvilke som bekjendt, lagte i Klatgjødskning, hvortil ei udfordres meget, afgive i Almindelighed letteſt og sikkreſt det største Foderprodukt. Kommer Faareavlen i den Flor den fortjener, saa vil maaskee Ulden falde i Priis, men ligesaa rimelig vilde da Uldmanufakturene i samme Grad hæve sig, og saaledes forekommer en gavnlig Vexelvirkning."

At Faareavl under nuværende Tidsomstændigheder, og i en saa nær Afstand fra Hovedstaden er langt fordeelagtigere end Kvæghold paa Jorder, der egne sig bedre til hiin end til denne, dette er Red. sat istand til at godtgjøre ved en beregnende og uhildet Landmands velvillige Meddelelser, netop fra denne Egn. Hvad der gjør disse meddeelte Beregninger dobbelt interessante og lærerige er, deels at de omfatte en Række af Aar, der har udmærket sig baade ved meget vaade og meget tørre Aaringer, deels at de give Anledning til at anstille en Sammenligning, ikke blot imellem et Meieri, paa hvilket man vil see der ei er sparet fornuftige Omkostninger, og et Skæferi; men ogsaa mellem Indtægten af Kjødfaar og Uldfaar. Hvad man ikke skulde formode i denne Afstand fra Kjøbenhavn er, at Beregningen falder overveiende ud til Fordeel for de Sidste.*)

Hvad de Sædarter angaae, der antages fordeelagtigst at kunne dyrkes i denne Egn, har samme Indberetning derom Følgende: „I Lidøe og Smorum-Øvre kunde med Fordeel dyrkes Hvede; i de øvrige Byer Rug; men Bonden er nødsaget til at saae meget Byg og Havre for at faae Halm til sine Kreature, saalænge han følger den slemme Skik at sælge det Meste af sit Høe, og ei tænker paa Udvidelsen af Kartoffelavl og andre gavnlige Forbedringer. — Paa Edelgave dyrkes Rug med mest Fordeel; i de sidste 5 Aar har jeg ei avlet under 16, men nogle Aar over 20 Tdr. Rug paa Tde. L. geometrisk, brakket og gjødsket Jord, hvorpaa Rugen blev saaet tidlig og høstet tidlig, af Byg og Havre 10, Hvede 7 Fold."

I samme Afstand fra Kjøbenhavn, men ad den sydvestlige Kant, hvor Jorderne ere leermuldede og jevnside, antages Kvæghold at være

*) Disse Beregninger findes bag i Bogen.

det fordeelagtigste. Indberetningen fra denne Egn siger: „Jo flere Kreature der kan holdes paa en Gaard, naar disse fodres godt, jo mere stiger Jorden i Værdi. I denne Egn hvor Kjøbenhavns Nærhed giver Køerne megen Værd, da herfra kan bringes Flode og Melk dertil, eller Smør og Kalve sælges med større Fordeel end længere ude i Landet, antager jeg at den hensigtsmæssigste Driftsplan er den, som tillader os, efter Arealets Størrelse, at holde et stort Antal Kvæg, uden dog betydeligt at formindske Sædavlen til Fordeel for Kvæget; da man herved savner den Nytte af høie Sædpriser, man bør have, naar disse indtræffe, og til lave Sædpriser vil finde sin Regning ved selv at fodre sin Sæd op. Kvægavlen vil altsaa her have Fortrinnet for Heste- og Faaretillæg. De sikkre, almindelige Sædarter, som afgive Foder til Kvæget, forenet med Brakfrugtavl og gode Foderurter, er vist mest passende her."

Fra den midterste Deel af Amtet, Syd og Vest for Roeskilde, antages Tillæg af Kvæg, tildeels ogsaa af Heste, fordeelagtig. „Da Kvægholdet hos Bønderne er særdeles ringe, er der ingen Tvivl om, at der, ved en forbedret Drift hos de Fleste, vilde kunne holdes det dobbelte Antal Kvæg, uden at nedsætte Sædproduktionen, som endog derved kunde ventes forøget, fordi der frembragtes mere Gjødning, og Jorderne Tid efter anden vilde forbedres. — Saaledes som Bøndernes Gaarde ere byggede og indrettede, og med Hensyn paa at Jorderne tildeels ingen ordentlig Indhegning har, vil det vistnok være bedst at tilraade Bønderne i disse Sogne, at holde Kvæg; men selv at tillægge det de behøve, og især ved Hjelp af Staldfodring om Sommeren at forøge Kvægbesætningen. Ikkun for de større Gaarde anse vi Faar som Hovedbesætning for passende. Skulde Bonden have Fordeel af Heste-Opdræt til Salg, maatte der først drages Omsorg for flere gode Hingster til Bedækning, og det var tillige godt om der var Indseende med hvilke Hopper der brugtes til Opdræt."

„Det er vanskeligt at sige, hvilke Vækter til Sæd, Foder eller Handel, der kunde drives med mest sikker Fordeel, og saalænge dette endnu er uafgjort, formene vi at det vilde være rigtigst at tilraade Bonden, at avle de almindelig brugende Sædarter, nemlig: Hvede, Rug, Byg, Havre og Bælgsæd, og i en passende Vexel med Klover, Vikkehavre og Kartofler til Fodring og til Kreatures Fedning."

Det vil af disse Indberetninger sees, at et forøget Kvæghold og Kreaturtillæg ansees som fordeelagtig i Forbindelse med Sædavl, og at et forøget Kvæghold fornemmelig betragtes som et Middel til en større Sædproduktion. Ubetinget erklærer de mest fjernede Egne i Voldborg Herred sig for denne, og navnlig for Rugen, som den fordeelagtigste Sædart, samt i nogle Sogne Avlen af de tidligmodne Ærter. Jorderne her ere imidlertid mange Steder særdeles skikket til Faareavl, der vel aldrig kan anbefales for Gaarde med et ringe Areal, og altsaa overhovedet ikke for Bonden, men som visnok vilde lønne sig bedre paa de fleste af Hovedgaardene i den vestlige Deel af Amtet, end Meierierne.

Amtets Beliggenhed og Clima gjør Kjøbenhavns Omegn særdeles skikket til Frembringelse af **Haugevæxter** og **Frugter**, og tilsyneladende ogsaa til en fordeelagtig Afsætning af dem, ikke blot til Hovedstaden, men ogsaa til Naboerigerne. Det er i et af de foregaaende Afsnit omtalt, at der sendes endeel Haugesager fra Kiel og Lybek med Dampskibene til Kjøbenhavn, og at denne Handel virker skadeligt paa Afsætningen af f. Ex. de tidligmodne Ærter fra Horns Herred, fordi man i Holsteen kan have alle Slags Vexter noget tidligere end her. Men i samme heldige Forhold staaer Kjøbenhavn til de nordligere beliggende Lande, og det synes bedre, at vi benyttede disse Fordele, end at klage over Andres. Med Gothenborg og Christiania have vi en stadig og sikker Forbindelse ved Dampskibe, kunde det da ikke ligesaavel betale sig for os at forsyne disse Steder med tidlige Haugesager, som for Kiel at sende dem til os? Denne Handel vilde være en naturlig Begyndelse til at fremme vort Haugevæsen, der efter al Rimelighed kunde blive en ikke ubetydelig Indtægtskilde for Landet. Blandt de tre Skandinaviske Riger er Danmark det eneste, der egner sig for Haugedyrkningen, paa Grund af sit langt mildere Clima; da vi nu staae i en stadig Handelsforbindelse med disse Lande, der trænge til Frembringelser af Haugevæsenet, saa synes det at være ganske i sin Orden, at vi benyttede disse Fordele, og søgte at tilegne os Handelen med disse Sager paa Sverrig og Norge, samt at vi bestræbte os for at tage Deel i den fordeelagtige Afsætning af Haugevæxter, som Lybek har til Rusland. Haugedyrkningen i enhver Retning synes derfor at fortjene langt større Opmærksomhed end hidtil er skjænket den. Danmark har længe været

Nordens Hvede- og Rugmark; nu da Agerdyrkningen gjør saa store Fremskridt i Naboerigerne, burde vi i Tide tænke paa at gjøre de Danske Øer til Nordens Hauge. —

Efterfølgende lille Afhandling af Herredsfoged **Blume**, indsendt for en halv Snees Aar siden, vil sikkert læses med Interesse, om end nuomstunder neppe Mange ville være enige med den ærede Forfatter om den Maade, paa hvilken de anbefalede Foretagender bør iværksættes.

„Medens Agerbrug og Kornavl udbreder sig til fjerne Verdensdele, medens vilde Stepper og Overdrev opdyrkes under alle tempereerte Himmelstrog, og Korn-Produktionen allevegne forøges og forædles, er det Tid at tænke paa andre Erhvervsgrene for den danske Landmand, som, naar Kornudførsel spærres, ikke kan bestaae ved sine Jordprodukter, der dog udgjøre Landets almindeligste og vigtigste Indtægtskilde.

Alene Savnet af Americas store Torv vil omsider blive følelig for Europas Nationer, og frembringe en væsentlig Forandring i Staternes sædvanlige Export-Handel.

Den Stat altsaa, som ikke vil vorde udsat for en farlig Crisis i Landvæsenet, maa alvorligen bestræbe sig for at henlede Landmandens Virksomhed til flere forskjellige Productions-Grene, og til saadanne Gjenstande, som kunne sikkre varig Afsætning og forebygge Trang, der i et Kornland snarere kan følge af Overflod end af Misvæxt, der sjelden er almindelig.

Hvorledes nu et Lands særegne Fortrin og [illegible]ngler, Beliggenhed og Beskaffenhed, Cultur-Tilstand og offentlige Caracteristik bør tages i Betragtning ved ovenfra at indvirke paa Borgernes og in specie Landboernes Erhvervsflid, det tør jeg ikke indlade mig paa nærmere at udvikle, idet min Hensigt indskrænker sig til at omtale enkelte landoeconomiske Foretagender.

Dette skeer imidlertid under den Forudsætning, at uagtet Kornproduktionen i lang Tid, og maaskee for bestandig, vil være herskende i Danmark, den dog ingenlunde bør bemægtige sig hele Agerbruget, som derimod maae tjene til at understøtte flere særskilte Frembringelser i Forening med Kornavl, saaledes at total Mangel kan forebygges, selv hos den Enkelte, derved, at Savn i een Art afbødes ved Over-

flod i en anden. — Produkt-Forædlingen, som hos os staaer tilbage, maatte derhos fremhjælpes ved Anviisning og Opmuntring.

Men det jeg her nærmest har for Die er **Huusdyrenes Forædling, en Sag af megen Betydenhed.** — Hesten er et ædelt, men kostbart Dyr, hvis Værdi bør staae i rigtig Forhold til dets Underholdning, thi en ringe Hest betaler kun slet sit Foder.

Stort Hestehold er en Fordærvelse for Landmanden, thi derved formindskes hans Kvægbesætning, hvoraf han skal drage Indtægt.

Den berømte Young har i sin Tid funden Forholdet mellem Heste- og Kvægbesætning i England saadan, at der ved den Forstes Indskrænkning til Fornødenhed, og den Sidstes derpaa grundede hensigtsmæssige Forøgelse, ville vindes aarligen 4 Millioner Pund Sterling. See Youngs Reiser II. 40 Brev.

For Danmark kan det med Sikkerhed antages, at det halve nuværende Antal Heste kunde bespares uden Afsavn, naar Racerne vare i behørig Orden, og den rette Behandlingsmaade fandt Sted. Da 3 Kvæghoveder rigelig kan underholdes med Værdien af Foderet til 2 Heste, saa er Tabet ved det overdrevne Hestehold, især paa Øerne og fornemmelig i Sjælland, vistnok iøinefaldende for hver den som paaskjønner Kvægbesætningens Fortrinlighed, der bliver saameget større, efterhaanden som Kvægracen forædles.

Netop paa Øerne, hvor Jordbunden almindeligviis er god og afgiver ypperlige Græsgange fremfor mange andre Egne, findes de ringeste Kreature: svage, fletdannede, feilfulde Heste og smaae, spidse daarlige Malkekøer, af ubetydelig Vægt som Slagtekvæg.

Adskillige Landmænd i Sjælland, selv af Bondeklassen, søge vel at forbedre deres Kvægtillæg, ved at anskaffe sig Kalve fra de Køer af fyensk, jydsk eller holsteensk Race, som indføres til Kjøbenhavn, men deels ere disse Køer neppe af det bedste Slags i deres Stamegn, da Enhver søger at beholde de gode Malkekøer og at skille sig ved dem, som, uden at være stærk melkgivende, have megen Anseelse til Salg, deels skeer Tillægget uden Plan og Orden, deels savnes en rigtig Behandling, deels endelig blandes Racen strax med den sjællandske, hvilket ikke kan forhindres saalænge Øvretsbrug existerer, thi deraf følger, at Qviekalven, bedækket af en ussel, neppe aargammel

Tyrekalv, længe før Tiden bliver drægtig, og derved saa vantreven og forsat i Væxten, at den aldrig kan opnaae nogen Fuldkommenhed.

For Kvægracens Forbedring vil det altsaa være en nødvendig og første Betingelse, at løsgaaende Tyre aldeles afskaffes, hvortil et lovbestemt Forbud udfordres, i Lighed med hvad der er anordnet ved Forordningerne 8 September 1812 og 24 September 1813, dog under en høiere, gradatim stigende, Mulct og umiddelbart Politiopsyn, forbunden med offentlig Politirets Tiltale, da privat Angivelse sjelden vil finde Sted, og derhos fremvirker Hævnlyst.

Allerede ved saadan Foranstaltning, tilbørligen overholdt, vilde være meget vunden for Kvægavlen, og i det Mindste Degenerationen nogenlunde forebygges.

Dernæst maatte der sørges for en god Tillægsstamme af Koer og Tyre. Denne skulde udsøges blandt de bedste indenrigske Racer, og fordeles hyeviis blandt de Beboere paa ethvert Sted, som havde Takt for Sagen og Lyst til at fremme den, hvilke enkeltviis findes overalt.

Saasnart det fornødne Antal udvalgte Tyre vare tilveiebragte paa et Sted, maatte al anden Tyrehold aldeles ophæves, hvorved den nærværende Race efterhaanden vilde forbedre sig, indtil den ganske kunde afløses ved en Tillægsstamme, hvis Afkom maatte distribueres efter faststatte Regler.

Tyrenes Behandling og Brug maatte sættes under Landpolitiets Opsyn, for at Hensigten kunde opnaaes uden Misbrug, og Virkningen af denne Foranstaltning med Sikkerhed erfares af paalidelige Indberetninger.

Imidlertid maatte Man arbeide paa de omhandlede Tillægsstammers Etablering ved Indkjøb af Landets bedste Malkekoer og gode velskikkede Tyre, hvilket Foretagende maatte udføres af sagkyndige og retsindige Mænd, under Bestyrelse af den Kongelige Stutterie-Direction og ved Landhusholdningsselskabets Medvirkning.

Disse Kvægstammer maatte ligeledes staae under Politiets specielle Opsigt, for at afholde skadelig Blanding og at bevirke Sagens ordentlige Fremgang til Diemedets Opnaaelse, hvorom maatte skee aarlig Forklaring og offentlig Kundgjørelse. Forsøget kunde iværksættes districtsviis og successive, for desvisse at erfare dets Gavnlig-

hed. Bekostningen herpaa, som maatte forskydes af det Offentlige, blev igjen at erstatte af Districterne, efter Ligning ved den locale Øvrighed i Forening med et Udvalg blandt Communernes Medlemmer, og Udgiften maatte ufeilbarligen snart gjenvindes, ved Afgang af den nærværende Besætning til Slagtekvæg, efterhaanden som Tillægsstammen udvidedes.

Saaledes tør jeg troe, at Sagen kunde fremmes, under Forudsætning af det oven berørte Forbud mod losgaaende Tyre, og den fortjener udentvivl Regjeringens Opmærksomhed; thi saa vist som det er, og hvorom desværre haves øiensynlige Vidnesbyrd, at Kvægavlen er i en elendig, bestandig degenererende Tilstand, saa vigtigt maa det udentvivl være, at forebygge Følgerne af denne Degeneration, og at ophjælpe en Green af Landoeconomien, der ikke blot frembringer umiddelbar Indtægt og Afsætning, men har væsentlig Indflydelse paa Agerbruget ved forbedret og formeret Gjødskning, og, efter min Forestilling, tillige paa Eierens Character, som ved daglig Omgang med en smuk og trivelig Besætning, nødvendigen maa hæve sig over Fordomme og gammel Slendrian, der endnu er saa mægtig blandt vor slaviske Almue, hvorfra dog den største Deel af min Embedskreds gjør en hæderlig Undtagelse, formedelst langvarig Hoveriefrihed. Derimod beherskes Mængden af en misforstaaet Forfængelighed, som netop, hensigtsmæssigen benyttet, kan tjene til at fremme det omhandlede Anliggende.

Med Kvægavlens Forbedring maatte Hesteholdets Indskrænkning gaae jevnsides.

Til dette Øiemeds Befordring har Hingste fra det Kongelige Stutterie i flere Aar været udsatte her paa Districtet. Men deres Afvigelse i Form og Natur fra den almindelige danske Stutte er saa stor, at en virkelig forædlet Race ikke derefter kan ventes uden maaske gjennem mange Generationer, og uden dog at opnaae de Egenskaber som i sin Tid udmærkede den danske Hest: Styrke, Udholdenhed og Frugalitet.

Den gavnligste Forædling maa da udentvivl søges i Landets egne oprindelige Hesterace, hvoraf Levninger endnu ere tilbage.

Blandt disse maatte altsaa de fornødne Hingster og Hopper udsøges til at danne Landstutterier, hvorimod al anden Hingsthold

skulde aldeles ophæves, uden hvilken Foranstaltning ingen sand Forædling kan opnaaes.*)

Men Hesteavlen udfordrer en anden Fremgangsmaade end Kvægopdrættet; thi Stutterierne bør være isolerede for at holdes rene og ublandede, og for at den rette Omgangsmaade kan iagttages.

Alt tidlig har Hesteavlens Vigtighed tildraget sig Lovgiverens Opmærksomhed, hvorom Forordningerne af 26 August 1622, 16 Juni 1686 og 23 December 1778 vidne, cfr. Lovens 5—12—3.

Aarsagen til, at Hesteavlen desuagtet er gaaet tilbage, maa vistnok, søges deels i Tidsomstændighederne, Fælledsskabet, Hoveriet og den dermed forbundne Slaveaand, deels i Mangel paa behørig Tilsyn og Opmuntring.

Disse Hindringer ere nu tildeels bortfjernede, og Omstændighederne synes ingenlunde ugunstige for Hesteavlens Forbedring, hvortil Tidsbegivenhederne derimod kraftigen synes at opfordre, saafremt en af Landets vigtigste Indtægtskilder ikke skal tilstoppes. Landstutterier paa Herregaarde og andre større Steder maatte altsaa paany indføres og dannes af Landets egne oprindelige og fortrinlige Racer, der ikke er udsat for den Udartning som fremmede med Klima, Jordbund og Behandling uvante Dyr nødvendigen lide under, ei at tale om de Forsigtighedsregler og den Sagkundskab, der udkræves til en hensigtsmæssig Krydsning, som dog ikke behøver aldeles at udelukkes, og hvilken en bedre og mere udbredt Takt for Sagen vil vide retteligen at benytte. Naar disse Landstutterier hensigtsmæssigen retableredes, vilde de udentvivl gjøre den nærværende kostbare Indretning overflødig, og være til sand Besparelse for den Kongelige Kasse, foruden den Nationalvinding, der ufeilbarlig maa flyde af en almindeligviis forbedret Hesteavl. Faa men dygtige Heste og meget velskikket Kvæg er, hvor det antræffes, et sikkert Tegn paa Smag, Velstand og god Oeconomie, og hvad der i saa Henseende gjelder for enkelt Mand, kan ustridigen ogsaa anvendes paa Samfundet; thi Kvægproductionen er mangesidig frugtbringende. Endelig bør Faareavlen

*) Det behøver neppe at anføres, at Fuldblodshesten og dens Afkom ikke var bekjendt her i Landet, da denne Afhandling skrevs.

Red.

her ikke tabes af Sigte, da Faarets Nytte er umiskjendelig. Men Ævretsbrug og losgaaende Vædre hindre Forbedringen.

Forordningen af 14 September 1813 overholdes ikke og kan ei heller overholdes uden ved umiddelbar Politie-Foranstaltning eller saalænge Hegn og Fred ikke er mere almindelig.

Det er derhos endnu uafgjort, hvilke Racer, der ere bedst skikkede for den danske Faareavl. Uden af de spanske Faar kan Landmanden i Almindelighed ikke behandle, hvorfor han ei heller ynder denne Art; den frisiske Race synes at have Fortrin, og en Blanding af disse tvende Racer kunde maaskee være passende hertillands, naar derved forbandtes eenaarig Klipning i Forsommeren, hvilken ikke kan finde Sted ved det simple danske Faar, som taber sin Uld om Vinteren, en Feil, der meget nedsætter denne i sig selv maadelige Faareart, der desuden sjelden føder mere end et Lam aarlig.

At see en saadan Afart fortrængt ved bedre Racer maa være et almindeligt Ønske, men Udførelsen maatte iværksættes med megen Forsigtighed for ikke at støde an mod Fordomme. Til den Ende maatte Uddeling af Vædre skee efter Overlæg med hvert Steds Øvrighed og ledsages af en Anviisning til Faarets og Uldens rigtige Behandling, som maatte paasees fulgt; thi Exemplet giver den bedste Anviisning uden hvilket den danske, og især den sjællandske Landalmue ikke vover nogen Fremskridt.

Derfor kan tvungen Opsyn endnu ikke undværes som en nødvendig Kraft til at kue Fordom, Slendrian og Træghed, men især for at løse den driftige Mand fra det Aag, hvori hans Medbrødres Dom over hans Foretagender holder ham.

Disse landoeconomiske Foretagender, nyttige til alle Tider, synes nærmest at paatrænge sig under de nuværende Tidsbegivenheder, hvilke sandsynligen ville medføre en Concurrence i Landbruget, hvori den danske Kornproducent, som saadan, ikke vil kunne bestaae.

Indvirkningen af Huusdyrenes Forædling paa Landoeconomien i det Hele er derhos utvivlsom, og det tør maaskee uden Overdrivelse antages, at der ikke hos os gives noget **vigtigere statsoeconomisk Foretagende nu for Tiden.**

Frugtvexel og Staldføring, bedre Jorddyrkning og lettere Redskaber, Produktforædling og sunde Kornvare, raae Jorders Opdyrkning

og Træplantning, Hegn og Fred, huuslig Industrie og sand Vindskibelighed, ja selv Religiositet og Sædelighed beroer udentvivl for en stor Deel paa Huusdyrenes Beskaffenhed; thi det daglige Syn af den modige Hest, den trivelige Koe og det uldrige Faar hæver Aanden og opliver Modet til Virksomhed, anspører til Driftighed og opfordrer til Erkjendtlighed og Fædrelandskjærlighed, hvorfra Tanken opstiger til høiere Betragtninger.

Saaledes mener jeg, at der ved de anførte simple Midler kan virkes kraftigen til Landmandens Tarv og til Almeenvel, og greben af denne, paa en omhyggelig Erfaring støttede Formening, vover jeg at yttre mine maaske noget eensidige, men vist ikke aldeles urigtige Anskuelser, som, hvis de maatte værdiges Opmærksomhed, mueligen kunde fremkalde modnere Overveielse af den omhandlede Gjenstand."

28.

Hvad der kunde tjene andre Egne til Efterfølgelse eller Advarsel.

Af de foregaaende Afsnit vil den opmærksomme Læser selv have fundet endeel, der kunde tjene andre Egne til Efterligning, endeel vel ogsaa til Advarsel; der bliver derfor kun lidet tilbage at anføre under dette; ogsaa er Indberetningerne i dette Capitel temmelig ubetydelige, hvilket ikke giver noget høit Begreb om den Indvirkning Hoved-, Residents- og Universitets-Staden har havt paa Intelligentsen selv i dens nærmeste Omegn. De der hylde den Theorie, at Selveiendom af Bøndergaarde nødvendigviis maa medføre en høiere Grad af Cultur, et Opsving i Agerdyrkningen, vil finde sig skuffet ved at betragte dette Amt, hvis fleste Bønder ere Selveiere eller Arvefæstere, og den Uhildede vil let komme til Erkjendelse, at det ikke saameget er Selveiendom som Tænksomhed og Driftighed, der bereder Velstand.

Enkelte Ting er der imidlertid, paa hvilke vor Opmærksomhed vil henvendes; og ville vi igien først see hen til Amager. „Her i Distriktet, siger Indberetningen, forefindes just ikke noget Særegent, som kunde gavne andre Egne til Efterfølgelse eller Advarsel, dog vil jeg ikke undlade at omtale en Indretning, der er indført her paa Landet, og som mulig kunde være gavnlig om den blev indført andre Steder, nemlig: at Amager Lands Beboere i Aaret 1813 bleve enige om, indbyrdes at udvælge fem Mænd, som Formænd for Landet. Disse Formænds Forretninger ere: at føre Regnskab over Landets private Indtægter og Udgifter, samt i alle Henseender at vaage over Landets Tarv, saavel med Hensyn til dets private Rettigheder som Pligter; og troer jeg at dette for det Offentlige er meget gavnligt, da det undertiden kan indtræffe, at Øvrigheden ønsker en eller anden Oplysning, Landvæsenet eller andre Ting angaaende, eller og, naar en eller anden Beslutning skulde tages, hvorover Distriktet skulde afgive Betænkning, saa vilde Sligt bedre kunne faaes af nogle enkelte Mænd, end naar Alle skulde svare derpaa. Bemeldte Indretning har ogsaa vist velgjørende Følger, bl. a. med Hensyn til Orden ved Kreaturers Overssættelse paa Saltholm." En anden efterlignelsesværdig Indretning er den, at Bønderne der ikke selv bage deres Brød, men stedse tage det hos Bagere, af hvilke der findes et tilstrækkeligt Antal paa Landet. At denne Indretning er til langt betydeligere Besparelse for Landmanden end han maaske ved første Øiekast antager, vil følgende Meddelelse af Hr. **Walsøe** til Vesselsminde i Sollerød Sogn godtgjøre. Den nye Eier af Stampemøllen i Dyrehaugen har bygget en Meelmølle og anlagt et Bagerie i Forening dermed, hvor Omegnen kan ombytte deres Rug imod Brød. For en Tde. Rug og 1 Rbd. i Penge leverer han 16 Lpd. velbagt Rugbrød. „Forinden jeg benyttede denne Indretning, forklarede Hr. Walsøe, brugte jeg i min Huusholdning 3 Tdr. Rug om Maaneden; nu derimod ikkun 2 Tdr.; og dertil har jeg den Fordeel at Brødet stedse er velbagt, af lige Størrelse, hvorimod det ved Hjemmebagning undertiden hænder at det er forbrændt udvendig og raat indvendig." Var der end ingen anden Fordeel ved at lade bage sit Brød hos en Bager, end den anførte, at Brødet blev bedre, saa vilde denne allerede være betydelig; men som man seer er der ogsaa en ligefrem **Pengefordeel** derved. Brødet,

der i denne Huusholdning tilforn kostede 36 Tdr. Rug, som, beregnet til 4 Rbd. Tonden, udgjor 144 Rbd., koster paa denne Maade ikkun 24 Tdr. Rug eller 96 Rbd., samt 24 Rbd., ialt 120 Rbd.; der er altsaa paa denne Maade sparet, foruden Arbeide, Brændsel til at hede Ovnen m. v., 24 Rbd. om Aaret, eller, om man vil beregne disse til Rug efter samme Priis, 6 Tdr. Rug, som ved denne Huusholdning er $\frac{1}{6}$ af det der forhen anvendtes.

Denne Egn anpriser Kammerraad Drewsen „som et Mønster for mange andre, hvad Markfred og Kartoffelavl angaaer."

I det Kongl. Landhuusholdnings Selskabs Aarsberetning for 1837 findes et Foretagende, der fortjener her at anføres, som et Vidnesbyrd om det Gavn den opvaagnende Foreningsaand begynder at stifte. „Fra Skovlunde i Ballerup Sogn indberettes, at Bønderne, som havde sammenskudt den nedsatte Betaling for en Winstrupsk Rense-Maskine, der for en halv Snees Aar siden overlodes dem fra Selskabet, vare blevne enige om, deels at opføre et lidet, med passende Lufttræk i Væggen forsynet Huus, hvor Maskinen henstaaer, deels at der skulde gives 4 Sk. af hver Tde. Sæd, som derpaa renses, til Maskinens Vedligeholdelse. I Huset, der kostede 60 Rbd. er et Aflukke til Byens Sproite. Da Maskinen er flittig afbenyttet, især til Sæderugs Rensning, under en af Byemændenes Tilsyn, er Deeltagernes Udgift for Maskinen og Huset allerede for Størstedeel dækket ved den Indtægt, som er indkommen for Rensningen, og deres Sæderug søges nu af Naboebyerne. Saadanne Overeenskomster til et fælles gavnligt Øiemed fortjene Efterligning i andre Landsbye-Communer." —

Et andet Foretagende af en lignende Art findes paa Vibye-Gaards Gods, hvor Bønderne i Foraaret 1838, ved Sammenskud have tilveiebragt Kjøbesummen for en ung Stodhingst fra det Kongl. Stutteri paa Frederiksborg.

Endnu fortjener at anføres Indberetningen fra Egnen om Krabbesholm. „Den bestandige Opmuntring, Krabbesholms Gods's Bønder modtager af dets Herskab, der vistnok til enhver Tid paaskjønnes af disse, kunde maaske være et lærerigt Exempel til Efterfølgelse af andre Egnes Beboere."

Vende vi os nu til Skyggesiden, saa finde vi i Indberetningerne endnu mindre anført til Advarsel end til Efterfølgelse; men ogsaa her vil Besvarelserne paa de øvrige Spørgsmaal give en Deel Oplysninger. Det er egentlig kun fra Smørum-Egnen, at der anføres en særegen Sag, det hedder her: „Andre Egne kunde tjene til Advarsel, hvorledes Salget af Høet, uden at tænke paa Forbedringer i Agerbruget, men endnu meer overdreven Salg af Tørv, gjør ingen rig, men snarere fattig Mand, og ufeilbarlig høist beklagelige Efterkommere."

Til Slutning bør dog anføres en Sag, der vel ikke ligefrem vedkommer Landvæsenet, men som dog ikke bør blive uden Omtale paa dette Sted, skjøndt den ikke kan siges at være eiendommelig for dette Amt. Dette er **Landsbyekroerne**, af hvilke der desværre findes altfor mange, især i Kjøbenhavns Omegn. I et Brev til Red., indeholdende nærmere Oplysninger om Egnens Tilstand, udtrykker den værdige Skolelærer Gehl i Maalov sig med saa megen Styrke om Skadeligheden af disse „Drukkenskabens og andre Lasters Pleiestiftelser", at hans egne Ord fortjene at anføres. „Et Onde findes her paa Landet, som hvor det har sit Sæde, meget skader Bondens Moralitet og Velstand, ja som har ført mangen Mand til Bettelstaven, nemlig: Kroer i Landsbyerne. — For 20 Aar siden var her i Maalov en saadan Roverkule — thi det Navn fortjener de fleste, og de ere i visse Henseender endog skadeligere end en virkelig Roverkule. — Da var Bondernes Velstand langtfra ikke som nu. Der forsamledes Unge og Gamle, forsømte deres Dont, og der opstod ofte Klammerie og Trætte. Kroen blev nedlagt; Kiv og Trætte ophørte, og Velstand kom til Bonden. Udpantning her er ligesaa ubekjendt som Rettergang. — Spørg Politiemester og Amtsforvalter. — Hvor der er Kroe i en Bye, der er Fattigdom, især hos den arbeidende Klasse, jeg mener nemlig Huusmænd og Inderster; der herskер ogsaa Umoralitet."

„I flere Aar har jeg havt Leilighed til at lægge Mærke til den hele Fremgangsmaade i en Landsbyekroe. — Tænk engang: naar en Kjeldersvend kan give **maanedlig** 100 Rbd. for Tilladelse at udskjænke Øl og Brændevin i den gemene Skjænkestue, saa behøver jeg ikke at give nogen nøiere Forklaring. — Det skader Moraliteten endog hos Barnet, som i sin Ufyldighed kommer der, seer den berusede

Mand, hører hans gjækkende Snak o. s. v.; at dette har skadelig Indflydelse paa den Unges ellers uforderbede Hjerte, derom er ingen Tvivl. Det var derfor meget at ønske, at alle Landsbyekroer bleve udflyttede, og lagte ved Landeveien saa langt fra Byerne som muligt, ligesom og at deres Antal indskrænkedes. Hellerikke haves tilbørlig Opsigt med ulovlig Kroehold; thi der gives flere saadanne ulovlige Kipper i nogle Byer. Her har et Par Gange været gjort Forsøg paa at faae oprettet Samme i Byen, men som jeg strax har faaet forpurret." —

29.

Hvad der i Almindelighed ansees for at kunne gavne Egnen, med fortrinligt Hensyn til Lokaliteten.

Der er en Sag alle Indberetningerne, der angaae de Sogne, som grændse til Kjøge Bugt, ere enige om vilde særdeles gavne disse Egne, nemlig Plantning af Træer paa denne skovløse Strækning. Nytten af dette Foretagende er saa mangfoldig, og Indtægten af en Skov paa dette Strøg vilde være saa betydelig, at det synes meget besynderligt for Enhver, der ikke er ret bekjendt med Forholdene, at Træplantning ikke for lang Tid siden har funden Sted. Seer man imidlertid hen til de Opoffrelser det Kongl. Landhusholdnings-Selskab maatte bringe for at faae Tilladelse til at forskaffe Eierne af et ringe Overdrev en saa betydelig Indtægt, som en Skov paa 300 Tdr. L. paa Amager vilde yde, saa forundrer man sig ikke længer over at see de mange tusinde Tdr. L. langs Kjøge-Bugt henligge saagodt som ubenyttede, medens Eierne kjøre mange Mile, for at hente det dyr-

kjobte Brænde *). Det vilde være interessant at komme til en Afgjørelse af Grunden til dette, og til saamange andre Særsyn hertillands; den almindeligste der anføres for alle de Urimeligheder, vi see trindt om i Landet er, „Bondens Trældom, Herremands-Tyranie" o. s. v. At Bondens fortrykte Vilkaar i desværre en altfor lang Tid, maa have havt en skadelig Indflydelse, baade paa hans Velstand og Character, kan ingen Tvivl være underkastet; men hvorfor har Godseierne ladet saamange iøinefaldende nyttige Foretagender uændsede? Herpaa kunde vel svares en heel Deel, men her er det ikke Stedet; thi det vilde formeget overskride Grændsen for „Localiteten", og det er kun denne vi have med at gjøre paa dette Sted; det hører ogsaa langt snarere til en Undersøgelse af, hvad et Ledebaands-System fører til, end til hvad der særdeles kunde gavne de forskjellige Egne af Kjøbenhavns Amt i landoeconomisk Henseende. Denne Anskuelse bevæger Red. til ei fuldstændig at optage Udskilligt af de indkomne Indberetninger, fordi det snarere egner sig til Andragende eller Petition gjennem Stænder-Forsamlingen, end til det vi her have at anvende Opmærksomheden paa.

Det første Sted vi høre Træplantning omtalt er fra Amager, „da Amager er et meget jevnt og fladt Land, og ligger aabent for alle Vinde, saa følger deraf, at Jorderne ere særdeles side og fugtige, hvorved Sæden lider meget, samt at her er meget koldt. Min Mening er derfor, at det kunde være meget gavnligt for Landet om der blev sørget for at der, paa behørige Steder, blev gravet Hovedafledningsgrøfter, der kunde lede det skadelige Vand fra de almindelige Hegnsgrøfter ud i Stranden, og at et Skovbælte blev plantet rundt om hele Landet, hvortil især den Jord, der er udlagt til Tangkjørsel kunde tages, da jeg troer den endda kunde blive stor nok til at henlægge Tangen paa, saavelsom til Kjørslen efter samme. For saasnart som muligt at erholde det attraaede Læe for Landet, samt erholde Brændsel, foreslaaes at plante Canadisk Poppel, der er bekjendt som et meget villigt Træe, der i kort Tid voxer til betydelig Høide." —

*) Istedenfor at plante nogle Træer, der snart vilde give fornødent Brændsel, finder Bonden det mange Steder nemmere, at afskrælle Græstørven paa denne Strækning, for at brænde den.

Fra Egnen om Kildebronde og Greve, lyder Indberetningen saaledes: „Egnens Jorder kunde vel tildeels bedre benyttes, de slettere ved Mergling, enkelte Steder ved kraftigere Bearbeidning; men især i det Hele ved et større Kvægholds. Ligesaa var Dyreracens Forædling ønskelig, ligesom en bedre Bygningsmaade var nyttig, hvor der er temmelig Velstand. Det høieste og føleligste Savn er Ildebrændsel; fremfor Alt burde derfor foretages Plantning af vilde Træer. Men da hverken Opmuntringer, Præmier eller Exempel (da saadant længe har været tilsyne ved Bentzonsdal og Geddesdal, hvis forrige Eier sal. Justitsraad Barfred plantede betydeligt) hidtil har frugtet, vilde upaatvivlelig et Lovbud om Plantning, naar, vel at mærke, det alvorlig overholdtes, være en Velgjerning, Efterslægten vilde prise. Hvilke Aar for Aar voxende Fordele en ved Plantning virksom Eier kan berede sine Efterm ænd, det seer man paa Bentzonsdal, som af sine vidtloftige beplantede Diger og øvrige Plantninger tager sin Brændsel vel den halve Deel af Aaret, og kunde maaske tage mere uden Skade, om den nuværende Eier med mindre om Skaansel vilde nytte hvad Faders, Farfaders og egen Virksomhed har frembragt. Næsten hver Bonde har enten ved sin Gaard eller i et eller andet Hjørne i sin Lod et Sted, som uden stort Savn kunde nyttes til Plantning. Det var derfor ønskeligt, at ½ Skp. Land pr. Tde. Hartkorn blev saaledes indtaget og benyttet under Sagkyndiges Tilsyn. Forend 20 Aars Forløb kunde i det Mindste det Halve, som nu Ildebrændsel koster, bespares." —

Om denne Gjenstand, der er af megen Vigtighed for Egnen langs Kjøgebugt, eller snarere for den største Deel af Heden, saavelsom om hvad der i Almindelighed, i landoeconomisk Henseende, ansees for at kunde gavne Egnen, ville vi med Fornøielse læse Herredsfoged **Blumes** efterfølgende lille Afhandling.

„Idet jeg nyder den Lykke at virke som Embedsmand for en Kreds, der indslutter en frugtbar Jordbund, hvor Frihed og Eiendom er herskende, og Velstand desaarsag temmelig almindelig, føler jeg en bestandig Trang til at see disse locale Fortrin bedre benyttede og udvidede. Mine Bestræbelser til at fremme dette Øiemed, have eiheller været aldeles frugtesløse, skjøndt de efter deres Natur og Midlerne til deres Fremme, kun langsomt føre til Maalet. Det er blot For-

beredelser, hvis enkelte Resultater, størstedeels negative, ikkun viser sig for den stadigen opmærksomme og indviede Jagttagelse: at bortrydde de Hindringer, som dyb Vankundighed, Fordomme, Træghed, indgroet Slendrian, Egennytte, Misundelse og flere fordærvelige Tilboieligheder stille iveien for sand og gavnrig Oplysning blandt Almueklassen, maa upaatvivlelig være de første Skridt af et sagkyndigt og aarvaagent Landpolitie, til at bane sig Adgang for en mere positiv Indvirkning paa Almuens Culturtilstand; en Fremgangsmaade, der uden glimrende Spor bringer Velsignelse og som, almindeligen udbredt og tilborligen understottet, vilde bære herlige Frugter i Tiden.

Saaledes har jeg lige fra mit Embeds Tiltrædelse uafladelig søgt at hæmme Almuens hyppige Syreforsamlinger, Fastelavnsgilder, Kroegang og Kortspil — Gjenstande, der, som Kilder til mangehaande Uordener og Udsvævelser, fortjene Lovgivningens alvorlige Opmærksomhed, hvorom mere en anden Gang.

Fremdeles har jeg stræbt at ophæve mangelfulde Indretninger og skadelige Vedtægter; at veilede og opmuntre til Huusflid og Vindskibelighed, Brugdyrenes rigtige Behandling og Forædling, Jordforbedring, Frugtvæxel, reen Saaesæd, Kornrensning og Tørring, Vandledning, Hegn og Fred, Haugedyrkning og Træeplantning.

Paa de tvende sidste Grene, som i denne flade, skovlose Egn viser sig saa paafaldende forsømt, er det jeg ved nærværende Forestilling ønsker at henlede Opmærksomheden.

Angaaende Haugeanlæg indgav jeg i Begyndelsen af Aaret 1817 et Forslag til Amtet. Men uagtet den daværende Amtmand syntes at interessere sig med Varme for Sagen, hvorpaa han ved Omreise i Distriktet blev opmærksom, sporedes deraf dog ingen Virkning, og Haugedyrkningen, saa nyttig for Landmanden, ligger her endnu i sin Barndoms første Svøb, paa Grund af en total Ukyndighed i Behandlingsmaaden; thi Træeplantning og Podning, Humle- og Frugtavl betragtes endnu af Almuen som Kunstværker, der fordre Oplærelse, Erfaring og Øvelse.

Fra en vis Synspunkt er denne Betragtning vel hellerikke saa ganske urigtig, da Sagkundskab bør veilede ethvert practisk Foretagende, hvis hensigtsmæssige Udforelse derved saa betydeligen lettes, og Under-

viisning eller Anførsel er dobbelt nødvendig der, hvor Mangel paa Indsigt i Tingen selv er parret med Ulyst og Smagloshed.

Nytten, den umiddelbare Nytte, er den almindelige Landmands eneste Formaal; denne maa stilles ham saa tydelig for Øine ved en haandgribelig Erfaring, og det maa vises ham, at Sagen ikke er saa vanskelig, eller Maalet saa fjern som han forestiller sig. Med Frihed og Eiendom mangle de fleste af denne Jurisdictions Beboere ikke Evne til at virke, Adskillige have ogsaa Lyst til det Bedre, men de savne den fornødne Kundskab; de kunde udføre Forbedringer, men de vide ikke hvorledes Tingen retteligen angribes, og vove derfor ei at lægge Haand paa Værket; thi prøver nogen en Forandring, men feiler i dens Udførelse af Mangel paa Kundskab og Erfaring, bliver han sine Naboers Spot, og selv det nyttigste Foretagende strander paa Fordommens Klipper.

Under saadanne Omstændigheder opfordres uden Tvivl Regjeringens Virksomhed, og under Fredens blide Skygge kan Statsmagten neppe vælge værdigere Gjenstand for sine Kræfter end Understøttelse af Landboeflid og Vindskibelighed, som Grundstoffet for al anden Industrie og sandt Borgerheld.

Mange vil maaskee mene, at Statens Pligt mod dens Medlemmer opfyldes, naar den borgerlige Orden og Frihed haandhæves, og enhver lovlig Næringsgreen beskyttes; naar Lære- og Opdragelses-Anstalter stiftes og indrettes for alle Borgerklasser; naar Humanitet og Religiøsitet tage Sæde paa Cathedre og Talestole, og naar saaledes de Skyer, som fordunkle Oplysningens blide Soel, alt mere og mere bortfjernes.

Vistnok er herved saare meget udrettet; sikkerlig er den positive Virksomhed for enkelte Borgerklassers Fremtarv betænkelig, og upaatvivlelig vil Oplysningens velgjørende Straaler omsider trænge igjennem, ogsaa til den større Hob.

Men Bondens nærværende Standpunkt paa Kundskabens Bane er saa lavt, hans Tænkeevne saa indskrænket, hans Synskreds saa snever og blændet af Fordomme, hans Moralitet og Religiøsitet saa svag, at endnu Menneskealdere vil hengaae forend han kan fremtræde blandt cultiverede Slægter med Oplysningens ægte Stempel, dersom ikke et kraftigt Fremstød vækker de slumrende Kræfter, som, vort

Skolevæsens forbedrede Tilstand uagtet, ellers seent vil opvaagne. — Den, der af en omhyggelig Erfaring kjender vore Bønders almindelige Færd og Levnetsphilosophie, deres Dont og Syssel ude og hjemme, han vil indsee, at kun gjennem Erfaringens Skole Bondens Vankundighed kan bevinges, og at Sands for nyttige Kundskabers Værd maa indprentes ved iøinefaldende Exempler, men at disse ovenfra maa opstilles og kraftigen understøttes, da de ellers modes med stum og tankelos Beundring uden Efterligning, medens Mængden bliver staaende paa samme Punkt, saaledes som det uden Regjeringens vise Magtbud ville have været Tilfældet med Bondefrihed, Jordfælledskabets Ophævelse, Markfred, Hoveri-Bestemmelse og flere ved offentlig Foranstaltning fremskyndede Landbrugs-Forbedringer, der har stiftet saa uberegneligt Gavn.

Naar det derhos indsees, hvormeget der endnu i Gjerningen er at udrede til Landboens Tarv, naar det uden al Overdrivelse kan antages, at f. Ex. denne Egn under bedre Dyrkning kan frembringe det Dobbelte af hvad der nu produceres, og Folk og Fæ underholdes i langt større Antal og med bedre Næring; naar det med Sikkerhed kan forudsees, at Bonden ved sine Jorders større Frugtbarhed, sine Kreaturers bedre Rogt og Pleie, sin Vaanings solidere Beskaffenhed og hensigtsmæssigere Indretning vil fremgaae med mandigere Adfærd til større Kundskab og ædlere Daad, hvi skulde Man da tøve med at træffe de hertil sigtende Foranstaltninger, som kunde iværksættes uden stor Opoffrelse, fornemmelig ved Anviisning og Opmuntring.

Hvad vort nærværende Thema: **Haugevæsen** og **Træeplantning** angaaer, da formenes det, at blandt de Subjecter, som aarlig tage Gartner-Examen, lettelig maatte findes duelige Personer, som for offentlig Regning vilde paatage sig Haveanlæg, Humle- og Træeplantning ved Bønderbyerne i en vis Kreds, og derved tillige undervise Bønderne i den rette Omgangsmaade med Frugt-, Humle- og Kjøkkenhavers Behandling, der, saavidt Praktiken fordrer, ikke kan være vanskelig.

Træer, Buskvexter og Planter bleve sikkerligen bevilgede af de Kongelige Plantager, enten uden eller mod moderat Betaling og den anordnede Commission for Gartner-Examen ville sikkerlig gjøre sig

en Glæde af at anvise kyndige og for Bondens Undervisning skikkede Gartnere, hvis Bestemmelse, efter Overlæg med velbemeldte Commission eller andre Sagkyndige, nærmere maatte regleres og deres Virksomhed instrueres.

Skulde saadanne Personer mangle, kunde dertil vælges Elever blandt Bondestanden, hvilke altsaa for offentlig Regning maatte oplæres i Have- og Forstvæsen, saavidt til Øiemedet er nødvendigt, enten ved de Kongelige Haver og Planteskoler, eller ved det Classenske Agerdyrknings-Seminarium.

Det torde maaske haabes, at saadanne til Bøndernes Undervisning i Havedyrkning m. v. oplærte Bonderkarle, efter fuldendt og vel-udført Cursus, bleve fritagne for Krigstjeneste, imod Forpligtelse til at vedblive Havedyrkningen en vis Tid, ligesom det er skeet i andre lignende Tilfælde.

Ved allerunderdanigst Forestilling kunde det mulig endog bevirkes, at Soldaterne, medens de ligge i Garnison, kunde foranstaltes undervist i Havedyrkning etc. hos en eller anden Gartner*), paa hvilken Maade denne Industrie hurtigst maatte udbredes blandt Bondestanden, og sandeligen en gavnligere Anvendelse af Soldatens Fritid synes ikke vel at kunne opgives.

Ogsaa vore Skolelærere burde kjende saameget til Havedyrknings- og Træeplantnings-Theorien, at de i Skolerne leilighedsviis kunne foredrage det Fornødne herom, til hos den fremvoxende Ungdom at opvække Sands for Sagen.

At vælge den bekvemmeste Haveplads, give den en fordeelagtig Figur og Indhegning, at kjende de nyttigste Urter og Planter og deres Behandling, Træeplantning og Podning, Frugternes Opbevaring og oeconomiske Anvendelse, med flere slige botanisk-oeconomiske almindelige Sætninger maatte være Gjenstanden for Bøndernes Undervisning i de omhandlede Flidsgrene; og jeg tør troe, at Man fra det Classenske Agerdyrknings-Institut vilde erholde den fuldstændigste og sikkreste Veiledning i saa Henseende. Anvendelsen af nogle Skpr.

*) Kunde ikke maaske det Kjøbenhavnske Hauge-Selskab antage sig denne Sag ved at lade nogle Huusmænd oplære i dets Hauge? Udgifterne vilde vel ikke blive betydelige, da der jo dog maa holdes adskillige Dagleiere. Red.

Land til Haveanlæg bringer Eieren rigelig Erstatning, naar den rigtige Omgangsmaade iagttages. Saadanne Havepladser findes og sædvanligen udlagte paa ethvert Sted, men de ere opfyldte med Græs og Ukrudt, istedenfor med Træer og nyttige Kjøkkenurter; sørgelige Vidnesbyrd om Besiddernes Smag og Cultur, og hvor nødvendig er ikke Træplantning for Veddets Skyld.

Skovenes idelige Borthugning vil, som den virker climatisk, ogsaa omsider efterlade et føleligt og uopretteligt Savn, om derpaa ikke raades Bod ved nye Anlæg.

Denne Mangel, som allerede vore Fædre have forudseet, cfr. Forordningerne af 26 Januar 1733 og 27 September 1805, maatte betydeligen afhjelpes, naar der paa passende Steder anbragtes Plantninger, skikkede for Jordsmon netop tjenlige saavel til Gavnved, som til Brændsel.

Næsten ved hver Bondegaard findes Pladser, som uden synderligt Afsavn kunde undværes til Træplantning, hvorved tilveiebragtes Læ for Vinden, Prydelse for Egnen og Nytte for Besidderen.

Desforuden have de fleste enkelte Jordlodder nogen Affaldsjord som Overdrev, Mosehuller, Bakker, hvis Opdyrkning er enten for besværlig og bekostelig, eller i al Fald dog efterlades.

Saaledes findes langs med Forstranden for Kjøge Bugt, fra Kjøge til forbi Flaskekroen, en Strækning af henved 3 Miil i Længden og $\frac{1}{8}$ til $\frac{1}{4}$ Miil i Breden, der størstedeels bestaaer af grovkornet Sand bevoxet med Lyng, Sandgræs og forskjellige Mosarter paa de tidere Pletter, hvor Jorden er blandet med nogen Muld og har et Leerunderlag.

Denne Jordstrimmel, som nu ingen nyttig Afgrøde yder, kunde, beplantet med Skovvexter og forstmæssigen behandlet, om faa Aar (thi Underlaget er tæt og vandholdende) ei alene afgive en fordeelagtig Brændselsproduct, hvorpaa Egnen lider saa stort Savn, men ogsaa unddrage Øiet det høist sørgelige Skue som denne øde og nøgne Strandbred nu fremstiller med et ubeskriveligt Indtryk for den æsthetiske Sands.

Vel er landlig Skjønhed en underordnet Betragtning, men den har sikkerligen sit Værd og bør ingenlunde tabes af Sigte ved landøeconomiske Forbedringer; thi den virker gjennem Sjelen til Sindets

Opmuntring og moralsk Cultur, som derved uformærkt forener sig med den oeconomiske — en ønskelig Forbindelse.

Et tredie væsenligt Gode vil tillige opnaaes ved hiin Strandbreds Beplantning, nemlig Beskyttelse mod den skarpe Østenvind, som om Foraaret saa voldsomt overstryger den tilgrændsende Slette i flere Miles Afstand og fortørrer Jorden.

Blandt de physiske Hindringer for Agerdyrkningens Flor hos os er udentvivl Landets Aabenhed; thi ligesom de længst forsvundne tykke Skove gjorde Climatet raat og usundt, saaledes har Skovenes Udrydning ført til den modsatte Yderlighed, og udsat vore Marker for Storme og kold Tørke, hvis ødelæggende Virkninger kun kan svækkes ved velanlagte Plantager.

Til dette Øiemed bør der ogsaa virkes ved beplantede Indhegninger, men selv heri er Bonden uvidende og behøver høiligen at veiledes, saavel med Hensyn til Hegnets Nytte som dets Beskaffenhed.

Vertical opførte smalle Jorddiger, besatte med Pilestiklinger, uden videre Tilsyn, dette er Egnens non plus ultra af Hegnsvæsen, som de fleste Steder endog mangler aldeles; og dog er Hegn og Fred en nødvendig Betingelse for velordnet Jordbrug. Man vil kjende en mærkelig Forskjel paa Vegetationen af en indhegnet og uindhegnet Mark.

Levende Hegn, især Hække, yde en betydelig Mængde Brændsel og bidrager til at forskjønne den Egn hvor det findes, foruden at det ved Læe og Skygge befordrer den almindelige Frugtbarhed paa saa flade Jordstrøg som Danmarks Øer.

Saa vigtig og velgjørende er Haveanlæg og Træeplantning, og Bondens Anførsel til disse Sysler maa ufeilbarligen bringe herlige Frugter for ham og for Samfundet.

Maatte det ret levende indsees hvad der endnu er at virke for vor Agerdyrkning, og hvilke Velstandskilder denne endnu har at frembyde, men tillige erkjendes at disse maa aabnes med kraftig Haand, uden hvilke de ville søge andre Udspring og muligen fortørres.

Gjennem Landpolitiet vil Regjeringens Viisdom da vide at træffe Foranstaltninger til at løse de Baand, hvori Fortidens Misgreb har hildet Jordens Dyrker og at adsprede den Taage, som omsvæver hans Synskreds.

Præmie-Uddeling for Landbrugs-Foretagender er neppe hensigtssvarende; thi derved bibringes ingen gavnlig Kundskab og den enkelte Priisbelønning vækker snarere Misundelse end Kappelyst.

Stundom forbigaaes den som den almindelige Mening havde tilkjendt Prisen, og derved svækkes Virkningen.

Umiddelbar Anviisning og Understøttelse ere altsaa de eneste Midler, og for heri at gaae frem med sikkre Skridt, kunde et enkelt District udvælges til Forsøg, efter Gjenstandens nøieste Overveielse ved sagkyndige Mænd og det Kongelige Landhuusholdnings-Selskabs Betænkning samt de høie Authoriteters Bestemmelse — kun at Sagen værdiges den Opmærksomhed som dens Betydenhed kræver." —

Som gavnligt for Egnen omkring Roeskilde anfører Indberetningen herfra:

„1. En mere hensigtsmæssig, og efter Jordernes Beskaffenhed passende Dyrkningsmaade hos den Deel af Bønderne, som ikke har en ordentlig Inddeling af deres Jorder."

„2. Sommerstaldfodrings Indførelse hos Bønderne."

„3. Det vilde vistnok være gavnligt om Bonden ret kjendte Svingplougens Fortrinlighed, hvorved de bleve satte istand til at holde færre Heste. Foranlediget heraf vove vi at yttre det Ønske, at det Kongl. Landhuusholdnings-Selskab vilde bevirke, at en eller flere unge Smede og Hjulmænd bleve underviste i at forfærdige disse Plouge og reparere Plougjernene. — Dette i Forening med Præmieploiningen vilde vistnok virke til at Svingplougene bleve mere almindelige."

„4. Til Kvægstammens Forbedring vilde det være gavnligt om der blev nogle Tyre af udmærket Race fordeelte i Sognene."

„5. Skal Hesteavlen komme noget i Flor i disse Egne, maa det skee ved at der i nogle Aar bliver sendt Beskelere hertil fra Stutteriet."

Disse ere de Gjenstande, Indberetningerne indeholde, der umiddelbart angaae Landvæsenet, og derfor udførlig ere fremsatte paa dette Sted; men det vil ikke være uden Interesse, ogsaa at kaste et Blik paa hvad der ansees for at have middelbar Virkning paa Amtets landoeconomiske Forfatning, hvad der klages over og hvad der ønskes. Med den Udførlighed, hvormed nogle af disse Gjenstande ere af-

handlede, vilde det, som sagt, her ikke være Stedet at anføre dem; det vil være tilstrækkeligt at kjende dem.

Som Hindring for et fremadskridende Agerbrug, og navnlig for Handelsplanters Dyrkning paa Amager, anføres derfra, **Fattigvæsenets** og **Skolevæsenets** Indretning. Med Hensyn til Første klages over Fattigskatten, som en tvungen Sag, i Forbindelse med det ringe Tilsyn fra Politiets Side med at unge, ugifte Mennesker ligge paa deres egen Haand; at unge Piger hendrive Dagene i Kjøbenhavn, med Kurven paa Armen, tabe deres Moralitet, blive før Tiden afkældige og svage, og skulle da tilligemed deres, udenfor Ægteskab, avlede Børn underholdes af Menigheden, uden i deres sunde Dage at have gjort det ringeste Arbeide for disse. Ligeledes falde mange Familier, der paa Grund af den billigere Huusleie boe paa Amager, skjøndt de have deres daglige Fortjeneste i Kjøbenhavn, i deres Alderdom eller Sygdom, ikke dettes, men hiints Fattigvæsen til Byrde, hvilket ogsaa findes ubilligt. — De mange privilegerede Værtshuse og Forlystelses-Steder for Almuen, var det ligeledes ønskeligt maatte afskaffes, da de foranledige megen Svir, lokke Tyendet til at tilsætte deres Løn, og naar denne ikke er tilstrækkelig, friste til at erholde det Manglende paa ulovlig Maade. — En Straf ønskedes fastsat for dem, der befindes i Drukkenskab med Heste og Vogn, da ikke blot de selv, men ogsaa veifarende Mennesker derved ere udsatte for Skade paa Liv og Helbred. Dog tilføies det, som Ønskeværdigt, at Straffen herfor, saavelsom for andre Forbrydelser af Tjenestefolk, maatte blive korporlig; thi ved Fængselsstraf lider ofte Huusbonden meer end Forbryderen, da han mangler deres Arbeide i den Tid de ere fængslede, og af den Aarsag ofte lader Forseelser upaatalte; ved korporlige Straffe blev betydelige Udgifter for Delinqventkassen besparede. — Skoletiden, mener man, burde fra Ploietidens Begyndelse til dens Ophør være mere indskrænket; „thi hvad nytter det at have en Dreng i Tjeneste naar man ikke kan have ham hver Dag i ovenmeldte Tid, enten man maa holde flere Drenge, eller lade den Plong staae, som Skoledrengen skulde have kjørt."

„**Værnepligten** som foraarsager at Mandskabet fra et Amt ikke maa forlade samme og tage Tjeneste i et andet, med mindre der stilles Caution, er meget trykkende, saavel for Tjenestefolkene, som

for Huusbønderne; thi denne Tvang kan foraarsage, at der undertiden ere flere Tjenere i et Amt end behøves, medens et andet muelig kunde savne dem. Hvad Gavn Staten kan have af slige Cautioner, der vanskelig stilles af den forsigtige Mand, indsees ikke, snarere forlader maaskee Karlen hemmelig sit Fædreland, for at søge Livsopholdet i et Fremmed, naar det gjøres ham vanskeligt at søge det i et andet Amt; desuden vil det ene Amt omtrent ligesaa let tilbyde ham Leilighed til Flugt som det andet. Det synes derfor billigt, at det tillades Enhver at søge sit Brød paa hvilket Sted i Landet han ønsker, uden at have nødig at stille Caution." —

Med Hensyn til Optagelses-Penge for Kreature yttres, „at en Forordning om Optagelses-Penge maatte udtrykkelig bestemme, at Samme ikkun skal fordres af eet Hoved af Slags Kreature, eftersom Lovgivningen kun under denne Betingelse bliver lige retfærdig mod den mindre og større Jordbruger, og sikkrest vil hæve Avret, der vistnok med Rette ansees som den første og største Hindring for et forbedret Agerbrug." —

„Til Gavn for Frederiksberg Bye, mener man, det vilde være, om Fritagelse for Bygnings-Afgiften og Bankhæftelsen kunde erholdes. Disse to svære Skatter ramme fornemmelig dem der have et lidet Areal, og der almindelig ikke have andre Indkomster end den de afvinge Jorden." —

„Den i de senere Aar foretagne Oprensning af Roeskilde-Fjord kan bidrage meget til Fordeel for hele Omegnen, naar først en mere udvidet Handelsaand bliver vakt. Det er en Selvfølge, at Kjøbmændene endnu ei ere inde i de forandrede Handelsforhold. Skulde de ei selv lære tilgavns at nytte de Fordele, som en lettere Søefart yde, da staaer det til at haabe, at nogle af vore større, driftigere og mere omfattende Kjøbmænd her i Landet maatte etablere Contorer eller Sidehuse her paa Pladsen, hvis frugtbare Omegn og velhavende Beboere dog vistnok maa være Midler for en driftig Kjøbmand til at fremme Handel til Fordeel for Egnen og sig selv. At de høie Told Afgifter, de fordærvelige Consumtions-Afgifter, den kostbare Tid-, Penge- og Industrispildende Tilsyn med Inddrivelsen af disse Afgifter, de høie Lodspenge, der paa en Plads som denne, hvor Lodsen kan i Slaabrok og Nathue udføre sine Pligter, uden Fare for Liv

og Helbred, ja selv med Bibeholdelse af sin gode Natteſovn, iſær ere uforholdsmæssige, ere ogſaa af de Tryk, der her, ſom flere Steder, hvile paa Handel og Søefart."

Saavidt Indberetningerne. Vilde man ſpørge hvad der fornemmelig vilde gavne Landmanden, ikke blot paa Kjøbenhavns Amt, men i hele Landet, ſaa maatte Svaret, i faa Ord lyde: Giv Landmanden den ſamme perſonlige Frihed og den ſamme frie Raadighed over ſin Eiendom, ſom Kjøbſtædmanden har, ſaa vil hver enkelt Green af Landvæſenet hurtig ſkride frem til ſamme Trin af Fuldkommenhed ſom i England; med velberaad Hu nævnes netop dette Land, ikke fordi Landvæſenet der er bragt til ſtørre Fuldkommenhed end noget andet Sted i Europa, men fordi der ingen Grund er til at antage, at Angler, Sachſer, Jyder og Danſke ſkulde i deres Hjemſtavn, oſten for Veſterhavet, ſtaae tilbage for deres Udflyttere i Veſten, i et Land, der hverken i Jordsmon eller Clima har noget Fortrin for Danmark — naar vi ligeſaa frit ſom de kunde bruge vore Kræfter.

